

ПОЛМЕКУМНЕ КЪИЕ СІЛМАГА

KOLMEKÜMNE KAHE SILMAGA JA PRILLID PEALE SELLE

Valik jutte «Loomingust» —

FRIEDEBERT TUGLASELT
RUDOLF SIRGELT
VOLDEMAR PANSOLT
SILVIA RANNAMAALT
PAUL KUUSBERGILT
DEBORA VAARANDILT
HELGA KROSSILT
EGON RANNETILT
VEERA SAARELT
JUHAN SMUULILT
MART KALDALT
HEINO VALJALT
LEMBIT KIVISAARELT
KALJU KANGURILT
UNO LAHELT
VILLEM GROSSILT

Koostanud V. Ilus ja R. Valdlo

Kunstiliselt kujundanud S. Lilberg

Lembit Kivisaar

PEETUD POSITIIVSEKS KANGELASEKS...

«Kas poleks aeg tagasi pöörduda... Kuhu me selle poriga ikka läheme? Materjali jätkuks juba kahegi joo-nealuse jaoks...»

«Vaatame vahest kanali ka ära!»

«Ikka pead sa kuhugi trügima! Silmitseme parem seda putkat siin...»

Sisenesime sööklasse. Seal polnud ainsatki hingelist. Istusime akende alla pandud pikale pingile nagu kinos esimesse ritta. Klaasid olid märjad ja määrdunud. Kusagil kruusakuhjade taga pidi olema kanal...

«Laseme käia!» ütles mu kaaslane. Märkmik ja kaasa-võetud võileivad olid tal juba laotatud aknalauale. «Umbes nii: meie silmade ees avanes töökangelas-likkuse vapustav panoraam. Üliõpilaste töökad brigaa-did võistlesid siin kõrvuti kaadritöölistega juurdevoolu-

kanali ennetähtaegse valmishitamise eest. Tööga harjumata noortel polnud kerge kühveldada kivikillustikku, laadida liiva, paigaldada võrestikku. Tahe ja visadus altasid ületada raskusi... Võta see vorstivõileibi!

Ma ei võtnud. Ta ärritas mind. Kunagi ei saanud ette teada, millal ta hakkab tõsiselt rääkima, millal ironiseerima.

«Kas me ei läheks siiski vaatama, kuidas kanalisse lastakse vesi?»

«Oota! Enne töö, siis ajaviide... Kuhu ma jäin? Ah-jah... Üliõpilased ei märganud, kuidas päevadest said ööd ja öödest päevad, — nende visadus ei raugenud. Töölasi päikesepaistel ja viimasajus. Noored patrioodid tegid ära sellise töö, mis katab neid igavese kuulsuse oreooliga... Ütleme siiski — mis andis neile tublide töömeeste kuulsuse...»

Tõusin püsti.

«Ma lähen kanali äärde.»

«Olgu, tulen kohe,» nõustus ta ja saatis mulle uuriva kõrvalpilgu. Tal olid väga omapärased silmad — kord ironilised ja jultunud, samas andekspaluvad ja häbelikud, ning nad kleepusid sulle näkku, kui ta rääkis.

Kanal asus hoopis lähemal, kui me arvasime. Olime betoonist kaldapealset pidanud maanteeks, kui me seda üldse millekski pidasime.

Sammusime üle kivistunud konarlike tähtede. Seistasime viivuks iga sektsiooni piiril ja lugesime kunagi sõrmega vedelasse tsementi veetud nimesid.

«Sa arvad, et nad tulid siia vaid hirmust stipendiumist ilma jääda?»

«Mõned veel selleks, et hiljem opereerida oma olemata kangelaslikkusega elektrijaama ehitamisel...»

Seda argumenti polnud meie eelmistel vaidlustel esinenud.

«Ja sa arvad, et nende ainuke unistus praegu on kodu, tass kakaod ja soe voodi!»

«Ära unusta toda väikest tütarlast. Mäletad — seda, kelle me vagunlinnakesest jaama sõidutasime. Ära unusta, kuidas ta end vanaema suurrätikusse mässis ja ühtlugu kordas: «Mul on külm. Kui saaks siit ometi minema!» Ära unusta ka purukspektud lauaga vagun-

elanud! Mis ütlesid need tursunud silmnägudega noormehed, kui neid tuldi üles äratama?... «Käige kura-dile!» vandusid nad.»

«Vaata — kas need inimesed seal polegi üliõpilased? Milleks seisavad nad sinu arvates siin kanali kaldal? Nad oleksid võinud ju ära sõita. Üleeile oli nende viimane tööpäev.»

«Ilmselt unistavad nad palgast, mis neile tunni aja pärast välja makstakse.»

«Tead, see on liig! Või oled sa täna hommikul jälle sidrunit hammustanud?»

«Ära muutu isiklikuks!»

Lähenesime suuremale inimgrupile. Riiete mitmevärvilisusest taipasime, et need ei ole kaadritöölised. Mõnel olid dressipükste peale tõmmatud kummikud, mõnel käterätikud sallina ümber kaela...

«Sa arvad, et nende hulgas ei ole ühtegi nõuetele vastavat positiivset kangelast?»

«Noh, ja mis siis, kui ma arvangi nii?» pomises ta jonnakalt.

«Hm... Aga mida sa arvad sellest noormehest... Sellest seal, teistest veidi eemal, eraldi, määrdunud tennisemütsis...»

«Mõtled seda vuntsihakatistega?»

«Sa näed muidugi ainult vuntse... Kuid ma võin sulle jutustada üht-teist tema elukäigust...»

«Jäta see, kulla sõber, oma austajatele. Mul on viljand neist positiivsetest tegelastest. Alles hiljuti intervjueerisin üht... Ise on suur ratsionaliseerija, aga ei saa sõna suust välja.»

Vihkasin teda sel hetkel. Tema ülestõstetud, ebaloomulikult kõrget palitukraed, tema üleolekut, mille taga tegelikult polnud mingisuguseid saavutusi.

«Kes siis selles süüdi on, kui sa ei oska inimestele läheneda,» püüdsin rahulikult lausuda. «Vaata siiski seda noormeest seal. Vaata tema endassesüüvinud kurba pilku. Vaata neid rusikas käsi, mida ta aeg-ajalt vastamisi surub... See on iseloom!»

«Mis iseloom see siis siisugune on?»

Hakkasin jutustama, kuigi kartsin, et kaldun teise äärmusse. Kuid olin külmaks arvestuseks juba liiga vihane.

«Kõigepaalt meenuvad mulle millegipärast ikka need tammid...» alustasin. «Ta ehitas neid igale kraavile, igale veehüppele, mis ta teele sattus. Kord pidi ta oma uutest sametpükstest minema alevisse onupoja sünnipäevale, kuid sinna ta ei jõudnud — kruusaaugu põhjast oli puhkenud uus allikas ja tema rajas sinna õhtuga terve veesüsteemi... Edasi tuli jalgratta ratastele konstrueeritud iseliikuv «auto», siis kellamehhanismiga ühendatud automaatselt helisev koolikell... Üldse oli ta koolis viis esimest aastat elav ja avala iseloomuga. Pärast saabus murrang. Vanemad kolisid linna ja koos keskkonna vahetusega toimus ümbersünd ka poisi välismuses — enne tüse ja liikuv, virutas ta nüüd paari aastaga pikaks ning muutus kohmakaks... Ta tõmbus enesesse, ta kannatas nagu millegi all — võib-olla polnud tal lihtsalt niipalju energiat, kuipalju oleks tahtnud omada. Kuigi ta õppis hästi, tammus ta mõnikord klassi ees tummalt ühelt jalalt teisele, vidutas pahuralt silmi ja tuli sõnalausumata kohale tagasi. Kirjalikud tööd olid tal aga enamasti viied...»

«Milline lohakus!»

Vaatasin üllatunult oma kaaslaste poole. Ta nihutas jalaga eemale armatuurivõrestiku ärrarijutud otsi.

«Igal sammul lohakus ja hoolimatus!»

«Kas sa minu juttu ka kuuled?»

«Kuulen, kuulen. Lase edasi! Sul tuleb justkui raamatust...»

«Hea küll. Kaheksandas klassis astus ta komsomoli. Mitte nii, administratiivses korras, nagu meil tol ajal mõnel pool praktiseeriti — õpilane kutsutakse nelja silma all vestlema, küsitakse: «Kas sul nõukogude võimu vastu midagi on?» — «Ei ole.» — «Siis tuleb komsomoli astuda.» Tema juures oli see teisiti...»

«Ta isa oli kodanlikul ajal kehvik, võitles Punaarmee ja kasvatas poega teadlikus vaimus.»

«Ei... Kõik oli hoopis omapärasem... Juba siis oli ta selline nooruk, kes otsis raskusi, mida ületada, ja kui need ei sattunud tema tee, siis seadis tema end ise nende tee... Ta võttis peaaegu vägisi osa õistest komsomolipatrulli retkedest.»

«Tol ajal neid patrulle minu teada veel ei olnud.»

«Sa ära ole pedant! Oletame, et see oli poiste oma-

algatus. Rohkem küll tahtest iseloomu kasvatada kui teadlikust vihast ühiskondliku korra rikkujate vastu. See viha tuli juba hiljem — siis, kui nende rikkujatega otsustati kokku puututi. Aga õieti see episood polegi seotud huligaanidega või taolistega. Ühel pimedal sügisel luurasid poisid ühte nende arvates ohtlikku tüüpi. Meie sõber seisis seljaga vastu hõredat planku ja puuris silmadega vihmasesse pimedusse. Ta ei näinud midagi. Aeg venis. Närvipinged kasvas. Korraga sööstis teiselt poolt esikäppadega vastu planku suur koer ja hakkas haukuma otse tema kõrvade juures. Poisi närvid ütlesid üles. Ta pani jooksu. Metsik hirm kihutas teda kuni koduni... Järgmisel päeval andis ta avalduse komsomoli astumiseks. «Nüüd pole mul õigust hirmu tunda,» selgitas ta teistele...»

Vaikisime hetkeks, mõtiskledes kumbki oma mõtteid. Vinge sügistuul puistas virvendusi kanalipõhja kogunenud vihmaveele. Möödusid nende madalate, sogaste lompide viimased minutid.

«Oleks ju võinud minna kuni mereni... oleks näinud, kuidas vesi läbi murrab.»

«Siit näeb ka küllalt hästi. Seal on hirmus pori...» vastas ta rutakalt.

«Ja pealegi on meie noormees siin.»

«Mida kujutab see sinu noormees endast praegu?»

«Nüüd on ta üliõpilane, komsomoliaktivist. Tema süngus on kadunud ja asendunud rahuliku mõtlikkusega. Kuid mõningane aeglus ja kohmakus liigutustes on säilinud. Üldiselt ei tulva tema energia pealispinnal. Ta on tegudeinimene. Muidugi on tal ka oma raskeid momente, sest ta pole ideaalne, vaid ainult positiivne kangeline... Kord istus ta komsomolikomitees tugitoolis, jalad kaugele välja sirutatud, ja ütles: «Millal ma viimati puhkasin?... See oli vist kümnenda klassi suvel kaks nädalat.» Siis teatati, et temaga soovib rääkida ajalehe korrespondent. Ta keeldus teda vastu võtmast. «Mu pea ei tööta enam... Ma pole võimeline mõtlema...» Ometi sõitis ta õhtul omal algatusel komanderingusse tellisetehasesse — oli vaja kiirendada ehitusmaterjalide saatmist ülikooli ühiselamu ehitusele.»

«Kuidas saab ta juhtida ühiselamu ehitamist ja samal ajal olla siin, elektrijaama ehitusel?»

«Selline noormees on kõikjal, kus midagi uut teoksil on. Sa vaata seda tugevat ristvagu ta lõuas ja seda jõuliselt murduvat nina! Temas on palju reaalset ettevõtlikkust, oskust kiiresti otsustada. Ta on matkanud läbi peaaegu kogu Nõukogude Liidu... Kord Koola poolsaarel ronis ta üles kaljule, millel kasvasid kidurad männid. Ta haaras ühe neist oma tugevate pihkude vahele ja püüdis välja tõmmata. Männi juured hoidsid aga liiga tugevasti kaljust kinni... «Nagu mõned inimesedki,» ütles ta. «Pealtnäha tagasihoidlikud, kuid katsu neid elust välja rebida. Ei saa.» Jah, sellised noormehed avaldavad tihti huvitavaid mõtteid. Asjatult nad kunagi ei räägi. Seepärast peamegi neid sageli sõnakehvadeks...»

«Aga kuidas on lood ta õppeedukusega?»

«Meenub kõigepealt polöki, s. t. poliitökonoomia arvestus. Ta oli vastanud laimamatult peaaegu kogu küsimuse, siis aga takerdus mingitesse teisejärgulistesse arvudesse. Ta vaikis ja tõusis püsti. «Ma tunnen, et mulle ei saa arvestust sisse kirjutada... Tulen teine kord.» Selline käitumine võiks näida eputamisena, kuid tema juures on see siiras ja loomulik. Enamuses on tal «vlied». Tema viga on vahest see, et ta õpib igaks eksamiksi liiga põhjalikult ja teinekord jätab kahe silma vahele mõne lihtsa asjaolu. Kuid harva. Huvitav oli, kuidas ta valmistus sõiduks siia. Elektrijaam pole talle mitte lihtne tööobjekt, vaid kõigepealt probleem, mille lahendamisest ka tema on kutsutud osa võtma. Ta on mures elektrivõrkude suhtelise mahajäämuse üle energeetikabaasist, teda huvitab öiste ja päevaste koormuste reguleerimine... Ta oli tuttav kanaliehituse detailse plaani ja töögraafikuga. Alati teadis ta, millist tööd oma brigaadiga ette võtta. Tihti teadis ta seda paremini kui meister, aga kunagi ei andnud ta seda tunda. Meister õppis kaugõppe teel ehitustehnikumis, tema aga oli üliõpilane...»

«Hea küll, pea nüüd vahet,» lausus mu kaaslane tüdiniult. «Näe, inimesed on muutunud rahutuks... Planeeritud aja järgi peaks vesi juba tulema.»

Üliõpilased nihkusid kanaliservale lähemale. Tütar-

lapaard haarasid üksteisel kätest ja alustasid laulu: «Elu ühesam tants on tinna, seda tantsitakse nõnna...»

Ja puhkeski tants. Ali sügaval ootas kanal vett, ülal püstasid pilved aeglast, udujat vihma, taamal mühises läbitungimatu laas, kuskil eespool kanali tipus undas sammuv ekskavaator — ja siin, kitsal betooniribal, nagu keset tormi lardunud merel, tantsiti «tinnat». Olin seda pidulik-koomilist tantsu näinud varemgi — hiljuti ülikooli kohviku tantsusõõris, kunagi ühiselamu hämaras koridoris... Alati on tantsijad olnud suhteliselt oma ümbrusega suuremad, hääled rohkem mõjule pääsenud. Kuid ometi omandas see tants just siin, keset gigantse ehituse tandrit, sellel pidulikul hetkel, erakordse tähenduse. See mõjus nagu minevikust esilemanatud rituaal... Kui laulu sõnu ei mõisteta, kui asutakse liiga kaugel, et eristada naervaid nägusid...

«Sinu sõbral ei näi lusti olevat tantsust osa võtta.»

Tõesti. Noormees seisis endiselt nõlvakul, jalad pahkluudeni liivas, ja vaatas silmi peopesadega varjates mere poole.

«Mida ebaharilikku on sinu kangelane siis korda saatnud sellel ehitusel?»

See küsimus oli ootamatu. Arvasin, et seltsiline on kaotanud huvi mu jutustuse vastu. Jätkasin endises laadis, mis sobis nii halvasti kokku tegelikkusega meie ümber. Kuid mul oli hoog sees. Tantsiti ju «tinnat», sadas vihma ja kanal pidi täituma veega. Miitingut peeti kusagil kaugemal...

«Ta suhtus töösse tõsiselt ja kohusetruult,» rääkisin. «Algul mõjus tema minutilise täpsusega tööleilmumine kaaslastele häirivalt, kuid sellega harjuti ja seda järgiti. Sa tahad midagi ebaharilikku... Meenub, jah, üks lugu. Kord pärast rasket tööd pneumaatiliste kangide ja kirkadega, umbes pool tundi enne vahetuse lõppu, hakkasid poiste tööloiku voorima autod betooniga. Nad pidid saabuma hommikul, kuid tulid alles tööaja lõpuks. Oli külm, sajune ilm. Meister vaatas murelikult betooni ootavaid armatuurivõrestikke. «Hommikul on see kõik vedel solk... Betooni pole kuhugi panna...» Meie noormees ronis üles meistri kõrvale, hoidis ühe käega kinni oma lähimärga tennisemütsi ja teise käega viitas vastaskaldale: «Kas poleks praktilisem alustada beto-

neerimist mõlemalt kaldalt korraga? Meil on viisteist inimest. The seksisiooni peale on seda liiga palju...» Melster pilgutas arusaamatult silmi: «Kust te need viisteist inimest võtate?» — «Meid on siin, tõsi, kaksteist, aga kolm polssi muretseme juurde.» — «Ma ei räägi sellest, lapsed! Te olete ju puhkamata, söömata, märjad...»

Mu jutustus hääbus piki kanalit veerevasse hurraahüüdesse.

«Vesi tuleb!»

Vesi ei tulnud kõrge vahutava lainena, nagu me ootasime, vaid madalate, vaevu märgatavate tõusengutena. Omeli hõisati ja tantsiti edasi.

Ainult meie noormees vaikis.

Ta näis huuli rangelt kokku suruvat. Oli võtnud käe mütsisirmi juurest ja vaatles nüüd hajameelsel pilgul tantsijaid.

«Sa võiksid ka mind oma noorele sõbrale tutvustada.»

Seda lihtsat küsimust polnud ma ette näinud. Olin alahinnanud oma kaaslane professionaalset huvi. Märkimik oli tal juba käes — see pidi isegi vihma välja kannatama.

«Noormees on minu monopol,» püüdsin naljatada.

See ei aidanud. Ta valmistus noormehe juurde minema. Tõmbasin ta tagasi:

«Kuule, oota'nd! Pean sulle tunnistama — ma näen teda ju esimest korda elus... Ma ei tunne teda...»

Mu kaaslane asetas oma lühikeste sõrmedega käed ristamisi kõhule — nii tegi ta alati, kui valmistus naeruks. Seekord ta siiski naerma ei hakanud. Ta vaid näitas selle žestiga, et peab minu käitumist naeruväärseks.

«Õige huvitav juhtum,» lausus ta heatujuliselt. «Kui su tegelasel on piisavalt andekust, võiks ta seda osa laval mängida. Kostüümi ega grimmi poleks vaja.»

Tundsin, et mulle jääb ainult üks tee. Ohtlik, kuid vältimatu tee.

«Ma olen valmis kihla vedama selle loo honorarile, mida ma oma noormehest kirjutan, et ta põhimõtteliselt ei erine minu poolt kirjeldatust.»

«Mina olen alati nõus,» ütles mu kaaslane ja sirutas käe. «Aga pea meeles — see tuleb täpselt kindlaks

leha... Mõne staabiülema hinnangud või kiituskirjad ei tõesta siin midagi.»

«Oleme kokku leppinud,» sõnasin tõsiselt ja raputasin kaaslane kätt.

Lähenesime noormehele. Nägime, et tal olid väga selged, unistava varjundiga silmad. Tutvustasime endid. Noormees ei paistnud mitte mingil määral üllatununa või uudishimulikuna. Ta vaatas meile rõhutatult ülevalt alla. Me ronisime ta kõrvale liivakuhjale.

«Kuidas läheb?»

«Normaalselt.»

«Millised on, nii üldiselt, muljed?»

«Rahuldavad. Lähema informatsiooni saamiseks võiksite pöörduda komsorgi poole. Ta seisab seal, näete, selles tüdrukute grupis.»

Noormehe hääli oli melodiline ja selge nagu ta silmadki. Oleks oodanud mingit töömehelikku kohmakust, sõnade järele kobamist, vähemalt abitut, heasüdamlikku naeratust... See siin aga kergitas iga sõna järei iseäralikult vasakpoolset kulmu, ja ma ootasin hirmuga, millal üle ta pruuniks põlenud näo libiseb põlastav grimass.

«Me sooviksime just teiega vestelda,» ruttas mu kaaslane selgitama. «Kõigepealt mõned küsimused. Millistel põhjustel te tulite elektriijaama ehitusele?»

«Meie ülikool esitas üleskutse kõigile Nõukogude Liidu kõrgematele õppeasutustele...»

«Teame, teame. Aga teie isiklikult, nii mitteametlikult... Millistel motiividel te siia tulite? Et raha teenida, et lihtsalt seigelda, et stipist mitte ilma jääda...»

«Ma tulin siia ametlikult ettenähtud motiividel.»

Noormehe silmade sügavusest kerkis vaevu täheldatav naerusäde.

Astusin vahele.

«Meil oleks selline ettepanek: lähme siit linna ja ajame veidi kohvitassi taga juttu.»

Noormees kummardas.

«Väga meeldib, aga kahjuks ei saa pidulikku tseremoniat siin veel lõppenuks lugeda.»

Mõneks sekundiks jäi noormees mõtlikult tõsiseks, siis aga valguski huulenurgast üle kogu ta näo karde-

tud pilkeline naeratus. Siiski näis see sisaldavat rohkem lihtsat rõõmust kui irooniat.

«Kaua see tseremoonia veel kestab?»

«See oleneb meie üliõpilaste meeleolu pidulikkuse astmest.»

«Te võib-olla teatate meile, kui teie meeleolu pidulikkus on ammendatud,» püüdsin tabada noormehe poolt pakutud tooni.

«Vastava teate saabumiseni mööduks ohtlikult pikk ajavahemik.»

«No lõppude lõpuks peate te ju siit lahkuma,» muutus mu kaaslane rahutuks.

«Hea küll. Mis marki masin teil on, kui küsida tohib?»

«Me tulime jala.»

Ta mõttis meid uuriva pilguga. Nagu hiljem teada saime, käis siin palju fotoaparaatidega tegelasi. Enamasti tahtsid nad kedagi peahoone taustal pildistada või moodustasid dramaatilisi gruppe lõikudel, kus töö oli lõpetatud.

Onneks sadas vihma.

«Lähme siis jala,» ütles noormees.

Olime istunud juba tund aega linna ainukeses restoranis. Olime rääkinud ülikoolist ja ehitusest, kuid noormehe suhtes polnud me selgusele jõudnud. Vahetevahel tundus tema pilkav, vaimukust taotlev kõnemaneeer solvavana ja ülkena, samas sekkus sellesse mingit arusaamatut ja seletamatut kurbust. Ta vaatas läbi rohekate kardinade hajameelselt alla väljakule ja rääkis talumatult aeglaselt sõnu venitades:

«Kahju lahkuda sellest linnast... Eriti kahju on kolisevast jalakäijate sillast... Sealt oli nii kaunis vaade põlevkivieselonidele ja muudele hingekarastavaile objektidele...»

Mu kaaslane pilgutas irooniliselt silma ja tegi käega liigutuse, nagu siluks raha. Silmitsesin noormeesest. Kogu tema näojoonte võrk osutus lähemal vaatlusel pingsaks ja teravaks. Lõdvalt kerkiv huulenurk lisas sinna vaid näilikku lodevust.

«Teale, väga huvitav oleks kohata siin meie meistrit

ohtlikkonnas, salvrätik krae vahel, ütleme, garneeritud koha söömas. Eriti nauditavad oleksid ta pragunenud klaasidega päikeseprillid... Ei julge oletada, et ta need koju unustab...»

Muutusin valvsaks ja tegin mõttes ülevaate meie noormehe riietusest. Tal oli seljas kõige laitmatum ühine ülikond: moodne ühe nööbiga kuub ja mõõdukalt kitsad ning eeskujulikult viigitud püksid. Pluss valge triiksärk, import-kaproonsokid ja paksude taldadega kingad... Sellist garderoobi ehitusele kaasa vedada tundus, tagasihoidlikult väljendades, imelik. Lisaks kõige lihtsuses noormehe kurgu all lillakaspunane kikilips, ja ma poleks imestanud, kui ta oma ajamata habemest oleks voolinud vuntsid või bakenbardid. Kuid ta oli täiesti raseeritud. See-eest olime teda ka vähemalt tund aega vagunlinnakese juures oodanud.

«...Meie meister kannatab nimelt kompleksi all. Ta arvab, et teised teda kirjaoskamatuks peavad. Selle arvamus ümberlükkamiseks on tal alati tööpluusi rinnataskus vähemalt kolm täitesulepead, mida ta aegajalt suure kõlinaga betoonile laseb kukkuda.»

«Nähtavasti on ta alles hiljuti kirjatarkuse omandanud,» lausus mu kaaslane end mõnusalt toolil kehitades.

«Igal juhul ta valdas kirja, ja isegi sellist, millest meil polnud aimugi,» ütles noormees niisugusel toonil, et me ei mõistnud, kas oli see mõeldud pilkena või tõsiselt.

Vaikisin. Pidin avama selle noormehe põhiolomuse, kuid ma ei teadnud, kuidas seda teha.

Mu reisikaaslane näis seda paremini teadvat.

«Kolmsada konjakit, palun!»

«Te kavatsete ilmselt ehitusest mõnda kapitaalset teost kirjutada?» küsis noormees pärast kolmandat pitsi.

«Mitte niivõrd ehitusest kui inimestest, kes siin töötavad. Ja mitte midagi kapitaalset, vaid ainult ühe keskmise pikkusega loo...»

«Ühe sõnaga, teil on tarvis süžeed?»

«Meil on kõike tarvis, mis puutub inimestesse.»

«Sellisel juhul võin ma teile anda ühe faabula. Pole ju erilist mõtet sellist aaret ainult iseendale hoida...»

Ta kummardus veidi ettepoole ja alustas oma pikka jutustust.

«Kujutlege umbes kahekümne ühe aastast noormeesest,

brünetti, kallakuga šataani... Tal on melanhoolne iseloom koleerilis-sangviiniliste sugemetega, mis tähendab, et argipäeval domineerivad pidurdusprotsessid erutusprotsesside üle, pühapäeval ja eriti laupäevaõhtutel vastupidi... («Nüüd hakkab irvitama kirjanduse kui sellise üle,» mõtlesin hirmunult ja seda muljet süvendasid tema liikumatult konjakiklaasi fikseerivad silmad.) See noormees on üliõpilane. Kursus ja osakond ei ole olulised. Tal on oma väljakujunenud dunaamiline stereotüüp, millesse kuuluvad kindlas vahekorras loengud, raamatukogu, korvpallitrenn, kohvik, kerged flirtimised, öösiti õppimine sessioonide ajal, tänu andekusele stipendium... Ja äkki — kõige tavalisemal argipäeval, kõige tavalisemas miljöös — see stereotüüp purustatakse. Noormees oli kord tantsuõhtul tutvunud ühe suhteliselt kauni, kuid veidi pudikeelse tütarlapsega. Nad käivad kohvikus. Kui nad kolmandat korda sinna lähivad, juhtubki see — stereotüübi purustamine. Kohvik on täis. Nad ei leia kohta. Tütarlaps näeb oma sõbratari üksinda ühe laua taga. Ta küsib luba ja nad istuvad tema juurde. Noormees toob kandikul musta kohvi. Nagu alati. Ütleb: «Mul on silmapaistvad kelnerianded.» Nagu alati. Ta silmitseb väljakutsuvalt, julgelt uut tuttavat. Ka see on alati nii olnud — naistutvuste puhul. Kuid midagi on teisiti kui tavaliselt. Mis just? Seda on raske väljendada. Kas see, et uus tütarlaps mängis malet ja võitis, meie noormees pole aga harjunud kaotama — ka males mitte. Või see, et tütarlaps oli nii rangelt tagasihoidlik — ta ei lausunud peaaegu ainsatki sõna. Ja tema riietus sarnanes koolivormile. See kõik oli kuidagi uudne, kuid kõigepealt tema silmad. Millised need silmad just olid, seda võite ise paremini kirjeldada. Fakt oli, et — nagu ikka — kõik algas silmadest.»

Noormees vaatas meile kummalegi järgemööda trotslikult otsa: justkui oleksime tahtnud teda süüdistada, et armumine algas silmadest.

«Kui lubate, ma jätan nüüd ühe osa vahele,» ütles ta ootamatult.

«Millise osa te tahate vahele jätta?» küsis mu kolleeg toonil, nagu oleks keegi kavatsenud teda tüssata.

«Teate, selle... kuidas nüüd öelda... Ühe sõnaga, arenduse...»

«See on ju väga oluline osa.»

«Sel juhul võin ma anda mõned pidepunktid. Enne partitöö algust kohtusid nad veel vaid üks kord kohvikus. Ja seegi kord jättis noormees suures ühmis oma «silmad» teretamata. Ta kuuleb kõrvallauast (seal istub veel kaks tütarlast peale tema) järgmist vestlust: «Kuhu te suvel lähete?» — «Elektrijaama ehitama.» — «Miks sinna?» — «Seal on ikkagi midagi suurt...» Rohkem ta ei kuule, kuid ta teab, mida teha. Ka tema läheb elektrijaama ehitama. Ta peab minema.»

Järgmisel päeval esitab ta avalduse komsomolikomiteesse. Siis tekib küsimus: kumba vahetusse minna, kas esimesse või teise? Vahetusi on kaks. Ta annab avalduse esimesse. Juhul, kui teda ei ole esimeses, on võimalus jääda teise. Siis tekivad uued raskused: miks andis ta äkki avalduse elektrijaama, kui ta pidi minema hoopis spordibaasi rajama? Kuidas öelda ära abist onule, kes vajab teda oma individuaalelamu ehitamisel... Ta imestas ise oma seletuskombinatsioonide leidlikkuse üle. Mitte ainult selle üle. Teda pani imestama temas endas toimunud muutus. Ta mõtles kibeda, kuid ühtlasi meeldiva irooniaga oma äkkipuhkenud, möödunud sajanndist pärit romantismile.

Ta ootas pühaliku ärevusega ärasõidutundi. Ta kartis, et teda ei ole ehitusel, et võib-olla on ta hoopis ümber mõtelnud. Kartused näisid end õigustavat. Teda ei olnud bussis. Teda polnud ka vagunlinnakeses, kuhu nad saabusid pärast mitmetunnilist vintsutavat sõitu. Noormees imestas oma tuulepäisust. Milleks ta ometi sõitis! Äkki tundus see sõit talle äärmise mõttetuse, äärmise lollusena... Niisama äkki sai tema sõit jällegi mõtte. Õhtul hämaruses, esimesel üldkoosolekul, nägi ta teda seisvat endast mõne meetri kaugusel, õieti lundis endal kellegi pilku, tema pilku.»

Jutustaja vaikis hetkeks, et korra sügavalt hinge tõmmata.

«Kas ta teab ka ise, kuhu tema jutustus välja viib?» küsisin endalt.

«Esimestel päevadel ei juhtunud midagi erilist,» jätkas noormees. «Kuid kogu maailm tundus talle äsja avastatuna, kogu ümbrus näis olevat täidetud tulevaste sündmuste salapärase eelaimusega... Kuigi sääsed ja

kõvad asemed lasksid magada vaid paar tundi, oli esimese tööpäeva hommik nii värske, nii päikesepaisteline. Noormees määrati brigadiriks. Ta valis oma brigadi üheksa poissi. Veel pidi sinna tulema viisteist tütarlast — omal soovil. Viisteist kaheksakümnest! Tema tuli ühena esimestest, vaatas tagasi, kes järgnevad, ja naeratas kohmetult, nagu vabandades kellegi ees oma mõtlematu teo pärast.

Nad hakkasid tööle. Tohutult hea oli lõhkuda vasa-
raga kive, vinnata neid kõrgele kaldapealsele, tunda
uhkust oma jõust... Ja kõige tähtsam: sa tead, et kusa-
gil lähedal on keegi, kes vaatleb ja hindab iga su liigu-
lust. Noormees valis järjest suuremaid kive. Ja lõpuks
valis ta liiga suure. Käte jõud lõppes. Kivi libises üle
lõua rinnale. Noormees tuikus, kuid surus kivi siiski
üles. Üle lõua valgus verenire... Aga ei! Jätame seda
laadi lood. Need on kirjanduses liiga levinud.

Niisiis: esimestel päevadel ei juhtunud midagi erilist,
noormees vaid teadis, et kuskil läheduses on keegi
temale erakordselt tähtis, armas olend... Ta tõusis
hommikul esimesena ja, pesnud end üleni külma veega,
esines raadiosõlmes mikrofoni ees äratusega. Ja ta rää-
kis vaid temale. Ta rääkis umbes nii: «Tudeng, vaata
aknast välja — hommik on saabunud! Ära karda alga-
vat päeva. See toob sulle palju huvitavat, tähtsat, võib-
olla niisugust, mida mäletad eluaja rõõmutundega...
Poe teki alt välja, naudi kauni hommiku kütkestavat
võlu!»

On huvitav, kuidas emotsionaalne tõus eemaldab inimesest väsimuse, teeb ta alati rõõmsameelseks. Ta ei
vaja nii palju undki kui tavaliselt...

Enne laupäeva aga midagi õieti ei juhtunud. Sel päe-
val, kohe pärast lõunat, otsustas noormees minna linna.
Ta tahtis tutvuda keskaegse kindluse varemetega, aja-
loomuuseumiga... Tegelikult oli see ettekääne iseenda
ees. Ta teadis, et tütarlaps läheb ka linna. Kõik
lähevad laupäeval linna. Ja ta ei eksinud. Nad said
kokku jalakäijate sillal raudtee kohal. Tütarlaps
tuli talle vastu — nad naeratasid, teretasid ja hakkasid
koos astuma vagunlinnakese poole. Tee peal oli kohvik.
Nad astusid sinna sisse. Oli nii, nagu oleksid nad juba
varem kokku leppinud, et tulevad siia kohvi jooma.

Nad rääkisid kinostuudiost, kes väntas ehitusel uut
konstistilid, rääkisid kõigest. Õigemini kõneles noor-
mees. Tütarlapse näol mängles tähelepaneliku ja mee-
litatud kuulaja naeratus. Kõige veetlevam oli, kuidas
ta soojures nina krimpsutas, huuled nagu ehmudes
sisse tõmbas ja äkki tõsiseks jäi, et veidi aja pärast uuesti
naeratada. Noormees oleks tahtnud seda vaadata veel
ja veel ja veel, ja et ta saaks seda teha, selleks kõneles
ta aina ja aina ja aina... Nad lahkusid kohvikust vii-
mastena.

Päevane palavus oli asendunud õhtujahedusega. Nõr-
ged tuulehood mõjusid hellitavalt, karastavalt. Nad kõn-
dasid läbi linna, tütarlaps toetumas noormehe käsivar-
rele. Nüüd kõnelesid nad vähe. Peaaegu mitte midagi.
Aeg-ajalt küsis noormees: «Kas sul on külm?» — «Ei
ole.» — «Kas sul meeldib siin olla?» — «Kus?» — «No
üldse siin, linnas, ehitusel.» — «Jaa.»

Nad jõudsid vagunlinnakesse, läksid vaguniridade
vahelt sinna, kus pidi toimuma kohtumislõke. Taamal
hõõgus lõkkease, kuid seal polnud enam kedagi. Nad
istusid kustuva, aga veel soojendava tule äärde teine-
teise kõrvale. Tütarlaps rääkis: «Teised kõik on juba
koju läinud. Me ei tohiks siin niimoodi istuda...» —
«Miks siis, meil on ju siin hea. Eks ju, sul on ka hea?» —
«Ma ei tea.» — «Aga mina tean kindlasti... Selleks ma
sõitsingi siia, et sinuga siin niimoodi istuda...» —
«Sõitsid siia, et kohtuda...» — «Sõitsin!» — «Ma ei usu
seda. Me kohtusime täiesti juhuslikult...» — «Ei koh-
tunud juhuslikult. Ma poleks kohtunud kellegi teisega
peale sinu...» — «See ei ole ju nii...» — «See on nii!»
Tütarlaps raputas pead. «Ma kuulsin, et sõidad ehitu-
sele, ja järgmisel päeval andsingi avalduse...» — «See
on võimatu... Niisuguseid kokkusattumisi ei juhtu...»
— «Tähendab, ka sina...» Tütarlaps raputas tõrjuvalt
pead: «Miks just mina... On veel teisigi...» — «Olgu,
aga mina otsustasin tõesti alles siis sõita, kui kuulsin, et
sina sõidad.» — «Kus sa seda kuulsid?» — «Kohvikus,
kõrvallauas.» — «Ei usu.» — «Usu, see oli nii...»

Tütarlaps vaikis. Ta vaatas kuhugi kõrgusesse unis-
tavate, hämaruses tuhmilt helkivate silmadega. «Mida
sa seal näed? Millest sa mõtled?» küsis noormees. «Ma
ei ütle sulle,» vastas tütarlaps. Ta huuled olid kergelt,

võiks öelda, kurvalt mossis, «Küll sa oled ilus!... Ma pole kunagi kohanud ilusamat tütarlast...» — «Miks räägid sa jälle nii? See pole ju tõsi.» — «See on tõsi!» Noormehe sassis juuksesalk lähenes tütarlapse laudale.

Jutustaja punastas. Ta näis äkki taipavat, et räägib pealtkuulajatele. Ta tõstis konjakiklaasi huultele ja rüüpas sealt. Mu kaaslane valas selle jälle kohe täis. Tantsusaalis mängiti sentimentaalset tangot. Meie noormees väristas veidi pead, tema suunurkadesse joonistusid kaks peenikest mõru vaoket.

«Järgmise päeva, nimelt pühapäeva sündmusi on võimalu kirjeldada. Seal polnudki õieti mingeid sündmusi — olid vaid elamused, tundmused, mõttekatked. Piirdugem mõningate detailidega.

Nad võtsid koos teistega osa ekskursioonist mere- randa. Nad jalutasid tasaselt kohisevas kuusikus ja noormees rääkis, et ta armastab vaikust. Vaikuses on kõik selgem ja kindlapiirilisem, eriti see, mis toimub ise- endas. Tütarlaps kaebas ämblikuvõrkude üle, mis jook- sid üle kitsa raja, millel nad kõndisid. Siis istusid nad rannas, eemal supelkohast ja inimestest, hõbepaju var- jus, ja kirjutasid liivale lauseid, mis koosnesid sõnade esimestest tähtedest. Tütarlaps kirjutas: M.t.s.t.h., ja kui noormees kohe ei taibanud, selgitas ta, et lauses on kaks ajamäärust. «Miks tulid sa täna hommikul?» — «Õige.» Noormees kirjutas: E.k.s. «Et kohata sind?» — «M?» kirjutas tütarlaps. «M.A.S.,» vastas noormees. Tütarlaps kustutas need tähed nagu kõheldes, nagu ise- endale valu tehes.

Enam nad ei joonistanud liivale. Tütarlaps istus, käed umber põlvede, ja vaatas merele. «Milline huvitav pilv.» — «Jah, nagu mere pikendus. Luba oma käsi, ma ennustan sulle.» Noormees rääkis umbes nii: «Tuleb üks suur päikesepaistmine sinu pääle, ep mitte selle musta juurde sina läheb, bet see valge seisab sinu teel, ep mitte seda kroonu poolt rahasaamine sina ootab, bet see rikas mees ja üks ilus majas elamine sina saab...» Tütarlaps tõmbas oma kää tagasi. «Ma ei taha, et mulle ennustalakse...» — «Ja sa mõtled, et üldse keegi võib tõeliselt ennustada?» — «Ma ei arva seda.»

Nad valkisid. Lainete vahused ribad rullusid rannale.

... ja et ta oleks madalalt tuulevaikses õhus. Tütarlapse pool varoeks pehme naeratus nagu päikesepaiste pee- gelil. «Eks ju, see ei ole tõsi?» — «Mis asi?» — «See, et ma alles siis otsustasid siia sõita...» — «See on tõsi.» — «No ütles, kus ma kohvikus istusin?» — «Kesk- maa ruumis, vasakpoolses nurgas, akna all.» — «Jah, tõesti ma istusin seal.»

Puuvari oli lühenenud ja jätnud nad päikese pala- use. «Kuumus roiutab. Kas me ei laheks jalutama?» - lahme,» nõustus tütarlaps. — «Aga kas sa ei väsi...» — «Ma ei väsi ära.»

Nad jalutasid. Siis istusid nad väikesel aasal uimasta- dt lohnavas kasteheinas. Nad jalgsid imelikult haa- rtsid, puult puule huppavate oravate mangu. Tutar- laps tõmbas sõrmega üle noormehe veidi paistetunud nina. «Sa oled nii hirmus!» — «Miks sa tookord mulle üppi ei tulnud? Võib-olla ma just selleks lasksingi kivi tõale langeda, et sina mulle esmaabi annaksid...»

See pole ju tõsi. Sa ei vajanud abi...» — «Kui sina oleksid tulnud, siis oleksin vajanud.» — «Aga kui- das...»

Õigus! Selle kiviloo me jätsime välja. Seda jutua- jamist niisiis ka ei saanud toimuda. Nad rääkisid milleski muust. «Küll su süda lööb kiiresti,» ütles tütarlaps. «Sellepärast, et ma sind armastan.» — «Ah, ära räägi niimoodi. Me võiksime olla head sõbrad.» — «Ei, see ei ole mul! Ei, me ei saa olla sõbrad! Ma olen lihtsalt armu- nud ja mulle endalegi on arusaamatu, kuidas ma võisin sinusse nii rängalt, nii tõsiselt kiinduda... Ma ei ole kordagi niimoodi tundnud... Ma olen nagu uus ini- mene... Kogu eelmine elu on juba kuskil kaugel selja- taga, udus...» Ja noormees ei valetanud neid sõnu raa- kides. Ta tundis, et kannaks seda tütarlast käitel kuni tavaliku nõrkemiseni ja hea tuki maad veel edasigi. Veelgi enam: ta oleks ilma igasuguse kõhkluseta, het- kegi kaalutlemata viinud selle tütarlapse oma rangete vanemate ette ja utelnud: «See on mu väljavalitu ja ei keegi teine!» Ta oleks astunud perekonnaseisuametisse kas võel järgmise päeval... Selleparast järgmisel, et samal päeval ei saanud... oli pühapäev. Tütarlaps aga ütles: «Sa ei tea isegi, mida sa praegu teed. Sa raagid, udu, igatsused, ihkamised... Oleme parem vait...»

Ja nad kõndisid sõnatuina käsikäes. Nad läksid ühte talle ja küsisid piima. Perenaine tõi neile kannutäie mooli, vastlupstus piima. Nad jõid järgemööda ühest ja samast kannust. Tütarlaps koputas kergelt kannu põhjale — piimadire nõrgus üle noormehe lõua, tema kireva mustriga särgile. Ja tütarlaps naeratas piimast märgade huultega oma veidi lapselikku, krimpsutavat naeratust. Perenaine jutustas neile aida kõrval seisvast imelikust riistapuust, milles tsaariajal olevat aadlikke merre suplema kantud.

See oli ka viimane tahelepanuväärne sündmus sel päeval. Kuid suure tähtsusega võis olla — aga võib-olla ka mitte — veel üks väike episood. Kui nad õhtuhämaruses saabusid tagasi vagunlinnakesse, jätsid nad hüvasti kättpidi. Ja tütarlapse silmad olid kurvad, unistavad ja veidi karmid. Kuid võib-olla see tundus noormehele nii. Eriti siis, kui ta hiljem mitmeid kordi seda stseeni mälus taastas. Talle tundus isegi, et tütarlaps talle läbi akna järele vaatas. Kuid tuhm laik aknal võis olla ka pettepilt.»

Tantsijad valgusid rüsinat tagasi. Kõrvallauas lasti lahti šampusepudel. Meie lauas venis minut aega rusuv vaikus. Noormehe laubal pärlendasid pisikesed higipilgad. Ta näis olevat vajunud sügavamale laua kohale.

«...Järgmisel päeval tütarlaps tööle ei ilmunud. Tema toakaaslased kehtasid vaid õlgu ja ütlesid mitte teadvat, kuhu ta kadus. Üldse vaikiti sel päeval. Polnud tavalist/vastastikust tõgamist, kirumist ega ergutamist. Puhastati kirkade ja labidatega kanalipõhja. Tervelt kolm tundi järjest. Mõned poisid avaldasid protesti, sõimasid kümnikut omavahel «nüripeaks». Silme ees püüdsid talle viisakalt selgitada, et tuletõrjepriitsiga võiks selle töö ära teha veerandtunniga. Kümnik raputas lootusetult pead: kuidas te võite sihukest lollust rääkida! Või tahate ka kiirabiäutot taksona kasutada?!

Alles pool tundi enne lõunavaheaega tuli meister. Ta kutsus kümniku kõrvale ja selgitas talle midagi vihaste žestidega. Mõne aja pärast saabus tuletõrjeauto ja uhas kanalipõhja puhtaks. Rahvas oli nõrdinud. Nii kaua tuli teha tühja tööd. Nõuti, et brigadir, meie noormees, laheks osakonnaülema juurde protestima, kuid see lõi käega. Teda ei huvitanud ei kanalipõhi, ei inimeste

pehmust. Tema ajudes luksles vaid üks mõte: kus on tema? miks tema aga on juhtunud? ega ta pole haigeks jäänud? ega ta ei kannata millegi pärast?... Ta lubas hõlmeelselt kõik korda ajada. Lubas selleks, et kiiremini vabaneda.

Polnud mööda armatuurivõrestikku ules, unustas ta kolme kanali ja brigaadi. Kuidas võisid inimesed tegelda nii tohiste asjadega! On ju ükskõik, kas visata paar hõlmatäit sili või seal. Ja sellepärast veel vihastada, nutuda, protestida... Inimesed poleks nagu kunagi läbi läinud midagi tõesti suurt, saatuslikku. Vaevu pidas ta vastu ega jooksnud juba töö ajal teda otsima. Kuid pärast vahetuse lõppu käis ta läbi kõik mõeldavad kohad.

Vagunlinnakeses ei leidnud ta kedagi. Tütarlast polnud ka sooklas. Teda polnud tund aega hiljemgi vagunlinnakeses keegi ei teadnud, kus ta on. Või õieti: noormees ei kutsunudki kellegi kaest. Ta otsustas istuda niikaua tütarlapse toas ja ajada juttu tema toakaaslastega, kuni tuleb. On olemas maratonjooks, laanes harrastatakse tantsu- ja klaverimängumaratone. Noormehel tuli läbi teha jutuaajamismaratone. Sisemiselt piinatud ja ärevalt silvel, pidi ta lavastama lõbusust, pidi sundimatult vestlema. Õnneks oli tal kõnelemise peale loomulik meeleolu. Ta rääkis tänapäeva noorsoo mentaliteedist, mustlastest, mootorisporidist. Ta rääkis pangaröövimistest, Ameerikas ja Veneetsia arhitektuurist. «Ma jutustan veel osariigi kubernerist, kes hullumajja toimetati, ja siis olen tühi, täiesti tühi, tühi ja läbi...» vasardas ajades.

Keegi sisenes uksest. Noormees oli seljaga ukse poole ja pöördunud vaatama. Siis kuulis ta tema häält: «Puh, ma olen nii marg... Ja külmavärinad jooksevad üle selja.» — «Kas väljas sajab?» — «Ei tea. Sjab ja ei saja ka.» Ta nägi tütarlast profiilis. See kummardus palitult kappi panema. Ja noormees nägi esimest korda, et ta on nii tugevalt päevitunud. Siis tütarlaps naeratas. See oli täiskasvanud lapse iseteadlik, tohutult armas naeratus. Ta ütles: «Teil oli kindlasti täna nii ilus päev... Mina aga olen kohutavalt väsinud... Lähme nüüd magama, eks ju?» — «Ma tahaksin sinuga vahetada kaks lauset nelja silma all,» püüdis noormees lau-

suda naljatoonis, kuid see kukkus välja liiga tõsiselt. «Oh, sa võid kõigest rääkida nende kuuldes.» Tütarlaps vaatas toakaaslastele. «Meil ei ole omavahel saladusi.» — «Vaata just sellepärast tahaksin ma tekitada esimese saladuse!» Tütarlaps naeris. «See sul nägunit ei annest.» «Lase mul vähemalt eksperimenteerida!» «No, olgu, aga ainult üks minut.» Nad läksid asuma.

Nad laksid eeskotta. Noormees pigistas tütarlapse kael kramplikku haardesse ja küsis: «Kus sa oled kogu tänase päeva?» — «Käisin külas... See sind kindlasti ei huvita... Sel pole mingit tähtsust...» — «Hea küll. Aga lähme jalutame veidi...» — «Oh, väljas on nii külm ja ma tahan magada...» — «Siis palun ma sulle vaid, et sa korra naerataksid...» Tütarlaps kattis ülemise huulega alumise ja raputas pead. «Küll oled sa jonnakas!» noomis noormees hellalt «Ja kui märjad on su juuksed...» Tütarlaps pööras pea kõrvale ja sosistas: «Mine nüüd ära! Homme on ka päev!» ja avas vabanenud käega selja tagant ukse.

Ja «homme» oli ka päev! Milline unustamatu, väär-
tusi ümber hindama panev päev!
Tööl nad teinud...

Tööl nad teineteist ei näinud, sest poisid suunati kohe nimmikul raudteeliipreid laadima. Need olid tõrvased ja libedad. «See on meistri kattemaks priitsi eest,» ütles here noormees töökaaslastele. «Aga võib-olla sinu sireva särgi eest!» vastas väike Juss peaaegu kuulda-
valt hambaid kiristades. Ta ei ulatunud liipreid koorma õrgusele tõstma. «Ronu koorma otsal Ma vahetan su älja.» Kuid Juss ei nõustunud. Ta viha polnud siis mitte liipritest, vaid tõesti särgist «Kui soovitakse, võib ka õlistes kaltsudes tööle ilmuda!» ütles meie noor-
mees ja vinnas liipri ühte otsa pidi nu jarsu liigutusega les, et teine ots Jussi nagu kriipis. «Lõpeta naljatege-
mine,» ütles kuskilt ilmunud meister. Tema muidu rahu-
kes silmades oli tõeline viha. «Oleme siis tõsised. Ujutleme, et tõstame kirste!» Keegi ei vastanud midagi.
Meister lahkus.

Noormeel ei juurelnud selle probleemi üle. Kuskil
gantse peahoone taga, sealpool kraanade ja ekska-
atorite rägastikku, on tema. Keset pikka, päikesest
kuvat kanalit, liiva ja betooni eksinuna, imevõikese
puna, kuid siiski tema. Ja mis tähtsus on kõigel

ne oli Päeva amuke sisu — see on ootamine, te m a g a
 l h o u d o e h i õ õ m, Ta otsustas minna teda otsima
 et oleks orvatuimale vahel laudadest klopsitud põrandal
 rüübi lauba. Ta oli kindel, et ka tütarlaps ootab teda.
 Jäteti et võinud olla. Ta oli öelnud: «Homme on ka
 p e e l e

...laks kohe, kui valjuhääldajaist hakkasid
...avavalsi helid. Ta kohtas tütarlast tema toa
...pidamatuses. Veel kustumata loojangu ning juba
...elektrolampide tuhmis kumas nagi ta tema õhe-
lavaid põski ja laikivaid silmi. «Oota veidi! Väljas on
...jaho...» Ta tuli tagasi hallis villases kampsunis
...võpatas sisemiselt, kui ta teda silmitses
...lapselikult oma veidi niiskeid, veidi avatud
...mossitamas... Nad laksid tantsima Mitte kunagi
...polnud noormees tundnud tantsust sellist mõnu kui too-
...Mitte kunagi polnud ta veel olnud nii õnnelik...»

Vinased laused oli meie sõber rääkinud aeglaselt, ja kuigi oma jutust sellist mõnu tundes nagu tema kangeline tantsust. Tekkinud pausi võis mõista mitmeti. Mu kolleeg oli endaga rahul — ta nuusutas aeg-ajalt konjakit. Mina pidin endalt jälle küsima: kas aimab meie vestluskaaslane, et ta aitab praegu lahendada ellu-
suhitumise üht tähtsat küsimust?

« Ja siis lõppes kõik,» lausus jutustaja hoopis uuel toonil. «Arusaamatult, peaaegu markamatult. Noormees ei pannud isegi tähele, millal tütarlapse kõrvale ilmus teiselt poolt tume kogu. Ta ärkas lummusest alles seejärel, kui keegi vedas tütarlast kätt pidi tantsupõrandale.

Kull on ikka optimist!» hüüatas noormees automaatselt ning puudis asetuda võõra ja tutarlapse vahele. «Ma pilun sind, ole viisakas!» ütles tütarlaps. Tema silmad olid suuremad, säravamad kui kunagi enne. «No olgu! Ma ootan sind siin.» Ja ta ootas. Ilma et oleks jalginud, kuidas nad tantsivad. Ei saa ju midagi parata, kui valitseb komme tütarlapse kättpidi tantsule vedada. Vähe-malt ta teab nuud, et enam ei lase ta oma tutarlapse kätt üldse lahti!

Ta ootas. Tants lõppes. Tütarlast ei olnud kuskil. Järgmisele tantsule palus ta ühe võõra neiu. Ta tantsis võimatult, samme segi ajades, otsivalt ringi vaadates. Siis märkas ta oma tütarlast või õigemini märkas ta võõ-

rahl, kes temaga tantsis. See oli pikakasvuline, laia-õlgne noormees. Samas kadusid nad uuesti silmist. Meie noormeest valdas ahastus, nagu oleks ta pimedas lõputus metsas kaotanud oma ainsa, truu teekaaslase.»

Jutustaja vaigis, vaatles kardinat, nagu näeks ta läbi selle õisesse pimedusse, siis tõusis ta lauast, lukkas kardina kõrvale ja avas akna. Rohekas riie paisus purjona.

«Kui meie noormees oleks olnud täiesti romantik,» jätkas jutustaja, «oleks kõik sel õhtul piirdunudki oma elamustele kirjanduslike võrdkujude leidmisega. Ta oli aga vaid kakskümmend viis protsenti romantik. Realist temas nõudis tegutsemist. Ja ta tegutses.

Kui ta jälle leidis tantsijate segadikust oma tütarlapse, ei lasknud ta teda silmist. Ta jättis oma partneri eba-viisakalt kohale saatmata ja järgnes nendele. Ta pigistas tütarlapse randme oma sõrmede rõngasse. «Järgmise tantsu tantsid sa minuga!» — «Mine ära, ma palun sind!» — «Aga ma ei lähe ära! Ma palun sind järgmisele tantsule.» — «Ma lubasin selle juba ära.» — «See ei loe midagi... Nüüd lähme meie tantsima!» Ta püüdis tütarlast juhtida tantsupõrandale. Võõras nende kõrval asetaski kergelt oma käe noormehe õlale. «Te ärge käituge taktitult,» kostis viisakas hääl. «Te ju näete, et ta ei taha teiega tantsida.» Noormees saatis esimese tähelepaneliku pilgu võõrale. Teda hämmastas võõra sarnasus tütarlapsega. Needsamad mahedad, peaaegu sõbralikud silmad. Kahvatu, tugev päevitus; isegi tedretähnid... Ta otsustas tulla välja armukadedusega. «Ma hakkan juba uskuma, et sa sõitsid siia lõepoolest kellegagi kohtuma — kellegagi, kes alles nüüd on päralt jõudnud...» Järgnes vastus, mida ta poleks maa peal oodanud: «Kahju, et sa alles nüüd sellest aru said,» lausus tütarlaps ja vabastas rahuliku, kuid kindla ingutusega oma randme noormehe haardest. Ta pilk murdus oma saatja silmades ja nad laksid tantsima.

Alles nüüd, jäädes ruttavate inimeste saginasse uimaseks looduna seisma, taipas noormees, et see tütarlaps ei tantsi temaga enam kunagi, et ta ei räägi temaga enam kunagi, et ta ei vaata enam kunagi tema poole...

Tükk aega hiljem seisis noormees ikka veel pimedas, toetudes vastu maja seina. Ta kuulis, kuidas keegi ütles

«Hobugi! «Ta on suur narr.» — «Ei tea... Ta oli lihtsalt ühe tunni täis...» Ta punastas. Ta kõrvus kõlasid end enda natuke aega tagasi lausunud sõnad: «Küll on ikka optimist!» ja kaandus unib vagunite rea ja kaotab tantsijale mustava rühma silmist. Jäi ainult kõikjale ulatuv, veidi krigisev muusika. «Ja ma peaksin seda päev kuulma... Iga päev peaks mulle meenuma, kuidas ma selle muusika helide saatel temaga

Ta otsustas järgmisel päeval ehituselt lahkuda. Põhjustas teda siia tõi, oli lakanud eksisteerimast. Ja ta ei saanud loobuda, veidi südamehäbi, veidi südamehäbi, veidi kõige rohkem kibedust. Sins laks ta üle kruusase pöörde oma vagunisse. Kõik magasid juba «Nende voodipinnavõime on nõrgem kui minul,» mõttes ta tavaliselt oh kruus pumaga. «Nad on selle siiski minule jätanud. Uldiselt on nad head poisid.» Ta istus voodile ja andis alles nüüd, et on surmani väsinud. Ta võttis kile visatud tookindad, silmitses neid hetke ja laskis langeda põrandale tenniste kõrvale. «Lollus kõik! Saadame kuradile kogu selle vargi!» ütles ta poolvaljult. «Eest muidu poleks see jõudnud tema piinatud teadvu-temi.

Järgmisel hommikul ärkas ta viimasena. Ta lonkis üksinda tööleminejate rea lõpus. Kui teised asusid kivide kallale, virildas ta nägu, laskis paar korda kangitõdvalt langeda ja istus siis kõssivajununa paekivi servale. Lõuna ajal võttis ta taskust töökasud, andis poisitele üle ja seletas: «Pidage ise arvet... Mul on vist toidumürgitus... Kõige hullem, kui palaviku lööb...» Keegi katsus ta higest laupa. «Sul võib tõesti palavik olla... Igaks juhiks võiksid arsti juurde minna.»

Ta laskis. Kogu tee tundis ta, nagu vaataks keegi talle järele. Ta käis külmütömbununa, vaevu jalgu tõstes. Ta tegi seda isegi siis veel, kui üle metsa paistsid vaid peahoone korstnad. Võib-olla alles nende korstnate kadudes oleks ta end normaalselt sirgu ajanud, kuid need ulatusid vaatama üle kogu linna ja kaugemalegi. Ta ronis üles polikliniku trepist; sai numbri kella poole neljaks.

Pikas kõrges koridoris kõlasid kõik hääled tasandatuina, kuid tavalisest tähendusrikkamaina. Ta istus ema

kõrvale, kes hoidis sules lastehalvatusest moonutatud naapoolega poisikest. Laps luges seintele kinnitatud plakateid. Ta oli rõõmus ja vaatas uhkelt ringi, kui mõtestas lahti mõne kätepesemisele manitseva või suitsetamist keelava hoiatuse. «Onu, mis haigus sul on?» küsis poisike akki noormehelt. Endalegi ootamatult tundis see, et ei saa avameelselt vastata. Või õigemini: ta ei suuda otsekoheselt valetada. Ta punastas ja pobises midagi, et küll arst ütleb, mis haigus tal on. Poisikese uudishimu polnud rahuldatud. Ta küsis: «Aga kust kohalt sul valutab?» — «Kõhus valutab.» — «Kui minul kõht valutab, paneb ema mulle vanaema suurrätiku ümber kõhu... Siis on hea olla...» — «Jäta onu rahule,» ütles ema. Poisike jäi vait.

Nimetati noormehe nime, «Kas onule pannakse nüüd rätik ümber kõhu?» sosistas laps emale kõrva.

Noormees sisenes arstikabinetti. Laua tagant suundusid talle hallipäise naise usaldavad, veidi väsinud silmad. «Mille üle te kaebate?» Noormees valdas äkki tunne nagu malemängijat, kes on puudutanud ebaõiget malendit ja peab sellega nüüd käima. Ta suutis vaid muuta ruutu, kuhu malend asetada. «Ma olen üliõpilane... Saadeti siia ehitusele... Algul arvasin, et pean vastu... Siis aga... Kunagi ma põdesin südamehaigust... See oli paroksüsmiline tahhükardia... või midagi selletaolist... Nüüd viimasel ajal on ta end jälle tunda andnud... Säärane tuikav valu siin südame kohal... Eriti kui tuleb mingit raskust tõsta või taolist...» — «Ja te tahate, et teid ehituselt ära saadetaks?» — «Jah!» — «Vaatame.»

Noormehel kuulati südant, mõõdeti vererõhku, lasti seista harali sõrmedega. «Te olete ennast tõesti natuke ule pingutanud... Võtke kardiogramm ja vereproov... Homme kell kolm on komisjon... Mina üksinda teid vabastada ei saa.»

Noormees jõudis tagasi ajal, mil ta toakaaslased sõid suppi, istudes tantsupõranda äärel. Ta võttis oma portsjoni ja asus nende kõrvale. Nad ei pärinud, kuidas tal arsti juures läks. «No mis head teie ka tegite?» küsis ta ise. «Ikka vana lugu — meister polnud, jälle rahul, ütles, et töös pole hoogu, töötame nagu rehelised mõisateol... Teeme ainult seda, mida kästakse, ise üldse ei mõtle...»

Tema oma mustade prillidega on muidugi see ainuke mees, kes ei ole vihaselt. «Kui see kuradi palavus on, ma ei tapaks!» vandus kolmas.

«Homme olen kogu sellest krempist lahti,» mõtles noormees. «Kuid peab jatma mulje, et see pole põgene. Pärast on teistele punlik silma vaadata...»

Ma arvan, võiks teha ettepaneku töötada naaberbrigadiga eri vahetustes... ütles noormees valjult. «Neil on pneumaatilised kangid ja puurid... Tookime komp-
... oma vahetuseks meie tööloiku...» See mõte oli noormehe ajju tärnanud juba esimestel päevadel, kuid ta oli ta sellest vaikinud — tema huvides polnud töötada poistega eraldi teises vahetuses. Hiljem ta sellele ei mõelnud. Nüüd aga hüvitab ta oma lahkumise le suureparase ideega.

Teises brigaadis on pooled kaadritöölised, lausus keegi kõhklevalt. «See ei loe midagi... Nende kangide kasutamise õpiks poole tunniga ära. Teeksime aga mitu korda rohkem Meister naeb et meil on ka initsiaalid...» — «Võiksime ju vanale rääkida... Homseks on küll ette nähtud betoneerimine.»

Ja betoon jooksis hästi järgmisel päeval, valgus uhtlase voona mööda renni alla kaldapealsele. Noormees hoidis vibraatorit käes. Selle värin näis kanduvat kaepidemest labi kogu ta keha ajudeni. Mõtlemisaparaat töötas katkendlikult ja automaatselt. Betoon kees ja kihises. Käed vibasid, nagu kavatseksid nad lähemal sekundeil laguneda oma koostisosadeks.

«Veel kolm tundi... Täpselt kella kaheni... veel kaks tundi ja kolmkümmend minutit... Täpselt kell kaks on lõpp... veel kaks tundi ja kakskümmend minutit... Kell kaks on lõpp... veel kaks tundi ja kümme minutit...» Ta saatis vihase sõimuga ära toakaaslase, kes tahtis teda välja vahetada. «...veel kaks tundi ja kaks minutit... Täpselt kell kaks ma lahkun... veel üks tund ja viiskümmend kuus minutit... varsti on lõpp... veel üks tund ja nelikümmend seitse minutit...»

Tekkis väike vaheaeg: vana betoon oli bajokis otsa lõppenu, uut polnud veel tulnud. Noormees läks puhastamata kanaliossa ja pistis higise näo jääkulma allikasse.

«Kaks meest siia!» hüüdis meister teiselt kaldalt.

«Alati peab ta just siis silmapiirile ilmuma, kui töö seisab!» porises keegi. Kaks poissi läksid teisele kaldale ilmus auto betooniga. Betoneerima jäid ainult neli poissi. «Arge kauaks ära jääge!» hüüdis noormees ülalt nõlvakult. «Neli mehega tapab liiga ära!»

Vibraator hakkas undama, tungis aplalt vöbisedes betoonisse. Kell randmel tikkis sekundeid. «Veel üks tund ja kolmkümmend kaks minutit... Kell kaks ma pean lahkuma... üks tund ja kakskümmend seitse minutit... Nii tihti ei tohiks kella vaadata... Üks tund ja kakskümmend kolm minutit... Peab kella pöörama numbrilauaga allapoole... üks tund ja kaheksa minutit... Arvasin, et on möödunud tund... Täpselt üks tund ehk kuuskümmend minutit... Poisid pole ikka veel tagasi tulnud... Nelikümmend kaheksa minutit... Teistel on pagana raske, kui ma lahkun... Kolmkümmend kolm minutit... Järgmise koormani peaks tekima tühimik...»

Tuli meister. Ta näitas, kuidas on õigem hoida vibraatorit, noomis, et betoonisse on visatud liiga vähe «rosinaid», hoiatas, et renn oleks tugevasti kinnitatud. Kahest ärakutsutud mehest ei rääkinud ta midagi. Kui ta kummardus võtma üht paelahmakat, parajat «rosinat», kukkus tal taskust nagu tavaliselt üks kolmest täitesulepeast. See ulatati talle. «Peaasi, ärge laske tempot langetada!... Vaadake, et üleval ei tekiks kuhjatist!» õpetas meister. «He is a devil's advocat!» lausus prillidega vibalik inglise filoloog. «All right!» vastas meister, võttis labida ja hakkas töötama koos poistega.

Vibraatori elekter alustas uuesti ringkäiku noormehe tuumenenud liigestes. «Veel seitseteist ja pool minutit... Siis on vabanemine... Veel kolmteist minutit... Kohe saadan kõik kuradile... Veel üheksa minutit... Viimased pingutused... Seitse minutit... Kõigepealt joon puhvetis liitri piima... Veel kolm pidulikku minutit... siis lähen linnakesse ja riietun ümber... Kell on tapselt kaks... Pigistan veel mõned minutid... Kell on kaks ja neli minutit... Selle koorma teen ma veel lõpuni... Siis ütlen, et pean arsti juurde minema... Kell on kaks null kaheksa... Nüüd on see koorem läbi...»

«Poisid, võtke vibraator üle! Ma pean kell kolm arsti

juurde tulema!» «Kurati! Mis me sin ilma sinuta peale tahame?» «Katsuge kuidagi!» — «Ei, sellest ei tule midagi välja!» — «Saadame kõik kuradile! Säärast tampi on me peal olnud... Lõppude lõpuks on füüsilistel inimestel ka oma piir!» — «No hüva! Ma ei saa minema...» — «Mul on kella kolmeks number...» — «Aga kui sa peaksid tagasi vaatama, siis...» ütles

noormees laskus kanali põhja ja tõusis teise kaldale. Ta ütles. Ta vaatas tagasi. Poisid istusid kividel ja vaatasid teda lühivalt rüpes. Meister tagus raudpoldiga kanalit segust puhtaks. Lööki takt oli raevukalt kiire ja neist ei vaadanud talle järele.

Õhust tolmupilve üles paisates sõitis piki kanalit auto betooniga. Noormees seisatas keset killustikku, võttis kivi mullist peast ja puhkis sellega higist laupa. Sissevõetud õhk ta uuesti nõlvakust alla, läbis kivist kivile hüppas kanali põhja, tõusis üles kaldast, millest oli paari minuti eest alla jooksnud... «Hea küll, poisid! Viskame selle koorma veel ära... Pärast ma lähen helistan, et tead mind hiljem vastu võtaksid...»

Ta tahtis haarata labida, kuid samaaegselt põimusest kinni selle varre meistri käsi. Hetke seisid nad kõrval veidi kahvatu intelligendikäsi ja parkunud, soovimatu mugarlik töömehe käsi. Mõlemas oli jõudu. Mõlemad olid ilusad. «Jäta labidas rahule!» ütles meister. «Aga vaat ei jäta!» vastas noormees ja tema haäles oli ikka samasugune raev kui meistrilgi. «Tööriist ei ole hangele jaoks,» ütles meister pilkavalt ja tõmbas labida enda poole nagu vägikaigast. Noormees ei andnud järele. Tema lõug vajus üha trotslikumalt ettepoole ja ta lõi appi oma teisegi käe... Meistri käsi oli sissepuutatud. Ta ei toonud oma viimast reservi appi, ta lasi labidavarre lahti... See polnud järeleandmine. See oli võit. Mõlemapoolne... Ja võidu kindlustamine...

Meister pöördus kõrvale ja käivitas vibraatori. Ainult tema huulte lukumisest võis naha, et ta ümises mingit laulu. Käs oli see lõbus meremeeste lauluke, mida ta ikka ümiseda armastas, kui too eriti hästi laks, või midagi muud — seda polnud enam võimalik kuulda. Betoon voolas rasvase kobrutava joana...

No-jaa, sellega õieti mu lugu lõpeb... Võib-olla ainult seda veel, et siis, kui kollektiivil tuli lahkuda, oli meie noormehel kahju suit minna...»

Ma valasin uuesti täis tema sõrmede vahelt pudenenud konjakiklaasi. Noormees nihutas selle aeglaselt kõrvale. Mu kolleeg tuhjendas oma klaasi ühe lonksuga ja valas taas täis. Tema lõtv nägu oli tumenenud. Võis arvata, et ta punastas. Kuid võib-olla oli ta pea vajunud lihtsalt rohkem longu ja laest tulev valgus langes enam ta hõredatele juustele.

«Vaid algus ei klapi... Algas on teistsugune...» ütlesin poolvaljult.

«Algas tõesti ei lahe... Aga ilma alusetä poleks olnud ka lõppu...» ütles noormees kohmetult.

Naeratasime teineteisele. Kuigi olime mõelnud erinevaid asju, tundsiime, et meil on põhjust naeratada.

1960

Paul Kuusberg

KUST TE TEATE, ET ROBERT VIIRPUU TAPETI?

Mulle meenuvad viimasel ajal ühed ja samad sündmused, mis on seotud mu sõbra Robert Viirpuuga. Minevik muutub nagu uuesti olevikuks. Ma justkui läbi mõningaid möödunud silmapilke. Üks neist on järgmine.

Liisan kitsas kivist trepikojas ja koputan selle paremale uksele. Algul rahulikult, hiljem kõvemini ja üha enam. Kuulatan. Vaikus. Läbi ukse ei kosta ei midagi, ei ühtegi häält ega kahinat. Täielik vaikus. Olen nõutu. Mida teha?

Mis pärast ma tookord ei lahkunud? Olen selle üle mõelnud. Mul on selgesti meeles, et olin koputanud juba mitu korda. Esimene kord vaikselt ja lühikese ajavahemiku järel.

dalt. Nii nagu ma varemgi, enne sõda Viirpuude uksele koputasin. Sest Roberti õed ei sallinud lähematust ja lärmakust. Nii vähemalt nais see mulle. Ja seepärast hoidsin ma nende juures ennast vaos. Käitusin kaalutletumalt ja kombekamalt kui tavaliselt. Teine kord löin sõrmenukkidega vastu ukseplaati juba märksa tugevamini. Aga ikkagi rahulikult. Kuigi olin ärevil. Sest ma ei teadnud midagi. Ega oodanud midagi head. Kolmas kord kloppisin juba päris kõvasti. Ka siis jäi kõik vaikseks.

Jah, mispärast ma siis ei lahkunud?

Ma ei võinud ära minna. Pidin teada saama, mis oli juhtunud mu sõbraga. Esimene, kelle kohta ma Tallinna jõudmisel teateid hankida tahtsin, oli tema. See oli teisel päeval pärast linna vabastamist. Niipea kui teenistusülesanded täidetud, tõttasin Tihase tänavale. Ma ei kiirustanud mitte oma koju, vaid Roberti poole. Tõsi küll, kodu mul enam Tallinnas polnudki. Kodu ei tähenda ju lihtsalt üürikorterit, kus kunagi on elatud. Kodu — see on kõigepealt püsiv elupaik, kus ees ootavad omaksed ja lähedased inimesed. Oleksid mu vanemad Tallinna maha jäänud, siis oleksin muidugi esimesena nemad üles otsinud.

Mis oli saanud mu sõbrast? Kartisin kõige halvemat. Läksin seda kõige halvemat teada saama.

Seepärast ma jäin paigale.

Seepärast ma ei võinudki lahkuda.

Ma koputan neljandat korda. Järsult, raskelt, pikalt. See pole enam koputamine, vaid rusikaga prömmimine. Koridor kõmiseb vastu.

Nüüd kuulduv ukse tagant tasast nagingat. Keegi oleks nagu tõusnud ja tooli endast pisut eemale lükanud. Kas ei kääksatanud üks uks? Nüüd kostab samme. Toatuhvleis jalgade ettevaatlikku astumist.

Uuesti jääb kõik vaikseks.

Sis kriiksatab riiv. Mulle meenub, et varem neil uksele riivi ei olnud.

Keeratakse võtit.

Uks avaneb. Vaevalt vaksalaiuselt. Sest uks oli ketti jäetud. Vaksalaiusest vahest paistab erutatud naise nägu.

Tunnen selle ära.

Ma tundsin Roberti õe otsekohe ära. Ta ei olnudki mu muutunud. Pisut kõhnem vahest, muidu ikka see, kes ma kümneandates aastates naine. Ainult silmad olid muutunud. Kuumad, tõrjuvad, võõrad silmad. Ma ei vist ära ei tundnud. Sest ta ilme jäi endiseks. Ma ei olnud raske ära tunda. Kandsin vormi. Punaarmee ülikonda ja paguneid. Pealegi polnud kolm sõjapöördeid muust puutumatult mooda lennanud. Ja korralduse vahetuse hõmarus. Kell võis olla kaheksa või pool kaheksa öhtul. Võib-olla veelgi rohkem.

Lõidan käe kõrva äärde.

Tervist!

See vahelt piiluva naise silmad soojenevad. Ainult hetkeks. Siis vaatavad nad jällegi umbusklikult, tõrjuvalt.

«Jõudsin täna Tallinna. Tulin...» Ma ei tea äkki, mida edasi öelda.

Ma sattusin tõepoolest segadusse. Ei osanud rääkida, mida oli tarvis. Omal ajal, koolipoisipäevil oleksin talinud väga lihtsalt: «Kas Robi on kodus?» Aastaid hiljem, vaksakamalt: «Vabandage, kas Robert on kodus?» Tol ammusel septembrikuu öhtupoolikul ma ei võinud süütuks sõnu kasutada. Kuidas see oleks kõlanud? Olin ju täiesti kindel, et ma Robertit eest ei leia. Ma ei leianud põrmugi, et siis, kui Robert jäi Tallinna, vangistasid fašistid ta otsekohe. Kas ta aga üldse pääses? Kuidas ta tulema? Seal oli vihaseid võitlusi sakslastega. Ja kui pääses, kas ta siis usaldas linna jääda? Olin pidanud küsima, mis sai või mis on saanud Robertist. Aga ka nõnda ei sõandanud ma pärida. Haa, kuidas ei sorita. Seepärast takerdusidki sõnad suus. Ma ei tahtnud, tagantjärele arvan, et mulle mõjus ka Roberti vanema õe käitumine. Mida ta kartis, mispärast ta ust ei avanud? Lõpuks ärgem unustagem, et ma polnud selle ukse taga kunagi end päris vabalt ja päris koduselt tundnud. Koolivend Robert Viirpuu oli tore, otsekohene, toimekas ja vapper poiss. Olime teineteisesse tugevasti kiindunud. Varem ega hiljem pole ma leidnud nii ustavat sõpra. Vanemad olid tal surnud, elas õdede juures. Ta õdesid ma aga võõrastasin. Eriti vanemat, kes töötas

kohtus. Oed olid Robertist ja minust kuus-seitse aastat vanemad. Äärmiselt korralikud ja äärmiselt viisakad inimesed. Vanem õde suhtus minusse jaheda üleolekuga. Tema juuresolekul rabelesin alati nagu kala kuival ja sain lõpuks mingi lollusega hakkama. Robertit külastades tundsin end hoopis vabamalt, kui mind sisse laskis ta noorem õde. Aga ka noorema õe puhul pidin end tublisti kokku võtma. Sest ka tema kõneles minuga ütlemata haritult-kombekalt. Vahest oli see kõik ainult minu paljas ettekujutus, sest siis, kui esimest korda Roberti pool käisin, olin ma paariteistaastane poiss, ta õed aga noored daamid. Keskkooli lõpetanud naised. Ametinimetus kohtukirjutaja kõlas tollal mu kõrvus nii nagu praegu ei kõla ministergi. Roberti õdedesse suhtusin ma eelarvamusega, mis polnud vaba imetlevast aukartusestki, ja kuigi imetus kadus, säilis mingi respektivirvendus kaua aastaid.

«See olete teie... Reevet!»

«Jah, mina.»

Ning ma kordan millegipärast: «Jõudsin tana Tallinna.»

Roberti õde ütleb: «Vabandage.» Ja suleb ukse. Kostab ketiklõbinat. Siis avaneb uks uuesti. Mitte pärani. Ainult niivõrd, et Roberti õde selle vahele parajasti ära mahub. Ta ei siruta mulle kätt. Ei palu mind sisse astuda. Seisab ja hoiab seestpoolt ukseingist kinni. Seisab vaikselt, sõnagi lausumata. Ka mina ei leia sõnu. Raske, ebaloomulikult võõrastav on nii seista.

«Te olete siis... sõjaväes.»

Mulle paistab, et ta sunnib end kõnelema. Ja samas mõistan, et ta on hirmunud.

«Jah,» vastan ma ja mõtlen, mida ta kardab. Ja veel, et mispärast mind tuppa ei kutsuta.

«Meil ei ole kedagi peale minu kodus,» ütleb Roberti õde

«Väga kahju.»

Nü lausudes tajun, et olukord läheb üha rumalamaks. Roberti õde hoiab endiselt ukseingist kinni.

Küsin nüüd:

«Kus on Robert?»

... on nägu muutub. See on järsku inimlik. Ent

...
«Ja et ole»

«Ta... surnud?»

«On nii küsida, kuid ma küsin siiski.

...
«Ja temaga juhtus?»

«Ja vangistati juba neljakümne esimese aasta septembris keskel. Paigutati Keskvanglasse. Viimased teated saime temast poolteist kuud tagasi. Augusti algul

«Ja aga maha lastud. Koos saja teisega. Vanglas ei mingi vastuhakk või sabotaaži või näljastreiki

«meldakse igasuguseid jutte. Uhed, et nad on

«... vanglas. Teised, et viidud mujale ja alles siis maha lastud. Rohkem me temast ei tea.»

«Ja kuulatan vanema õe häält ja mõtlen, et seda oli

«... Robert oleks pidanud iga hinna eest kaitsuma ja pääseda.

«Rohkem me temast ei tea,» kordab Roberti õde veel

...
«Kordas oma sõnu seeparast, et ma seisin tükk aega

«... ja, saamata sõna suust. Ma ei või suani öelda, kui kaua ma nii seisin. Arvatavasti mitte üle paari-kolme

«... päeva. Ma ei märganud siis, et õde oli minule oma sõna rääkinud nii, nagu kõneldakse võõrast. Kiretult,

«... hoolimata. Kas ma ei eksi? Kas ta lihtsalt ei hoidnud ennast vaos?

Mispärast rääkis ta minuga koridoris?

Kui õde oli korranud, et ta Robertist rohkem ei tea, ütles ta justnagu unest ja küsin:

«Anne? Kuidas on temaga?»

«Anne elab oma vanemate juures.»

«Kas... neil... oli laps?»

«Lutar.»

Koridoris on juba päris hämar. Mul vilksatab läbi pead, et trepikojas ega esikuis ei saakski nii lihtsalt tuld saada. Elektrit ei ole. Elektri jaam ei tööta. Siis hakkab kiiresti rääkima:

«Teenin Punaarmee. Homme hommikul sõidan rindele. Jätan teile oma välipostinumbri. Kui midagi peaks

vaja olema, kui ma saaksin teid millegagi aidata, kui midagi juhtub...»

Robert, õde katkestab mind kiiresti:

«Mis peab juhtuma? Mida on oodata?»

Misparast ma nii kõnelesin? Mispärast ma ütlesin: kui midagi juhtub? Ma ei mõista seda ka praegu. Kas ma ise ei kartnud midagi? Ei, seda mitte. Vist rääkisin nõndaviisi seepärast, et tundsin end süüdlasena Roberti saatuses. Mina olin see, kes viis Roberti töölisliikumisse. Minu kaudu lähenes ta parteile. Pärast kooli — me lõpetasime koos täienduskooli, gümnaasiumi uksed jäid meie ees suletuks — läks tema laevapoisina merele, mina rassisin mitmel pool, kus aga õnnestus tööd saada, ja hakkasin käima õhtukolledžis. Sõjaväekohustus lõi Roberti tagasi Eestisse. Pärast sundaja ärasteenimist tal enam ei vedanud. Tööta madruseid lonkis kogu maailma sadamakaidel küll ja küll ja temagi jäi maale. Ka minul polnud roosilised päevad. Kord näis juba, et igavene tööotsimise mure on murtud, võeti vineerivabrikusse. Aasta otsa rügasin hoovimehena kase- ja kuusepakku- sid tõsta ning veeretada, siis löödi päevapealt vabriku- värava täha. Peeti streigiõhutajaks. Viimasel aastal enne juunipööret puutusime Robertiga jällegi tihedasti kokku. Kavatsesime temaga ka üheskoos Nõukogude baasi tööle sõita. Robert läks, mulle ei andnud politsei luba. Kelle kohta Pagari tänava meestel oli hais ninas, et tal on pisut punast värvi juures, seda hoiti baasidest eemal. Roberti kohta kaitsepolitseil veel andmeid pol- nud, Maailma asju oli ta aga hakanud väga selgesti mõistma. Ta oli üldse arukas poiss. Luges palju. Armas- tas filosofoerida. Rääkisime ja vaidlesime vahel ööd läbi. Ükskord andis ta oma luuletusi lugeda. Mulle meeldisid.

Esimesel nõukogude aastal töötasime mõlemad ker- getööstuse rahvakomissariaadis. Koos astusime sõja algul ka hävituspataljoni. Seal läksid meie teed lahku. Tema määrati tselluloositehase valverühma, kellele jäi ka ulesandeks taganemise puhul tehase jõujaam õhku lasta, mina võtsin osa lahinguist Põltsamaa juures, kus sain haavata. Meile mõlemale soovitati, et meie omak- sed evakueeruksid. Minu vanemad sõitsid ära, tema õed

1941. aasta algul Robert abiellus — jäid Heli ja Annika paar päeva enne Tallinna lange- mist. Juba peaaegu terve, haiglast väljas — teha- Roberti meeskond valves oli. Ta ütles, et juba, Anne ei tohi siia jääda, väitsin mina. Ta oli telefonitorus vaikne, siis vastas Roberti Annega ei juhtu vist midagi. Ma tean, mida ta ja Anne vanemad olid võrdlemisi jõukad ja neil oli vana võimu tegelastega sidemeid. Roberti ja Roberti tekkis kiiresti, neile mõlemale ootamatult. Ma ei tohi ta jääda, kordasin mina. Robert vaikis. Ta armastas Annet. Annet vintsutatakse sinu pärast. Ja ta ei taha sellele, et teil on oodata last, jätkasin. Robert val- sis, ütles, et ta ei suutnud veenda Annet sõitma. Mul oli tunne, et kui Anne ei evakueeru, siis võib ka Robert jääda Tallinna. Täidab oma ülesande, kui aga lahingus ellu jääb, siis ei pea ta endale kõige tähtsa- maks laevale pääsemist.

Tah, tundsin end Roberti ees süüdlasena. Või võlgla- lah, tundsin end Roberti ees süüdlasena. Või võlgla- Kõige eeltööd pärast. Ja küllap seepärast ma nii kaitsusin. Ent kas ei mõjunud mulle ka Roberti vanema käitumine? Mispärast ta kohe ust ei avanud? Mind lüppa ei kutsunud? Isegi tervituseks kätt ei sirutanud? Kas tal midagi sudamel? Kas ma ei öelnud ka seepärast, kui midagi juhtub», et kui midagi välja tuleb, mis Roberti õele halba varju heidab, siis ma püüan teda Roberti tõttu mõista ja aidata? Nüüd on oma käitumist ke motiveerida. Pealegi — kas me alati räägime, kes neid sõnu, mis on põhjalikult läbi kaalutud? Kui juhul — tol korral lausunud sõnad olid rumalad, valelased.

Ellen:

«Midagi ei ole oodata.»

Roberti õde vaikib. Siis sosistab:

«Kui ainult teaks, mis tuleb.»

Hakkan kiiresti rääkima:

«Varsti on kogu Eestimaa vabastatud. Fašistid ei jõua meie pealetungi seisma panna. Saksamaa kaotab sõja. Tuleb jälle rahu. Nõukogude kord jääb püsima. See tuleb. Aga rahu ja nõukogude korda ei pruugi karta.»

Nende sõnade peale ei lausu Roberti õde midagi.

Otsin kaarditaskust paberi ja kirjutan sinna oma väeosa välipostinumbr. Ta võtab blokilehekese vastu. Nüüd laseb ta ka ukse käepideme lahti ja keerutab paberit sõrmede vahel.

«Head tervist!»

Nõndaviisi ütlen mina. Tõstan käe kõrva äärde ja liisan:

«Olime Robertiga sõbrad. Tahaksin ka tema tütrele heaks sõbraks olla.»

Roberti vanem õde noogutab huvastijätuks peaga. Ta silmad on endiselt imelikud. Tõrjuvad, umbusklikud, võõrad.

Pöördun ringi ja lähen minema.

See kohtumine on mulle viimasel ajal nii mitugi korda meenunud. Kas seepärast, et ma ei suutnud Roberti tütrele heaks sõbraks olla? Et Inge — nii oli Roberti tütre nim. — ei tahagi minu sõprust? Ja ma mõistan teda. Mida maksab sõprus, kui seda kõige raskematel päevadel tegudega ei kinnitata?

Ma ei oska leida ühtki teist põhjust, mispärast ma seda ammust, aastate eest toimunud kohtumist praegu uuesti ule elan. Küllap just selle tõttu.

Ma ei unustanud toda jutuaajamist kohe. Detsembri algul, pärast meie väeosa tagasitulekut Sõrve saarest sõitsin uuesti Tallinna. Otsisin üles Roberti naise Anne. Nägin ka nende tüdart. Välimuselt rohkem emasse, aga midagi tema naos, eriti siis, kui ta naeratas, oli ka isast. Ta oli vallatu ja muretu, nagu poleks olnudki sõjaaja laps.

Anne jättis meeldiva mulje. See oli nagu teine inimene. Või ei osanud ma teda varem näha? Kes teab. Temas oli midagi sisemist, köitvat. Vaatasin teda vist kuidagi imelikult, sest ta muutus äkki rahutuks ja tõmbas oma seeliku põlvedele. Kas ta põlved olid paelunud mu pilgu? Või oli see naiselik võte tähelepanu aratada?

Palusin Annet jutustada Robertist. Ta ei teadnud palju. Järgmisel päeval pärast sakslaste Tallinna jõudmist olevat Robert koju ilmunud. See öö võis mu sõbrale raske olla. Kus ta selle mööda saatis? Öhtul lahkusid laevad reidilt. Jälgis ta nende silmapiiri taha kaduvaid suitsujugasid? Mida ta sel pühul mõtles? Või pol-

... meele pilkugi heita, kogu tähelepanu pöördus tema varjamisele? Ma ei saanud seda teada. Robert polnud ei Annele ega õdedele jutustanud, mis tema eluga sel ööl juhtunud. Robert rääkinud üksnes, et tema tühina meestel olnud sakslastega Lasnamäel

... Robert ootama sündmuste arengut. Robert polev teadnud, et ta tegutses hävitus-... Ma ei tainke ta poleks tarvitsenud kartagi, ... Robert olnud väga passiivne. Mõtlesin ... ka nüüd, et Tallinna langemine oli ... raskeks hoobiks. Rusus ta maha. Tallinna loo- ... vaenlasele masendas ka mind. Kuid mul oli ... Ma viibisin sel ööl laeval. Kuigi laeval, mis ... minivälja, kuid ikkagi laeval. Ja pealegi olin ma ... hing mind umbritsesid võitluskaaslased. ... Tallinna. Vaenlase poolt vallutatud ... Mäel pole ühtki fakti, kuid ma olen hingepõhjani ... et ka siis, kui Robert oleks tahtnud fašistide ... minna, poleks ta seda enam teha saanud. ... kes löid lahingut sakslastega Lasnamäel ja ... kes samm-sammult taganesid all-linna, ei ... kõik laevale. Kuid arvatavasti ei teinud ... Tallinnast paasemist oma eluküsimuseks. Kui ta ... jaagitult kindunud Annesse, kui ta poleks ... armastanud oma last, siis võib-olla oleks ta ... minult otsinud teed vabadusse. Aga kui ta liht- ... paasunud enam laevale? Ma ei tea, mida Robert ... raskeil, lootusetul tundidel, mida ta eite ... mida ta teha tahtis ja mida ta tegi. Ka Anne ei ... mu küsimustele vastata. Anne pole vis. kunagi ... tahtlikult mõistnud. Ta ei jõudnudki Robertit ... tundma õppida. Ta tundis Robertit kui ... ajat, kui meest, kes põles tema poolt süüdatud ... kuid seda on vahe. Anne kordas ainult, et ... olnud äärmiselt passiivne. Ükskõikne kõige ... vastu, mis tuleb. Oma revolvriski, mille ta hävituspa- ... taljonist kaasa toonud, polevat ta taibanud ära peita. ... teinud Anne ise. Võtnud Roberti teadmata relva ja ... ar. Kui Roberti areteerimisel oleks nende kor- ... pistol leitud, siis oleks Robert kohe maha lastud ... ja kogu perekond vangi pandud. Nõndaviisi põhjendas

Anne oma tegu. Anne sõnu kuuldes mõtlesin, et nii talitades püüdis ta naiivselt kaitsta ennast ja oma last, keda ta ootas. Ja võib-olla lootis ta sellega tõepoolest hoida ka Robertit. Kes kõike teab. Edasi rääkis Anne, et nad olevat Robertiga arutlenud ka seda, mida ta teha võiks, kuid nad polevat midagi välja mõelnud. Robert olnud ütlemata loid ja ka tema polevat ühtki tarka nõu leidnud. Uskusin siis ja usun ka nüüd Anne sõnu. Ka ma ise poleks neil kohutavalt masenduspäevil palju targem ja ettevõtlikum olnud. Nädala kahe-kolme jooksul tabati enamik kommuniste, keda partei jättis põranda alla rahva vastupanu organiseerima. Teadsin seda juba siis, kui Anne Robertist jutustas. Uksikuks jäänud ja sidemed kaotanud sõber oli veelgi täbaramas olukorras. Ta oleks pidanud Tallinnast ära minema, minema sinna, kus teda ei tuntud, tegema selleks vähemalt katsetki. Nii mõtlesin tookord. Ütlesin seda ka Annele, kuid Anne ei kostnud selle peale midagi. Rääkis ainult, et kaheteistkümnenadal päeval tuldi Robertile järele. Sealpeale polevat ta oma meest enam näinud.

Ning Robert ei näinud oma tütart. Nii mõtlesin mina. Pakke, mida nad Robertile saatsid, olevat vastu võetud. Ka kirju. Nad olevat kõik teinud, et Robert vabaks lastaks, kuid miski polevat aidanud. Sest see, et Robert kuulus parteisse ja võitles hävituspataljonis, tehti kindlaks. Anne arvas, et ta ei püüdnudki seda varjata. Mulle näib see tõepärasena. Robert ei osanud kavaldada, ta oli ääretult aus ja julge. Liiatigi polnud tal kogemusi, kuidas käituda politseis. Hitlerlike ülekuulajate juures.

Anne toonitas, et Robert antud üles. Inimene, kes teda eelmisel päeval tänaval näinud. Robert olnud küll väga loid, kuid ühel päeval lausunud siiski, et ta peab kuhugi minema. Kuhu, seda polevat ta seletanud. Nemad keelitanud, et ta välja ei laheks, sest okupatsiooni ajal kaevatud hirmsasti üksteise peale, igal õol areteeritud kümnete ja sadade kaupa inimesi, isearanis alguses, kuid Robert ei olevat ei teda ega oma õdesid kuulda võtnud. Tagasi tulles öelnud, et ta olevat Pärnu maanteel kohanud üht oma töökaaslast rahvakomissariaadist. Tennuse- või Kennuse-nimelist. See teadnud, et Robert oli partei liige ja astus hävituspataljoni. Nõnda rääki-

... Anne juttu kuulades mõtlesin, et too Tennuse- või Kennuse — mina ei mäletanud niisugusenimelist — kuulap Anne ajas midagi segi — oli üks neid, misega ennast üles upitada püüdis. Sedalaadi d kerkivad iga võimu juures vee peale. Või kes ainult parajat aega ootasid, et 1940. aastal ... töörahvast uuesti rajdu panna.

... jutustas Anne, et ta olevat Roberti käest paar kuud vabanud. Mida ta kirjutas, küsisin mina. Ja kas neid ... ka võiks? Anne vastas, et ainult luuletusi ja ... neid hea meelega, kuid pole enam alles. Seda ... ükskõikseks, isegi pisut nõrdinult. ... pilnik, et Anne Roberti luuletustest nii rää ... kindlamaks kujunes mu veendumus, et Anne Robertit lõpuni ei mõistnud.

... Robert Annet? ... me uuesti rindele sõitsime, vahetasime Annega mõned kirjad. Ka pärast Kuramaalt tagasijõudmist külastasin mõni kord Annet ja ta tütart. Ükskord aga teatati, et Anne olevat vangistatud. ... hetkel kuulsin ma iseenda häält: «Kui midagi juhtub...» Ja veel: «Midagi ei ole oodata»

... Tookord kõneles mulle sellest Roberti noorem õde. ... oleksingi seisnud ta vanema õe silme ees? ... mõtlen ma praegu. Ja ka oma haale kuulmine on ... olla rohkem minu praegune kujutus. Esimestel sõjajärgsetel aastatel sain ma paljudest asjadest teisiti. ... Ma ei osanud sellal kuidagi arvata, et kedagi võiks ... ka ilma põhjusea areteerida. Ei, niisugused mõt ... tulnud mulle pähegi. Kes nii rääkis, selle kvali ... trisin pikema kaalutluseta poliitiliselt vähearenenud ... seks. Väikekodanlikuks klassivaenlaste haletse ... Või koguni vaenlaseks. Tol 1947. aasta varakeva ... parastlõunal olin kõiges nii veendunud, et küsisin ...

... Mida ta tegi?» ... oma vennale süüa.» ... küsisin veelgi järsemalt: ... vend oli bandiit?» ... nüüd, aastate vahemaa tagant, püüda endale ... jaded aru anda, siis tundub, et ma tollal Annet pisut ... busaldasin. Hoolimata sellest — olgem siirad, et ta

isegi meeldis mulle. Temas oli midagi, mis köitis. Aga ma kõnelesin sellest juba. Poleks meie vahel Roberti mälestust olnud... Tõsi, ta meeldis, kuid kuskil alateadvuses säilis ettevaatlikkus. Ta oli jõukate vanemate tütar ja juba ainuüksi see luges midagi. Mitte just nii. Ma pole kunagi umbusaldanud kõiki jõukaid ja rikkaid. Aga kui kedagi kontrrevolutsioonilises tegevuses kahtlustati ning selgus, et ta oli pärit kodanlikust keskkonnast, siis tundus süüdistus juba ette märksa päikapidavam. Veel rohkem kui Anne päritolu mõjus minule tema keeldumine sõja algul tagalasse evakueeruda. Ootab sakslasi, nii mõtlesin ja seda ütlesin ka Robertile. Tema reageeris sellele vastuküsimusega: kas siis igati, kes Eestimaale jääb, on vaenlane? Muidugi mitte. Isegi siis, kui ma pealaest kuni varvasteni särtsusin revolutsioonilisest valvsusest, ei mõelnud ma nii. Ent Anne juures liitus üks komponent teisele: vanemal oli äri ja sidemeid, ta ei evakueerunud ja kolmandaks — mispärast ta mulle lähemalt oma vennast ei rääkinud? Ei, ei, ei, see on juba totrus — mispärast pidi ta mulle oma vennast ja selle tegudest kõnelema? Kas mina talle oma sugulastest jutustasin? Me rääkisime Robertist, vestlesime tühjast-tähjast, vahel pajatasin talle rändelugusid, tema kuulas ja naeratas. Lõppude lõpuks keda siis sellepärast, et ta vennale süüa viib, vangistatakse? See vist oligi peamine kaalutlus, miks ma oletasin, et ta vend oli bandiit.

Roberti noorem õde vaatas mind imestunult ja küsis omakorda:

«Kas te teate juba Anne lugu?»

Raputasin pead.

Roberti noorema õe pilk ütles, et ta mu sõnu puhta kullana ei võtnud. Siis seletas lühidalt, et Anne vangistatud bandiitidega sidepidamise parast. Ta vend varjanud end metsas ja Anne viinud talle sinna toitu. Annet olevat aga jälitatud ja ta võetud kinni koos kolme metsavennaga. Nüüd kuulsin, et Annel oli vend, kes teeninud okupatsiooni ajal ühes SS-väeosas. Olnud mingisugune väike fүүrer. Ja kuulsin veel, et Anne lasknud end sisse vedada. Talle tekkinud austaja. Nagu tagantjärele selgus, osutunud see aga NKVD meheks. Just nõndaviisi öeldi mulle: NKVD meheks. Sel silma-

lõpul vaatasin mul läbi pea kiuslik mõte: kas Anne ka...

...õde...

...inget kasvatas nüüd Roberti vanem õde. Mõtlesin tollal palju Robertist, Annest, nende tütarlaste saatusest. Robert suri kommunistina. Robert kuulus võitlejate hulka, kes kaitseid viimse silmapilguni, süvenes. Ta ei visanud... Küllap ta läks linna kindla eesmärgiga — meestest üles otsida. See, et ta ei seletanud oma käigu eesmärki, näis mulle paljutähendava. Kui ta oleks kohanud kedagi omadest, oleks olnud aktiivne tegutseja. Tema loodus oli vaid muusaamise ängistus. Jah, Robert suri kommunistidele. Anne aitas kaasa fašistlikele huntidele. Mul oli... Anne. Flirtis esimese külgelööjaga... nimetasin julgeolekutöötajat omas mõttes... külgelööjaks!) ja paljastas enda. Anne on... kuid sõltuvalt võõras. Nii mõtlesin... viinud lihtsalt oma vennale süüa, vaid oli... kasilane. Tegi ta seda lihtsast õearmasusest... poliitilistest veendumustest, see ei muuda asja. Ka... et Anne suutult kinni võeti. Ma tean... mis ja kes olid metsavennad. Mu enda vasem... valutas siiani vahetevahel ilmamuutuse eel. Vasema puusa lasksid läbi bandiidid — siis, kui mind... loomise perioodil saadeti volinikuna Karu... koolis kulanõukogu esimehe kuuekümnepäevase kolme lapsega lese juures, kes oli puhtalt aus... Kell kaks südaööl tulistati läbi akna... Ma pole unustanud oma seltsimehi, keda metsavennad... psid. Neid polnud üks-kaks. Neid oli kümneid. Need... vallalt partiidid, täitevkomiteede esimehed, küla... lüvisid, lihtsalt uusmaasaajad. Kui bandiitidel, kes... ajajärgseil aastail öösiti rõõvli kombel tungisid, võim... käes oli, siis lasksid nad Kalevi-Liival, Tartu tankitõrjekraavis, Tallinna Keskvanglas ja kümneis kohtades mujal sadade ning tuhandete kaupa inimesi maha. Ja mitte enam öösi, vaid südapäeval. Robertki langes nende ohvriks. Ei, nõukogude võim ei tohtinud käsi

rüpes hoida, kui klassivaenlased nurga tagant ausaid töotegijaid varitsesid. Aga Annest oli mul siiski kahju. Robert armastas teda. Ta oli Roberti tütre ema. Teistsugustel tingimustel oleks temast võinud isegi nõukogude aktivist kujuneda. Kuigi mul oli temast kahju, kuigi ta oli Roberti naine, ei astunud ma ühtki sammu tema kaitseks. Sest see, mida ma kuulsin Roberti õedelt, kõneles ainult üht. Et tema süü oli kindlaks tehtud. Et ta kandis teenitult karistust.

Ma ei õigusta nende sõnadega oma tegevusetust tollal. Kuigi ma poleks ei tea mida tema kasuks teha suutnudki. Oleksin võinud ainult tunnistada, et ta oli kommunisti naine. Ja muud ei midagi. Küllap ta rääkis sellest isegi. Kuidas ma ka küsimusi tollal ei vaaginud, ma tundsin, et mul pole õigust Anne kaitseks samme astuda. Mis sellest, et olin kunagi öelnud sõnad «kui midagi juhtub».

Moodus aasta. Veel teine ja kolmas. Tööd ja tegemist oli palju. Pärast demobiliseerimist suunati mind tööle Ehitusministeeriumi. Ühtlasi hakkasin õppima Polütehnilises Instituudis. Korduvalt valiti mind parteibüroo ja rajoonikomitee liikmeks. Polnud mahti Inget vaatamas käia. Ei, utle ausalt — sa olid halb sõber Robertile. Lubasid olla ka ta tütrele sõbraks, kuid unustasid oma lubaduse. Vaigistasid oma südametunnistust sellega, et Inget kasvasid Roberti õed. Korralikud, kohusetundlikud inimesed. Andsid tõendi, et Robert Viirpui töötas Kergetööstuse Rahvakomissariaadi kaadriosakonnas, oli partei liige, uue, nõukoguliku elu aktivist ja selle elu kaitsja sõja ajal, Inge hakkas saama toitja kaotuse pensioni ja sa arvasid, et oled teinud kõik, mida peab tegema. Või käisid sa varem Roberti tütar tihemini vaatamas Anne pärast?

Seda on isegi praegu raske otsustada. Seda viimast. Kui Annet poleks areteeritud...

Ma ütlesin endale siis — Annet sai bandiitide käsilane. Kui ta aga seda poleks olnud, kas sa siis oleksid paremini oma sõbrakohustusi Inge vastu täitnud...

Mõnikord tuleb niisugune mõte, et iseennast on kõige raskem tunda.

Neljakümne üheksanda aasta sügisel sain ma Roberti vanemalt õelt kirja. Ta kirjutas asumiselt, kaugest

koolest, kuhu ta oli koos Ingega välja saadetud.

Maal kahekesi, Anne olevat kuskil eemal, rajoonis, ta ei teadvat ega tahtvatki temast midagi. Idasi teatas ta ehtsas kohtukirjutaja stiilis avaldunud üleliidulisele prokuratuurile avaldada tema ja Inge väljasaatmise otsus. Sest pole ühtki süüd ja Inge on seda veel vähem. Ta detud välja Anne pärast, kui Anne tütre kasvataja Anne perekonna liige. Kuid mis Anne perekonda on? Ta kasvatab oma venna, sakslaste mõrvald kommunisti tütar. Tunnistajana olevat andnud ka mind ja palus, et ma tunnistuse ei oleks keelduks.

Ma lõpetanud kirja lugemise, meenusid mulle ühegi otsekohe nood 1944. aasta septembriõhtul laetud sõnad: kui midagi juhtub.

Ma tabasin end arvutamast, kui vana on Inge. Kaheksa-aastane.

Kaheksa-aastaselt algas meie sõprus Robertiga.

Ma teade tabas mind rängalt. Mul oli juba endal poeg ja tütar. Tõenäoliselt tütar.

Ma ei suutnud kuidagi mõista, mis pärast nii talitati. Kuidas võib niisuguseid asju juhtuda? Anne vangistamine sain ma aru. Bandiit on bandiit, olgu ta su oma või mitte. Klassivõitlus oli esimestel sõjajärgsetel aastatel väga terav. Urgastesse tõmbunud fašistide partei oli ränk süü töörahva vastu. Ka praegu ei saa ma neile teisiti vaadata. Aga Inge, kaheksa-aastane Inge! Ja milles oli süüdi Roberti õde?

Kui midagi juhtub...

Ma ei ole juhtunud. Mida ma tegin, mida ette võtsin...? Inge on põhjust mind mitte tunda. Roberti õed on talle minust kas väga halvasti rääkinud või pole üldse mitte rääkinud. Ta ise aga ei mäleta mind, ei võigi mäletada. Võõras mees, keda ta mõni kord pisikeses tüdrukukesena nägi, ei jäänud talle meelde. Mis sellest, et ta oli mu Isamaasõja ordeni endale rinda riputanud, mille eest saime mõlemad Anne käest tapelda — torkamine kätikese katki. Nuüd ei öelnud mu nimi talle enam midagi. Või tähendas liiga palju. Ka mu sõnad — ma tundsin teie isa — võttis ta jahedalt vastu. Ma ei saa lahti mõttest, et ta ei tahtnudki neid kuulda.

Kui midagi juhtub...

See lause kiusab mind. Künistab halastamatult mu südame tunnistust. Seepärast leiangi end nüüd uuesti Tihase tänava hämarast trepikojast. Mida oleksin ma pidanud tegema? Mida?

Ma käisin vabariiklikus prokuratuuris ja julgeolekus. Ma ei jäänud väljakutset ootama, mis Roberti vanema õe kirja kohaselt mulle pidi saadetama. Tõsi, ma ei läinud kohe, vaid umbes kümmekond päeva pärast kirja saamist. Võib-olla läks mööda isegi kaks nädalat. Oma vabanduseks võin öelda, et mul oli ees viiepäevane komanderingussõit. Narvast tagasi jõudes helistasin kohe vastavatesse organitesse. Prokuratuuris võeti mind vastu kolmandal, Julgeoleku Ministeeriumis pärast teistkordset telefonikõnet kuuendal päeval. Tõepoolest, mulle ei või keegi mingit etteheidet teha. Ei Inge ega Roberti vanem õde. Kes oleks tollal suutnud rohkem? Ajad olid niisugused.

Ajad...

Robert oleks rohkem teinud. Ta oleks komanderingu edasi lükanud. Jalamaid kõige kõrgematesse instantsidesse tormanud. Mitte kellelegi rahu andnud, enne kui õigus oleks jalule seatud. Mõtlen nii, kuid mu aastatega kainemaks muutunud mõistus ütleb, et võib-olla ka Robert oleks siin jõuetuks osutunud. Ajad olid tollal väga komplitseeritud.

Jälle ajad...

Kuid su süda? Kas su süda ei rahunenud liiga ruttu? Kas sa ei vaigistanud oma südame tunnistust üldiste fraasidega? Sul ega mitte kellelgi pole õigust veeretada vastutust ajajärgu kaela. Muidugi, sa võid oma passiivsust põhjendada sellega, et sa mõndagi ei teadnud, et su ümber oli tohutult palju suurepärast ja see varjutas Inge ning tema saatuse, et sul oli väga rohkesti teadmist, et sa töötasid ja tühnisid südaõõni konspektide taga, et sind koormati kümnete ühiskondlike ülesannetega, et sul sageli ei jäänud endagi jaoks aega, ja rohkem muud.

Ent mäleta üht Roberti kunagist lauset. Inimene, kellel enda jaoks ei jätku aega, on kuldaväärt, inimene, kellel ei jätku teiste jaoks aega, on kaabakas.

Sõnad, sõnad, sõnad. Vahel on mul sõnadest villand.

lõnga paremad ja õilsamad sõnad võivad marru
is kui nendega arutult priisatakse.

... ja ...

prokuratuuris kuulati mu seletus ära ja pandi kõik
lühidalt ja öeldi, et kui see põhjendatuks ning
hõlpsaks osutub, vaadatakse Olga Viirpuu asi uuesti
lühikese prokuratuurist tundega, et ma suudan
... loeteliseks sõbraks.

Julgeoleku Ministeeriumis andsin ma oma sele-
ktsiooni. Ütlesin, et Robert Viirpuu oli kom-
... limesel nõukogude aastal töötas Kergeloos-
rahvakomissariaadi kaadriosakonnas. Sõja algul
... lahingult hävituspataljoni. Võitles seal mehi-
ma nahka ei hoidnud, tegi kõik, mida suutis. Jäi
... kätte. Mõrvati vanglas. Inge on tema tütar,
... Olga Viirpuu, Robert Viirpuu õde, kasvatab,
... ja Olga Viirpuu väljasaatmine on eksitus. On
... kommunisti ja ausa tööinimese, veendunud nõu-
kogude patrioodi tööle ning võitlusele käegaloomine.
Mäletan ülhästi, et sõna «käegaloomine» asemel oli
... keelel «sülgamine», kuid millegiparast otsustasin
... number.

luurdleja või uurija või operatiivvolinik või mõne
muu nimega julgeolekutöötaja — ma ei orienteeru
... ametinimetustes — kuulas tähelepanelikult ja vil-
... kall mu avalduse ära. Võib-olla muigas ta s. semiselt
... pisut kõrgelennuliste sõnade üle, kuid vänselt ta
... da millegagi ei näidanud. Tähendas ainult, nagu möö-
... lamine, et Inge Viirpuu on Anne Viirpuu tütar. Kas
... teadvat, et Anne Viirpuu on suudi mõistetud
... paragrahv 58 punkt nii- ja niisuguse alusel. Punkti
... või number ununes mul kohe, paragrahv jäi aga
... unatult meelde.

Julgeoleku Ministeeriumi töötaja väide mind ei häi-
ritanud. Ma tõendasin enda arvates hästi seda, et Inge ja
Roberti vanema õe väljasaatmine pole põhjendatud.
... häiris teine asi. Nimelt see, kuidas minult küsiti,
... ma võin tõendada, et Robert Viirpuu tapeti
... stide poolt.

lahmusin.

Niisugust küsimust ma ei oodanud.

Rääkisin, mida teadsin. Et Robert vangistati 1941. aasta septembris ja lasti maha 1944. aasta augustis.

Siis küsiti minult, kus mina viibisin 1944. aasta augustis. Vastasin lühidalt, et Nõukogude armees. Olime tolal Luuga jõe ääres, kuid ma ei pidanud vajalikuks seda nii täpselt öelda.

«Kust te siis teate, et Robert Viirpuu tapeti?»

Julgeolekutöötaja, kes mind vastu võttis, kuulas mind just nagu üle.

Vastasin, et mulle on sellest räägitud.

«Kes rääkisid?»

Seletades, et mulle kõnelesid Roberti mõrvamisest tema õed ja naine, tundsin, et mu tunnistusest on vähe kasu.

«Kas te olete teadlik, et Anne Viirpuu vend Raul Teppor teenis okupatsiooni ajal SS-üksuses?»

Vastasin, et kuulsin sellest pärast Anne Viirpuu vangistamist.

Ma ei mäleta enam julgeolekutöötaja nime, kellega ma rääkisin. Kes kogu mu seletuse väga korrektselt paberile pani, ette luges ja mult allkirja võttis. Isegi ta välimusest pole palju meeles. Pikk, kõhn, viisakas, kuid külm-ametlik alampolkovnik. See on kõik. Kui ta tänaval mulle vastu tuleks, ei tunneks ma teda ära. Kuid ta küsimus: «Kust te siis teate, et Robert Viirpuu tapeti?» kumiseb mul kõrvus.

Kas siis Robertit ei tapetudki? Mis temast sai? Mis pärast vihjati Arne venna SS-is teenimisele? Ega siis omefi...? Ma ei andesta endale kunagi, et ma võisin oma sõbrast nii mõelda. Kas või ainult hetke jooksul. Jah, ma tõrjusin hirmsa mõtte Robertust kui reeturist kohe tagasi. Robert elas ja suri nagu kommunist. Praegu võiksin ma tolele kuivetanud alampolkovnikule öelda — arhiivis on dokument, Tallinna Keskvanglas mahalastute nimekiri, kus teiste hulgas on ka Robert Viirpuu nimi. Dokument avaldati nüüd koguni ajalehtedes. Kus see nimekiri kümme-kaksteist aastat tagasi halitas? Nii kusun ma nüüd. Siis ma nii ei mõelnud. Ma olin loodud, et minult võidi nii küsida. Hingepõhjani masendatud. Ma oleksin pidanud hüüdma, et kommuniste, et ühtki inimest ei tohi nõudaviisi umbusaldada. Oleksin pidanud neile, kes seda õudset kahtlustuse-

valmistada, need sõnad kartmatult näkku kisen-dada.

Minu tunnistused Roberti tütar ja õde ei aidanud.

Aeg moodus.

Õed kohtasin Inget. Ta laskis minu sõnad, et ma ei tea, kuhu ta läks, kõrvust mööda. Ma ei öelnud talle, et Robert Viirpuu oli minu parim sõber ja et ma tahaksin ka temale heaks sõbraks olla. Mis hind on tunnistel, mida ei peeta?

Õed on õigus minust mitte välja teha. Ma ei tea, kuidas suhtuvad minusse Roberti õed. Naeravad nad mind, põlgavad või vihkavad. Või löövad lihtsalt kõnda. Tõenäoliselt ei eksisteeri mind enam nende jaoks.

Kul midagi peaks juhtuma...

Ma ei saa, ei tohi ennast teiste, veel vähem enese ees vabandada.

Kas ma saaksin ennast õigustada tolelaegse üldise olukorraga? Nõukogude seaduslikkuse rikkumistega?

Ei saa.

Ei tohi.

Ma tunnen nüüd, et mu tookordne käitumine polnud õige. Oli poolik, abitu. Kommunistile mittekohane.

Mida ma oleksin pidanud tegema?

Nii küsin ma endalt iga kord, kui meenub jutuaja-õde Lepikojas, kui mõtetesse kerkib Inge kuju. Kolme- nelikümneaastane minust möödavaatav noor naine.

Jah, mida ma oleksin pidanud tegema?

Ma ei tea praegugi seda täpselt. Ühte ma aga mõis-tan. Ma ei oleks tohtinud lubada, et keegi võis külmalt öelda: «Kust te teate, et Robert Viirpuu tapeti?»

1962

Veera Saar

PÕLATUD MAA

*Pühendatud dr L. Koogile, Tallinna
Vabariikliku Haigla lasteosakonna
arstile.*

1

Õnnetus kesksuvises leitsakus tukub kõrkjaisse ja pilliroogu kasvanud jõgi. Hääletult ujub pruunikas, kuldsete sädemetega vesi kohati üle madalate kallaste ja laia laha nõgudesse valgudes ühendab paljusid roos-
levvelaukaid ja kalmuserikkaid koolmeid. Vee kohal, kalmuste ja hundinuiade vahel, lendleb lugematul hulgal vikerkaarehelgilisi kiletiivalisi — nende lennusärin eksita, vaid süvendab ääretut vaikust.

«Uu-uu!»

Robinal kerkib jõekäärust ehmatatud pardiperekond ja lendab prääksudes edelasse — sinna, kuhu nähtamatult voolab jõgi.

«Uu-uu!»

Uus huud lõikab läbi uimastava vaikuse, pikalt ja nõudvalt heliseb see üle lõputu luha, üle otsatu soo.

Ja hetke pärast kostab sealt, kus silmapiiril sinab üksik soosaar, kauge vastuhüüd, nõrgem ja heledam sellest, mis jõe läheneb kirdest. Uuesti ja uuesti ristuvad hõked unuva jõe kohal, ja siis liigub pilliroog ja sahisavad kõrkjad ning neid maha tallates ilmub nähtavale mees, kaarditasku küljel, ritv käes. Surudes end läbi kõrge sootaimestiku ja puudes niudeni ulatuvate kummikutega kahlata nii, et võimalikult hästi nähtav tee selja taha jääks, läheb ta mõnikümmend sammu jõega enam-vähem rööbiti, kuni jõuab kohani, kus laisalt looklev jõgi teeb laia kaare, pöördudes tulijale peaaegu vastu. Nähes enda ees sügavat, tumedalt roheta- vat vett, mis suleb tee, tuksatab mehe punaseks põle- nud nägu vihaselt, ta kitsad valvsad silmad pleekunud kulumude all välgatavad kurjalt.

«Kuradi kurat!» surub ta läbi hammaste. «Lookleb nagu madul!»

Ta peatub ja vaatab tagasi — kõrkjad on taas pead kokku löönud, ainult mõned murdunud raod ja suured, vett täis valgunud jäljed pehmes, hiljuti vee all olnud mudases kaldas näitavad tuldud teed. Uuesti pöördub ta jõe poole. See on kümmekond meetrit lai ja siit haua- kohast mustavalt sügav. Vastaskaldalt algab aga jälle tihe kõrkjamets.

Mees tõstab pea ja hüüab kuumusest virvendavasse õhku:

«Uu-uul!»

Ta kuulab tähelepanelikult. Teiselt poolt jõge tuleb kauge, kuid selge vastus. Mees turtsub pahaselt ja hak- kab siis ägedalt hüüdma teise kanti — sinna, kust ta tuli, ülesjõe. Ta hüüab nii kõvasti kui suudab, kisen- dab valjult, käskivalt ja kuulatab siis pingsalt. Kuid ainult ühest suunast tuleb vastuhõige — teiselt poolt jõge.

Endamisi kirudes kisub mees lõpuks kummikud jalast, topib kaarditasku kummikusäärde ja viskub vette. Uhe käega jalatseid kõrgel hoides ujub ta teisele kaldale. Seal tirib märjad sõdurikalifeed jalast, väänab vee välja, lööb lartsudes sirgeks ja paneb uuesti jalga. Pluusi ta seljast ära ei võta, pigistab ainult selle sabast suurema vee välja. Aga siis, kui ta kummardub kum-

mutult jalga toppima, kostab alt kõrkjastikust tõrisev

«Kõrkjab kiiresti pead; ta nagu on kurjakuu-

«Või nüüd sa seal venid!»

«Vasta hüüdjale, kuid jääb kõrkjate varju linn. Ja paarikümne minuti pärast sulisebki vesi ning lugude ja hundinuiade vahelt poeb lagedale lai kühmeline äärelaudadega paat, mille päras seisab räsa- ja vanamees, paraja ridvaga paati juhtides. Veel korra nagu moepärast hüüatanud, lükkab ta oma sõiduki kõr- ma kalda lähedale ja hakkab ridvaga kaldaaluseid ud süüma.

«Kellepärast sa ei jõuagi edasi!» käretab mees kõrkjastikust välja astudes.

Kohkudes tõukab vanamees paadi kaldast eemale ja märkab alles siis vastaskaldal olijat.

«Ei... ega ma... ma niisama...» pomiseb ta vaban- duses ja püüab tasakaalu leida, sest liiga tugevasti tõugatud ritv tahab ta paadist peaaegu välja lömmata. «Näeh, seltsimees juba üle jõel» imestab ta hetke pärast okkalist lõuga ette ajades.

«Kas sind sna vähiurkaid sorkima palgatil» pahandab mees endise kurjusega. «Sa pidid ju minuga ühel liinil olema ja kogu aja hüüdmisega märku andma. Mis? Oli midagi?»

Vanamees paadipäras vajub üsna kõssi, päris hale on teda vaadata.

Mis te nüüd, seltsimees tehniku-härra, ilmaaegu...» pomiseb ta alandlikult ja ta heledad lapsesilmad nuru- vad lepitust. «Ma ütlesin ju hommikul kohe, et otsige mõni teine, mina seda lobudikku üksi edasi ei vii.»

See mõni jutt — mees ei vii tühja paati allavetti!

Vanamees märkab, et ülemus hakkab leppima, müha- b, lükkab paadi kaldalseisjale lähemale.

«Heel! Kuidas siis tühi, kui...» tõukab ta «irvitava» kutsuvaiga paadipõhjas vedelevaid ritvu. «Ja pole siin vahet midagi, kas alla- või ülesvett — ühtemoodi kisu mõõda sammalt ja sodi, ptüü! Mõnes kohas on jälle pajusindrid nii risti üle jõe kasvanud, et vanatühigi nende alt läbi ei poe, ammuks siis veel ristiinimene.

Eh, seltsimees Remmel, teie ei tunne veel seda jõge! Kui te seda tunneksite, jätaksite sellega jäändamise ja soos sõtkumise, enne kui siia pärapõrgusse upute. Seda ütlen ma teile sõbramehe poolest.»

«Hea kull!» katkestab tehnik Remmel paadimehe juluvoolu, sest väikeste vaheaegade järel kostab kauget luhalt tungiv-nõudev huud. «Kuuled, meid oodatakse — pressime aga edasi. Mina lähen jälle otse, sina aga ikka jõgepidi. Ja hüüdma pead kogu kõrist, mitte habemesse torisema — saad arul! Ja vaata sa, August, et sa edasi tuled, aga mitte vähke koukima ei hakka!»

«Eh, mis te nüüd, seltsimees ülemus, mis vähki selle kõrvetusega...» Ja ta lükkab paadi liikuma, tõugates ridvaga kord ühelt, kord teiselt poolt.

Tehnik vaatab vanamehele järele; ta silmad pole enam nii kurjad ja kogu ta ähvardavalt suur keha on tõmbunud nagu koomale, muutunud inimlikumaks.

«Vana sulil!» pomiseb ta endamisi, kui paat kaob käänakusse lugade taha, kuid see pomin pole tige, vaid muigav. Ja miskipärast ohates hakkab ta uuesti tungima läbi kõrkjametsa kutsuva hääle poole. Nüüd tuleb tal sumada lausa vees, millest kõrkjas tõuseb nagu suhkrupilliroog. Ta peab minema päris ettevaatlikult, et tõepoolest mitte mõnda laukasse solpsatada. See on vaevarikkaim teekond, mida inimene iganes võib käia, ja seda raskem, et ta kogu aja endalt küsib, miks ta peab seda käima. Miks pole temal, terve mõistuse ja tervete liikmetega inimesel, mõnd inimväärsemat teed ja tööd kui selles soos sumamine, kus maailma algusest saadik pole vist küll ühegi õige inimese jalg astunud?! Miks?

Ta on oma jantsuläinud elukäigu juba mitu korda läbi kaalunud, kuid ikka pole selge, kes või mis on selles süüdi.

Kas oli süüdi isa, kes kolm marakratti maailma muretses ja ise varakult mätta alla puges, või ema, kes ei raatsinud poega õigel ajal töös ja õppimises küllalt taga tuupida; kas oli süüdi töörahva valitsus, kes teda ainult ühe talve metsateadust õppida laskis, siis aga sõduriks tegi, või fašistlikud maailmavallutajad, kelle peksmiseks ta kolm kõige kallimat eluaastat — oma ülikooliaastad — raiskama pidi; kas oli

...minister, kes ta pärast demobilisatsiooni laastatud ja mahajaetud Kärkla metaskonda metsaülemaks nimetas, või minister, kes ta sealt nelja aasta pärast, metaskond juba enam-vähem korda seatud, lahti las-
... ühikoolist tulnud plikakesele kohta teha; kas oli
... vanemtehnik Luts, kes ta melioratsioonisalka
... üles, või ta enda uhkus, mis ei lubanud tal Kärkla
... metsaülemaks jääda? Jah, kes oli süüdi, et Leo
... lõpetamata haridusega ja haavatud hingega
... jõudis siin mädasoos, kus ta iga silmapilk läbi
... liikunud pinna võib vajuda, ning ikkagi naise käealu-
... peab töötama, kellel peale sinisekaanelise diplomi
... muud kui vesised silmad ja suur kuraas?

...ammult tungib ta edasi. Kõrkjad ja pilliroo-
... peksavad nägu ja käsi, jalad on veest, porist ja
... kõntsast otsekui kammitas, pealage aga kõrve-
... nagu elav tuli. Ta ei vasta hüüdjale, vaid
... lubedasega kui hea oleks nüüd kõndida Kärkla
... metsas, udata lopsakates noorendikkudes ja
... sudant õnnestunud kultuuridega. Ah seal
... nuud üks praktikata plikake, kes kindlasti rikub
... hea, mis sai alustatud. Tema aga peab nagu mõni
... nagu va maailmaheidik August kodutu hul-
... laapima siin äraneetud soos, millel pole algust
... lõppu, mida isegi metsloomad põlgavad! Püü!
... see kõrvetab hinge ja soõb südant! Ja kõik see
... ja vaev muutub mustaks vimmaks hüüdja vastu,
... ta iga sammuga läheneb, nagu oleks tema see,
... oma kileda häälega on meelitanud mehe siia lau-
... vahele.

... mõned meetrid vihast heitlust ja siis näebki ta
... tõusnud ritva ja selle lähedal hüüdjat.

«Miks te mulle ei vasta? Ma kartsin, et olete lau-
... kukkunud!» ütleb insener Kaare ja astub ägedalt
... vastu.

... tea, miks mina peaksin sinna kukkuma, kui teie
... kuku — omateada olen teist rohkem metsi ja soid
... tõkunud,» vastab ta teravalt ja vaatab ringi, nagu
... otsida kohta, kuhu istuda. Istuda pole aga
... ühugi, sest ümberringi lirtsus vesi.

«Ma ju kukkusin — koguni kaks korda... Ja ma ei
... tea isegi, kuidas ma veel... Vist küll see ritv...»

Nüüd alles tõstab tehnik pilgu insenerile.

See on pikk, haiglaselt kõhn naine elektrist rikutud tuhmkollakate juustega, mis on lohakalt üle pea kammitud. Tal on küll energiline lõug, kuid suunurkades teravad jooned ja palavikuliselt hõõguvad silmad. Tema pleekunud sinine treeninguülikond on kuivanud porist korpas.

«Pole ime, et mees ta maha jättis,» mõtleb tehnik nagu parastades. Valjult aga küsib ta püstilöödud ridvale osutades:

«On see nüüd õige käänakukoht?»

«On. Ma nägin palju vaeva selle leidmisega. Kuid nüüd vaatame, kuhu tuleb järgmine.»

Insener võtab oma välitaskust plaani ja ka tehnik kummardub seda silmitsema. Siit on näha, kui sakiline on see jõgi, kuidas see lookleb sajas käärus ja hargneb siis koguni mitmeks niidiks, et kaugemal jälle üheks koonduda. Kahel pool jõge on lai luht ja pajusid kasvatav mädasoo üksikute vähemate ning suuremate soosaartega; alles mitu kilomeetrit kaugemal mets, mis vajab kuivendamist ja kus töötavad insener Pihlak ja vanemtehnik Luts oma abilistega.

Tehnik Remmel tõstab pilgu kaardilt ja vaatab veel kord enda ees seisvat ning tõsiselt kaarti silmitsevat naist. Ikka veel ei saa ta aru, miks usaldas jaoskonnaülem kõige tähtsama tööloigu — eelvoolu uurimise — naise kätte. Seda oleks võinud teha insener Pihlak või isegi vanemtehnik Luts. Hoopis meelsamini oleks ta nende abilisena töötanud. Nüüd aga — ptüü! et need naised tänapäeval kipuvad ka metsa ja merele!

Insener Kaare osutab plaanile.

«Järgmise käänaku teeme siin.»

Hm! Jälle üle jõe. Milleks on see vajalik? Asjata raskuste otsimisel! Nagu ei saaks jõge lihtsamini plaanistada. Seal on see diplom ja teooria! — Ning urisedes avaldab tehnik oma arvamise.

«Ei, me ei otsi raskusi — neid on isegi liialt, kuid me püüame magistraaliga võimalikult tabada ka tulevast trassi.»

Tehnik vaatab insenerile otsa varjamata pilkega. Kuidas võib see teada, kus peab tulevikus voolama jõgi?

... oleks teada, siis polekski vaja kõiki neid suuri jõud, mis oleks ju kõik hoopis lihtne.

«... ei tea praegu veel vanajumalgi,» lausub ta lõpuks ülcolevalt. «Kui me praegu otsime raskesti, siis ei läida me selle kuu plaanist pooltki.»

«... aga teie ja mina peame teadma,» abistab naine rahulikult, ja see rahu ajab Remmeli. «Seal tuleb jõele tõenäoliselt uus särg,» osutab ta plaanile, kus jõgi teeb suure käänaku, «seal magistraali ajada ühele poole jõge. Siin aga jääb voolu arusaamise ja seniste andmete järgi enam-vähem vanasse kohta — ja me teeme nii, nagu sel korral on oigem.»

«Lehke siis, mis see minu asi on — mul ükskõik, mis ma tiku püsti panen.»

Insener Kaare vaatab tehnikut pika tunnistava pilguga, ja siis märkab Remmel inseneri nutetud silmades väikest kelmikat sädet, kuid ta vist eksib, sest naine ütleb väga tõsiselt:

«Ei, seltsimees Remmel, ükskõik see ei tohi teile olla ühelegi, ärge enda peale valetage.»

Remmel vaikib. Ta tunneb, et tegi rumalasti, paljastades end selle naise ees täiesti. Ta oleks pidanud vähemalt esklema huvi. Nüüd aga teab naine, et ta töötab ainult palga pärast.

Ja pühnikku vaikust lõpetada, pöördub ta jõe poole, kuhu on ilmunud August oma «lobudikuga».

Jaoskonnaülem Laas helistab metsekonda, siis metsa-alandisse, siis uuesti metsekonda ja jälle metsamajandusse. Ta pehme vanamehekasi silub kord paitades hõbenetutti, kord pööratab rusikas lauale, nii et tušipotid kokku klirisevad. Ta uhke hall pea on kord alandlikult telefoniaparaadi poole kummargil, kord viskub igedalt selga ja madal laiade sõõrmetega nina hakkab kurjalt nõhisema.

Jaoskonnaülem palub, ähvardab ja vannub ning ta väike ümmargune keha liigub üles ja alla ühes haäle ning lootusega.

«Mõistan, mõistan — ilmad on ilusad ja heinavarumispiaan tuleb täita — plaan on meie seadus. Aga, kulla sõber, meilgi on plaan, ja melioratsioonitöid ei saa ka mitte vihmaga teha. Ehk kindlustaksite meile siiski mõne töölise,» ütleb ta mahedalt ühele poole.

«Kas meil pole riikliku tähtsusega töö? Arvate, et me mehed metsa magama paneme!?» pöörab ta teise kanti.

Aga kui ta lõpuks telefonitoru ära paneb, teeb ta seda uhkelt nagu tõeline lahinguvõitja.

«Nii!» ütleb ta endale mõnuga ja marsib uksest välja, sest õuest kostvad hääled tunnistavad, et «pere» on õhtule jõudnud.

«Pere» on tõesti õhtul.

Vanemtehnik Luts — jaoskonna põhivara — kriuksutab kaevuvänta, tehnik Remmel puristab suure alumiumkausi kohal, insener Kaare vehib juba käterätikuga, insener Pihlak aga seisab harkisjalu nagu karjapoiss ja jutustab lõbuga, kuidas ta Liivoja lähedal põdrapulliga «sarved kokku löönud».

Jaoskonnaülem seisatab metsniku laial trepil, kuulatab, silub muheldes habet ja astub siis kaevu juurde.

«Noh, lapsed, kuidas moraal on?» tervitab ta harjunud viisil.

«Moraal on kõrge, seltsimees ülemus!» lööb insener Pihlak märjad kummikud lartsudes kokku.

Vaevalt märgatav valguskiir libiseb üle insener Kaare väsinud näo.

«Töölisi on vaja, seltsimees Laas,» ütleb ta. «Rohkem töölisi.»

«Ja leiba,» lisab Remmel sapiselt ning viskab seebise vee aia ääres mõrkjalt lõhnavatele köömnetele.

«Töölisi me saame,» lubab jaoskonnaülem kindlalt, «ja ka leiba,» pöördub ta Remmeli poole.

«Mis siis vigal!» rõõmustab insener Pihlak ja tõttab vastu metsniku noorikule, kes tuleb lauda juurest lüpsikuga. «Lubage aidata, kaunis perenaine!» ütleb ta temale ja juba ongi piimaamber inseneri käes. Lõbusalt lobisedes saadab ta noort perenaist uksele, siis aga pilgutab pruuni silma, tõstab lüpsiku üles ja ütleb:

«Vaevatasu kah?!»

puhunud vahu eemale, joob ta lüpsikuäärest ja tunneb sooja piima.

«All on ikka kena, et maailmas veel inimesi leidub, kes vaeva hindavad!» kiidab ta lüpsikut nootagast andes.

«Noh, lapsed, kuidas moraal on?» tervitab ta harjunud viisil.

Jaoskonnaülem on tähtsaid uudiseid: esimene jaoskond on kutsunud kogu salga sotsialistlikule võistlusele. Võistlustingimused on toodud uues bulletaanis — need pole aga kerged. Mis neljas jaoskond vastab?

«Kõik re ei julge midagi otsustada: ta ei tunne meie võimeid, tal on mure praegusegi plaani täitmisega. Tehnik Luts uurib bulletaani ja raputab

«Talle ei meeldi üleliigsed kohustused; ennem meeldib vaba tund või veel parem päev, mil võiks mootoritalale hääled sisse panna ja metsast välja sõita, et «hõldekuseks» «vesikonna asemel seltskonda uurida». Remmel ei ütle midagi: tehku teised, mis tahavad, tema ei ole pole — inimene ei suuda rohkem, kui ta teeb.

Insener Pihlak aga ei kahtle.

«Vastu võtame!» hüüab ta hoogsalt. «Ja välistööd ei võtame neist nädal aega varem.»

Kõik vaatavad seda väikest meest — igaühel on oma arvamus.

«Kõik arvestage, et ilmad võivad muutuda,» hoiatab jaoskonnaülem.

«Mis muutuvad nad kõigil ühteviisi. Ega teisedki kassahstanis toota.»

Jaoskonnaülem silub habet, rahulolu särab ta ümmargusest näost — on näha, et talle on südame järgi rõõmsad ja optimistlikud inimesed. Remmel teab juba, et insener Kaare torisejaid ei armasta, ja usub, et ta pole murest veel midagi kõndinud — ega muidu oleks ta põsenukid nii kiirelt roosad, kuigi aastad ulatuvad juba üle kuuekümnepäevase.

Metsniku Helgi ilmub uksele.

«Talle on kiril!» hõikab ta Pihlakale, «ja ka seltsimees Remmel!»

«Kiril!» hüüatab Pihlak ja unustab silmapilk bulletaani ning võistlustingimused. «Kullakene, miks te siis kohe ei oelnud?!»

Ja juba on insener Pihlak metsniku töötoas, juba on tal kirjad peos, juba lennutab ta Remmeli oma selle kätte ja juba on tal enda kiri lahti tõmmatud. Ja siinsamas keset õue, kõikide nähes loeb ta pika kirja kiiresti läbi, kusjuures sügav puna ta päevitunud mustlase-nägu jumestab.

«Noh?» küsib metsniku Helgi uudishimulikult. «Abikaasalt?»

«Jah, naiselt,» vastab insener Pihlak tõsiselt; paneb kirja korralikult kokku, torkab ümbrikusse ja peidab põuetaskusse.

«Huvitav, missugune ta teil on?» pärib Helgi nokkidest. Ta ise on noor ja kena ja sellest teadlik.

«Missugune?» vaatab insener noorikule lõbusalt otsa. «Täpselt nagu teie — ainult juuksed on tal punasemad ja silmad rohelisemad ja ninal natuke vähem tedretähne — neid pole ju linnas nii kerge saada.»

«Sool» naerab Helgi. «Ja mis ta teeb?»

«Kantseldab lastega.»

«Teil on juba ka lapsed!»

Helgil lapsi pole, ta on alles kevadel metsniku majja toodud.

«Minul ei ole, aga naisel on,» ütleb Pihlak. «Tal on neid koguni palju ja kõik on kangesti virilad — ühel valutab kõht, teisel pea...»

«Mis te nüüd...»

«Tõsi. Mu naine on nimelt arst — lastearst.»

«Ah teid küll!»

Metsniku noorik naerab, raputades oma kuldjuukseid. Insener Kaare aga kõnnib väravast välja, läheb rinnakult alla jõe poole, ja Remmelile tundub, nagu käiks ta küürus ja murraks oma käsi.

Remmel ronib mööda redeht aidalakka — meeste öökorterisse. Ta istub luugile ja vaatab alla jõe poole. Seal sangleppade ja pajude vahel nõrgas uduvinetises liigub insener Kaare, nagu poleks ta pika päeva jooksul veel küllalt käia saanud.

«Igatseb,» põlastab Remmel ja võtab taskust kirja. See on väike sinine ümbrik hoolikalt maalitud aadressiga. Roosakale paberile on kirjutatud samasuguse selge, kaligraafilise käekirjaga:

Arman Lool

Alks ka ometi läksid nii kaugemale — ma suren üksildusest ja lütsusest. Ood on pikad ja päevad tühjad — midagi pole teha. Nagu Sa tead, lõpeb töö kantseleis juba kell viis. Käin iga päev ujumas ja paadiga sõitmas, korjan vesiroose ja unistan Sinust. Sõida palun kiire, kui Sa mind armastad, kas või ühekski päevaks.

Ikka Sinu väike Ly

PS

Minu metsaülem on hiigla kihvt, aga abi on päris kunn — alles Luua koolist tulnud.

SS.

Remmel loeb aegamööda, niisama aegamööda paneb kirja kokku ja vaatab jälle jõe poole. Udu tõuseb juba tihedana, insener Kaaret pole enam näha — jah, ta muutud hääl kostab juba kõõgi poolt.

Remmel astub paar redelipulka allapoole, peatub, vaatab üle väikese õue: aida vastas üsna suur, kuid lõpetamata maja ja selle otsas põigiti laut; kümmekond sammaldunud õunapuud maja taga ja mõned hoolitsemata mesipuud nende all; lillepeenrad maja ees ja rohitud teerada hiljuti pügatud läätspuuheki vahel; kaks lükkivate lehtedega pärna väravas ja silt väravaposti küljes — ei palju parem ega ka kehvem kui enamik maaelike eluasemeid meie metsekondades. Kuid kaugel, hõlmus kaugel teedest ja asulatest: kolmes kandis kilomeetrite kaupa madal mets, neljandas soo, jõgi ja lõputu laht. Ainult hunt võib siia hulkuda, rebane luusida, arvake õunapuu oksale hüpata — inimene aga pöördub õigel ajal ümber ja läheb tagasi inimeste juurde.

Remmel nihkub redelit mööda allapoole, viivitab, peab aru. Jah, rumalast peast sai siia tulnud, tühise raha eest end kuradile müüdud. Pihlak ja Kaare on ülikoolist tulnud, Luts aastate jooksul hulkurieluga harjunud, tema aga pole poisike, et pimedas vaimustuses musta valgeks kiita. Ei, sanatoorium see soo pole, kullaauk ka mitte... Ja Remmel läheb jaoskonnaülemale jutule.

«Ma pean... ära sõitma.»

Laas lükkab eesoleva kausta kaugemale — tema hõrnassilmad lähevad suureks ja sus hoopis väikeseks ning teravaks.

«Mis jutt see on?»

«On tarvis. Perekonklikud asjad.»

Jaoskonnaülem hakkab naerma.

«Perekonklikud? Pole viga — pulmad lükka sügiseni, matused aga... Matta sul ju minu teada enam kedagi pole. Nii et...»

Jaoskonnaülem ütleb «sina», ta ütleb kõigile abilis-tele ühteviisi «sina»: ühes potis keedetakse, neile kar-tuleid, ühest pütist võtavad silku, ühteviisi on ilma lei-vata, kui «leivalaev» porist läbi ei pääse — mis seal's «teietada». Kuid Remmelile see ei meeldi. Nüüd ütleb ta lühidalt:

«On siiski vaja minna. Sain kirja. Pean minema — lõplikult.»

Kohistades lükkab vanamees tooli lauast eemale, kar-gab püsti, astub tehniku ette — ta ulatub sellele ainult õlgadeni — ja karjub rusikat viibutades:

«Ära sa tule minuga rumalat nalja tegema, niisugune! Kas me oleme siia suvitama tulnud, et võime tulla ja minna, millal heaks arvame, mis! Mulle lubatakse suure palumise peale töölised, tema aga... äh! Mina pidasin sind ikka meheks, sina oled aga — lihtsalt — häda-vares!»

Vahib tehnikule alt üles, raputab rusikat ning karjub, ja ta ümmargune nägu lausa lõkendab. Ent natukese aja pärast lõpetab rahulikult:

«Kui said kirja, siis vasta ka kirjaga. Nii palju ma sulle aega annan, aga rohkem — mitte üks tund!»

Tõmbab siis tooli laua juurde tagasi ja, haaranud sulepea, noogutab lahkumise märgiks: «Nii.»

Remmel väljub. Ou on tühi ja vaikne. Seina ääres seisab metsniku jalgratas, laudas kõlksatab mäletseva lehma kell, lakaluuk mustab kutsuvalt. Remmel läheb üles. Varsked heinad lõhnavad tugevasti, kuid Remmel ei märka seda, tema südames on tusk ja tõrksus.

Insener Pihlaka ja tehnik Lutsu tööjärg on juba pea-korterist kaugel. Nad võtavad nädala leiva kotiga selga ega tule enne metsast välja, kui metsniku Helgi sauna-

milliku annab, et laupäevaõhtu on kätte jõud-nud, nad peavad aga tahes-tahtmata igal õhtul minna, sest keegi neist ei oska kure moodi ma-

innet töötab nagu sunnitööline — huvi ja armas-tunnet ei tunne ta enam jaoskonnaulema vastu «et see teda ära ei lasknud. Ta on südamepõhjas inimlikki: oleks ta muutunud jooksikuks, poleks end endale enam otsa vaadata. Seda hakkab ta kooli alles siis, kui Lutsule oma nurjaläinud rahagib. Luts kuulab, kuulab ja ütleb pead van-

tuks:

«Täna teed mulle, vennas, poleks sinust seda usku-

le»

«Lüh pikade sõrmedega üle siledade, korralikult lõigatud juuste ja räägib:

«Ta ütled, et hundiamet — mööda tundmatuid metsi ja koid hulkuda. Mina aga ütlen — auamet. Mitte iga-üks ei võeta uurimistöodele.»

Nad seisavad kõrvuti lakaluugi all, on hommik ja alatakse tööleminekuks. Luts on korras nagu ikka — ta hõõgu on actud ja särk puhas. Remmeli välimus on nagu ta «meemiski — kortsus ja täis okkaid. Luts räägib vaikselt häälega, kuid tõsiselt ja veenvalt. Remmel teab, et ta töötab metsa melioratsioonisalgas juba aastaid, ega ta ei mis teda sinu hoiab.

«Ma tead, ma ei saa elada ilma teatri ja raamatuteta,» ütleb vanemtehnik. «Ma armastan head seltskonda ja tunda juttu. Mul on ka teistsuguseid nõrkusi — noh, mis peata! Sellepärast istun mõnikord oma «ratsule» ja sõidan metsast välja. Juhtub, et jään kauemaks, kui on lubatud, ja saan vana käest distsipliinirikkumise pärast võtta. Aga kui mulle peaks öeldama: «Meie teid, «elismees Luts, enam ei vaja, võite minna, kuhu soovite!», heidaksin maha ja uluksin vist nagu haavatud hunt. Mõistad, vennas?»

Remmel raputab pead. Luts aga lööb oma pika nõtket ja sirgeks ning jätkab elavalt:

«Luts maailmas on veel niusugune elu kui meil: talve veedame linnas nagu härrad, kõik, mis seal head, on meie päralt, kevadel aga — tagasi loodusesse! Mõtle ise, missugune elu: igal aastal uued kohad, uued metsad

ja rabad, uued teed ja veed, uued loomad ja linnud, uued inimesed ja kombad. Missugune rikkus! Ning missugune vabadus! Ja sina tahad sellest loobuda!»

Rommel ei vasta. Luts mõõdab teda mitte just paitava pilguga.

«Mina soovitasin sind, ära vea mind alt, vennas!» ütleb ta manitsevalt ja tõttab kiiresti meeste juurde, kes teda väravas ootavad.

Ka Rommel läheb jälle oma tööle. Ta hakkab taipama, et kõik jaoskonnaülema juurde oli mõtlematult tehtud. Noh, ta tegi selle ainult seks, et Lyle näidata: ma ju tahtsin tulla, kuid ei saanud, saatus või mis pagan hoiab mind siin neetud soos kinni. Ta pole sellest küll veel Lyle kirjutanud, jah, ta pole kasutanud sedagi luba, mis jaoskonnaülem talle andis.

Aga mis peakski ta kirjutama väikesele Lyle, kes enne lõunat istub metskonna kantseleis, pärast lõunat aga päevitab, ujub, sõidab paadiga ja korjab vesiroose? Peaks ta kirjutama sellest, et ka siin päevitatakse, kuid mitte ettevaatlikult end kreemiga hõõrudes, vaid nii, et nahk kestendab, kuni muutub mustaks ja plingiks nagu kummiku säär või punaseks nagu hea vask; või sellest, et ka siin ujutakse, kuid saabaste ja riietega, poris ja mudas, ja ikka kurjalt kirudes; või sellest, et ka siin sõidetakse paadiga, kuid niisugusega, millel pole aerusid ega aerutulle, pole õigeid ääri, kuhu neid kinnitada, pole istmelauda ega põhjaresti — on ainult kõdunevad küljelauad ja pehkinud põhi, mille hoidmiseks on visatud kaarte lahtised lauajupid. Selle paadiga ei sõida mitte noored naerusuised ja armuhimulised tütarlapsed, vaid ajamata habemetega mehed, kelle käed on vaigused piketivaiade tegemisest ja jalad kanged mäda-soos marssimisest. Tõsi — nende meeste seas on küll üks nainegi, kuid tema erineb meestest ehk ainult selle poolest, et ta mudasse kukkudes nii valjusti ei vannu kui mehed. Jah, Ly, ka siin on vesiroose, valgeid vesiroose ja kollaseid jõenuppe, kõik koolmed ja jõekäärud on neid täis, kuid kellelgi ei tule mõttesse neid korjata, vaevalt neid nähaksegi. Võib-olla näeks ehk see naine, kuid tema silmad valguvad kohe vett täis, kui miski ta hinge puudutab.

Ei, Rommel pole saanud luba veel kasutanud, ta pole

et Lyle vastanud, sest ta teab, et väike Ly ei oota ühegi kirja. Ta ei loeks seda ehk lõpunigi, igal juhul ei anna ta sellest aru. Tema õpib kantseleis arvusi kokku looma. Mis nende arvude taga on, seda ta ei tea ega tahagi teada. Tema ootab haid sõnu ja hellusi. Ta ei tea, mis nendegi taga on või kas nende taga üldse midagi on.

Jah, ka insener Pihlaka naine ei või palju teada mehega oma mehe toost, aga Pihlak vastas naisele kohe. Ta istus samal õhtul lakaluugil, vihikuleht plaanimapil, pihlakjupp sõrmede vahel, ja kirjutas ja kirjutas. Tehnik Luts norskas mõnuga värsketes heintes, Rommel hakkas küljelt küljele, rännates mõtetega piki soid ja maad, Pihlak aga käristas vihikust lehe lehe järel ja kirjutas. Eha kustus, rohutirtsud saagisid lakaluugi all, Pihlak aga keeraski lehte ja kirjutas. Kuivad heinad kõdutasid Rummeli nägu, pugesis särgikaeluse vahele — ta ei saanud uinuda. Ta tõusis istukile, silmitses lakaluugil kõssitavat seltsimeest seletamatu kadedusega ja kaalus.

Millest sa nii palju talle kirjutad?»

Pihlak ajas turja sirgeks, pööras pea küsija poole ja vastas lihtsalt:

«Oma elust ja tööst.»

«Mis tema sellest mõistab?»

Pihlak hakkas vaikselt naerma — õnn ja rahulolu kõlasid ta naerus.

«Miks mittel Meil on ju ühesugune elukutse: tema ravib inimest, mina — loodust. Kui meie teineteist ei mõistaks, kes siis veel?»

Õnnelik mees! Õnnelik mees see Pihlak — tal on kodu, naine ja armastus, tal on haridus ja elukutse, tal on rõõmus meel ja hea tervis. Õnnelik mees!

Jah, õnnelik — aga ka paadimees August on õnnelik. Sel pole küll kodu — onn, kus ta kasvas, on ammugi kokku varisenud; pole ka naist — seda pole tal olnudki; pole armastust — see oli, kuid lendas nagu linnuke popsipoisist mööda; pole haridust ega elukutset, pole õiget teavist ega augi — on ainult lapselikult sinised ulnad ja sõbralik muhelus habetunud suu ümber. August ei protesteerinud ega hädalda, ei riidle ega kiru, on rahul päikesega ja vihmaga, parmude ja sääskedega;

läheb, kuhu kästakse, teeb, mida nõutakse, — aga kui on mahti, võtab natad või rüsa ja kaob jõeale. Püüab vähki ja kala — endale ja metsniku noorikule, metsavahi naisele ja metsaülema kaasale — kõigile ühe suguse lahkuse ning mõõduga. On tänulik hea kõhutale eest, rohkem — lahke sõna eest, kõige enam aga — viinalonksu eest. Õnnelik mees! Ainus, mis teda rusub ja mille üle ta sooja peaga kaebab, on see, et kolhoos ta «välja sülitas»: ei tahtnud teda enam, kui ta oli rukki-varguse parast kinni istunud. Tema maa kõlbas, kuigi see oli kõige viletsam siil soo serval, laudaputka ja küünipugerik kõlbasid, olgugi et ainult kuivatise kütteks, aga inimene ei kõlvanud, sest oli korra komistanud. Ei arvestatud, et hobune komistab neljalgi jalal, ammuks siis inimene kahel — ei tahtnud enam kolhoosi. See teadmine oli ränk, nii ränk, et võttis mehe silmad uduseks. Aga need hakkasid kohe jälle sirama, kui Remmel andis talle viisteist rubla avanssi: ta ei pidanud kahtkümmend kilomeetrit paljaks käia, et neid rublasid kahesaja grammi vastu vahetada. Õnnelik mees!

Remmelile ei jätku nii- ega teistsugust õnne: tema on nagu sari, millest kõik läbi voolab, sest ta elul ega tööl pole armastuse põhja all. Aastad veerevad mööda, kesk-päeva kuumus küpsetab juba pealage, aga ikka ei leia ta oma südamele õiget kodu ega kehale sobivat tööd. Ja see teeb teda kurvaks, kadedaks ning õelaks.

Kõos insener Kaarega lähevad nad tööle ja tulevad töölt — lähevad hommikul, kui ubalehed soos läigivad raskes kastis, ja tulevad õhtul, kui jõe kohale kerkib hall uduvinetis. Nende ees ja taga käivad töölised lõbusalt lobisedes või väsinult nohisedes. Mõnikord, kui pole vaja vedada maavaiu ega poste, võtab August nad oma paati ja siis sõidavad nad läbi sada suuremat ja väiksemat käanakut, enne kui töökohta jõuavad.

Magistraali mõõtmine on tülikas töö. Mehed urisevad ja porisevad, insener Kaare kannatus aga ei lõpe. Remmel vaatleb teda kõrvalt ja küsib endalt, kust võtab see nutetud silmadega naine püsivuse, mida nõuab siinne töö? Kust võtab ta kannatuse, millega õpetab ja juhatab töölisi? Kust võtab selle rahu, millega ta teda kuulab, kui ta iroonia ja üleolekuga näitab, et ta oma teoreetilised teadmised võib sisse soolata, kui on tegemist nurga

ga mõõtmisega või nivelliiri kontrollimisega? Kust võtab ta julgust, millega vaidleb, püüdes näidata, et teoreetilised teadmised alahinnates on metsa kuivendamisel tehtud palju andeksandmatuid vigu? Mis imeallikas see on, mis teda naist toidab?

See kitsakas naine ei pelga kirve, sondi ega teodotust, ta kust ja ikka kannab ta seljakotti, kuhu kogub mitmesuguseid samblaid ja sootaimi. Noorim tööline — kaheksakümne-aastane Eerik, kes kõnnib Kaare järel nagu kutsikas, on teinud talle nende kuivatamiseks raamatid ja need kükitavad nad igal õhtul aida trepil ja laotatud samblaid ajalehtede vahele. See on töö, mis pole plaanis ja mille eest ei maksta midagi, aga mida mõlemad mehed ei vabata ühesuguse õhinaga. Miks?

Õnnad on kuivad ja kuumad, soo muutub iga päevaga lahedamaks ja jõgi tõmbub kindlasse sängi, pimepartiid ja suured põdrakärbsed aga nõeluvad halastamatult hommikust õhtuni. Remmel töötab kord iseseisvalt, kord koos insener Kaarega, kuid ikka tuleb tal pahanõudlik toolisega, kes ajavad sihid viltu või lõovad maavaiu lohakalt. Ja iga kord turtsub ta tagedalt, kui jaoskonnatülem nõuab aru töö käigust või plaanitäitmisest.

Nii jõuab jälle kätte päev, mil metsniku noorik paneb kinnisõu suutsema — laupäev. Veel enne, kui kerisekivid särtsuvad, saabuavad ka Pihlak ja Luts, mõlemad muretsesed kui paganad, parmu- ja sääsekupal nägudega, ja kõrge «moraaliga».

Laupäev hakkab väikesel õuel kõik elama ja helima. Kaevuvänt kriiksub kiiresti ning lõbusalt, vesi kühvli ämbrid kolisevad, noor perenaine aga naerab heelpidamata.

Finne sauna minemist ajavad mehed habet. Siis otsib Pihlak kuskilt masina ja laseb Lutsul oma juuksed number nulliga maha ajada. Metsniku Helgi hakkab pealegu nutma, kui näeb, kuidas inseneri tumedad lokid kukkuma alla luvale kukuvad. Insener Kaare aga tuleb käärtel ja palub Pihlakat, et see temagi «salgud» kaela pealt lühemaks lõikaks. Pihlak on lahkesti nõus — läheb aga nii hoogu, et lõikab kõrvadest kõrgemalt, rikkudes talle väljanägemise hoopis. Kuid ise on ta oma tööga väga rahul ja õnnelik nagu laps.

«Kui kena sa nüüd oled, Laine,» keerutab ta kolleegi

ümber, «kui kena ja noor — mul on kole kiusatus sind suudelda!»

Samas on ta juba metsniku nooriku juures, aitab sel-
lel vett võtta, lehma kinni panna, kanapesa otsida. Nae-
rab ja ajab Helgi naerma. Remmelil on seda miskipärast
paha näha, ja kui Pihlak temast möödub, ütleb ta tige-
dalt:

«Endal naine kodus, aga tiirleb teise naise ümber!»

Pihlak heidab talle lõbusa pilgu ja vastab solvumata:

«Kas ma siis lille enam ei või imetleda, kui mul roos
aias õitseb?»

Remmel heidab käega ning läheb koos Lutsuga sauna.
Lutsul on kiire — tema mootorratas ootab juba aida ees.
Aruandlus jääb pühapäevaks, nüüd peab kiiresti jõudma
«seltskonda» — kohaliku algkooli juhataja juurde.

«Kas sa ei karda, et nii kange naise kallale asudes ka
teise hamba küljest tüki ära hammustad?» norib Pihlak
tema kallal.

Solliidsel Lutsul on nimelt üks esihammas poolik —
mootorratta sissetöötamise mälestus — Pihlak ühendab
selle kõva suutäiega. Luts ainult muigab:

«Tasuta ei anta meile siin maailmas midagi.»

Jaoskonnaülem istub juba laval ja sopsutab end
värske vihaga. On näha, et ta on maailma ning inimes-
tega rahul. Teadagi — ilmad püsivad ilusad, plaan jook-
seb, mis viga elada!

«Vana-haistab juba preemiat!» muigab Luts. Ta on
ülemusega rahul: hea mees, ei sega tööd.

Remmelil on teistsugune arvamine, kuid seekord ta
vaikib.

Kaua kostab väikesest saunast mõnusat ähkimist ja
pehmeid vihamatse, ja siis on metsniku lai trepp täis
valgesärgilisi mehi, nii et noorik astugu piimaämbriga
kas või üle meeste peade. Laupäevaõhtul on ka metsnik
kodus ja tema akordion meelitab aidast välja insener
Kaaregi — vaikselt kõnnib ta aias, aeg-ajalt mõne
õunapuu all seisatades, nagu prooviks ta okstel rippu-
vaid rohelisi pabulaid, ja ta valge pluus helendab arm-
salt.

Aga siis tuleb August nattadega, et minna vähile. See
on tore mõte ja kõik hakkavad paluma, et neid kaasa
võetaks. Muidugi pole Augustil selle vastu midagi. Nüüd

ja tema preemias ja salgajuht ja kõik kuulavad hea
sõna. Tema teab, kuhu on kõige parem
minna, tema teab, kuhu sobib teha tuld, tema
teab, kui kõrgele asetada pada, kui palju lisada soola
aga varsti selgub, et ka jaoskonnaülem on osav
juht, ja nii jääbki vähkide püüdmine peamiselt
vanamehe hooleks, nooremate tööks aga nende
hüümine, söömine ja jahijuttude puhumine. Viimases
on eriti osav metsnik — noor vahakate lokiidega
põlv- ja nalja- ja pillimees.

Kui vanamehedki tule juurde tulevad, ulatatakse
nende kõige suuremad sõralised ja metsnik ütleb Augus-
tusele:

«Blööd, August, mis viga elada! Kas kolhoosis oleksid
sõnad nii pidutseda?»

«Pole õigel inimesel kuskil...» vastab August,
kui Pihlak ise ja tõmbub kühmu. Ta ruupab kaasa-
toetust suurema lonksu kui kavatseb, ja jätkab
nagu end õigustades: «Aga mina ikka ei saa aru
minu ja meie värgist. Ise külvasin rukki, ise lõi-
sin, ise kuivatasin — aga kui kuivatisest puudakese
kogu vusini, leiti, et rukis polnud minu, vaid meie. Ehl?»
«Jõhhi sellepärast, et sa tahtsid seda viina vastu vahe-
tada ega jõudnud oodata koosoleku otsust,» seletab
metsnik.

Pihlak aga tõstab krudiseva vähikorvi paja kohale ja
kõralt lõbusalt:

«Mis vähid on minu või meie?»

Vähid pole ei minu ega meie, nad on jumala looma-
konnad, aga teie soovite neile surma.»

«Soo, ja kuidas meie neile rohkem surma soovime kui
teie — sina nad ju püüdsid.»

«See ei loe,» lausub August kiiresti. «Kala ja vähk
üks ongi loodud, et neid püüda. Teie aga tahate
neid eluasemed segi tõmmata — ajate jõe sirgeks.
Kui ei ela vähk ega kala, sellele te ei mõtle?»

Meie hakkame kala ja vähki kunstlikult kasvatama,
ajame neile tiigid ja mered, söögilauda ja sängid.»

«El taha-nemad teie söögilauda ega sängi,» ütleb
August ja tõuseb, et nattasid vaatama minna. Jaos-
konnaülem sammub temaga ühes. Ja jälle liiguvad tule-
ilmad pajude vahel.

Õõ on pehme ja soe nagu rõõsk piim, aga insener Pihlak tahab siiski oma hiilgava pea metsniku naise sülle peita, kurtes, et pealagi külmetab.

«Paras, kes kaskis juuksed maha ajada,» parastab Helgi ja tõukab inseneri eemale.

«Doktor käskis,» naerab Pihlak. «Kes siis tohtri käsu vastu võib!?»

Insener Kaare istub tulest natuke eemal, õõ ja valguse varjud langevad vaheldumisi ta mõttikule näole ja heledale pluusile. Rummelile tundub ta oma lühikeseks kärbitud juustega võõra kohmetu poisikesena, kes end täiskasvanute selja taha peites ahnelt akordioni nukrat laulu kuulab. Akki hakkavad ta ripsmed kahtlaselt liikuma, ta tõuseb kähku püsti ja ütleb kõlatult: «Lähenele appi.» Ta jookseb alla, vilkuvate tulede poole, kuid jääb kõndima sangleppade ja pajupuhmaste vahele.

Pihlak vaatab talle järele, ohkab ning ütleb hellalt:

«Ikka ei suuda unustada.»

Rummel heidab pilgu sangleppade poole, mis kummarduvad raskelt üle jõe.

«Kes see mees tal õieti oli?»

«Mees? Ta ei leina meest — see oli despoot, ja Laine õnn, et ta temast lahti sai. Kuid poeg... Kas sa siis ei tea, et tal oli poeg, — suri siis, kui ta ise Tartus riigieksameid tegi. Teda ei saa ta unustada.»

Rummel näeb — eemal jõe ääres, tumedalt mustavate sangleppade vahel kõnnib valges pluusis naine, hoides nagu taeva poole, nagu püüaks sel viisil takistada pisarate langemist. Ning talle meenub ta ema ahastus, kui see leinas oma noorimat poega, kuigi talle veel kaks last oli jäänud.

Pihlak jätkab tasa ning aupaklikult:

«Laine on tubli tüdruk — õppisin temaga esimesed aastad koos. See mees polnud ta suurt varvastki väärt... Aga maailmas juhtub ju mõndagi. Kolm aastat pani ta tüdruku elust nahka — mitte igaüks poleks suutnud pärast kõike seda ülikooli lõpetada. Vanameeski hindab teda meist kõigist üle — ja õigusega.»

August tuleb uute vähkidega, insener Kaare aitab tal korvi kanda. Aga enne kui korvi maha paneb, jääb

ilama, tõstab nagu äsja puude all näo ülespoole ja kolikunult:

«Kaugavad püsti: tõepoolest langevad esimesed lüüa mõne hetke pärast sahiseb neid juba tihedalt. See on lõppenud.»

Pihlak tõmbab metsniku nooriku oma hõlma alla — et ta peab ju pilli kaitsma. Jaoskonnaülem võtab kaare kae alt kinni. Rummel kuuleb viimast ülevõtet:

«Ent ahnult sadama ei jääks — meil on jõe mõõtmise

Rummel märkab, kuidas ta valge pluus vihmast täpili-
nuutub. Hea meelega annaks ta oma kuue talle
... kuid miski hoiab teda tagasi. Teiste järel nõl-
mist üles ronides näeb ta, kuidas insener Kaare sir-
... lalad liiguvad jaoskonnaulema kõverate sääarte

4

Uuel ööl ärkab Rummel mitu korda: raksudes jook-
... pilved kokku ja veerevad siis kõmisedes laiali.
... sahina langed vihm vastu katust.

Rummel pilk eksleb hämaras pooltühjas katusealu-
... nagu otsides kedagi, kuni peatub Pihlakal, kes on
... pea lina sisse ja pugunud sügavale heintesse.
... kuuleb ta Pihlaka sõnu:

«Ta ei leina meest — see oli despoot... Kuid poeg...
... oli poeg...»

Ja talle meenub talle ta ema, ta vana üksik ema, kes
... töötas päevad ja ööd, et toita ja katta kolme
... poega, aga meeleheites vajus küüru ning kuivas kokku
... seemneist tühi kabiike, kui üks nendest suri. Nuüd
... ta ammu juba liiva all, ja pikse raksatusi
... vihma sahinat kuulates küsib poeg endalt, millal
... viimati käis ema haua. Ei, väga hiljuti see just pol-
... nud.

Ent muresti libiseb mõte poolunes edasi: mis teeb
... insener Kaare all aidas — magab, nutab poega
... või mureseb, et jões tõuseb vesi?

Rummel sahistab heintega, kohendab aset, püüab

uinuda, aga natukese aja pärast ärkab uuesti ja jälle teevad unised mõtted ringi.

Hommikul poeb Pihlak heinte seest välja, lükkab luugi lahti — taevast katavad tumedad äikesepilved, sajab tugeva sahinaga.

«Pühad!» ütleb insener ja keerab end uuesti heintesse.

Rommel tunneb, kuidas jalad surisevad, sääred ajavad nagu pindusid välja, aga ta oleks rõõmus, kui võiks kohe kummikud jalga tõmmata ja poolelijäänud töö juurde minna. Miskipärast teeks ta täna seda rõõmuga. Kuid üle taeva sirutuv vikerkaar kuulutab pikka vihma.

Esmaspäeval saab insener Kaare platsi jaoskonnaülemale laua taga, mehed aga okupeerivad metsniku töötoa. Jaoskonnaülem kõnnib ühest toast teise, paneb meestega piipu, pakub «tüttele» kommi, pilgutab silma ja silub habet — hoiab rahva «moraali» kõrgel. Aga mida päev edasi, seda raskemaks läheb, seda tihedamini pöördub tema endagi pilk akna poole, seda sagedamini astub ta trepile, et uurida taevast. Ent midagi head seal näha pole, nii et temagi ei oska lõpuks muud, kui halli pead raputades pahandada: «Küll aga ladistab!»

Rommel käib kontrollimas veepinna kõrgust ja voolu kiirust; ta tuleb tagasi läbimärjalt ning tujutult: jõgi ujub jälle laialt üle kallaste, magistraalil lainetab vesi, piketivaiad on uppunud. Tal pole midagi öelda lohutuseks insener Kaarele, kes küll ei halise ega hädalda, kuid kelle kõnnakki väljendab rasket muret.

Ainus, kes ka nüüd jääb rahulikuks ja rõõmsaks, on insener Pihlak. Nagu sõdur Vassili Tjorkin on ta ikka julge ja lõbus.

«Pagana õigel ajal hakkas sadama,» ütleb ta heatujuliselt, kui teised sõnatult paberite kohale kummarduvad ja ohivad. «Pagana õigel ajal! Väliandmed oligi vaja läbi töötada — mul olid nad, juba segi nagu Saksi mehe särk. Peaks ta veel plahisema mõned päevad, siis tulgu või Moskva kontroll — Pihlakal on kõik tipp-topp.»

Ja et selga sirutada, läheb ta vilistades kööki vaatama, kas «väike perenaine» ei vaja abi: võib-olla on tarvis puukest saagida või pilpakest plüdi alla pista. Et tema abi seal tõepoolest vajatakse ja ka vaarikalt hinnatakse, tunnistab pannkoogivirn, millega ta mõne aja pärast tagasi tuleb, et seltsimeestelgi lasta suu seks teha.

«Mõte, igal asjal on omad head küljed!» naerab mees sõnni limpsides.

«Ik inimesel!» väljendab jaoskonnaülem Remmel.

«Mõte on siis — ikka õnnelik!» nõustub Pihlak. «Isa mees pole olnud, ema ma pole näinud, matta kedagi pole. Miks ma õnnelik ei või olla? Lastekodu andis mulle tuge hariduse, roosid ja lilled õitsevad mu ümber, mulle väga elada!»

«Õige, poeg,» ütleb Laas. «Õnn on igas rohulibles ja pühakutes, heas sõnas ja lahkes pilgus — teda peab ma ainult näha.»

Rommel vaatab kadedusega, kui sarnased on need inimesed: üks noor, kõhn ja must nagu süsi, teine vana, tummargune ja punapõseline nagu sügisene õun, mõlemad ikka rõõmsad ja optimistlikud.

«Kui nende rõõmu kinnituseks hakkab järgmisel talvel sauma, pilved pääsevad liikuma, siis õige kiiresti jooksema ja juba heidabki päike helendavat valgust oma marja ning kurva maa.»

«Kõhemakärbised metsniku aia taga mustavad, vesi jookseb kartulivagude vahel, aga rõõmsalt, nagu poleks midagi juhtunud, naeratab päike ja muudab inimesedki rõõmlikuks. Paberid korjatakse kokku, kaustad lukkakse kinni — kõigil on vaja kiiresti riideid ja jalatähti korraldada. Jaoskonnaülem hakkab aga jälle telefonivanta keerutama, et töölisi kokku ajada.»

Naud tuleb raske ning murelik aeg — raske ning murelik juhtidele ja töölistele. Jõgi on lai ning kallaste vahel vesi uputab ojades ning kraavides, soliseb mätaste ja pajupuhmaste vahel, aga ikka tuleb teda juurde. Hommikul on taevast selge ja paistab päike, minnakse tööle kõige paremate lootustega, aga vaevalt jõutakse kohale, kui kerkib pilvekülm ja sabistab vihma. Riided on märjad, tööriistad porised, väliraamatud rikutud, kurgelt tulnud töölisel tusased.

Ja siis juhtub ikka nii, et ühel hommikul on ilm ilus ja töölisel kohal, varsti hakkab aga sadama ja tootada ei saa; teisel hommikul on ilm sajune ja taevast hall, töölisel ei tule, keskhommikuks aga lööb paikese lahti — võiks töötada, kuid pole abilisi. Ainult vana August ja noor Eerik on alati saadaval, ja nii on palju

päevi, kus jõel töötatakse neljakesi. Ja siis näeb Remmel, kuidas insener Kaare teeb nurinata kõige raskemat tööd. Tundub, nagu vallutaks töö kõik ta meeled ja mõtted, hävitaks iga isikliku soovi ning mure. Ning selles uleinimlikus heitluses ta nagu kasvab, sirgub veel pikemaks, ta hääb läheb reipamaks, silmades pole enam niisket hõõgumist, vaid jonnakas tuli. Tema agarus nakatab teisigi, nii et vanamees August ja nooruke Eerik on nüüd seda uhkema, mida märjemaks ja mudasemaks nad õhtuks saavad. Ka Remmel tunneb endas mingit hoogu, aga see on siiski teist laadi hoog: ta ei taha end alistunuks tunnistada. Ta võitleb nagu mingi vihatud vaenlasega, et seda maha panna ja siis õigusega lahkuda. Kuhu — seda ei tea ta praegu isegi.

Kuid siis juhtub midagi väga halba.

Nad on jõe ristlõikeid tehes jälle ühe raske päeva veetnud ja on kõik väsinud. Et Augusti vaeva vähendada, kes viib töölised paadiga koju, otsustab insener Kaare minna jalgsi kõige otsemat teed. Remmel läheb temaga kaasa, kuigi jalad on paljust käimisest rasked ning kanged ja ta eelistaks tallatud rada. Kaare kõnnib sõnatult ja Remmel tunneb, et ta lihased päevasest pingutusest värisevad. Mättalt mättale hüpates, kohati lausa vees solistades pressivad nad edasi, läbimärjad, ei tee pajupõõsailt ja tarnadelt langev vesi neile enam midagi. Väsimusest ümbruse ja teineteise vastu täiesti ükskõiksed, kõnnivad nad, pead norgus.

Äkki kuuleb Remmel karjatust. Ta tõstab silmad ja viskub sammu tagasi: Kaare on vajunud rinnuni müllasse; meeleheitel haarab ta kätega lähimast põõsast, aga see vajub korisedes tema alla.

«Käed laialil! Lööge käed laialil!» karjub Remmel ja vaatab otsides ringi — kuid pole midagi peale madalate pajupõõsaste ja soorohu. Ta heidab maha, haarab ühe käega lähima paju pikast sõrkest oksast ja ulatab teise Kaarele. Tugevasti, valusasti klammerduvad uppuja sõrmed Remmeli külge.

Kui nad mõlemad on jälle püsti enam-vähem kindlal pinnal, ei kohuta Remmelit mitte niivõrd kaaslase armetu valimus, mudaselt hõbuvad riided, kui ta pikliku näo kooljalik kahvatus ja sinakad, hääletus nutus tõmbuvad huuled.

«Puhast... votke...»

Remmel võtab ta välitasku ja puhastab seda kiiresti —

«Puhast vett täis ja raamatud selles rikutud.»

«Eel hommikul peab Remmel toolistega üksi jõe ääres. Kaare on haige. Aga ka jargmisel ja ülejarg- l päeval pole inseneri näha ja Remmel kuuleb, et ta kõrge palavik. Ta ei taha nagu uskuda — naine, peaaegu iga päev on olnud üleni märg, kel nii tihti istunud jões solistada või mudas supelda, ei või ometi haigestuda haigeks jääda. Või oli see reaktsioon pal- päevade ebainimlikele pingutustele?»

«Kõnnakonnaülem helistab metaskonda ja palub Pihlakku kojusõidul astuda ambulantsi, et tuua midagi «amat», kui väliapteegis leidub. Metsnik toob ja nel kuuleb, et laupäevaks, kui Luts ja Pihlak pea- tuse jõuavad, on kriis juba möödas. Ometi istub Pihlak kohe Lutsu rattale ja kihutab läbi pori paarküm- meid kilomeetrit eemal asuva arsti juurde.»

«Pühapäeva hommikupoole vedab Pihlak aidas. Aida- nuke on poollahti ja sealt kostab kogu aeg Pihlaka «õnnakõlalist juttu. Kui Remmel teda lõuna paiku õuel kohtab ja haige tervise üle teateid pärib, vahib Pihlak talle suuril silmil otsa ja küsib:

«Kas sa ise pole teda vaatamas käinudki?»

Remmel raputab pead.

«Vaata kus loll!» hüüatab Pihlak ja tõukab teda aida- de. «Lähed kohe, teine on huvitatud tööstki!»

Remmel astub aita. Seal vanas puuvoodis kaelani teki all lamab nüüd tema otsene ülemus. Tekk on nii sile, et polekski selle all inimest, on ainult pea heleruu- t. Padjal laialivalgunud juustega ja kitsas nagu- tadele aukuvajunud silmadega. Ei see kurb nagu- t nendes süski puuab naeratada, puudutab Remmelit valusasti. Ta istub toolile voodi ette ja haarab ühe pil- guga kogu aida sisemuse, kuid unustab selle kohe — jääb ainult voodis lamaja ning tema ees väikesel laual «õnnakaardi-suurune pilt tikitud patjade vahel istuva «õnnakuuse lapsega. Vist peatub Remmeli pilk sellel laual kui sobiv, sest haige märkab seda ning ütleb kurva hellusega:

«Minu poeg... suri üheksakuuselt.»

Remmel noogutab. Ja kiiresti, nagu millestki ette

tötates, hakkab ta jutustama viimaste päevade tööst Märjates, millise huviga haige teda jälgib, raagib ta kõigest hoopis pikemalt ning üksikasjalikumalt kui tal kombeks. Kaare ergutab teda sõnatult, aeg ajalt nõustuvalt noogutades. Alles siis, kui Remmel tõuseb, et lahkuda, küsib ta:

«Aga siiski — kuidas te üksi nende päevade jooksul nii palju jõudsite?»

«Me töötasime edasi kahe rühmaga. Mardi panin brigadiriks: ta on taibukas ja tal on asja vastu huvi.»

Avatud uksest langeb voodile pilvede vahelt vaatava päikese kiir, valgustades baikateki kollakaid lilli ja haige kahvatut palet. Oma väsinud pead valguse poole pöörates ütleb Kaare:

«Jah, meil on palju tublisid inimesi.»

Remmel väljub. Miskipärast on ta meel rõõmus. «Meil on palju tublisid inimesi,» kõlab ta kõrvus. Ei, tema pole neid seni eriti palju kohanud, kuid tal pole midagi selle vastu, et neid kohata. Ja nagu käiks inseneri lause ennekõike just tema enese — tehnik Remmeli kohta, tunneb ta endas suurt jõudu ning töötahet. Seni on ta käinud nagu kammitsais, nüüd tahab ta neist välja astuda ja näidata, et ka tema midagi võib. Tööpoolest — taevast hakkab jälle selgima, pole põhjust endalgi pilves olla.

Kuid juba mõne päeva pärast juhtub midagi, mis lööb taeva uuesti rängalt pilve.

Jaoskonnaülem teeb soosse kontrollkäigu ja leiab palju põhjust urisemiseks: siin on maavaiad lohakalt loodud, seal numbrid halvasti kirjutatud, kolmandas kohas värv postidel laiali jooksnud. Need on väikesed asjad, kuid ta paneb kõik akti ega leia ühtegi sõna kiituseks. Remmel surub hambad kokku. Kui jaoskonnaülem aga märgib, et plaanist on vaevalt üheksakümend protsenti täidetud, pahvatab ta ägedalt:

«Ma tean seda isegi! Akt ei tee veel tööd ära, te võite neid kirjutada niipalju kui soovite!»

Teda puudutab eriti see, et laidetakse just nüüd, kus ta mitu päeva tõsiselt on pingutanud.

«Kas te olete kordagi küsinud, missugustes tingimustes me siin töötame? Inimesed on päevade kaupa poris ja vees, jalad on neil verised ja paistes. Teie aga tulete

siin ilmal päeval, kõnnite natuke ringi ja kirjutate

lahti ütleb juhile veel palju teravaid sõnu, ütleb kõik, tal ligedatel päevadel hinge põhja on sadestunud, hakkab lõpuks vihaselt:

«Bürokraatia pole veel juhtimine! Sellega ei parandagi, ainult rikutakse asja!»

Siis kuulab, kuulab, aga viimaste sõnade juurest hakkavad ta laiad sõõrmed ahvardavalt nohisema. Tõpu jõuga end tagasi hoides ütleb ta:

«Hea küll, hea küll! Mina olen bürokraat — aga kes mind ütleb? Vaata insener Kaaret, ta valutab südant loogevoodiski. Ta töötab armastusega. Ta teab, et vastutab oma töö eest rahva ees — nende ees, kes siin kord hakkavad külvama ja lõikama, ja nende ees, kes seal hakkavad metsa kasvatama. Aga ütle mulle, kelle ees vastutad sina? Sina ei tunne mingit vastutust, sa töötad ainult pärisori ilma armastuseta ning sellepärast on sulle töö raske ja vastik.» Ja äkki taltsutamatuult kisendades:

«Kasige siit minema! Teid pole siin vaja! Saame teiega hakkama!»

Remmel tunneb, kuidas temas kõik tardub. Mitu korda neelatab ta enne tühjalt, kui kuuleb oma kähedat hääli:

«Tele pole minu äraajaja... Mind on kaubelnud kontori... Võite teha ettekande... Ja kui mind lahti lastakse, siis lähen. Mitte enne.»

Surub raksudes lõualuud kokku ja pöörab jaoskonnaülemale selja. Läheb kaugemale jäänud tööliste juurde. Läheb kiirustades otse läbi kõrge luhahaina, tundmata, kuidas kõrkjapead peksavad vastu hõõguvat nägu.

5

Kui Remmel õhtul insener Kaarele tööst aru läheb andma, ei räägi ta päevasest pahandusest midagi. Selle asemel viib ta paar haruldast samblaluki, ise poisilikult räästades:

«Haigele lilli kah!»

Järgmise päeva õhtul küsib talt vanemtehnik Luts:

«Mis sul vanaga juhtus? Ta käis täna meid kontrolli-

mas ja oli nii tire. Lõpuks päris, et kas ma ei tahaks eelvaalu uurima hakata — tema ise võtaks minu objekti.»

«Tahendab — teeb juhatajale ettekande,» mõtleb Remmel kibedusega ja vastab:

«Tüll! laksime — ajas mind minema.»

Ja ta jutustab vanemtehnikule kogu loo.

Luts on rahulik ja solindne nagu ikka. Oma suurema staažiga on ta teatud mõttes teiste juht. Jah, ta ei ületa küll sageli plaani, kuid tema tööd hinnatakse alati kõige kõrgema hindega ja jaoskonnaülem peab temast lugu. Kui Remmel nüüd ütleb, et ta vüimast bürokraadiks nimetas, raputab Luts pead:

«Nimetasid bürokraadiks — noh, siis pole ime, et ta marru läks. Rängemalt sa teda solvata poleks võinud. Vana vihkab büokraate nagu usse aia all.»

«Vihkab, aga ise on esimene bürokraat. Palju ta töö juures on käinud? Palju ta on mind õpetanud? Teab ta, missugustes tingimustes meie peame töötama? Ainult vigu tuleb otsima ja akte kirjutama,» protesteerib Remmel.

«On siisuguseidki juhte, kes ka aktid kirjutavad kantseleis — meie oma seda ei tee. Ja ära sa arva, vennas, et ta ei tea, kuidas keegi töötab või missugused on tingimused — teab. Aga et ta sind iga päev ei õpeta, tähendab seda, et ta näeb — sind pole vaja õpetada. Ta on su tööga rahul.»

«Kuidas siis rahul, kui...»

«Üldiselt on rahul. Vigu muidugi võib olla, kuid need ei tule oskamatusel. Ja mis puutub sellesse, et ta vähe metsas käib, siis... esiteks on tal palju siisugust tööd, mida meie ei oska näha, ja teiseks... Mõni aasta tagasi hulkus ta alati meiega kaasas, kuid nüüd...»

«Nüüd on tal parteipilet taskus — seepärast võib jalad laua alla panna, jah?»

Remmel ütleb seda tagedalt, aga ta tunneb kohe piinlikkust, sest muidu nii tasakaalukas Luts vastab ägedalt:

«Eksid, vennas! Parteipilet pole Laasi koormat küll sugugi kergendanud. Ükski hoop pole temast selleparast mooda läinud.»

Ja kui Remmel õlgu kehitades tema otsa vaatab, jätkab Luts juba jälle rahulikult:

ta kaotas poja Isamaasõjas, teise lasksid hitlerlastel. Luts: «Mõnda Mustamäe all — rohkem tal lapsi polnud. Aga et ta kuulab või kaebab? Ikka lõbus ja rõõmus — kas... see temale maksab? Suda on tal raske... kevadel määrasid arstid ta sanatooriumi, eeldamata, et ta oli aga vaja ja ta tuli tööle. On's see... kui ta end nüüd veidi tagasi hoiab?»

Remmel ei oska vastata — tal on lihtsalt habi. Kahju, et ta ei teadnud, siis poleks ehk olnud ka... Jaoskonnaülemal oli muidugi õigus, sest... lohati tõesti lohakas. Mõndagi oleks paremini... ni tehtud, kui ta oleks olnud nõudlikum ja rohkem jälginud. Kuid ta kiirustas ennast ja... püües mõnikord silma lihtsalt kinni. Hakati... kõvasti ületama, pole ime, et töö kvaliteet...

Luts muud on hilja sellest aru saada, nüüd tuleb oodata... kaskkirja. Võib-olla nädala, paari pärast on ta... on õieti lindpüü. Ta võib minna, ei — ta peab... peab minema kui kõlbmatuks tunnistatu,... tööraamatus. Kuid mitte ainult see pole oluline. On veel midagi muud, midagi, mida ta praegu küll... ei oska, kuid mis omelt rängemalt rõhub kui... tööraamatus. Siiski ei taha ta vabandama minna,... Laasist hoopis eemale.

Aga järgmisel hommikul, kui ta toolistega seab... minekut, tuleb jaoskonnaülem uksest välja, vana... seljas, kaarditasku külje peal. Ta astub Remmelile kõrvale ja lausub kergelt, nagu poleks midagi juhtunud.

«On teile seltsiks — kuni insener Kaare terveks...»

Remmelit lõikab see valusamini kui mis tahes karistus. Ta pole tarvis, seltsimees jaoskonnaülem, luban, et... me korralikult!» tahaks ta juhile öelda, kuid sõnad... vad kurku. Ta ainult vaatab korra jaoskonnaülem... otsa ja keerab kohe pilgu ära.

...päev on Remmelile väga raske. Ta jaab mõne... jõge loodima, Laas aga läheb teise rühmaga pinn... sondeerima. Remmeli meeleolu on kogu aeg pine... ta käretab kurjalt mehele, kes loodimislatti loh... hoiab. Visiir magistraalilt jõeni on niidetud liiga

kitsas, vihm on peksnud kõrkjakõrred sihile risti ja need jäävad aparaadi ette. Paar korda proovinud ja töölisi kirunud, saab Remmel nii ägedaks, et viskab vikati latti hoidvale mehel ja põrutab:

«Niida laiemaks!»

See mees on kõige lohakam töötaja, hädaldaja ja viriseja. Palk on tal väike, tööpäev pikk, töö raske. Ka nüüd ütleb ta tehnikule:

«Mina niitma ei lähe!»

Remmel tuksatab.

«Kuidas — ei lähe?»

«Lihtsalt ei lähe.»

Remmel tunneb, kuidas viha lööb keema. Juba amugi on see mees teda ärritanud. Ta on end tagasi hoidnud, teades, et töölisi on raske saada. Kuid nüüd ta ei hooli, ta karjub:

«Lähed kohe niidad või —»

«Ei lähe!»

Remmel tõstab käe, et lüüa. Ta ei mäleta, et oleks kunagi varem kedagi löönud, kuid nüüd tõuseb käsi niisuguse hooga, nagu tahaks enda ees seisva mehe maa pealt ära pühkida. Kuid enne, kui see saab juhtuda, takistab teda hele, peaaegu lapselik hüüd:

«Seltsimees Remmel, lubage — mina niidan!»

Remmeli käsi langeb alla — see on Eerik, tema abiline aparaadi juures, kes on võtnud vikati.

Remmel pöördub ära. «Mis see oli?» küsib ta endalt. «Miks ma tahtsin teda lüüa? Keda ma tahtsin lüüa?»

Ja äkki tunneb, et tahtis lüüa ennast. Ta tahtis selles virisevas, jonnakas, vastuhakkavas mehes peksta iseennast.

Kogu jargneva päeva on Remmel lotsis, nagu oleks tõesti peksa saanud. Töölistega räägib ta vaikselt ja nii vähe kui võimalik, seda sagedamini vaatab ja kuulatab soo poole, kuhu hommikul kadus jaoskonnaülem. Ja kui ta teda lõuna paiku ühel sihil näeb seisatavat ja puurile toetuvat, masendab see teda nii, et ta arvab kuulvat juhi rasket hingamist. Kui aga vanamees õhtu eel loodijate juurde heatujulisena tagasi tuleb, on Remmel nii rõõmus, nagu oleks oma isa tagasi saanud.

Et tööjärg on praegu mitme kilomeetri taga, teeb jaoskonnaülem ettepaneku järgmine öö lähimal soosaa-

l voodi. Mehed on sellega nõus. Ja teisel hommikul nad lähevad tööle juba märksa suuremate seljakottidega.

Siis, mis valitakse ööbimiskohaks, pole jõest kaugemal, kui noorte ja vanade mändide all kuival liivikul asuv kergesti sobiv laagrikoht. Vähem kui poole öö eest on okstest tehtud pehmete magamiskohtade võrk, mille ees lõkkel aurab katelok teeveega. Eerik ja vana August kaovad mõneks ajaks ja ilmuvad tagasi mõnekümne vähi ja kahe sihvaka haviga. Kuidas nad need jõest kätte on saanud, see jääb nende saladuseks.

Õhtusöök tuleb aus. Jaoskonnaülem toob seljakotist ka terve leivapätsi ja karbi sealihakonservi. Remmel on leivaviilude kõrval rasvane heeringas. Eerikule ja vana Augustale kaasa pannud mune. Üks mees leiab kotist mitu rohelist kurki, teisel on taskutäis suuri kollasekoorelisi abulaid. Kui terve see varandus jaoskonnaülema prentlopupele laiali on laotatud, avab juht konservikarbi, papab selle sisu ühtlaselt leivakaärudele ja annab karbi Eerikule, kes selle kuuma veega puhtaks peseb. Konservikarbit saadakse tore teekruus, mida kõik kordamööda tarvitavad. Ja tulebki niisugune õhtusöök, mida nad mitu aega mäletada.

Vaat, aga ükskord juhtus jälle nii...» alustab jaoskonnaülem, jutustades juba mitmendat lugu oma neljakümneaastasest metsamehe-elust. Ühesuguse huviga kuulab metsu puhudes, kes niisama tule ääres küttades, kuulavad mehed, mida see väike vanamees mõnuga jutustab.

Pakene veereb juba metsaserva taha, kihulased viitavad tihedate parvedena, jõe kohale kerkib nõrk udu, kõrkjastikus häälitsevad pardid — ja siis viimaks poovad ka mehed vaigulõhnalisse onni, sulevad ukse ja kihulased sisse ei pääseks, ja uinuvad sügavasse tervet unne.

Kui insener Kaare saab teada, et jaoskonnaülem ise metsas käib, ei püsi ta kauem voodis.

«Ei, ei, mul pole enam viga midagi! Siin aidas ma

jaangi just haigeks,» kinnitab ta Remmelile, kui see teda tagasi püüab hoida.

Ta tõuseb üles ja paari päeva pärast tõmbab jälle rasked kummikud jalga ning tuleb soosse. Ta on hoopis kõhnaks jäänud, aga ometi nagu lahkemaks ja rõõmsamaks muutunud. Remmel tunneb, nagu näeks Kaare illes nüüd kõike seda, mis on ta ümber — metsa, sood, jõge ja ka inimesi. Ja kõigest tunneks ta nagu rõõmu, kõneleks nagu iga kõrkja ja pillirooladvaga, millest mõõdub. Remmel märkab, et Kaare peatub mõne lille või oksakese juures lihtsalt selleks, et seda armastavate silmadega vaadelda.

Jaoskonnaülem käib veel mõned päevad soos, siis jääb ta ara, et pealinna sõita.

«Nüüd siis teeb juhatajale ettekande, kui ta pole seda seni kirja teel teinud,» mõtleb Remmel ja tunneb suurt tuskat. Ta ei tahaks mingi hinna eest praegu ära minna. Nii palju päevi on siin neetud soos juba laabitud, küllalt palju temaga vaeva nähtud ja teda kirutud, midagi on ometi ka ära tehtud. Kuidas siis nüüd korraga kõik pooleli jätta? Insener Kaare on alles nii nõrk, et vaevalt suudab käia — palju tema jõuaks? Või mõtleb vanamees ise edasi töötada? Kuid nüüd mõistab juba Remmel, et paljud asjad jäävad ripakile, kui vana ise iga päev metsas käib. Võib-olla nõuab ta kontorilt abijõudu? See mõte hakkab Remmelit nii vaevama, et ta ei saa teisiti, kui peab Kaarele ütlema:

«Varsti saate endale uue abilise.»

Kaare ei mõista sellest midagi, vaatab talle ainult imestades otsa.

Remmel jätkab:

«Vana pole minuga rahul. Ta laks juhatajale ettekan-
net tegema.»

Nüüd hakkab Kaare naerma — Remmel kuuleb esma-
kordselt, et Kaare oskab ka naerda.

«Mis jutt see on — seltsimees Laas hindab teid kõr-
gelt.»

«Hindab,» kordab Remmel kibedalt, «et ma talle vastu
haugun.»

«Seltsimees Laas ei pea lugu neist, kes kõike järele
kiidavad, talle meeldivad iseseisva mõtlemisega inime-
sed,» kinnitab Kaare ja vaatab Remmelile tõsiselt otsa

... ja pärast ütleb ta rõhutades: «Kuid — te
teie õppima hakkama.»

Remmel kergetab kulme.

«Kui kolmekümne viie aastaseks?»

«Kümne viie aastaseks võetakse veel ülikooligi,
nii ja ka teisiti võimalik. Õppida töö kõrval

... see raskusi tegema.»

«Minu aeg on möödunud.»

Ta on veendunud, et temal pole enam midagi
kuid ikkagi on tal meeldiv kuulda, et teine
«stupidist. See annab julgust ja paneb nagu
tuma. Ja nii mõtleb Remmel jälle, kui hea
... lunud, kui poleks tulnud sõda ja ta oleks
... õpingud lõpetada. Hea oleks olnud seegi, kui ta
... sõda poleks läinud metaskonda, vaid tagasi üli-
... oleks võinud olla juba kuskil metsamajan-
... memmetsaülem või direktorgi — oleks kandnud
... kühvete tammelehtedega vormi ja sõnalgi oleks olnud
... kaalu. Nüüd aga... Ent samas tunneb ta, et need noorte
... õpilaste perspektiivid enam ei meelita. Mitte kõr-
... kohad ja paberivirnad pole tema unistus, vaid siin
... luguiskuse all kannatav mets, see lai viljatu luht,
... neetud ja põlatud maa ja see elutu jõgi, millele
... ma võib anda uue suuna, sügavuse ja laiuse ning
... minna kogu ümbruse õnnistuseks. Kuigi ta ei taha seda
... mõtlegi tunnustada, tunneb ta nii. Tunneb seda selge-
... murt, mida rängemini on siin heidelnud, mida kauem
... kannatanud, mida rohkem kirunud. Tunneb eriti selgesti
... naud, mil näeb insener Kaare silmis midagi, mida võiks
... pühada usalduseks või tunnustuseks. Aga ometi võib iga
... mapilk tulla teade, et teda pole enam vaja. Ja alles
... mind mõistab ta, kui hästi kõik oleks, kui vaid jaoskon-
... naülem ei tuleks selle ebameeldiva teatega.

Kuid jaoskonnaülem tuleb veel palju halvema tea-
tega — see ei pöörata mitte üksnes Remmelit, vaid veel
rohkem insener Kaaret: Vellevere sild, mille alt jõgi
lahi voolab, on uurimata!

Kaare on löödud: tema teada pidi sild juba kahel
... tal uuritud olema — korra ülduurijate poolt ja teise
korra nende poolt, kes mõned aastad tagasi korraldasid
... perežümi allpool silda. Remmelis kihvatab uuesti
... andagi juhi vastu: otsib vigu teiste töös, aga oma vigu

ei nae. Kes muu kui jaoskonnaülem peaks neid üldisi suuri küsimusi lahendamal? Nüüd siis, kui töö juba peaaegu tehtud, selgub, et peaprobleem on lahendamata. Mis saab, kui sild ei luba jõe süvendamist? Niisuguse suure silla ehitamine nagu Vellevere oma ei ole lihtne asi, seda ei otsustata ega tehta üleöö. Ja nii on siin ehk kogu suve tehtud tühja tööd.

Kuigi järgmisel hommikul tibutab vihma, asutakse paati, et silla juurde sõita. Asja ei või edasi lükata, sest kontor nõuab komisjoni otsust ja rajooni teedeosakonnast on spetsialistid kohale kutsutud. Ka Kaare ja Laas ei kärsiks teadmatuses kannatada.

Rommel asub Augusti kõrvale sõudma. Nende vastas lahtisel lauajupil istuvad Kaare ja Laas. Jaoskonnaülemast must kummimantel hakkab varsti niiskelt laikima, tema hall ludumüts vajub märjalt viltu. Ühe kaega lauaservast kinni hoides paneb ta teise käe Kaare piha ümber, kes usaldavalt juhi vastu toetub. Väike ja võõras tundub Kaare laias kummeeritud mantlis, mille suur kapuuts nagu hiigelskulli nokk varjab ta nägu.

Sabistab vihma, väikeste õrritavate hoogude kaupa, nii nagu peaaegu iga päev. Kõrkjad kahisevad tuules — õige tugevasti on õhus tunda sügise hõngu.

Rommel on palja peaga. Kogu suve on ta lasknud päikesel ja vihmil oma valkjaid, meelekohtadel hõreneyaid juukseid vabalt pleegitada. Ka pluusikäised on ta nagu tavaliselt üles käärinud ega märkagi, millal selg märjaks muutub. Lühikesi, lauaotstest lõõdud mõlaid tühtlases rütmis liigutades juhivad nad Augustiga paadi kergesti ühest käänakust teise. On kohti, kus sõit laheb lugade ja pilliroo vahel nagu kitsas tunnelis.

Suured käänakud ja aasad, mis viivad sõitjad mõnikord otsekui tagasi, pahandavad Augustit. Tema on seda jõe suve jooksul kõige rohkem paadiga mõõtnud, talle ei paku enam mingisugust lõbu siin loogelda.

«No on äga osanud käänutada,» ütleb ta südamehälega, kui paadinina jälle tagasi peab pöörama. «Mõtlemine paneb, et kas sa, kurivaim, enam mõnda haaki rohkem ei saa teha!»

Jaoskonnaülem naerab habemesse:

«Kull varsti laseb otse nagu lingust!»

Talle sindrile paras,» hakkavad Augusti silmad naha. «Kui kevadel siin selle jäändamisega, ihusin teie peale hammastki, et rikute mu kottapangad ära. Nüüd aga — eh, kui see pagana kottasegi süvendada! Mõtlesin juba, et aitan teie kottasegi jaksu mööda ja tuleval suvel neid koparada. Ma annan selle laraka kolhoosile üle; «Võtke, teie, Augustit te ei taha, aga August annab teile. Ihtei lahmake head maad! Elage, vennad! Jumal laenua ja jõe, aga löi sandisti — August löi nad uuesti, teie kottasegi ja paremini kui vanajumal! Ehl Kas pole

» kinnitab Laas. «Sulatösi — August löi nad uuesti ja paremini kui vanajumal.»

» muidugi ka,» ruttab August lisama, «teie ja teie seltsimees Rommel. Aga teile pole see ehk nii meele olete teinud seda enne ja teete ka edaspidi. Jät ega tule enam vaatamagi, mis siin on. Ma aga ei lähe kuhugi. August loob ainult selle jõe ja võib siis rahuga surra. Tulevad noored, nad siin heina kokku või lõikavad nisu ja räagi. Mäletad vana Augustit — joodik ja lakekrants. Ta oli, kinni istus, tööd ei viitsinud õieti teha, aga ta, missuguse maa meile andis, ehl Kuldaväärt maal!»

» kinnitab jälle jaoskonnaülem. «Kuldaväärt maal! Kui palju seda veel vee all liguneb!»

Lõpuks jõutakse silla juurde. Maanteetammil seisab juba «Pobeda» ja rajoonimehed takseerivad silda. Rommel on mõõtmistega mitu korda sillani käinud, kuid nüüd vaatab seda kriitilise pilguga.

» on uus kõrge ja küllaltki pikk sild, tehtud pärast sõda, ja on selge, et selle taha võivad kuivendustööd ma jääda — uuesti säärast silda kergesti ei ehitata. Vesi on aga laialt üle luha, moodustades maanteetammi luha nagu järve — ilmselt ei jõua silla kurk neelata edagi vett, mis praegu kokku voolab. Mis saab aga teha, kui see peab läbi laskma kõik metsa ja soo veed?»

Kui Rommel silla all kiiresti voolava veega võideldes mõõtmisi toimetab, on tal tunne, et ta peab vangistatud olema — maksu mis maksab — tee rajama. Kaare kaheldut, pingulolevat nagu märgates kahetseb ta, et pole

nuglane, kes vajaduse korral oma turjaga võiks silda kõrgei hoida. Inimesena ei või ta muud kui ennastsalgavalt töötada, et raske küsimuses kiiremini selgust saada, ja seda ta teebki.

Lõpuks, lõpuks on hadaohht hajutatud ja kindlaks tehtud, et sild on ehitatud üsna ettenägelikult. Alussambad on sügavale betoonitud — silla alt võib jõe kartuseta süvendada.

Läbimärjana, kuid peaaegu lapseliku rõõmuga seisab Remmel nüüd insener Kaare kõrval silla kõrgei tammi ja vaatab allajõe, kus luht on juba mõned aastad tagasi kuivendatud. Sirge helendava lindina voolab kalaste vahele aheldatud jõgi läbi uhke kultuurilise nappuse. Tihedasti seisavad rasked vihmast tamedaks tõmbunud heinarõugud uksteise kõrvalt; kaugemal rohetavad lõp sakalt ja jõuliselt soodapeedivaljad, aga veel kaugemal sinab mets kõrgena ning elujõulisena. Siin see on, see Augusti kuldaväärt maa! Metsade vetele teed rajades annavad nad ka kolhoosidele palju kuldaväärt, head maad. Vaat, mis on inimese kätes, selle väikese inimese kätes, kes roomab oma muredega mooda maad nagu putukas, aga kui tahab, võib uueks luua kogu maailma ja muutub siis ka ise uueks — suuremaks, paremaks ja rõõmsamaks.

Tagasisõidul valdab rahu kõikide meeli, kuigi tibab endiselt tihedat vihma. Kõik teavad, et vihm ei suuda takistada — töö viiakse lõpuni, olgu suurema või väiksema vaevaga. Kuid see pole enam nagu tähtiski.

Samal õhtul saab Remmel kirja. Ly kirjutab lühidalt ja teravalt nagu kassike, kes püüab küünistada. Kiri lõpeb lausetega: «Käin nüüd alevis tantsukursustel. Minu partneriks on abimetsaülem. Ta on pikk poiss ja tantsib orvaliselt.»

Remmel loeb kirja läbi, tõmbab selle siis ribadeks ja laseb tuulehool tükid ära kanda. Ta tunneb kergendust, et üks mõttetu peatükk ta elust on õnnelikult lõpule jõudnud.

ta töötajad toob ülevaate sotsialistliku võistluse kohta. Selgub, et mõni jaoskond on toodega märksa suuremale jõudnud. Kuid mitte ainult see ei erguta võistluse tootajaid: siin pole tegu üksnes võistluse, vaid võistlusega.

Taev pole enam pikk, vaid lühike nagu silmapilk. Oo ja pöörd ja tuleb järsku. Kollakaks tõmbunud kõrkjatehed on langenud murdunult ripakile — vihm peksab tahtumisi neid vahetpidamata. Roolinnud ei häälitse midagi. Pääsed ning parmud on kadunud viimseni. Pääsed ja praaksuvad peaaegu jões jõeäärus, ses, pöördpooled on suured ja nende hääled niisama tugevad kui vanadelgi.

Kaare ja Remmeli keelust hoolimata käib jaoskonnade vahel isegi tihti soos tema reipus hoiab inimeste tuju. Tema ei kardeta vaid oodatakse. Ta ei kiida kõrged, aga tema tunnustav sõna on suurim tasu, mida kõik püüavad. Ka Remmel tunneb, kuidas ta kõrvad hakkavad õhetama, kui vanamees nagu kogemata annab märku, et ta on temaga rahul.

Remmel töötabki nüüd mingi erilise, senitundmatu annuga. Esmakordselt elus haarab töö teda täiesti, tema suure füüsilise vastupidavuse, tema avara mõistuse tema mõtete ja meeltega. Ja paljude aastate järel tunneb ta jälle toost tõelist rõõmu.

Ta on nüüd märjana ja mudasena rändab mooda ja kuuba luhta või maadleb pajupõõsaste vahel ja kikkude laugastega, meenuvad talle päevad metskonnas. Jah, tema ajal rajati Kärklas mitukümmend hektarit uut metsa, kuid mitte tema ei rajanud seda. Tema ajal tehti paljudele lagendikkudele kuuse- ja männikülvi, kuid mitte tema ei teinud seda. Tema ajal hukkusid ka paljud kultuurid liigniiskuse tõttu —

ei näinud seda. Tema ajal kannatas peaaegu pool karkla metskonda liigniiskuse all — ta ei märganud seda. Tal oli kahju lahkuda Kärklast sellepärast, et ta ei näinud seda, mis oli hea, mitte aga sellepärast, et ta ei tahtnud parandada halba. Nüüd vaatab ta omaast ning oma tööd kaugelt ning mõistab karmi kohut enda üle.

Uurides jõe põhja või püüdes selgitada soostumise põhjusi, ei mõtle Remmel enam oma vaevale, vaid tunneb lihtsalt, et teeb seda, mis on vaja. Ta teab, et pole üleliigne inimene, ja et ta töö on tähtis ning tarvilik. Ja kuna ta hing on nüüd erk, ei väsi ka keha. Õhtuti pärast tööd teeb ta pikki ringe, et näha seda metsa, mille päästmiseks ta teed rajab. Teades, et madal lodumets, mille juured surevad õhupuuduse tõttu, tõuseb varsti elujõulisena taeva poole, rõõmustab ta täie õigusega ja näeb kujutluses kaasikuid ning männikuid, mis hakkavad kasvama kidurate sookaskede ja -mändide asemel.

Olles mõnikord üksi keset kõrkjalehtede lakkamatut kahinat, mõtleb Remmel oma rahva raskele minevikule, sellele, kuidas siia kaugetele soosaartele peitsid end inimesed nende eest, kes metsloomadena maal võimutsid. Ta mõtleb aga ka uuest elust, mis varsti ulatub siia unustatud maale, suurtest kolhoosidest, laiadest viljaväljadest, ilusatest aedadest.

Selle uue elu nimel teeb ta nüüd rohkem, kui temalt nõutakse. Ta uurib, kuhu oleks kõige sobivam rajada peatee, mis ühendaks vee alt vabastatud maad rajoonikeskusega. Kui Kaare sellest teada saab, tunnistab ta teda pikalt, nagu näeks teda esimest korda. Jaoskonnaülem aga noogutab oma uhket pead ja ütleb:

«Nii, nii!»

Remmel mõistab, et see pole laitus

Enkki ta on niisama järsusõnaline nagu varem, on vahekord töölistega muutunud heaks. Need on hakanud teda usaldama. Ta teab nüüd, et nii poisikeskohtu Eerikul kui ka täismehel Mardil on oma unistused, ja tunneb, et need, kellega ta raske päeva koos pingutab, pole mitte ainult töölisel, vaid inimesed, kel igaühel on oma nägu, iseloom ja elu.

Insener Kaarega vaidlevad nad palju. Peaaegu mitte kunagi pole nad samal mõttel, mitte ilalgi teineteisega rahul. Norimiseks leiab nii üks kui teine põhjust ja kumbki ei halasta. See endassetõmbunud naine on pärast haigust imekuresti kosunud, ta on põdedes nagu mingi ranga koorma maha raputanud ja ajab end nüüd jõuliselt sirgu. Hommikust õhtuni pehmes soos sõtkuda ei tähenda temale midagi iga päevaga muutub ta

...en tugevamaks, ta nägu jumekamaks ja huuled taid-
...Silmades aga püsib mingi arvustav helk, mis
...mõõdule pidevalt jälgib. Et sellest vabaneda, peab
...maale leidma teise töös mõne vea, kuid talle tasu-
...kolle samaga. Nad riidlevad isegi sus, kui peavad
...vilmahoo ajal istuma ühise mantli all, mis on
...lõhesti märg ega kaitse neid sugugi. Aga ometi on
...hoid, seda tunnevad teised ja kõige paremini
...on riid, mis ei lahuta, vaid ühendab inimesi.

I nendelgi päevadel juhtub, mida juhtuda ei

toht.

Ühel viimasel hommikul, kui nad abilistega üsna

...lähedal teevad täiendavaid jõe mõõtmisi, läheb

...leest mõõdulint lahti, takerdub veekasvude ja

...kulge ning katkeb. Niisugune asi paneb Remmeli

...tööliste peale käreata, ja ka nüüd ei hoia ta end

...vaid pahvatab:

«Ah küll — need daami sõrmed! Ma ütlen, ei maksa
...hõltselgi kippuda soosel!»

...maulem heidab talle küsiva pilgu.

...mõistab Remmel, et see oli inetult öeldud, sest

...Kaare käsi küllalt tundma. Need on raiunud

...on niitnud raksuvat pilliroogu, on tassinud tõrva-

...latte ja tõuganud edasi rasket paati; need pole kar-

...tuult ega päikest, vihma ega pori; need on sonde-

...itud palju hektareid sood ja loodanud täpselt vett —

...need on imeväärased käed. Tema aga põhjas neid mõt-

...matult

...ta mekohtune oli, on näha sellestki, et Kaare see-

...kides huuled kokku surub ega vasta. Ja kor-

...Remmel naise silmis jälle seda kurba helki,

...seal oli rohkem kui pool suve.

...võttes parandatakse lint ja töö jätkub. Aga enne,

...saabub lõuna, tuleb raske vihmahoog. Jooksuga

...atakse metsniku küüni juurde, mis asub soo ja metsa

...themaal.

Väike küün on täis mündilõhnalist heina.

...oskonnaülem puristab, pühib märgi põski ja tilku-

...habet ning poeb sus sugavale heinlesse. Remmel

...asatab ukse juures käega piidale toetades ja vaatab

...valja: ojadena valab halli vihma. Teisele uksepudale

loetub Kaare — riided liubuvad märjalt ta kitsa keha

umber, peenikesed veepisarad libisevad üle kõrge kumera lauba:

Rommel annaks palju, kui ta vana pleekunud ja plekiline mantel oleks kuiv, et ta võiks selle naise õlgade ümber panna. Nüüd ei oska ta teha muud, kui minna Laasi moodi heintesse ja öelda:

«Seltsimees Kaare, tulge ka — heinad on soojad.»

Kaare pöörab aegamööda pead ja vaatab sinna, kus lamab jaoskonnaülem ja kus aset tehes sahistab tehnik. Laas kergitab habet:

«Tule, tule, tütreke, me võtame sind kahe vahele!»

Ja Kaare lähebki. Natuke juhust eemale teeb ta endale heintesse augu ja poeb sinna sisse. Rommel heidab teisele poole — nii kaugele kui heinavirn lubab.

«Kiskuge aga heinu peale, küll näete — kuivame oral» õpetab Laas ja peidab peagi heintesse.

Natukese aja pärast kuuleb Rommel, et vana norskab. Temagi püüab magama jääda, kuid uni ei tule. Heinakõrred kõdistavad märga nahka, jääme vihm peksab vastu katust. Nagu ringutades sirutab ta käe välja — ja tabab Kaare oma. Ta ei julge pead kergitada ega vaadata, kas Kaare käsi on tema poole sirutatud või lamab ta temale lihtsalt nii lähedal — ta on ainult õnnelik, et see käsi tema juurest ei põgene. Tasa, ainult sõrmeotstega puudutab ta teravate servadega pahku väikeses peos, sõrmi ja rannet. Ta märkab, et see ranne on siidiselt pehme ja õrn ja sõrmed on peened ning nõtked. Ja jälle meenub talle ta ema, lihtne talunaine, kes kätega segas seasööki, kuid kelle puudutus oli siiski armas ja hell, kelle käsi oli ikka õrn — ema käsi. Ka see siin on õrn emakäsi, mida valjuks ja karedaks ei saa muuta ükski töö. Ja nagu asjase eest andeks paludes silkitab ta seda ettevaatlikult.

Ja sellest väikesest hellusest, mida ta teisele võib pakkuda, hakkab tema hing helisema mingis senitundmatus rõõmus. Ning selle sisemise helina rütmis laulab kaasa heinalõhnaline õhk vanas küünis ja katusele langev vihmapiiskade pehme sahin.

Rommel kuulab seda ahnelt ja ta vali nägu muutub hingestatult ilusaks, avatud silmad näevad midagi kaugget ning kaunist, näevad, haaravad selle endasse ja langevad kinni.

... ja hakkab, särab väljas lai päikesepaiste. Jaoskonnaülem jutab luugil ja kõlgutab muheldes jalgu.

«Ohtul saab Pihlak kirja ja pärast selle lugemist.

kohe jaoskonnaülema tuppa. Kui ta sealt väl-

ib kiiresti üles Lutsu, räägib sellega mõned

ajad, hüpanud Lutsu mootorrattale, kihutab

ed välja.

«Lulu nüüd?» hüüab metsniku noorik talle järele

«Tunab» hõiskab Pihlak üle õla ja laseb mööda

muudki teed metsa poole.

Rommel kuuleb, kuidas jaoskonnaülem Kaarele ütleb:

«Perekondlikud asjad.»

«!» torkab Rommelile midagi meelde, kuid ta

muult muigab. Kui talle nüüd pakutaks vabu päevi

«Perekondlikkude asjade» ajamiseks, ta ei võtaks neid

«!» Ei, praegu ei läheks ta siit ära, sest nüüd tunneb

ta vastutuse suurt õnne.

Kolme päeva pärast tuleb Pihlak tagasi — mudane ja

muud nagu vana kurat, aga õnnelik nagu noor jumal.

Lükanud ratta seina äärde, haarab ta kõikide nähes

«!» metsniku nooriku kaissu ja suudleb teda laksudes

«!»

«!» kiljatab Helgi ja tõukab mudase mehe eemal.

«!» see tähendab?»

«!» see tähendab seda, et nüüd pole mitte ainult mu

«!» need lapsed, vaid ka minul.»

«!» Poiss või tudruk?»

Mõlemad!» hüüab Pihlak rõõmsalt. «Poiss ja tud-

«!» ja mõlemad roheliste silmade ja punaste juus-

«!» te...» tõrjub Helgi, «laste silmad on ainult sini-

«!» hea küll — nad neid mulle veel hästi ei näidanud

«!» ja juukseid polnud veel jõudnud kasvatada. Aga

«!» et nad ise on olemas!»

Ohtul on «titevarvaste» võtmine. Metsniku noorik

«!» omalt poolt suure kausitäie seeni ja värsked kar-

«!» tükid ja sellest saab pidu missugunel Kui kõik on lah-

kunud ja Pihlakki pikast teekonnast ja suurest õnnest väsinuna puhkama läheb, jätab jaoskonnaülem Remmeli veel enda juurde.

Nad räägivad viimastest välitöödest ja paberitest, mis vajavad enne ärasõitu korraldamist. Aga siis küsib Laas:

«Kas sa ei tahaks sügisel Moskvasse kursustele minna?»

Rommel raputab pead:

«Ei.»

Vanamees vaatab teda arusaamatult, altkuulmu.

«Igast jaoskonnast komandeeritakse üks mees. Ma mõtlesin sinule. Sa löid üle saja protsendi välja — see on ilus saavutus... tänavuste ilmadega. Ja töö on üldiselt hea, osalt ka väga hea. Aga sa võiksid veelgi rohkem, kui sul oleks kindlam teoreetiline alus. Meie aja melioraator ei saa läbi ühekülgsete oskustega — näed, minugi haridusest ja praktikast on vähe. Nii et... mõtlesin, et sa...»

«Ei.»

Jaoskonnaülem tõuseb toolilt.

«Sinu oma asil» ütleb ta end taltsutades, «Aga ära süüdistasid siis mind ega kontorit, kui aasta-paari pärast Pihlak või Kaare jaoskonnaülemaks edutatakse, sina aga ikka tehnikuna hulgutud. Ära süüdistasid, et teised su kohad ära võtavad!» kordab ta, nagu tahaks teisele midagi meelde tuletada.

Kuid Remmel on täna rahulik.

«Kes edasi ei lähe, läheb tagasi — meie ajal paigalpusimist pole. Oleks aeg sul sellest juba aru saada.»

«Ma saangi aru,» ütleb Remmel naeratades ja vaatab juhile julgelt silma. «Ma saangi aru ja tahan sügisel õppimisega otsast peale alata.»

Laas silmitseb teda oma teravate hernessilmadega. Pikkamisi tõuseb ta käsi häbeme juurde.

«Mõtled alata akadeemias?»

«Jah, kaugõppes.»

«Seda parem!» lausub jaoskonnaülem. Ja Remmelist mööda vaadates ning endamisi noogutades kordab ta: «Nii, nii!» Ja siis uuesti valjult ning tunnustavalt: «Nii, nii!»

Rommel kummardab, et lahkuda ja vanamees puh-

kab juba, kuid miski vaevab teda veel. Ta astub juba uuesti minnud, peatub uuesti ja nagu võitleb endaga. Ta oleks tahtnud kerge oma eksimust tunnustada.

Jaoskonnaülem vaatab teda heatahtlikkude silmadega.

«Oli sul veel midagi?»

«Ei, kallisimees jaoskonnaülem. Ma olin suvel kord palju häbematu... See vaevab mind.»

Vanamehe näole ilmub vari, kuid kohe läheb ta roolide põsenukkidega nägu lahkeks ja ta lausub:

«Jah, olid. Kuid omajagu oli sul seekord ehk õigustki minna et tohiks sa mind enam bürokraadiks nimetada. Oled et oleks tohtinud ka siis, aga noh, sa said seekord oma jao... nii et — me peaksime tasa olema.»

Ütleb ja teeb peaga väikese kummarduse, kuid hetke pärast lisab kavalalt:

«Aga insener Kaare vastu oled sa olnud veel häbematu. Kuidas sa temaga oma võlad õiendad, see on juba taskem küsimus.»

9

Rommel ei tea tõepoolest, kuidas insener Kaarega võlgu õiendada. Ta otsib selleks küll sobivat juhist, aga seda ei tule. Viimased tööd lähevad kiiresti, iga päevaga lõmbuvad lõpuniidid koomale, sest nüüd on ilmad õhjad nagu ikka siis, kui pole enam hädasti vaja. «Hakka kas või tööga otsast peale!» naerab Pihlak.

Jah, sügisene päike kuldab kõike nõrga, natuke kaitva säraga ja see heidab inimeste meeleolulegi helki. Insener Kaare räägib tihti, et on kahju Velleverest lahkuda, ja Remmelgi tunneb, et pole kerge minna siit, kus ta üles leidis kadunud teeotsa. Aga lühikesed päevad mööduvad kiiresti ja saabubki tund, mil suvisele tööle tuleb panna punkt.

Viimasel pühapäeval teevad noored veel ühe paadi-õulu. Sedapuhku on see jumalagajätmine jõega ja vana paadiga, mis ausasti teenis kogu suve.

Rommel ja Pihlak sõuavad — pikkamööda libiseb taskes paat läbi virvendava vee, millel ujuvad pruunikad lepalehed.

Kaare istub vaikides metsniku Helgi kõrval, tema kit-

sad kulmud on kerkinud kõrgele nagu roolinnu tiivad lennu eel.

Pihlak on ülemeelik nagu ikka. Ta vannutab metsniku noorikut, et see teda ei unustaks, pritsib talle vett ja ahvardab jõkke lükata. Aga äkki küsib ta Kaarelt:

«Tead mis, Laihe, ma tahaksin teada, kas sa oled kunagi armastanud?»

Kaare vaatab teda natuke kohkunult, kuid vastab suski lihtsalt:

«Sa tead ju — ma olin abielus.»

Kuid Pihlakale ei nai sellest piisavat, ta õrritab edasi:

«Mõnikord mõtlen, et sind oleks huvitav armastada.»

Ka nüüd ei solvu Kaare, vaid küsib veidi värelevate huultega:

«Miks?»

«Sa oled nii külm ja karm, aga omeli nii... kuradi naiselik.»

Rommel näeb, kuidas nõrk puna jumestab pruuniks põlenud põski. Tuul liigutab juukseid, mis paljust veest ja õhust on muutunud kohevaks ning kergelt raamivad piklikku nägu — sellel hetkel on see hingepuudutavalt kaunis.

Nagu end unustades sirutab Kaare ühtlaselt pruuni käe ja püüab üksikut hilist vesiroosi nagu nii paljud tütarlapsed paadisõidul — see libiseb aga ta käest mööda. Kuid see alateadlik tütarlapselik liigutus puudutab valusalt Rommeli sudant. Ta tunneb tahet paat ümber pöörata ja tagasi juhtida, et tõmmata naise jalge ette see hiline jõe ilu, hüljatud jõe ilu, mida neil kogu suve jooksul polnud mahti märgata. Jah, ta peab end sundima, et seda mitte teha.

Paat liigub raskelt üle jõe kummarduvate sangleppade all, ja nagu aimates, mis teise hinges liigub, hakkab Pihlak laulma vana, ammukuuldud laulu:

Aiman, tunnen, et mu häälel
mida, on uuest' ärgand
tunnen, et mu põuepõhjas
maigatsus on targand

Helgi vaatab lauljat suurte lapselikkude silmadega, Kaare pilk on suunatud kaugele, aga tema huuled naeratavad arglikult.

... ja tõmbab möla paati. Karm joon tema suu
... meeneb. Sõbralikult noogutab ta Pihlakale:

... jätka Pihlak laulu. Rommel aga tõt-
... kord läbi möödunud suve, läbi esimeste näda-
... kannatuste ja katsumuste, läbi tülide ja
... ning läbi imepäraste rõõmude, mis tema
... Ja kui Pihlak laulab taevast, mida
... ei võta, tunneb Rommel, et nii on see tema-
... hauavaikust ega taevarahu ole talle tarvis, vaid
... ja visa, suurt ja kaunist. Ja nagu oma elu-
... välja astudes paneb ta käe Pihlaka põlvele
... ma suust laulusõnu ära võttes ühendab oma
... laule seltsimehe omaga:

Aga süda ütleb sees
ilma pääl sul õnn veel ees
ilma pääl sul õnn veel ees!

«Bravoo!» hüüab Helgi ja hakkab plaksutama.

Rommel plaksutab talle ülemeelikult vastu — ta tun-
... nii noorena ja vabana.

... silmis on heatahtlik imetus, ta ütleb:

... ei teadnud, et teil on nii võimas hääl.»

Pihlak puhkeb lõbusalt naerma:

... lees on ju ka võimas, kas sa siis seda ei näe,
...? Vaata, Helgigi kiikab aina minust mööda!»

... üid naeravad nad kõik ja see on hea, mõistev ning
... edav naer.

Kui paadinina jookseb jälle kodukalda mudasse.

Pihlak metsniku nooriku käe alt kinni ja tõttab
... nagu kiirustades nõlvakust üles. Kaare ja Rem-
... ved nende järel, kuid seekord ei kõnni Rommel
... Kaare taga, vaid astub tema kõrval. Esimeste
... all jäävad nad peatuma ja vaatavad tagasi
... kus laiub ühetasane luht ja loojuva päikese säras
... id lookeva jõe käärud.

... vides seisavad nad teineteise kõrval, tajudes loo-
... kunist kooskõla. Lõpuks kuub Rommel ettevaat-

«Mida te näete?»

«Jään meie jõge ja maad,» lausub Kaare mõtlikult,
... naeratab ja parandab kiiresti: «Ei, Augusti jõge ja

maad... Mitte põlatud, vaid õnnistatud maad, mida meie oleme aidanud luua. Aga teie?»

Rommel vastab lihtsalt:

«Mina naen sedasama mis sina, Laine.»

Kaare pöörab tema poole oma kitsa näo, mida valgustab loojuva paikese pehme helk, vaatab tõsiselt ja ütleb tasa:

«Sus on kõik hea.»

Ja ta võtab tugevasti Rommeli käest kinni, ent mitte surmahirmus nagu hiljuti, vaid julges ja kindlas eluning õnneusus.

Rommel tunneb, et nüüd on tõepoolest kõik hea.

1955

Egon Rannet

ELULÕIMED

Laevas oli pilvitu. Suur, kärsitult ruttavate voogudega jõgi sätendas heledas hommikupäikeses. Õhk virvendas järskudel paekallastel laiuva linna kohal. Jõe-äärseel ohitusplatsil, paesse murtud tohutu süvendi alles vooluga kaetud põhjas tundsid lõhatud kivimi koristajad veel öö rõsket jahedust. Sama süvendi juurdevoolu-kanalipoolisel kõrgel pikal paeastmel aga, kus töötasid puitseivate puurmasinate külge klammerdunud päevitunud mehed, kippus päikeselõõsk juba liiga tegema.

Puitsegu kanalisuudme keskel, puurijate üldisest tööstusest veidi madalamal ja eespool, nagu eraldi asetseval paepangal, millelt ahtake kristalne veenire alla kogavusse kukkus, viskas noor pikakasvuline puuriija lauk Riit puldankuue seljast. Täna tuleb alles leitsakutl! Ta lihasehased õlad ja kasivarred olid juba tume-

pruunid, kuid Jaak Riit arvas, et küll ei tee küllakunagi liiga.

Vastupaikest silmi kissitades vaatas ta puurivarrast vahetama hakates ülemisele suurele paeastmele ja veel kõrgemal asuvale kanalisuudmele, ning ta pilgust paisus kärsitu ootus. Ka täna pole Liidat ikka veel näha... Mis selle tüdrukuga viimasel ajal juhtunud on? Kevade poole tuli ta alati nii varakult siia, et jäi aega Jaaku ülalt kivikestega pilduda ja mõni sõna juttugi ajada. Nüüd, juba mitu nadalat, viipab ta Jaagule ainult käega, kuid on, nagu Jaak paar korda märkas, ta sõbra Viktoriga pagan teab mille üle pikalt vestlema hakanud.

Jaak tundis algul isegi kувust. Ent nähes, kui tõsiselt Liida ja Viktor temeteisega kõnelesid, andis ta rahutus natuke tagasi. Armunud näevad vist siiski teisiti väljal Viktor on ju küll kõhetu vibalik jõumehest Jaagu kõrval, kuid Jaak teadis, et see iga kord tüdrukute silmis palju ei loe. Aga mida neil kahel arutada on? Ja millega Liida üldse viimasel ajal tegeleb? On ta ehk pahane? Jaak ei tea, et ta oleks tüdrukut millegagi vihastanud; seda ei ole ka Liidast märgata. Kui ta Jaaguga vahel harva mõne sõna vahetab, on ta endiselt lahke ja sõbralik.

Jaak kehtas õlgu. Kes küll naisi läbi näha suudab! Ei ole vist maailmas nii tarka meest... Aga Jaak annaks ei tea mis, kui ta Liida mõnegi mõtte ära aimata oskaks!

Ta surus nüüd jälle müriinal töötava puurmasina käepidemetele. Jälginud mõni hetk puurivarda tungimist aina sügavamale paesse, pööras ta pilgu kõrvale ja silmitses all süvise põhjas kihavat elu. Suured veoautod, Minski «Hõbedased Härjad», voorisid seal eelmise vahetuse poolt lõhatud ja juba madalaks jäänud paekuhjade juurde, kus ekskavaator-hiiglane rutates sead kallutajaid laadis. Ekskavaatorijuht — Jaak Riit tundis seda kavalate silmadega kärmast meest hästi — kasutas oskuslikult iga hetke. Praegu pööras ta «Uralets» tohutu suurt, paekive täis koppa autokasti kohale tõstes oma avara aknaga juhuruumi vastu päikest. Samal hetkel märkas Jaak ekskavaatorijuhi pingul ilmega nägu ja muigas kahjurõõmsalt. Pole viga, vennike, kiirustad, palju kiirustad, aga tana sa meile kandadele ei

õnname sulle pealelõunaks küllalt kive alla

...meie meenutas talle peatset lõhkamist ja ta viskas pilgu üles kanalisuudmele. Ikka veel polnudat nahal Kuid küllap ta nüüd kohe varsti ilmub, pea tuleb minööridel puuraukude laadimist lõunatunnil aga, kui süvend on inimestest vabalt vaikne, et jõe rahutu kohin peaaegu ainulaadse kogu Narvat valitseb, prahvatab suu ülalt üksleise kannul sada paukuvat välku ning õhuski lagunevate paelahmakate maruline.

...seda on uuesti kuulda jõe kohinat. Süvisele jalle üleni täis korratuid paekuhje, ning hõljub süvises suur hõre pilv helehalli kivi-

...mise metsikud minutid on Jaagu meelest alati... toredad ja hirmsad. Ta tunneb siis selles kal... purustavas jõus osakese omagi töö jõudu, ja see... temas uhkust. Aga veel midagi tunneb ta... niisugust, mis on ühenduses tema endise eluga... talle lõhkemiste määratsust vaadates iga kord kül... üle selja ajab ja sõrmed rusikasse surub... Riit toetus enne uue puuraugu alustamist kor... puurile ja ta silmadesse tekkis rahutus. Milleks... mõtetega üldse enam tegelda? Ta elu voolab... kindlalt nagu jõgi oma sängis... Kuid see... tundus talle kohe vale. Nõukogudemaal tõste... lanapäeval isegi niisugune kose ja kärestikuga... nagu see siin ees, päris kergesti uude sängi! Im... lus esineb taolisi järsupöördelisi muudatusi väga... ainult temal endal juhtus umbes samuti... jäägu see kõik praegu siia paika! Liida ütles alles... tagasi väga õieti, et Jaaku ühendavad uue... nüüd juba sajad nähtamatud, kuid tugevad lõi... enam Jaak tagasi libiseda ei saa. Jah, muidugi ei

...pääsukest vilksatasid nagu musta-valgetkirja... nii Jaagu lähedalt mööda, et nende tiivalooki... paiskus väike tuuleõhk talle näkku. Kiiresti pead... vaatas Jaak lindudepaarile järele ja ta hele... bus pilk jäi lõpuks peatuma seal, kus kõrge paekalda

järsul serval tõusid sinise taeva poole kraanade saladad terasmastid. Samas lähedal askeldasid juurdevoolu-kanali runklikule paesängile sileda betoonvoodri valmistajad. Armatuurisõrestikel välkus keevitajate kaitsemaskide ees heledat särisevat tuld. Mitte kaugel neist töötasid betoneerijate jaoks rakiseid meisterdavad puusepad. Nende kätes tõusvate-langevate kirveste ja haamrite kiireid tugevaid lööke võis kogu ehituse kohal hõljuva kära ja müra sees rohkem aimata kui kuulda. Jaak noogutas tõsiselt. Ka siin ehitavad inimesed kiiresti ja täpselt!

Jaak Riit pöördus ringi ja astus üsna paerünga servale. Kui palju avarust! Ta vaatas puurile toetudes üle peaaegu samas all kohiseva jõe eemal laiuvale linnale. Lühis Narva kerkib jõudsalt! Varsti on siin, kus Jaak seisab, võimas hüdroelektrijaam — aga tema, Jaak Riit, koos oma seltsimeestega on selle hoonemüraka jaoks selgesse kivisse sügava aseme murdnud... Viktoril on tõesti õigus, kui ta ütleb, et tore on olla inimene, kelle ülesandeks on ehitada ilusat ja võimast!

Ta astus pangaservale veelgi lähemale ja kuulis samal ajal oma selja tagant, kuidas ülal kanalisuudmel jämeda kähiseva häälega vihaselt karjuti:

«Hei, kuhu sa kuradinahk ronid? Aura siva kõrvale — hei...!»

Jaak muigas, kuid tundis samal ajal endas tekkivat ja järjest rusuvamaks muutuvat häbi, sest ülalt kajavas toores kisas meenus talle uuesti see, mida ta kunagi enam meenutada ei tahtnud. Aga kes seal karjub? Tavaliselt siin ei söimata. Kuidagi tuttav tundus talle see käre hääl, mis juba jälle üleval röökis:

«Kas sa kuuled, jahupea! Uju kõrvale! Noh, ma sulle kuradile...!» Samal hetkel lartsatas päris suur paekivilatakas Jaagu lähedal kildudeks.

Kes seda julges...?

Jaak Riit keeras, puurmasin sangapidi käes, raevunult ringi ja vaatas üles. Nüüd oli ta sarnakas, tugeva lõuaga nagu nagu pruunikashallist paekivist tahutud. Ainult põsenaha all tuksles midagi ja siiani pehmelt vaadanud, rohelise varjundiga silmades oli süttinud ähvardav, peaaegu metsik leek. Kes on see, kes julgeb...?

Võib küll meetrit kõrgemal, kanalisuudme serval, seipokkidehullast latti hoidev tursunud joomarinäoga et koonduv mees, kes vihaselt Jaagule karjus:

«Ma pean tulema sind ärkvele tolmutama, unine...» Ja see kere klaasist pole...» Ähvardaja peatus ja kummardus nii palju alla kui võimalik. «Mis? Üled tõesti sina, Huntilver...?» küsis ta kohkunult. «Ma ei teadnud, Huntilver, et sa nüüd sin...» Ta vaatasin küll, et tuttava turske kerega...» «Ma ei tundnud sind kukla takka ära.» «Nüüd tundsid.» Jaak Riida hääl oli pahameelest

Olalseisja nägu muutus veelgi hädisemaks. «Noh, ma kukkusin ajutiselt loodijatele abiks ja...» «Noh, ronin nagu vana sokk mööda selle augu kaldu...»

«Kont!» ütles Jaak, nüüd juba selgelt ja kõlavalt, «aga ära loobi inimestele kive selga, Õllepump!»

«Jaga ma enda pärast,» sõnas Õllepump kiiresti. «Mul ei kihvt ülemus — vaata, see tüdrukutirts seal all; sa jätad ta aparaadi pikksilmale ette. Ega sa seda väikest tüdrukut pahaks ei pane, Huntilver, vana semu?»

«Ei pane. Ainult teinekord, Õllepump, võiksid sa...» «Ega viisakam olla.»

«Ma asi...?»

«Viisakam.»

«Näha, et Õllepump veelgi oma kõrvu ei uskunud. Ta jõi Jaagu sõnadest algul otse keeletuks. Aga siis hakkas ta suure häälega naerma.

Sina, Huntilver, oskad alati jubedat nalja teha... äh-ahh... Või viisakamalt! Mis värvi su oma suuvärk on! Ahhäh...»

Kui sa oma hirnumist ei jäta, siis tulen ja rebin sul kõrvad peast!» käratas Jaak vihaselt. «Ja käi siit üldse kuradile!»

Lõbus irvitus teise näol tardus.

«Sina ajad mind ära?» sõnas ta kähinal ja nii tasa, et Jaak ehituse müras hädavaevu ta sõnu kuulis. «Nojah, praegu oled sa vist jalad alla saanud — aga pole mõke tagasi meie juurde lennata...»

Jaak Riit ei vaadanud enam üles. Ta pöördus oma tööd jätkama, kuid nägi kõrvalt, et Õllepump veel

tukise aega kanalisuudmel seisis ja tema poole alla vaatas. Siis laks ta, kirju latt kaenlas, aeglaselt minema.

Jaak Riit rõhus keerlevale puurivardale kaasa kipuva puurmasina käepidemetele ja jälgis vahejuhtumist ainult ehk veidi hajameelsemalt kui harilikult, kuidas puur aeglase, aga visa järjekindlusega paesse tungis. Ta nägu oli jälle täiesti rahulik, üksnes silmadesse oli jäänud õige natuke püsima hiljutist metsikut tuld.

«Huntilves,» pomises ta endamisi. Juba ligi aasta ei olnud teda enam niiviisi hüütud!

Ta vaatas, kuidas puurikeermete vahelt kerkis üles sinakashalli paepuru. Huntilves... Jah, aga mitte ammu tagasi Jaagul nagu muud nime ei olnudki kui Huntilves, mille talle kunagi külge kleepis seesama vana Õllepump, kes mõne hetke eest siit lahkus. Õllepump kinnitas siis kõigile, et ta ei ole varem kohanud ühtegi meest, kes nii osavalt ja julmalt kakleks kui Jaak ja et ta kord poisikesepõlves on külaäärses vōsas näinud huntilvest koortekarja keskel raskeid kōpahoope virutades välkkiiresti siia-sinna keerlemas. Purjus Jaagul olla rōsinas täpipealt huntilvese metsikud kombed! Sellega olid nōus kōik Jaagu tolleaegsed kaaslased, ja metslooma nimi jäi Jaagule kōvasti külge nagu tōrvaplekk...

Jah, siis, tuli veel suurem kukkumine. Jaak kaotas vumase tasakaalu ning mõtles, et temaga on lõpp. Aga elu pōrduis veel kord jōrsult, ja nūūd juba teisele poole; side kōige rōpasega katkes ja metslooma nimi jäi Jaagust maha. Tundus, et mōōdunu on alatiseks seljataha jōānud, maetud, unustatud... Aga nāe, tana tuli mees, kes teda hāsti mōletas ja, nagu poleks Jaagu juures mitte midagi muutunud, teda endisekt Huntilveseks nimetas!

Jaaku ūmbritsevasse heledasse pōikesevalgusse langes jōrsku kellegi tume vari ja tugev, meeldiv hāāl hūudis lahedalt:

«Tere hommikut!»

Jaak Riit vabastas kōēpidemes lingi ja vaatas ūles. Mootorimura lakkas. Jaagule naeris vastu pikk kōhetu puldanpūkstes ja sinises trikoos noormees.

«Sina, Viktor...»

«Mina.» Viktori ūhetasased tugevad hambad helendasid tumepruuniks pōēvitanud nōost. Ta lūkkas harali

«...mõõlega labi sitikmusta juuksepuhma ja kōsis: «Ega...» ja juhustlikult kahte keskmist kaasas ei ole?»

«M...»

«...»

«...»

«...» laena ūks mulle. See dolomitne paas, mis mul...»

«...» sa rāāgid?»

«...» distunud paas — see on niisugune vōga kōva, siin labitav punakas paekiht. Tuleta meelde, ma...»

«...» mōletan kōll ja tean seda punast... On tōesti...» Jaak lōks, tōi kōsitud puurivarda ja ulatas Viktorile.

«...» meheks! Kuidas sul lōheb?» Viktor vaatas terailla ja ūtles: «Sa arvestad muidugi ka seda vōgevat

«...» pilgu sōna, kuhu Viktori kōsi osutas, ja...»

«...» el lōhe ākki lōbi...»

«...» Viktor naeris jōlle.

«...» tal juhul tasub jōrele uurida!»

«...» lōle pōrast sa nii kangesti sōrad?» imestas Jaak

«...» sōran?»

«...» Jaak muigas.

«...» u teine pōike...»

«...» gilt ūle sūvise lendas vali hūue:

«...» rojō-o-vl...»

«...» or pōrduis, viipas kōega ja sōnas juba minnes:

«...» kōmeister kutsub, Jaak — hūvasti ja aitāh! Kuid

«...» ja unusta, et mul on sulle pōrast ūks ūllatus.

«...» aur ūllatus! Oota mind peale tōōd ūleval, kui pōuad...»

«...» tor lōks. Jaak vaatas talle segaste tunnetega jōrele ja asus enne pōolelijōānud puurauku lōpetama. Nūūgust sōpra ei ole tal veel kunagi olnud nagu Viktor. Hāmmastavalt palju teab see kōhetu vibalik! Ūkskōik millest Jaak ka pōriks, ikka leiab Viktor taibuka vastuse; ku... mitte tana, siis kindlasti homme vōi mōne pōeva pōrast. Jaagule meenus nūūd selgesti, et kord kōvadelt sattus ta Viktori ja Liidaga jōe āāres olles imestust avaldama, et paas, mis on kōll pealtnāha igal pōol

uhesugune, on ometi puuritera ees suuresti erinev — praegu liivakivina pehme, aga pool meetrit sügavamal kõliseb nagu malm vastu, nu et ole mees ja suru puur läbi! Dolomiitne paas, sisaldab muu hulgas, nagu Viktor siis seletas, vist raudagi... Jah, kõike see Viktor teab!

Samas Jaak võpatas sisemiselt. Ta teab kõike — viimaks teab ta sedagi, miks Liida viimastel kuudel nii salapärane on...?

Jaak saavutas puuraugule vajaliku sügavuse ja leidis samal ajal, et ta on arvatavasti liiga kahtlustava iseloomuga. Viktor on ta parim seltsimees, Jaagu poolt peaaegu niisama lugupeetud seltsimees kui praegu teisel pool süvendit puuriv lühike tüse Andrei... Temale mõeldes on Jaagul alati see tunne südames, sest Andrei ja Liida peamiselt need olid, kes Jaagust ühiskonnale kasuliku inimese tegid! Aga ka Viktor on omalt poolt palju Jaagule andnud...

Jaak muigas. Viktor on Jaagule nagu ema eestki olnud, sest isegi supisõõmisel luristamise laitis ta ära. Ja ta on tihti Jaaguga vestelnud maapõuest, kivimitest ja muust puurijale vajalikust. Aga ükskord kevadtalvel, varsti pärast seda, kui Viktor kusagilt põlevkivirajoonist siia hüdroelektrijaama ehitama ilmus, küsis ta ootamatult keset vestlust:

«Ütle, Jaak, kuidas sa Liida peale vaatad? On ta sulle niisama harilik tuttav — noh, kuidas seda ütelda? — või on sul tema vastu ka õrnemaid tundeid?»

«Minul tema vastu? Ei. Täiesti harilik tuttav,» vastas Jaak imestunult ja ettevaatlikult. «Miks sa seda pärid?»

«Lihtsalt niisama,» sõnas Viktor ja ta tumedate silmade pilk oli siis, nagu Jaak praegugi mäletab, väga rõõmus. Jaak aga muigas tookord endamisi. Tema juba ei hakka seda kõigile kuulutama, et ta tõepoolest Liidat armastab! Ta pole oma tunnetest Liidalegi mingit märku andnud, ja ta ei kavatsegi seda veel niipea teha. Milleks kiirustada? Enne tahab Jaak ennast võimsalt üles tõtada, ja küll siis ükskord aeg tuleb, kus Liida kuuleb Jaagu armastusest võib-olla sada korda päevas... Kuidas kull Jaak teda jumaldab! Lihtsalt kõike — tema pikki tumedaid ripsmeid, tihedaid kaarjaid kulme, pehmet ümarat lõuga, väikest, kaunilt vormitud suud, mis

siis kolmikult naeratada oskab. Aga eriliselt meeldisid talle Liida silmad — helepruunid, kullase laikuga...

Kuid millest Viktor täna nii elevil oli? Ja mis suur tal peaks olema? Jaak ei osanud midagi arvata, kuigi, mis inimesele hea tuju võib teha, ning Viktor ilmselt eriline inimene. Vaata, kui teravaks ta muutub, kui töö juures midagi nuputada on! Jaak ka ise enne lõhet, kuid hiljem unustas.

Puurimasinat võttes vaatas ta ikka veel kõheldes, kuidas allapäikest süngelt tumehall, konarlik, teravate nurdepindadega astang järsult üles kerkis. Kui kiiresti muutuda lõhet, nagu Viktor soovitas?

Jaak heitis silmle vajunud heleda juuksesalgu peaga tagasi, toetus paariks hetkeks kergelt puurimärgi piirides hindavalt paerünka, millel seisis. Siia jõudnud lasta veel üheksa auku. Kui seal taga aga sügav lõhe jookseb?

Liida asetaski puurmasina uuesti maha, astus püstloodis puurimärgi jahedasse varju, toetus käega külm-niiskele paangale ja uuris alla kummardudes tähelepanelikult kivi allpool piirnas looklevat sügavat ja laia lõhet. Kui pikalt ta sinna läheb, ja peaasi — kui sügavale ulatub? Ta mõõdis silmadega lõhe pikkust, laks siis paepanga servale ja hüppas osavalt umbes poolteist meetrit allpool kõrvale asuvale kitsale paekivinurgale.

Liida ohtlikult kitsukesel kiviserval, püüdis ta siin määrata lõhe sügavust. Vilumata silmal oleks siin vähe näha olnud. Jaakki rohkem aias ja tundis mõningate murede järgi, kui nägi. Pole siiski viga, see asi annab kontrollida...

Ta ronis paari osava haardega oma tookohale tagasi. Tuleb ainult lõhkemeistriga kooskõlastada ja asi läheb! Nüüd ta kasutabki ära tolle sügava lõhe, mis annab paepangale siinkohal peaaegu kolmanda vabapinna...

Jaak pigistas silma kinni ja arvestas. Uhe paugu asetab ta lõhe juure peale ja laiaks üle panga paneb neli — kas pole see töö siis viie pauguga paremini tehtud kui üheksaga? Rääkimata kokkuhoitud lõhkeainest ja tema ühe minutiga minööri tööajast!

Jaak uuris kiiresti paerünka, et leida puuraukudele kõige otstarbekamat paika, — ja just siis, kui ta uuesti

lood jätkama asus, langes tema lähedale nõrgalt plaksatades väike kivike.

Jaagu pilk muutus samal sekundil valvsaks ja üllatõbusaks. Hurra! Liida on tulnud ja tervitab teda jälle nii nagu vanastigi! Kuid ta ei vaadanud üles, vaid alustas puurimist.

Jaak ei vaadanud üles, kuid teadis, et juurdevoolukanali suudmel seisab nüüd kelmikalt naeratav Liida — seljas hall, suurte taskutega, tugevasti võõtatud töökittel ja õlal tume-läikiv loodimiskepp nagu vanaaegne pika toruga püss. Ta seisab, helesinine siiditaoline õhuke rätikuke paksudele blondidele kähharjuustele seotud ja kummalgi pruunil silmateral sätendav päikese-täpp. Nüüd ta aga enam kindlasti ei oota, vaid otsib maast parajat kivikillukest, et sellega all olevat ja tema arvates muidugi kangekaelset Jaaku enda poole üles vaatama sundida. Kohe peab kukkuma järgmine kivike!

Jaagu lähedale kukkuski uus paekilluke. Suur rahuldus helendas läbi noormehe pilgu. Nüüd on natuke vahet ja siis tuleb tava kohaselt ka kolmas, ning siis ahvardab Jaak naerdes rusikaga... Ah seda Liidat — armast, kallist, maailma kõige toredamat tüdrukukest! Temale on Jaak kõik võlgu, kogu praeguse elu, sest kui poleks kõigepealt Liidat olnud, oleks ta Narva tänavatel edasi laaberdanud ja joonud, või koguni...

Jaagul on raske tolele õhtupoolikule tagasi mõelda, kui ta Liidaga esmakordselt kohtus. Tal on tänagi veel vastik meenutada, kuidas ta tookord ebavõrdses kakk-luses läbipekstuna, vermetes näoga, rebitud riietega tänaväärse kioski juures pudelist lohutust otsis. Kogu maailmaga leppimatult vihasena nägi ta nägusat, maitse-kalt riietatud tüdrukut piki kõnniteed lähenemas ja astus talle oma joomakaaslaste naeruhirnumise saatel teele ette.

«Vahest ehk tütarlaps lubab ennast saata? Kas pole ma viisakas ja kena kavalier...?»

Tüdruk ei olnud argade ega hüsteerikute killast. Ta pani käeotsas oleva koguka paki maha ja vaatas alles siis tähelepanelikult Jaaku — pealaest jalatallani. Oli näha, et ta tulitamise pärast vihastas, kuid Jaak mäle-tab, et ta pilku tekkis koos vihaga ka midagi kaastunde-taolist. Seina ääres aga irvitasid Jaagu purjus kaaslased,

and ja kullap Liida taipas kohe, et nad ootavad Jaagult mõnust ja temalt Jaagu aadressil vihast nõretamist. Kuid nüüd jäid kõik tummaks, sest Liida ei küll pahameelest pingul, aga ta ütles Jaagule: «Mille mind saata? Olge lahke, saatke. Ja võtke enda kätte. Noh, võtke, võtke...»

Liidastusest sõnatu, võttiski paki ja nad läksid. Liida piki Uut liini — Liida oma kirjuse siidkleitide ja pudelistes korktallaga kingades, puhas ja kaunis noor naine, ning tema kõrval üllatusest ja häbitav, rebitud riietega, marraskil näoga Jaak. Just sel hetkel tapvat häbi tundis ta siis, ning see paistis talle üldiselt. Ta oli mõnigi kord Uuel liinil jooksnud, aga ta ei osanud laulda karjades edasi tuikavalt, ta ei osanud ilmaski tundnud. Ta on samal tänaval tööklast lärmistamise pärast väljavisatuna kaklust pidanud, ja mitte häbiraasu pole tal olnud. Kuid nüüd ta ei osanud, korraliku tüdruku kõrval läbi Uue liini minnes ta ei osanud ta sada korda maa alla vajuda. Tema oma hirmsa võlguksena julgeb niisuguse tüdruku lähedal olla — ja ta ei osanud ei aja teda ära...?!

Liida ei osanud. Jaak Rint kandis ta pakki ega tõstnud ühtki üles. Ja kui Liida küsis, kuidas teda kutsutakse, ta ei osanud ta pominal ja mõtlematult: «Huntilves.»

Aga eesnimi?» küsis tüdruk.

«Jaak,» pomises Jaak endiselt maha vaadates nagu maha saanud koolijüts ja õhetas aina rohkem.

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Liida ei osanud selle sugugi mitte kerge paki majja sissegi —

Jaak Riit, see Hunttilves on mul niisama, nagu sõimu nimi. Aga nüüd ma lahen...

«Ei, palun ärge veel minge,» sõnas Liida. «Istuge, ajage meiega juttu. Andrei, palun anna talle tool.»

Lühike, tüse noormees lükkas Jaagule kohe tooli lähemale. Jaak vaatas igatsevalt akendetaguse tänava poole, kuid häbenes põgeneda. Ta istus ja sama Andrei tuli ning istus Jaagu vastu teisele poole lauda. Andrei pakside põskedega ümar nagu oli väga tõsine. Ta uuris enne veidi aega Jaaku, ta vermeid ning muhke ja küsis siis:

«Kes teid nii rängalt peksis?»

Jaak lõi käega.

«Tühi asi... Ma olin liiga purjus ja neid oli mitu.»

«Tunnete neid?»

Jaak ei märganudki, et ruumis, kus viibis mitukümmend noort inimest, nüüd täielik vaikus valitses. Ta ütles kaheda, ärajoodud häälega:

«Kuidas ma neid siis mitte ei tunneks...»

«Miilitsale teatasite, et teid peksti?»

«Miilitsale?» Jaak ütles seda niisuguse häälega, nagu ei mõistaks ta Andrei küsimuse sisu.

«Jah.»

«Ei. Meie õiendame nisukesed asjad ise... Meie ei teata kunagi midagi miilitsale.»

Toasviibijad vahetasid pilke. Laual oleva pliiatsiga mängides küsis Andrei:

«Kes teie?»

Jaak kortsutas kulme.

«Kogu meie kamp.»

«Teie kamp? Kui suur see teie kamp on?»

Jaak mõtles ja luges siis sõrmedel:

«Mina ise... Sammal... Valotka-madrus... Õlle-pump ja Varplane. Ongi kõik.»

«Ahah...» Sellega jäi küsija nähtavasti rahule, kuid ta pilgus oli midagi, mis Jaagule ebamugavaks muutus. Üldse tundis ta ennast siin äärmiselt ebamugavalt. Imelik rahvas! Kuid ei saa just öelda, et nad Jaagusse vaenulikult suhtusid... Aga ta otsustas siiski olla valvas.

Nüüd liigutas ennast nooruke, väga tumedate, ümber pea keeratud palmikutega ilus tüdruk. Jaak vaatas alt-

... ja tüdruk küsis heliseva, Jaagu meelele jäänud häälega:

«Ande daga, aga kas tohib teada, kui vana te olete?»

«Ma olen kakskümmend üks.»

«Kui te taagite...?»

«Kümmend üks?» Ka Andrei vaatas uskumatult

kolmkümmend viis võiks teile anda...»

«Õnas Jaak irvitades. «Las larhv paraneb jalle

... ja patstab õige mees välja!»

Andrei mõtles midagi, aga nüüd küsis Liida:

«Kas vanemad on Narvas?»

«Jah, Mul üks ema ongi; isa on ammu surnud. Ema

... on lähedal kolhoosis...»

«Kas te praegu töötate?»

«Jah, pomises midagi.

«Kas te seal juba töötate? Kellena?» tundis And-

rei.

«Paar kuud. Liigutan niisama labidaga...»

«Kas te mustatööline?»

«Jah, minusugusel seda ametit niisama lihtne õppida

... Jaak tekkis sekundiks-paariks liikumine ja kuuldus...
... räägitud kõnekatkendeid. Jaak kuulas teravalt.
... keegi ei naernud...

... küsis akna juures seisev, seni kortsus kulmul,
... tigidalt Jaaku vaadanud suurt kasvu noormees
... :

«Kus te varem töötasite?»

Jaak hingas sügavalt.

«Varem...?»

«Jah, varem?»

Jaak vaatas toas ringi, tabas mitmekümne tõsise silmapaari ootava pilgu ja küsis Andreilt:

«Kas ma pean seda ütlema?»

Andrei noogutas.

Jaak võttis mütsi, mille ta lauale oli pannud, ja ütles
... tõustes:

«Varem, tead, ma ei töötanud, vaid istusin vangis.»

Kogu suur tuba näis hingetult kuulavat. Ja siis küsis
... suurt kasvu noormees kurjalt:

«Mille eest ja kaua?»

«Huligaanitsemise eest, ja aasta.» Jaagu nägu tõmb-

les. «Olen ka edasi nisuke, nagu ise tahan, ja see pole kellegi asil. Proovigu mõni mind siin tõmbama hakata...»

Liida tuli vaikselt laua juurde ja sõnas nii tasa, nagu kõneleks ta raskesti haigega:

«Keegi ei mõtlegi teid sunn pilgata. Kuid palun istuge veel mõni minut.»

Jaak vaatas talle näkku, raputas pead, aga istus siiski.

Andrei tõusis, tuli ümber laua Jaagu juurde ja pani käe ta õlale.

«Sinust tuleks mees teha!»

«Õige,» lausus suurt kasvu noormees kurja, kareda häälega.

Jaak muigas üleolevalt.

«Ei tea, mis mul mehest puudub?»

Kogu Jaaguga jutuajamise jooksul naeratas Andrei nüüd esimest korda.

«Esiatgu puudub sul veel kõik...»

Jaak tõusis uuesti vihaselt püsti. Tema ei lase ennast niisugusest väikesest paksukesest narrida! Ta vaatas toas väljakutsuvalt ringi, tabas Liida etteheitva pilgu ja istus omaette pomisedes toolile tagasi.

Ta viibis seal veel mitu pikka tundi ja pidi vastama vist küll sajale asjalikule küsimusele. Ta pingutas oma aju, et kõike taibata ja mitte liiga rumalasti vastata. See ei olnud lihtne saun, vaid vahetpidamata leili. Aga tol õhtul oli peamiselt Liida see, kes teda vahetevahet mõne sõbrahku sõnaga või lihtsalt pilguga julgustas ja toetas...

Alles ära tulles selgus talle, et ta oli olnud komsomoli-komitees.

Liida määras temaga juba järgmiseks päevaks kohtumise. Jaak pesi öösel oma sargi puhtaks ja õmbles pint-saku katkirebitud käise hoolega kokku. Ta läks juba pool tundi varem kohale ja oli kindel, et ta läheb asjata, sest vaevalt Liida tuleb. Kuid Liida tuli, ja koos Andreiga.

Nii kõndisidki nad tänaval kolmekesi, ja Andrei oli paar päeva hiljem see, kes Jaagule uue töökoha muretses. Kui Jaak esimest korda siia tööle ilmus, selgus, et Andrei on jaoskonnas parim puuriija — ja ta hakkas, nagu lubanud oli, ka Jaagust meest tegema.

ladad päevad, nädalad ja kuud... Jaak Riida mehe muutus aeglaselt, kuid selle eest väga kiiresti. Üks elu sidus teda endaga vist küll tuhande sõbraga, kuid ta ei tundnud ühtegi. Andrei abil hakkas ta minguta mööda lainud paljude töökohtade, esimeste kütas Andreilt, ja palga eest ostetud kallist riidest ülikonnast. Ta läbi töö eest seinalehes, mõne vanema sõbrahku tervitus Uuel linil, loetud hea raamat, üks neist andis nähtamatu, udupeene, aga loime, ja aastaga on neid kogunenud juba kau-

urust puurile, mõtles oma tagasivaatavaid mõtteid, ikki valgatas pähe poolkohkunud küsimus: «Kas Liidalt kolmas kivike? Juba on moodunud vist tubli inimene!»

Ta vaatas kiiresti üles. See poolvargi heidetud pilk poordus kohe tagasi puuri juurde, ent pilt, mille pilk tabas, jäi Jaagule veel paariks sekundiks silmade ette. Liida oli täpselt seal, kus Jaak olelas, aga all tema kohal istus Viktor, mustade juustega pea kuklas, ja rääkis kasi laiutades vist midagi väga naljakat, sest Liida naeris südamest.

Jaak vaatas veel kord karmesti sinna. Nüüd naersid nad mõlemad ja ilmselt suure lõbutundega!

Jaak vidutas silmi. Ta pilk muutus tumedaks ja nägu pungeks. Naeravad... Kuid mille üle? Kelle üle? Kas pole naeru põhjustajaks Jaak? Ta ei olnud ikka veel vaba kahtlusest, et raagitakse ja naerdakse teda, kui kusagil midagi tasa räägiti või ootamatult millegi üle naerdi. Ta pidi ennast iga kord sundima, et mitte minna meletust nõudma ning sellega muutuda kõigi silmis tõesti naeruväärseks veidrikuks. Ka praegu tundis ta üldises kahtluse külm närimist, kuid ta lõi mõttes sellele käega. Naergu kas või tõepoolest teda! Kui on põhjust, muigab Jaak isegi kaasa. Ta näitab neile mõlemale, et ta on koguni niisuguste jutuajamiste ja naermiste vastu, kus Liida üheks osaliseks on, äärmiselt ükskõikne. Täiesti ükskõikne!

Kuid ta surus oma äärmises ükskõiksuses siiski liiga aegedalt puurile, nii et see ülekoormatusest kinni jooksis ja undama hakkas. Neetud!

Jaak tõmbas puuri veidi tagasi. Tähendab, jälle se Viktor...? Noh, pole ka midagi ütelda — lõbus, tal on kas noormees ja Jaagu hea sõber. Tore, et ta ka Liida hästi meeldib! Nähtavasti on tal Viktoriga siiski huvitavam kui Jaaguga.

Jälle hakkas puurmasin kurjalt undama. Jaak kirus andis puurivardale uuesti veidi vabadust ja suurendas siis aeglaselt survet. Nüüd mõtleb ta ainult oma tööle!

Vaevalt pool minutit hiljem muutus puuri töötamine nääl järsku kalgiks. Midagi nagu tagus altpoolt vastu puuritera. Ahah... Jaak teadis, mis see tähendab: ka tema on nüüd nähtavasti sattunud — kuidas Viktor ütleski? — dolomidistunud lubjakivi raskesti läbitavale kihile. Jah, seda valju, kergelt punakat paasi leidub suures kõrgusel mõnel pool hiiglasuurte laikudena. Jaak tunneb praegu oma jalge all oleva maapõue nagu Andrei ja Viktori seletuste kaudu juba päris hästi: ta võib igauhele süvendi seinas näidata, kus on väga paks kiht punasetoonilist obolus-liivakivi või õhuke kiht erkrohelist savi-liivakivi ja kus see läheb üle lubjakivi hallideks kihtideks...

Jaak puüdis kõigest jõust mõtelda ainult süvendi kihtidest triibulistele seintele, kuid kiiluna tungis kogu aeg teiste mõtete vahele rahutu küsimus: mida nad seal kahekesi räägivad...?

Pärast tööd kohtas ta Viktorit ülal süvendi kaldal betoonitehase ees. Viktor seisis ja arvestas midagi märkmikulehel. Jaaku nähes sõnas ta asjalikult, kuid silmadest pilus tal lõbusus:

«Sea, sõber, asjad nii, et sa homme õhtul vaba oleksid.»

«Mis sul siis lahti läheb?» muigas Jaak, ja tahtmine Viktori teadmata enda külal kibedat nalja teha — õigemini soov, et teda kogu tänase päeva piinanud ebamäärane mõte lihtsalt lamedaks naljaks muutuks, sundis teda lisama: «Kullap hakkad vist Liidaga pulmi pidama...»

Viktor tõstis pilgu märkmikult ja Jaagul hakkas kohe kuidagi lõbus ning kerge, sest imestusse Viktori näol oli segatud natuke pahameelt. «See võis olla ainult Jaagu rumala nalja tulemus

la sulle rääkis?» küsis Viktor. «Keegi peale tuttu ei teadnud ju...»

homme abiellume.»

See liikumatu pilguga Viktorile kuid Viktor ei läiendavat küsimust.

Kordas ta, nüüd juba naeratades, «mina ja ne endid homme registreerida ja palume sind kõige lähemat sõpra pidulikule õhtusöögile ei ole tore üllatus?» Viktor ootas miheldes kuid Jaak, ehkki ta ainiti Viktorile vaatas, ei ütelnud sõnagi. «Noh, ütle ometi midagi,» sõnas Viktor neldusega. «Kuuled, Jaak! Millele sa mõtled?»

«Jah, just!» Viktor koputas Jaagule naerdes õlale ja taagis sulle oma elu kõige ilusama sündmuse, mõtled samal ajal teab mida... Ütle, sõber, kas see on tore, et Liida sulle naiseks tuleb?»

«Muidugi...» Jaak kuulas oma häält. See tunduski palju rohkem teisiti kui tavaliselt. Ka meeleolu jäi kõik endiseks päike ei tuhmunud, jõgi ei kohises nagu varem, rohi järsakuserval oli pehme varjundiga...

Viktor ütles? «... mina ja Liida laseme endid homme registreerida, aga sina kui meie kõige lähemat sõpra...» Kui võtaks ja virutaks ta siit, ligi poolesaja meetri kõrguselt alla? Ainult üks järsk, tugev haare kerkib õhku ja lendab... Aga pärast tulgu, mis

peitis oma käed selja taha. Ta ei ole varem teadnud, et ta rusikad nii kivistavad võivad olla nii praegu! Viktoril ei ole tarvis neid näha

Viktor vaatas Jaagule naeratades silma.

«Kas pagana poiss, oled vist natuke kade sellest miks sulle õnne ei soovi?»

Jaak neelas paar korda ja vastas siis karedalt, käed ikka selja taga rusikas:

«Soovin. Soovin teile mõlemale siis õnne, kui te... olete.»

«Jah, näe, sa tundsid teda kaua enne mind,» rääkis Viktor pehme naeratusega ja vaatas Jaaguist mööda alla süvendisse. Jaak teadis, keda ta pilk otsis. Viktor

jätkas äkki elavalt: «Aga sellest ei suuda ma aru saada, et sina vist ei näinudki teda! Ometi on Liida aarel... Jah, sina ei näinud... mina aga armusin temasse kohe.»
Jaak kuulas. Kuid temagi ju armastas! Mida teha... Liida ja Viktor... Ta ei tohi enam minutitki Viktori kuulata — või muidu ta ei vastuta millegi eest!

Jaak ei kavatsenud midagi, aga ta kuulis, kuidas ta päris loomulikult kõlava häälega ütles:

«Oi sa tuline pagan, ma jään ju hiljaks...»

«Kuhu?»

«Ma pidin täna... kohe praegu, tingimata... kuhugi minema. Ma ei saa sinna minemata jätta.»

«Oota, Jaak...»

«Noh?»

«Kuule, sa ei näe ise oma nägu, aga minule tundub...» Viktor naeris väikest, natuke nagu kahtlevat naeru, «...et sa oled mulle Liida pärast tõesti vihane!»

«Mina — sulle?» Jaak rebis näole midagi naeratuse- taolist, ja kuulis järsku oma hääles Huntilvese kähisevat irvitust. «Kas siis Liida on ainuke tüdruk maailmas? Ole rahulik... ole täiesti rahulik! Hüvasti.» Jaak läks, irvitus näol, ja tundis oma sisemuses, et kõik need nähtamatud udupeened lõimed, mis teda uue eluga tihedalt seovad, on praegu väga kardetavalt pingul — katkemi- seni pingul.

Jaak Riit läks ega näinud vastutulijate imestunud pilke. Ta ei vastanud seltsimeeste tervitustele. Ta vaatas kitsaks pilutatud silmadega möödunud aastale — aastale tais õppimist, seltsimehelikkust, armastust kõige puhta vastu... Ta silmad olid kuumad ja kibedad.

Järsku peatus Jaak kõnniteel, pöördus ja vaatas tagasi süvise poole. Ta nägu moondus ja kivines siis. Huntilves temas rebis midagi vahetpidamata pingumale. Ah kurat, nüüd on Jaak Riidale kõik ükstapuha — kõik!...

Lärmist kaikuvas, tubakasuitsust hämaras ruumis algul vist ei märgatudki, et sinna siseneks peaaegu valgeks pleekinud juustega, metsiku pilguga noormees:

«Hoo! Hoo! Ta juba leti juures seisis, karjus keegi kõva häälega!»

«Hoop ja lamoor! Vaata, Sammal, vaadake, mehed — Huntilves on elusse tõusnud!» Ütleja lõi tühja õllekan- naga vastu lauda ja mitu häält mõirgas läbisegi:

Huntilves!... Tule karga kampa!... Tere

hommik!»

Jaak Riit ei vaadanud teretajate poole. Kedagi ei taht ta tunda — ainult endas märatsevat viha upu- tades...

«Kõnnes leti taga seisvale, võidunud valges kitlis mehele, kes aeglaselt arvelaual klõpsutas:

«Mulle kakssada grammil!»

«Ilmapilk...»

«Jaga juba, kui õeldaksel!»

«Iksemalt, vaiksemalt, noormees...»

«Ja, neetul! Ma ütlen seda sulle viimast kordal!»

Huntilvese müüja, lihav punase näoga mees, ei tund- nud Jaak Riita.

«Hoo! Hoo! juba enne viina saamist niiviisi karjud, siis mitte enam tilkagi anda...»

«Mina keelad?!» Jaak Riit kahmas tal ootamatult õlmeist ja tõmbas kõvasti vasturabeleva mehe üle leti üla juurde. «Korda, neetu, mis sa ütlesid?! Sina ei anna mulle tilkagi...? Kas tahad, et virutan su siit läbi akna?»

«Lase lahti... tulge appi, mehed!»

Laudade äärest tõusti robinal ja sekundiga tekkis kaks teineteisele vaenulikku rühma. Korralikud tööme- hed, kes siin peale vahetuse lõppu kannu õlut jõid, asu- ti müüja poolele; Jaak Riida kunagised kaaslased, kes Huntilvese ootamatut väljailmumist rõõmukisaga tervi- head, toetasid teda.

Lühike tüse noormees võttis Jaagul käsivarrest kinni.

«Ära tee lollusi, mees. Ega sa siia kaklema tulnud!»

Loogu esimene mõte oli müüja eemale virutada ja looga näkku sellele, kes teda lolluste eest hoiatas. Ta ütles, et kohe läheb lahti suureks lööminguks, — kuid puhtus vaatama lühikese noormehe rahulikku, paksude põskedega näkku ja midagi muutus temas kohe. On lõul, et ta ei tulnud siia kaklema!

Ta laskis müüja lahti ja ütles peaaegu ilma vihata:

«Mine leti taha ja vala.»

Solvunud mees kohendas oma kortsunud kitlit ja asus kurjalt pomisedes käsku taitma. Pinev õhkkond andis väikeses kõrtsis kohe tagasi.

Jaak lõi talle valatud teeklaasitäie viina ühe sõnu muga ära. Nii... Kuid miks ta seda väikest kasvu mehest kuulas? Jaak ei saanud endast aru. Ent ühte ta tundis — nüüd tuleb tal teha seda, mida temalt oodatakse, sest need teised siin pidasid teda omaks ja toetasid kõhklemata.

«Võta ja pane sinna lauda,» ütles Jaak müüjale ja näitas käega, «pool liitrit, kolm vorstiga võileiba ja gaühele kann õlut. Mina maksan.»

«Õige mees, Huntilves!...»

«Tatsc!...»

«Tule istu ise ka siia!»

Jaak Riit ei vaadanud enam tagasi. Ta põrnitses oma tühja viinaklaasi. Terve aasta on ta kuhugi kõrgemale rühkinud, nüüd tahab ta alla tagasi lohiseda. Kuidas Liida kord ütles — elulõimed...?

Jaagu nägu tõmbles. Kõik, mis teda Liidaga ja kogu senise eluga seob, tuleb puruks rebida! Viimaseni puruks...! Aga südametunnistus uppugu viinas, raha tal selleks hoiukassas jätkub. Ta võib paar kuud oma endist kampagi joota — laseb lendu kõik oma kogutud tuhanded...

Jaak vaatas tardunud pilguga enda ette. Ta ei mõelnud kunagi rahale, kui ta seda hoiule viis. Alati ta, narr, mõtles kas tugitoolile, köögiriiulile või riitekapile...

Jaagu sõrmed pigistasid klaasi. Köögiriiul, tugitoolid... Küll ta oli lapsik! Viinapudelitele tuleb mõelda! Mitte tema, Jaak Riit, ja Liida kõigi nende mööblite keskel, vaid purujoobnud, marraskil rusikatega Huntilves kogu oma kambaga tühjaks joodud viinapudelite vahel... Jah, ta ei lähe homme tööle, vaid alustab jooksmingute ja mürgeldamistega. Karistavad uuesti? Karistagu... Ei saa Jaak Riita kogu eluaja jooksul rohkem karistada, kui teda täna juba karistatud on!

«Vala.»

Ta vaatas, kuidas viin pudelist mulksudes klaasi voolas. Homme õhtul on Liida Viktori naine... Ta võib

praegu ta naine olla; homme ainult vormistatakse ik pool, et maailmal poleks midagi ütlemist.

Ta jõi klaasi jalle tühjaks ja tundis, kuidas

temuse alles nüüd tuliseks muutis. Elu-

õrgusse kõik! Ta sõlmib kõigi nende räpaste

d lühikese ajaga uuesti kokku, mis teda

sidusid ja mis Liida oma sõpradega

puruks rebis!

Ta seda lühikest paksu poissi enne oime-

Jaak vaatas selle noormehe järele ruu-

al... seal ta istub õllekannu taga ja jut-

ta mehega...

mõistis, miks ta seda noormeest kuulas.

ju Andreid, kes talle kannatlikult puuri-

teda meheks püüdis teha... Ah neetud,

d — kas ta siis tõesti jalle Huntilveseks

müüjale

alle paljaks e. lähe?» kahtles müüja.

on sinu töö, aga milte minu eest palveta-

voolas viin mulksudes klaasi

pruunidel silmadel säravad ka pilves ilmaga

pid...

saa pead mõtetest tühjaks juua?!

atas piinatu pilguga ringi, maksis siis ja va-

klaasi letile jättes

as mööda teed edasi Kulgu poole minema.

taim parastlõunapäike löömas ta kohal, aga Jaak ei

hoidnud seda. Ta ruttas kurete sammudega edasi — aga

asjatult, sest oma mõtete eest ei suuda mi-

laugi põgeneda

folmune, porine ja sünge, seisis Jaak mitu tundi hil-
pom kose juures. Ta kingad ja riided kõnelesid, et ta on
leitud pika rännaku, kuid ta ei tundnud mingit väsi-
must. Kui temalt praegu küsida, kus ta käis, mida ta
gi, siis ta ei tea.

Ta vaatas ilmetute silmadega, kuidas jõgi kose eel

hõbedased hõlmad nagu veidi koomale tõmbas.

ekui ärevuses värelema hakkas, kuidagi pingule tõm-

bus ja siis oma tohutud veemassid kõrgelt paejärsakult kõrvulukustava mürinaga alla saatis.

Jaak seisis, ainiti ühte punkti vaadates. Kas ta kuulis kose mürinat? Kas ta nägi, kuidas alt, jõe paeselt põhjalt paiskus üles tihedat veetolmu? Kas ta nägi, kuidas kose kohale kerkis müriaade imepeeni veepiisakesi, mis hõljusid õhtupaikese punava kuma all heleroosade, uduõrnade pilvedena? Ta vaatas küll kuhugi sinna, kuid ei olnud sugugi kindel, et ta seda kõike nägi.

Ta vahtis üksisilmi kosealust vahutavat ja kobrutavat veemassi, mis paar hetke kohapeal keerles ja voogas, nagu ei oskaks siiani rahulikult libisenud jõgi nüüd kukkumise ootamatusest segilööduna edasiliikumistki alustada. Jaak vaatas seda voogamist — ning äkki midagi temas murdus. Ta haaras endal kätega kõrist. Aidake, inimesed, Jaak Riit! Ütelge, mida peab ta tegema — sest ka tema on nagu kosest kukkunud...

Kuidas see kõik nii minna võib? Liida ja Viktor abielluvad homme, aga keegi ei küsi, mis saab Jaak Riit. Võib olla, et homme Jaak Riit hakkab hukkuma...?

Ta lahkus kose juurest, kuid ei suutnud jõest kauaks eemale jääda. Raudteesilla juures otsis ta uuesti teed kõrgele paekaldale.

Rohekashall veemass ruttas nüüd all kärestikus juba kiirrongi väledusega. Jaak jälgis pilukil silmadega, kuidas voog vägilase hoolimatusega põhja kaljumürakatele rinnutsi kallale tormas, kuidas ta nende kohal vihast vahupäiseks muutudes kõrgele paiskus, kuidas ta kallaste halle paerünki rebis ja tuhande valgeharjalise, järsu laine kaheda häälega möirgas...

Ta istus ja vaatas üksisilmi, kuidas vool vastu sillastammast kihutas, nii et vesi tuiskas ja keerles. Raevutsev jõgi tähtis kõike kaasa kiskuda — kärestiku kaljurusu ja kalda paelahmakaid. Hävitada, lõhkuda ja purustada, sellele mõtles ka Jaak Riit praegu!

Oli juba täiesti pime, kui ta tõusis ning jõest eemaldus. Tal raius peas uus mõte: tuleb kohe Liidaga tõsiselt rääkida. Kas on ta armastus Viktori vastu küllaldane, et ennast kogu eluks temaga siduda? Kindlasti on see Liida poolt mõtlematult otsustatud... Võib-olla käib Liidagi praegu valutava südamega joas ringi ega tea, mida teha?

Jaak ruttas läbi vaikseks jäänud tänavate, leidis tuttava, veel valgustatud akna ja viskas kivikese vastu klaasi. Kui aga äkki Viktor siin on? Millega Jaak seda oma kulaskaiku seletab?

Ta tundis suurt kergendust, kui akna avas üks Liida toakamrasi, Külliki, vaikne, mustade juustega tudruk, helbe allolijat tunnistades ja sosistas:

«Tere...? Liida juba magab... aga ma ütlen talle.»

Liida magab? Kuidas saab ta magada...?!

«Nurle patskardinate vahele tuli Liida. Paksud blondid juuksekarad ümber pea, kummardus ta alla ööhäma-

ma, Jaak? Mis on juhtunud?»

Jaak vaatas vaikides üles. Kas tõesti pole Liida arvanud midagi juhtunud...?

Mis on, Jaak?» küsis Liida uuesti. «Oota, ma tulen kohe alla.»

Trepist libisesid kerged sammud, Jaak lähenes uksele — ja juba oligi Liida, tumeroheline suurte punaste lilledega supelmantel ümber, nagu unest alles ohelav, natuke ärev, vähistrepil.

«Oh, räägi! Kust kohalt sa tuled? Räägi, kas Viktor on siin?»

Kas see ei olegi vastus! On's veel mõtet midagi küsida...? Kuid uppuja püüab ka siis veel kalda poole, kui tal sinna jõudmiseks enam mingit lootust ei ole.

Liida...»

Räägi, Jaak! Jah?»

Kas sina ja Viktor tõesti homme...» Jaak takerdus, aga Liida lisas ise:

«Abiellume? Jah. Eks Viktor ju rääkis sulle...»

Liida, ütle... kas sa Viktorit tõesti nii palju armastad?»

Liida tuli trepist alla ja ta nägu, kuna ta jäi seisma alumisele astmele, oli nüüd Jaagu näo kõrgusel.

Jah, armastan — väga! Nii palju isegi, et kui mõnel põhjusel ei saaks meid registreerida, siis ikkagi läheme tema juurde.»

Jaak hingas sügavalt. Ta tundis alles nüüd, et ta on tana pika maa ära käinud. Ta nagu ei olekski mitu pikka tundi kärestiku kohal istunud, vaid kogu selle aja puhkamata rännanud; ta oli väga väsinud.

«Kas sa, Liida,» küsis ta lõpuks tasa, «kas sa veel vastaksid mulle?»

«Jah.» Tüdruku hääli oli vaikne nagu hingus.

«Kas sina, Liida, selle aasta jooksul kordagi ei maiganud, et mina sind armastan?»

«Sina — mind?» Liida kummardus Jaagule päris lähedale ja noormees nägi, et tüdruku silmad olid praegu peaaegu mustad. «Sina armastasid mind...? Kuid seda polnud ju millestki märgata...» Liida hakkas tasa naerma. «Sa teed nalja, Jaak!»

Jaagule oleks piisanud ainuüksi sellest naerustki. Ta sõnas tumedalt:

«Jah... Head ööd, Liida.»

«Oota! Küll sa oled südametü,» noomis Liida teda. «Kui ma aga oleksin sind praegu uskunud? Süda oleks kauaks ajaks raskeks jäänud... Aga oota, oota — mis see siis on?» Ta tooni tekkis terav etteheide. «Hinga. Sa oled viina joonud, Jaak!»

«Natuke.»

«See pole sinust ilus, Jaak. Miks sa jõid?»

«Oh, Liidake... Jõin, millest pulmades puhul ikka juuakse — rõõmust. Teie mõlema õnneks...»

«Kuid ainult see üks kord, Jaak! Tead, kogu meie komsomoli-algorganisatsioon on õnnelik ja uhke, et sa korralikuks inimeseks muutusid... Ja veel midagi Jaak — ma usun siiski, et sa mind armastad.»

«Usud?»

«Usun, Jaak. Ka mina armastasin sind — ja armastan ka praegu nagu head sõpra, head seltsimeest. Ja küllap meie armastus jääb alati püsima! Ega see midagi ei muuda, et ma Viktoriga abiellun — õigus ju, Jaak?»

«Vist mitte...»

«Jääme ikka sõpradeks — Viktor, mina ja sina?»

«Jah... Head ööd.»

«Head ööd, Jaak. Kuid tea, Jaaguke...» Liida tuli veel kord trepist alla ja võttis tal pintsakureväärist. Ta nägu oli kelmikas. «Kord, enne kui Viktor siia tuli — kord ma peaaegu uskusin, et mina olen sinusse natuke armunud. Eks ole naljakas?»

«Väga...»

«Jah. Aga kes teab...? Kuid siis tuli Viktor...»

Liida varjas Liida pilgu, kuid haäletooni ei varjanud. Ta hääles värises see, mis ütlemata jäi ja pea vajus rinnale.

Liida pomises ta, «siis tuli ju Viktor... Head ööd, et ma su und segasin.»

Liida midagi. Maga hästi, Jaak!»

Liida head ööd.»

Liida ütles tänavat pidi üksinda edasi minnes teadisi midagi ei ole teha, mitte midagi... Tormitsevat unustab inimene ohjeldada, sinna juhtida, kuhu soovitud kahe armastust ei suuda keegi takistada, ongi selleks õigus?

Liida õusuni rändas Jaak magava Narva tänavatel ja rändas võitlemas kaht arusaamist. Puuri ja Jaak... Liida jäi teise eelistamises Liida südame valikut. Liida ei paratamatusega tuleb leppida; Hunttilves... Liida mõeldus, et ta on Viktori poolt paljaks riisunud, ja talastamatut kättemaksu.

Liida märkas seda eriti just järgmisel hommikul, kui ta puurivarrast vahetades hüüdu kuulis ja nägi, et kaugel tolmav Viktor teda kutsuvalt viipas. Jaak pidi juba mõneminuti, kui järsku ta pilku tekkis vihkamise sappa... Liida udu. Ei lahel

Liida uuesti puurmasinale surudes vaatas ta üksisilmi varda puurlemist ja tundis, kuidas puur pehmes paekihis nagu... Liida edasi vedas. Ta sundis ennast jälle ainult tööst mõtlema. Ta kujutles puuri kivimitesse tungimas. Ta peaaegu nägi neid kihte, mida puuritera praegu labistas... Liida labas ennast kohe pilkav-tigedalt mõtteid, et ta on... Liida tagasi seda paekallast suure sügavuseni hoolega... Liida tundma õppinud, aga Liida ja Viktori sõpruse sügavuses... Liida mõistnud ta midagi näha...

Liida tema lähedale kukkus väike kivike, kuid Jaak tegi... Liida nagu ei märkaks ta seda. Teine kivike langes. Talle meenus, kuidas ta eile ootas kolmanda kivikese kukkumist, mis lõpuks jaigi tulemata. Praegu aga kukkus... Liida tema lähedale juba kolmas kivikilluke. Ta ei suutnud... Liida oma pilku ülespoole tõsta — kuid ometi tuleb seda... Liida lahel

Liida kukkus neljas kivike, ja nüüd Jaak vaatas. Jah, juba... Liida... Liida... Viktor tõmbas uuesti käega. Milleks

talle teda vaja on? Kuid nüüd viipas ka Liida, ja Jaak pani puurmasina kuulekalt käest.

Minnes oli ta kõri nagu kinni nõõritud, ainsat sõna ei saa ta vist praegu oelda! Ta püüdis isegi oma silmi varjata, et Huntilves neist välja ei paistaks.

«Me tahtsime sulle ainult seda kinnitada,» lausus Viktor ja silmitses tähelepanelikult, isegi natuke nagu murelikult Jaagu nägu, «et sa õhtul mingil juhul tulemata ei jääks.»

Jaak vaatas oma jalgade ette. Vastata on tarvis! Keegi ei tohi midagi märgata...

Ta tegi hiiglasliku pingutuse ja suutis Huntilvese koraks kaugemale tõrjuda. Ta ütles Liidale:

«Noh, kuidas ma täna õhtul siis teist eemale jääda tohin... Kes sinna veel tulevad?»

Jaak märkas, kuidas Viktor kergendatult hingas. Liida sõnas rõõmsalt:

«Kes sinna tulevad? Siit meie töö juurest paar tüdrukut ja meestest veel ainult Andrei. Teda sallid sa ju ka hästi?»

«Mina? Muidugi sallin ma Andreid...» Jaak imestas, kui rahulik ta suutis olla.

Viktor pöördus nüüd Liida poole

«Kas jääme kella seitsmele kindlaks?»

Jaak tegi, nagu silmitseks ta huviga Viktori tänasel tööpaigal asetsevaid, eelmisest vahetusest jäänud suuri inetuid paekühme — tõrkeid, mida tekitasid lõhkemata jäänud laengud mõnedes puuraukudes. Neid juhtus väga harva ja nende kõrvaldamine jäi ainult kõige vilunumate puurijate ülesandeks.

Viktor jälgis Jaagu pilku ja ütles heatujuliselt:

«Prisked põrakad!»

«Jah. Kas lõhkemeister on neid vaadanud?»

«Mis ta neist ikka vaatab,» lõi Viktor nähtavasti tanase, talle nii ebatavalise päeva mõjul muretult käega. «Sun pole ju midagi erilist. Aga kui ta siia poole juhtub, siis ma muidugi näitan.»

«Nii et siis täpselt kell seitse, Jaak,» ütles Liida ülevalt. «Nägemiseni!» Ta viipas neile mõlemale ja ruttas minema.

Jaak vaatas Viktorit, kes talle lõbusalt silma pilguta-

... kindlalt kalte tõmbas ja puurmasina müriseva vaju-
... ühe lihtsast inimesest...

Jaak seisis ja jälgis hajameelselt, kuidas Viktori poolt pühitud puuritera paesse tungis. Ta seisis Viktorist veidi kaugemal. Ta pilk eksles mööda paemürakaid, mis varjati endas lõhkemata laenguid, ja ta mõtles, et läheb kiirelt kohe oma tööd jätkama. Just siis, kui ta minekuks pöördus, märkas ta esimese paerünga juures midagi ebatavalist. Ta peatus, astus sammu ülespoole ja vaatas teravalt aarmise rünga vasakpoolsele murdunud nurgale, mille kõrval Viktor puuris. Kas seal terava murdepoole taga ei ole varjul laeng?

Ta tegi kiiresti veel ühe sammu ülespoole ning nägi nüüd selgesti, et tõepoolest on üks laetud puurauk muutunud paeserva varjus — ning Viktor ei ole seda nähtavasti märganud, sest kuidas ta muidu niisuguses suures puuriks! Aga võib-olla näeb Jaak siit ülalt valesti, ehk läheb Viktor uue puurauguga vanast kaugelt mööda?

Jaak hüppas alla ja Viktorist möödudes heitis puurivarrast terava pilgu. Jah, kui ta selle nurga all puurimist jätkab, siis on ta umbes kaheksakümne sentimeetri peal täpselt kapsli peal!

Jaak tundis oma südant krampi kiskuvat. Saatus ise on Viktori vastu!

Samal hetkel peatas Viktor puurmasina ja ütles:

«Vahetan puuri ära. Kohe algab dolomiitne kiht teravaga läheb rutem läbi...» Ta asuski omaette vilistades puurivarrast vahetama.

Jaak tundis eneses Huntilvese kuuma, võidurõõmsat hingust. Kui ta nüüd kohe siit lahkub, mis siis mõne minuti pärast juhtub...?

Jaak kaalus ainult mõned sekundid, kuid nende sekundite jooksul ta nägi, et on juba oma tööpaigale tagasi jõudnud ja asub nagu midagi aimamata puurmasina kohale. Ja järsku kõlab kusagil Viktori pool ootamatu prahvatus. Mis on juhtunud...? Kes jookseb alla süvisesse, sinine õhuke ratt paksudel blondidel juustel?

Ta vaatas kuumavate silmadega, kuidas Viktor ennast puurima seadis. Terava puuriga läheb nüüd ruttu... Ja kes tappis Viktori? Mitte keegi — tema enda tahele-

panematus! Andrei raius Jaagule kümneid kordi pähe et just tõrgete kõrvaldamisel peab olema äärmiselt ettevaatlik. Eriti ettevaatlik, ütles Andrei — sama Andrei kes Jaagust meest tahtis teha...

Viktori sõrmed surusid käepidemetele. Puurmasin hakkas mürisema.

«Pea kinni!»

«Noh, mis sa mängid...?»

«Jäta. Tule vaata.»

«Mida ma vaatama pean?» Viktor asetaski puurmasini paerünga najale.

«Näita, kus sinu arvates äärmine tõrge asub?»

Viktori pilku tekkis rahutus.

«Shh...»

«Vale. See on hoopis — näe, kus!»

Viktor astus ülespoole, vaatas ja ta pruuniks päevitanud nägu muutus kahvatusest kollaseks. Ta haara Jaagu käsivarrest.

«Tänamisest on vähe — aga kui sind ei oleks olnud, Jaak...»

Jaak sulges korraks silmad, võttis siis Viktoril tugevasti õlast kinni ja ütles mingi tabamatu muigega:

«Ja kui sind ei oleks olnud, Viktor!»

Teise vaevumärgatavalt värahtanud kulmudele vaadates heitis Jaak käega ja läks raskesti astudes oma töökoha poole.

1954

Heino Väli

PURJED

Isa kirjutuslaual hakatigi ehitama laeva.

Laevajakirja lisast leidis isa laeva plaani. Selle laeva lauale laiati ja uuris jooniseid üksisilmi ning kaua. Isa ümises Kukaraadža laulu, aga Kirsti oli laua otsas põlvil toolil ja toetas lõuga käeseljale.

«Stringerid, stringerid...» pomises isa. «Stringerid kokkukümmend neli senti... Hm... Aga ahterpeepid...? — Tont võtku, siin midagi nagu ei klap!»

Kuid järgmisel õhtul olid kirjutuslaual laeva plaani kõrval joonlaud, haamer, naelatopsik, ema leivalõikamiskübar, naaskel, traat, nõõri ja palju teisi esemeid, mis sellel laual kunagi polnud olnud, aga lisaks veel onu Oskari vineerisaag ja onu Juhani pitskruvid.

«Ai-ai-ai-aa, aa-ai-ai-aa...» ümises isa oma laulu.

Isa oli väga vaikne õhtupoolik, kuna Kirsti vaatas ja vaakis, aga ema ei rääkinud isaga ainsatki sõna. Sest

isa saagis onu Oskari vineerisaega õhukesest hõõveldatud lauast luste, aga enne seda oli see laud olnud kõõgkapi riul.

Hommikul süttas ema isa saetud liistudega pliidi all tule. Isa jõi kohvi ega lausunud ka Kirstile sõna. Ja seda polnud ka vaja, kuna Kirsti juba teadis, et stringerid laeva karkassi jaoks saetakse ainult niisugusest lauast, mille suü ei jookse viltu ega ole kõver.

Ainult niisugusest lauast saetakse stringerid laevaks jaoks.

Sellel õhtul jai isa kauaks välja. Aga kui ta tuli, olid tal kaenlas laud.

Selle laua suü ei jooksnud enam viltu.

Isa kirjutuslaual ehitati laeva.

Kirsti seisis mere ääres ja tuul pillutas ta põllepaelu. Kuid meri oli vaikne ja sile ja otsekui olivpruun. Peeglis kilgendasid tas punased pihlamarjakobarad. Lõunamännivõra varjutas terve veerandi vees peegelduvast sinisest taevast, kuid rohelise varju ja sinise taeva pihlmarjal õõtsusid merel kajakatena valged purjed. Nad olid kaugel, väga, väga kaugel olid need purjed ja neil olid virvesabad taga.

Ja tuul pillutas Kirsti põllepaelu, ja vees kilgendasid punased pihlamarjakobarad, ja merel õõtsusid valged purjed.

Sus markas Kirsti enda kõrval poissi. Poiss oli temast pikem. Tal olid heledad kulmud. Tal olid kuresaapad, saared. Tal oli põetud pea ja peast eemale hoidvad kõrvad. Aga tal olid töömehe käed. Ja ta vaatas Kirstile julgelt silma.

Ja Kirsti vaatas merele.

«Kas sinul ei ole laeva?» küsis Kirsti.

«Ei,» ütles poiss.

Ja ta vaatas merele

«Aga kas sinul on?»

«Ei,» ütles tudruk.

Ja nad mõlemad vaatasid merele

Aga isa kirjutuslaual ehitati laeva.

Siin olid vaigulõhn, ja kiil, ja ahterpeegel, ja kaared, ja stringerid.

Ja sin oli laaste, ja saepuru, ja kopsimist, ja kadu-
rõõmu.

Ja sin lasti vilet, ja kiruti, ja ümisesi laulu, ja aru-
tust ning peeti nõu.

Ja sin sai kiilust ja ahterpeeglist ja kaartest ja
ahterpeeglist laeva puitvalge karkass. See oli graatsiline
tõug uhke ja ta lõhnas aurutatud puust ning vaigust.

«Kas laeva ehitataksegi nii?» küsis Kirsti.

«Ainult nõnda, laps,» ütles isa.

«Kui kaua?»

«Kui kaua. Ja kauem veel.»

«Ja laev peab seisma kindlalt vees.»

«Peab olema suur ja tugev, et taluda tormi.»

«Peab olema sale ja kerge, et purjetada nõrgas

«Ja ei tohi lekkida, ja peab hästi kuulama rooli, et
hoida tuulesööst ei viiks teda kursilt.»

«Ja et alati jõuda sadamasse, peab laeva hoidma mada-
likelt ning karidest ja sõitma sõidetud teid.»

«Ilele kõigele tuleb mõelda, kui ehitatakse laeva. Ja
kui tahetakse minna merele.»

Kirsti seda ei teadnud. Kuid nüüd ta sai seda teada.

Nüüd ehitati isa kirjutuslaual laeva.

Aga Kirsti seisis mere ääres ja vaatas sinna, kus
olivpruunis veepeeglis helkiva sinise taeva äärel kil-
gendasid punased pihlamarjakobarad. Meri oli sile, ja
sinult pinnale hingama tulnud triiton või hetkeks jalgu
kõrtnud putukas jätsid tasse haabuvaid virveringe.

Merel ei olnud ainsatki purje. Kuid vees peegelduva
rohelise männivõra taga seisis siit kaugena ja kätte-
ulatuna maa.

See ei olnud see maa, kuhu pääses mööda tiigiperve
müüres.

Kirsti vaatas seda maad ja ärev rahutus pakitses ta
hüües

«Kas puudutati teda õlast.»

«Ma tean laeva,» ütles poiss.

«Ja oli madal puupinnust välja hooletatud paat. Tal
ei olnud kiilu ega tüüri, paadipõhja oli pistetud žilet-
tera. Kuid tal oli mast, ja mastis puri. Puri oli ruuduli-

sest vihikulehest, ja purjele oli lilla tindiga kirjutatud
3 1 2.

«Ma tegin selle sulle,» ütles poiss. «Kas sa tahad?»

«Tahan!» ütles tüdruk ja ta silmad olid kui oliivroheline meri, kus kilgendasid päikesesse kastetud pihlamarjad. Sest tal oli laev. Tal oli kapten. Ja meri oli. Ja kaugel maa.

Laeva taha jäi virvesaba. Ja puri oli valge kui kajakas.

See oli tilluke puri.

Ja meri paistis sellest veel suuremana.

Ning maa ees oli tõepoolest väga kaugel.

Oli julgustükk minna nii tillukese purjega nii suurel merele.

Sest isa kirjutuslaua ehitati laeva.

Ent merel pigistas Kirsti valusasti poisi käsivart. Neli ei olnud oma laeva jaoks sõidetud teid. Nende jaoks oli ainult maa ees, kuhu nad olid otsustanud jõuda. Kuid laev oli sattunud madalale.

Kirsti pigistas poisi käsivart. Aga laeva nina seisis kõrre taga kinni. Tuul surus purjele peale, kuid ta jaoks oli nõrk ja laev õõtsus abitult rohututi taga.

«Ehk tuul pöörab?» ütles poiss. «Või tõuseb torm?»

Kuid tuul ei pööranud ja tormi ei tõusnud. Ja laev seisis madalal.

«Me ei saa oodata,» ütles Kirsti. «Vaata, kui palju on meil veel minna!»

«Me peame midagi ette võtma!» ütles poiss. «Sest meil tõesti pole aega oodata.»

On raske midagi ette võtta, kui oled alles läinud merle, ja kui maa ees on nii kaugel, ja laev on madalal. On väga raske midagi ette võtta.

«Me peame teda viskama,» ütles poiss. «Et tõuseks laine.»

«Aga kui ta saab vigast?» ütles tüdruk.

«Ükstaskõik!» ütles poiss. Sest kui kaalul on nii palju, siis ei saa endast hoolida.

Poiss pildus laeva kividega. Ta viskas kive ettevaatlikult ja mitte laevale väga lähedale. Ja kividest tõusidained, kuid need ei ulatanud madalikule. Sest raske tunnil võid ju paljaks valmis olla, kuid siiski pole nalja-

est olluse hinnaga päästa madalikult laeva, mille
dod ise ehitatud.

«Aga kui siiski tõuseb tuul?» ütles poiss.

«Ei,» ütles tüdruk. «Siis parem lähme ümber, kuid me ei voi omeli madalikul oodata.»

Ja nad hakkasid nüüd mõlemad oma laeva pilduma. Et kui minna ümber, või et tõuseksidained, mis päästaksid neid madalikult.

Et ei läinud ümber. Kuid laev oli saanud vigast ja

See oli parem kui olla madalikul. Kuid mitte hea. Sest hõlviva laevaga võib mitte kunagi jõuda sinna, kuhu nad teel.

Poiss ja tüdruk seisis murelikult kokkupigistatud meelega. Lääbakil nagu vigastatud tiivaga kajakas triivis merel tilluke valge puri. Nad vaatasid teda üksikult, taipamata veel täiesti, et kui oled ise päästnud oma laeva madalikult ja pärast seda ka triividki, siis ei ole su laev kadunud. Sest niisuguse laevaga ei jääda kunaks triivima.

«Vaata!» ütles Kirsti poisile ja poetas suuremasse pilku tillukesema enda oma. «Sa vaata!»

Puri merel oli tõusnud uuesti püsti. Aegamisi pööras laev nina kaugel maa poole.

Nad hoidsid teineteisel käest, kaks õnnelikku väikest tühjusest. Nende silmis peegeldusid sinine taevaskõõ, ja oliivpruun meri, ja punased pihlamarjakobarad, ja kaugel päikeselaiguline kallas, ja valge puri.

Aga puri paistis tillukesena ja kaugena ja valendas kol kajakas lõputult suure mere rüpes. Ta rühkis aina edasi ja lõbus virvesaba ajas teda taga.

Kuid isa kirjutuslaua ehitati laeva.

Ja ehitati asjata.

Sest neile, kes on omatehtud paadiga läinud merele, et ole tarvis teiste ehitatud laeva.

Debora Vaarandi

MAHAJÄETUD MAJAS

... ei ole m dagi peale autotulede ees voolava
... Aimub mööda libisevat pimedaid metsi
... olla ka talusid. Septembrikuu lõhnad ja
... põldudele ununevad ja kasvama läinud ristik-
... õukude lõhnad. «Willys» lendab kiiresti kur-
... hvesse. Rõõgake, et sõita on praegu ohtlik ja
... Ja et ohtlik ning segane on ka Tartus.
... väljume sellisele lagedale, kus taevas on ees
... ning kumav. Tartu põleb. Linna kohal ripuvad
... lennukelt heidetud valgustusraketid.
... on näinud juba liiga palju varemeid. Need siin
... võivad teha küll raevukaks, kuid ei kisu vett silma.
... Majad kasvavad uuesti inimeste käte all, nemad pole
... tehtud elavast ihust ega hingest. ja noodki kasvavad
... vahel kinni.

Ma tahan näha inimesil Ma olen juba teist päeva oma sünnimaa pinnal, kuid ma ei tea, kuidas elavad inimesed, kaasmaalased. Millega nad elavad — nagu ütlevad venelased. Missugused nad on, mida mõtlevad, mida tunnevad?

Järgmine päev näitab mulle Tartut sellises valusas ilus, mida nagu patt on nautida. Sügise kirkad kolletusevärvid ja varemete maalilist telliskivirägu. Aedades pakatavad hernekaunad ja varisevad sõstrakobarad.

Linn on tühi. Meid on siin ainult mõnikümmend inimest. Kõneldakse, et Ülejõe on metsik lääs ja ei-kellegi-maa. Kahtlemata asub rinne siiski märksa kaugemal. Töökaaslased räägivad, et sel ja sel õhtul on lastud üsna jõe tagant, kuid mina ei oska laskmise järgi kaugust määrata. Ma olen õndsalt kartmatu. Mul on isegi selline lapselik veendumus, et kui linnas on kord juba nõukogude võim, siis ei puuduta mind ka need suured ja vihisevad, mis peaaegu lakkamatult lendavad üle linna. Õhk kohiseb nagu hiiglatiibade laksutustest, ja kui see minu kohta jõuab, tõuseb süda hetkeks nagu laineharjal üles. Kuid ma lähen vaikselt edasi, sest mul on vaja tuua vett sealt kuskilt kolmandast majadekvar-talist, et pesta puhtaks oma teekonnal määrdunud pesu. Veevärk on kõikjal rikkis, vett saab ainult õuekaevudest.

Oösiti vabiseb kogu maja ülelendavaist ja kuskil lõhkevaist miinidest. Kuulen ja tunnen neid läbi une ja naeratan tigidalt. Laula, laula oma surmalauku! Purustad, mida purustad. Pühid maa pealt veel sellegi maja siin ja elava kübeme selles. Kuid mida saad sa selle jõu vastu, mis sind juba nii kaugelt on kihutanud ja kihutab ikka edasi.

Ma asusin ühte mahajäetud majja. Uks oli kinni, kuid aknad katki. Ronisin sealt sisse, läksin läbi tubade trepikotta ja sealt ülemisele korrusele. Mulle pole kunagi meeldinud elada esimesel korrusel.

Korter näib ammugi mahajäetuna ja ta on haledasti rüüstatud ning must. Kraabin harjakontsuga pöranda

takki ja istun sohvale. Uks on kindel, ses korteris on ainult väikesed cesti babbidid. Missugune standardne puhta inimese maitse! Söögi- ja ilmtingimata vägev ahtsus (ja vist hoopis tarbetu) puhvet, pianiino paari mõnikesega ja «Huvitavate Zurnaalide» kuhjaga, peaaegu (vähemasti!) elektriarmatuur ümmarguse koha kohal, pehmet kuupmoöblit jne. Magamis- ja söögikohaga kolmepoolega päkkipuust voodit. Seintel päevakalendrid ja õlitrukid. Kolmepoolega peegel ülemisele seinal. Üks iludusearsenaliga ja võimas riietekapp.

Ma ei elanikud lahkusid siit siiski üsna heas korras ja linn varustusega pagedes. Kardinad pole ilmselt mitte veel ära rebitud, vaid korralikult maha võetud.

Kolmas tuba on hoopis teistmoodi, vist oli see sõja-ajal ümber ehitatud, mis tekitab tunde, nagu oleks elanik siit veel lahkunud. Nagu oleks tema käe- ja jalgadega lauale jäänud raamatute küljes ja ta oleks juba kolmunud padjapiiril. Ja kuigi siin toas meeldib mulle palju enam ja siin on ka raamatuid, ei ole ma siia. Teen endale aseme suurde tuppa sohvale, mis on neutraalne, nagu oleks ta ikka veel müügil luterma suures mööbliäris.

Ma ütled, et meie, eestlased, peame olema vagurad nagu luvid ja kavalad nagu maod. See on ju ka üks oluline tarkus. Kuid ma ei taha! Mulle on see kõik muu- tundunud vastikuks. Teiste juures, ja sinu juures, liati siis veel enda juures. Esiteks šlikerdad hädaga, pärast jalki seesuguseks, ja nagu puule kasvab keerd sisse. Ma ütled, et sa ju ka ei salli sakslasi, et on vanad vaen- lased, upsakad jne. Kurat sellega! See on kõik veel üle- peale. Kuid ma olen töörahva poeg ja fašist on minu vaenlase nimi.

Ma leparast ära püüagi mind asjatult masseerida...

Panen lehekese uuesti raamatu vahele ja mõtlen: kes on need need read, millel pole algust ega lõppu, ei all- ega kuupaeva? Ma leian tema jälgi kõikjalt. Seal on filosoofia ajaloo raamatu ääred täis aukartuseta- lusega, loengute konspekte naljakate profiilidega ning

fantastiliste elukatega. Käekirjalt on need varasemad, ülemeelikud ja täis auahneid unistusi.

Kujutlen, et ta oli väga lahtine. Ta mitte ainult kritseldanud kõike, mis meelde tuli, ja igale poole, küllap ta kõneleski valjusti, kõndis mööda tuba, kolista mööbliga ja pahandas naabreid, Pilkas Schopenhauerit et miks see elas armetu raugaeani, pidas pikki tiraade oma vanadele saabastele ning inimeste vastu oli see kelle kohta öeldakse: tore hull!

Mu kujutus muutub elavaks ja ma oleksin peaaegu valmis siin üksipäini valjusti juttu ajama. Sest ma pole ikka veel kohanud ühtki tuttavat, isegi mitte pooltutavat

Hull võiksin aga siin linnas kohata väga palju mälestusi. Võib astuda oma kunagistesse jalajälgedesse ja otsustada kunagised mõtted. Võib neid jälgida isegi pisimate väljatusteni. Siit sellest trepist on üles mindud selle ja selle murega südames. Siin lihakarni ees oled laupä kirtsutanud ostude üle mõeldes. Siin vanas ülikoolis oled närveerinud eksameil ja üleval raamatukogus peed mürdnud Kaati «Krutika» parast. Sel põhisel alleel kõndsid kord ühel hõbehallil õhtul ja kaskede igast raost nõrises vihma ning kurbust. Siis tundus, võid edasi minna lõputul, väsinud sammul, võid ka maha istuda ja nii jääda. Tühja pärast ei kurvastanud, kuid möödus suuri valu. Ja kes oli siis see, kes hiljem samal alleel tuli suure lõõskava rongkäiguga, lippudega ja loostingitega esimesel suurel juumpäeval?

Valdid mälestused? Seda ja teist. Mind lihtsalt vapustab üks kummaline tunne — ma võin kõike mälestada, kõike mäletada, kuid ikkagi — nagu kõnniks sinu esmakordselt. Anarhiline loomus? Ma armastan iga tänast päeva. Alati amult tänane päev paistab mulle elav, noor, tõeline.

Kui ma nii mõtlen ja mõlgutan, külastab minu eluasel üks tõeline minevikukuju. Tal polnud just kerge siia tulla — ronida haluhunnikule, sealt veetünnile, sealt aknaraamile ja nii edasi. Uks on ju, endiselt lukus ja olen ehitanud endale sellise hädaabi-trepi. See näib ka marksa kindlam, sest korteriuks polnud mul jälle sule-

tervitus, käesuudlus.» — Ma hakkas naerma, sest see oli tema moodi, ja tunnen piinlikkust ühe kiud oma omaduse parast endas. Tunnen mõnede inimeste ees teravat füüsilist vastumeelsust ega suuda seda

Aga kas võib siis kaasinimesse suhtuda see-nimelaadsega?

Üha, et doktor Variloo on elanud üle raskeid kannatanud sakslaste tagakiusamise all. Ta on üldimetlusväärse eruditsiooniga inimene. Vähe sõnasepp, nähvits, kellel on ikka olnud ja seal kõrval terve kogudus austajaid. Ta ei oska marksistide ringis ei peetud teda ei üheks. Ta tahtis seal olla oma inimene, kuid ka hoopis teistsugustele ringkondadele juurde

temast küpsetanud okupatsiooniaeg, mõtlen, et see sellele küsimusele esialgu vastuse leidma, et ta enda vägagi uurivast kasi elust.

«Kas teile meeldis Nõukogude Liidus?»

«Juba küsimus! Meeldis! Mitte seda, kuidas me seal need sõja-aastad. Vaid umbes nii: olid roheline idealist, aga nüüd nägid tegelikkust. Me ei oleud pettumusi, mis?»

«Kas ka, et ta teeb selget vahet meie ja teie vahel? Ta on kibestunud oma kolleegide vastu, kes kõik on olnud sakslaste sabarakud. «Meie» vastu on ta üldagi ühe ja pilkav. Meie oleme seal mugavalt elanud, aga tema tunneb tõelist kannatusteraida ning ta ei taha. Ja needegi võib toime tulla, kui oskad enda elu elust sisestada. Ta ei taha korraga kõrvaldada mõtteid end saduda ühegi partei või võimuga. Me ei oleud tean ma peale kindlat, et ta ei ole mees praegu — kes teeb, kuidas veel? Ta ei ole saklane istub ühele all. Siis neljakuulisele aastail, mäletan, et ta seda esiduruse vägagi tundis. Ta ei oleud masendavas kõneldes on ta meeleloulav armastab, et ikkagi ei olnud üksnes füüsilise vastumeelsus, et tõgab mulle pahe, et pugejate nupp on alati kaua olnud.

«Kas teie meele veel tuttavaist. Ta pärrib Maria Vasurit, kord lähedast inimest. Ja jälle küsimus: «Miks ei ole teie evakueerus? Tal polnud ju midagi karta. Ja kui

das ta praegu on? Kas ta jäi rahule oma evakueerumise-
sega?»

Ma kehtan õlgu. Tean Vasurit hästi. Ta oli tubli, hea
bolševik, Parteilane. — See on peaaegu ehmatus. Ja
selle ehmatusena läheb doktor Variloo minema. Kuulen
veel, kuidas ta all trepil kolistab, kuid pole lusti teda
juhatama minna.

Istun jälle põrandal, raamaturiigi ees, mille sisu olen
juba poolenisti enda ümber virnadesse ladunud. Hea
on neid tõsta, kaaluda käel, avada. Nii palju eestikeel-
seid raamatuid korraga jälle näha! Ma pole küll kunagi
arvanud, et oleme vaesed, aga ikkagi on hea ja tuge-
vam tunne. Ma mõtlen järsku sedagi, et olgu peale,
mind torkas täna, kui kaks inimest teineteisele kaela
langesid, kes polnud teineteist enam üle kolme aasta
näinud ega näha lootnud. Kuid meie omad vabastavad
varsti Tallinna, ja võib-olla leian sealt veel oma raama-
tuid. Mitte sellepärast, et nad on minu omad. Raamat
pole surnud ese, ta räägib igal ajal isemoodi ja uut
juttu. Kui teistsiti kõlasid kas või Veske ja Reinvaldi sal-
mikukesed sõjapäevil, — selle kõrval, kuidas neid omal
ajal koolipingis õpiti. Ja Liiv, ka jälle hoopis teisiti.
Varem hakkas süda valutama — et miks see küll nii
on, et inimene ööpimedust peab paluma: Võta mind
sülle! Varja mu üle! Inimese kannatus, inimese valu.
Aga Moskvast, Lenini suures raamatukogus, ümberringi
talv ja sõda, loed — ja nagu soojad tilgad voolavad
südamesse. Näed nukraid sügisesi liivikuid, mände,
kanarbikku, kaskede raagus oksid, tumedaid tõsiseid
metsi ja kuuled nende kohisemist. Kodumaal Ja eest-
laste kannatus, eestlaste muremeel.

Mida Liiv küll praegu mulle ütleks? Kuid just selle
mõtte juures satub mu pihku väike kokkukortsutatud
ning kulunud kaustik ja ma leian selles tüki oma tund-
matu sõbra elu.

* juuli 1941

Neetult rumal olukord! Lama siin haiglas nagu putu-
kas selili ja vahel ikka sedasama vähtraoksa akna taga,
sel ajal kui väljas on sündimas suured asjad. Jalg labas,

poolt rühi sisse löödud, nii et ära ikka liiguta. Kõige lol-
li juhus, mis saab olla — harilik autoõnnetus ajal,
kui inimesed kannatavad ja surevad millegi eest!

Muidugi peaksin end veel õnnelapseks pidama. Minu
tulevad on poliitiliselt süütud. Paari viimase öö-päeva
raskust on siia toodud mehi halvaks läinud haavade-
ga.

Liiv läbi imbub, olevat need hävituspataljoni
Langel rinne on, ei tea, kuid kogu meeletolu on
sõjaplane, et sakslased tulevad väga kiiresti edasi. Ja

juuli

Kaard käis siin ja oli minu pärast mures. Aktiivne
noor mees ühõpõlaste ametühingus jne. Paistab, et ka
Lama et ole Tartu püsimises enam kindel. Või on tal liht-
salt kahju, et ma kaasa ei saa tulla.

Lama on küll tore sõjamees! Prillid ees, raamatukoi-
tule seljas, püssi pole enne elades käes hoidnud. Kuid
kangust tal on.

Liiv-olla jääb rinne siiski pidama ja ma jõuan veel
põlvi alla võtta.

Päev on lämmitav, haiglapersonal ärritatud. Öhtu
le käis peaarst doktor Härmes pataljonimehi vaata-
mas. Läks mureliku näoga minema. Nagu aru sain,
tuleb neid kuhugi ära saata, kuid asi venib.

juuli

õgu aeg kuulduv suurenevat kõminat. Tulevad lige-

Öösel ärkasid prantsatuse peale. Noor juudi
Aron Goldstein lebas põrandal maas ja sonis
õde, õele vastu ja kordas lakkamatult, et ta peab
õuenema, et nemad põletavad ta käsivart ja ta ei jõua
enam kannatada. Sonis oo läbi. Öde Helga ütles
mulle, et ta olevat muusikakooli stipendiaat, käsi haka-
nud tal umbe ajama ja nii on ta siin juba mitu kuud.

Magasin muidugi väga rahutult. Mõtlesin emale, õele,
Lidihile, Kõnnule ja üldse kogu sellele asjale. Aroni
õgu võttis tuju ära. Ja kui nüüd mõelda, et sakslased
tõesti tulevad, ja kõik need ilgused, mida on loetud,
tõsi on ja meie oma eluks ning tegelikkuseks saab...

Ma ei suutnud ses segases kärinas aru saada, kui kau-
gel äsi juba on, aga järsku, ühel momendil teadsin, et
sakslased on linnas.

Võib-olla hüüdis seda keegi koridoris, võib-olla ka
niisama õhust...

Lahingud kestavad siiski veel. Nüüd on, vastupidi kui
enne, need paugutamised ja ragin kuidagi leevendavad
ja lootustandvad.

* juuli

Rõhuv vaikus. Õde Helga püüdis sidumise ajal vap-
ralt naeratada, kuid sidus kohmakalt. Dr. Härmost ei
olnud, käis üks teine, kes mulle miskipärast sugugi ei
meeldi. Mitu meest kirjutati välja. Näib, et mõnigi ootab
siin mõnusalt segaste aegade möödumist. Kuidas kel-
legi...

legin voodi madratsisse augu ja peidan sinna iga-
kord oma päeviku. Üldse, teda pidada pole just tark...

Ma olen veel ikka siin. Võib-olla on see ka pala-
vikust, kuid kõik näib nagu viirastuslik ja unenäoline.
Vist olid need ebatavalised uste paugutamised, mis
järele äratasid poolunest. Vaatasin ringi ja nägin, kui
õnne võõrast haavatuist oli end hetkeks istuli ajanud
ja vaadates lõõrmatu, pineva näoga ukse poole. Kuid üks
aasta hiljem, kui ta oli uuesti olates tagasi vajunud.
Need olid erarüdes, valged linnid varrukatel, ja paar
tükki saksa mundris. Hetkeks nägin õdede hirmunud
naguse vilksatavat, siis need kadusid. Ma ei tea, mis
sündis pataljoni meestega. Kedagi lohistati, kisti, tramp-
mis, vandeid, oigeid. Kuid üks sakslastest lähen-
Aroni voodile mis oli otse minu vastas. Nägin Aroni
silmi hirmust laienevat, ta palavikust õhetav nägu läks
sunnukahvatuks. Sakslane paiskas ta põrandale, kähis-
tas midagi läbi hammaste ja virutas saapaga. Poiss
karjatas, vist tabas see ta haiget kätt, kiskus enda püsti
ja vaatas metsiku näoga ringi. Siis tõugati ta ukse
poole.

Rebisin end lahti õudsest tardumusest, haarasin
katega voodivarbadest ja käändusin vaatama. Ukse ees

...õnneks oli verd ja sidemetükke, nende kohal doktor
...käden, käed tõkestavalt välja sirutatud. Ta tõugati
...ja üks sulgus.

Kutse näib, see avaneb jälle, nüüd kohe, iga minut
...tulavad tagasi, ja kõik kordub nagu äsja.

...muu

Doktor Härmost on vangistatud, õde Helga, ja igast
...nagu meil. Täna õhtul toob õde Vilma minu
...ja doktor Pingaltilt valjakirjutuse. Edith saab
...ta saab mind esialgu enda juurde võtta.

...aastal 1943

...kord jälle see kaustik kätte. Polnud vahepeal
...rahulikku aega nagu tollal haiglas.

...inimene harjub kõigega. Tore omadus, mis teisest kül-
...jälle paha. Halvaga ei tohi harjuda.

...elatud ränka elu. Vangla. Enne ja pärast seda
...elamine, urus elamine. Viha, raev, põlgus, kõik suru
...mõlts.

...lekuulamistel mõtlesin tihti — ei ma ole olnud kom-
...ega kommunistlik noor, pole olnud aktiivne ja
...nõukogude inimene, kuid ma oleksin seda pida-
...olema, ma tahan edaspidi olla. Pidin ma seda neile
...paiskama? Kellel oleks sellest kasu olnud?

Aga kellel siis kasu on, et ma seda ei teinud? Vaat,
...peab mind. Elu peab hoidma millegi jaoks.

...aastal

Mõtlesin Edithile. Tal on sõbrataride kaudu tutvusi
...ohvitseridega. Üks seesugune on nüüd asunud
...Edithi vanemate juurde kostile. Nägin ta sinelit nende
...kus. SS-sinel. Polnud just meeldiv oma jagu sinna
...kõrvale riputada. Tuleb õde Helga meelde, keda nägin
...kord laagris naistebarakist välja toodavat. Pärast kuul-
...et teda pole enam. Helgal olid karmid silmad ja
...head käed...

Puutume nüüd Edithiga vähe kokku. Sellest polegi
...kahju. Viimased aastad, õieti juba neljakümne aastast
...peale, pole küll midagi meie kahe vahelkorras juurde
...kasvatanud.

Vahel mõtlen, et kuidas see sel ajal nii väga võlus —

paremast (kui minu oma!) perekonnast noor tütarlap-
peen noor daam jne. Rikkal proviisoriperekonnal oli
muidugi vaja, et peigmees enne ülikooli lõpetaks ja
väärika koha saaks. Ja nüüd — sallitakse mind kui
ainult kord sündinud paratamatusest.

* jaanuar

Lüüasaamine Volga ääres. Okupantide «lein». Küt-
lap seda «leina» hakkab tulema veelgi. Käin ikka Savi-
juures raadiot kuulamas. On kärsitu ja rumal tegevuse-
tuse tunne.

* jaanuar

Edithi ohvitser Polken võttis osa nende perekonna-
peost. Jätsin minemata, ja tuli korralik kodune draama
Viisakas, haritud inimene — miks mitte! Edithil on oma-
moodi romantiline mõtteviis — nagu ikka heast pere-
konnast tütarlastel. Oli kena, südamluk aeg, kui ta mind
pärast haiglat põetas ja varjas. Nüüd peaks too ohvitser
mind isiklikult kinni nabima ja seina äärde seadma, ei
Edithi romantilist tunnetepuhangut minu vastu unesti
elustada. Duelli puhul oleks asi juba kahtlasem. Ohvit-
ser teeks seda efektsemalt. Kuid mul pole ei üheks ega
teiseks lusti.

* jaanuar

Eile, kui tahtsin just lahkuda Edithi juurest, tuli Pol-
ken esikusse ja soovis minuga kõnelda. Ta tegi mulle
suurepärase ettepaneku! Tulla nende juurde kirjutajaks-
tõlgiks. Ma kihvatasin sedavõrd, et ei suutnud seda
otsekohe varjata. Vaatasin talle huuli kokku surudes
otsa ja nägin seal taipavat ning kurja tulukest välgata-
vat. See välgatus on mulle ülekuulamistelt väga tuttav.
Ütlesin külmalt oma ettekäänded ja ta kuulas need ni-
sama külmalt ära.

Kui mõtlen, et Edith siin ehk vahelträäkijaks oli,
lähnen tõsiselt tighedaks.

* jaanuar

Ei saanud Edithilt aru pärida. Juhtus midagi äärmis-
selt erutavat. Känd on siin. Öhtul hilja koputati aknale.
Läksin välja, ei tundnud ära, kuid teadsin, et oma. Viin

tappa, vaatan. Känd. Peksime teineteist rõõmu pärast
makkatega. Ta on läinud hoopis kopsakamaks ja õlga-
dud lahemaks. Ei tahtnud talle rääkida, et ta vanamees
tapeti, kuid ta juba teadis. Utles nagu naljatades, et
oli laenua...

Pes on mul kirju plaanidest

jaanuar

Paalab, et tuleb ajutiselt kaduda. Polken kordas oma
panekut juba kategoorilisemalt ja väikeste ahvarda-
vate vihjetega. Et ainult austus Edithi ja ta perekonna
vastu takistab teda jne... Kurat teda võtaks! Kuid ka
kaduda pole võimalik siin kaua varjata. Ja temast ma
ei taha et lahku. Tore sõber, tore seltsimees!

*

Inimene on läinud, kuid on jätanud mulle oma seltsi.
Mulle on seda vaja. Mitte sellepärast, et septembriõhtud
believad juba üsna varakult pimedaks. Siis lõpeb ka töö,
mul pole valgustust. Mul pole küünlajuppigi. Kannan
puld üles ja panen ahju küdema. Nõnda ahju suu ees
istudes näeb lugeda ja saab ka pisut sooja. Tuul lõgis-
tab purunenud ruutudes, kahurid ja miinipildujad saa-
davad vastu ööd jälle oma lajatuse... Veel ikka süttib
lühikahjusid linnas.

Võiksin tunda end küll väga üksikuna tühjas majas
ja tühjas linnas neil sügisõil. Kuid see pole nii.

Täna väriseb leek pikkadel sirgetel stroofidel mu ees
nende kirjutaja oli mulle kui just mitte lähedane sõb-
rilar, sus sõjapäevil ma mõtlesin talle tihti ja ikka kas-
vava armastusega. Ma ei tea, kus on ta praegu, kuidas
ta on elanud, kuid ta tuli selles raamatus täna minu
juurde.

Kui ma olin lugenud, läks mu meel väga kurvaks,
mul ma mõtlesin kõigepealt endale. Süda oli hakanud
laguma selles rütmis ja pösed õhetama seda elu, mis oli
varssides. Need olid aga tais kevadet, hurma, ilu ja
kirge. Elada seesugust elu!

Sus ma kõnelesingi inimesega, kes oli siit majast ära
läinud ja jätanud mulle oma seltsi.

Vaata, mu noor sõber, ütlen ma, niisugune on see ini-

mese suda. Nagu kahepoolega kiik. Ahne. Kõike tahab. Tahab seda külma tuult, mis tuhiseb südame alt läbi. Kui elu ja surma peale pead võitlema oma õiguste eest. Tahad osadust terve rahvaga, suurte massidega, tahad oma käega teha ajalugu, muuta maailma, teda kujutada oma tahtmise järgi paremaks.

Meie sinuga rabelesime lapsepõlve läbi. Vaesus teeb elu inetuks. Igasugune vaesus on inetu — nii sa kirjutasid ühel süngel päeval oma kaustiku tagaküljel. Väikokodanlik piiratud elu, tühised lõbustused, tühised jutukesed, osavõtmatus kõigest, mis väljaspool kodu kitsaid huvipiire, taimelik oleskelu, mis meid ümbritses — see oli meile inetu ka siis, kui ise hakkasime väliselt paremale järjele jõudma. Me võisime elada rahulikult ja muretult, kuid ei löönud üleni õitsema.

Aga need, kes olid oma elu kohe nii seadnud, ei elada soojas tuulevarjus ainult enda iluks, kui kaua nemadki seda said? Tahtsid või ei tahtnud, majad varisid nende kohal kokku ja nad seati otseti kasinustesse, mille üle nad ei olnud kunagi kavatsenudki pead murda.

Miks ma veel kurvaks sain? Otsin oma rahva võitlevat südant... Ma tahan teda seesugusena näha, nagu olen mõtelnud, kujutelnud, unistanud. Kuid kas võiksin siis neilt trükitud lehekülgedelt leida laule, võitlusel õhutavaid, raevuseid, kirglikult protesteerivaid? Võib-olla pole neid ka mu luuletajanna lauasahtlis, võib-olla pole neid mõtelnudki.

Igaühel on käia oma rada. Ja rahva võitlev süda, kas pole ka see pandud kokku tuhandest tahust. Kas võiksin ma oma rinnale lüüa ja ütelda: Siin, minu rinnas, on ta leidnud tervena kehastuse!

Ma tahaksin seda südant siiski väga tajuda ja tunda. Seda on nii väga vaja.

Heitsin sohvale ja uinusin, kuulates nagu läbi paksu klaasi tumedaid mürtsatusi ja tuttavat vihinat. Aegamööda see kasvas, muutus tihedamaks ja valjemaks. Tajusin seda, kuid hoidsin visalt kinni oma unemist, milles ma kummaliselt jätkasin päevikus loetud sandimusi.

...kõik, äkiline tige ragin paiskab mind... Krahman püsti, jooksen aknale ja näen, kuidas teadusmaja tagant prahvatab kollast suitsu ning tuld. Et polnud katjuušasid kunagi nii lähedalt kuulnud, seetõttu arvasin esmalt, et majja langes mürsk. Seeparast põlvengi ruttu kingad jalga, kuigi enda peale muigama läin. Siis aga nägin, kuidas kõikjal üle linna lendasid... Hõõguvad katjuušakuulid, ja ka patareid naaberimaja aias hakkasid uuesti ragistama. Seisin ja vaatan koiduvalgel suurt pealetungi Tartu all.

Aga kui ma ringi keerasin, seisis tema uksele. Kujuteldud, mõeldud — tapselt seesugune. Hommikused jahe-
dud silmad, mille pilk kiiresti võib muutuda kelmiks, nagu püksilevaks sarvekeseks. Seal ta seisab, ja mul on salajane heameel, et alati kõik vaasid siin olen täitnud hõbedega. Nii ta tuleb, kui väljas vappub õhk lahingust. Haputab kätt ja me kõneleme, nagu tunneksime teineteist ammustaega.

...see polnud siiski päris tema, mu tundmatu sõber, vaid uksele seisis noor tütarlaps, peas pleekinud baretti ja pikad sinised püksid. Et ta riided olid nii tõl-
mused ja pükste küljes jalgrattalõksud, pidi arvama, et ta läbi õõ oli sõtkunud konarlikke teid. Ta näis väga väsinuna ja arana, võttis ühe käega teise kää rand-
meest kinni ja küsis:

Vabandage, kas proua Saviselja on kodus?»

Kui ta nägi, et ma naeratasin, ilmus temagi näole nõrk naer ja ta lausus kõrvaltoa poole viibates: «Mu vend on siin korteris.»

«Juri Koemets? Kus on ta nüüd?»

«Ei siis tundsitate teda?»

«Jah, pisut. Kas ta on maal, kodus?»

«Jah, ta läks kodunt ammu ära.» Ja pisut kõheldes hakkas tütarlaps rusutult: «Maja põletati meil ära, olime sinna metsas. Kuulsin nüüd, et Tartu on vaba, ja tuln vaatama. Linna ääres tahtis post küll kinni pidada, aga hakkis ikka läbi.»

Istume nüüd aknalauale, ma lükkasin oma külalise poole taldriku punaste sõstardega, ja sellest, kui hahameelselt ta neid võtab ning sööb, ma näen, kuidas ta uuesti elab möödunud päevades ning öödes. Ta hää-
l

muutub kitsaks erutusest ja ta pilk jääb seisma nagi kile all.

Lihtne lugu perekonnast, kes oli punaste nimekirja Varjasid poega ja selle sõpra. Siis ühel ööl haaramislahtiotsimine. Põhise parajasti pole, kuid isa viiakse ära Järgmisel ööl kaks omakantsemeest leitakse maanteel mahalastuna. Pinnitakse ema ja õde, kuid hoitakse nagi söödaks. Alaline kartus. Siis rinde lähenedes ühel päeval näevad, kuidas hall jõuk tuleb üle Koplika.

Nii ta räägib, nagu peaksin minagi tundma seal üht karjatänavat, teadma, kus on Uusauna, kus Keldrimäe, kes on Pühapi Villem ja kes Marjaaru Viktor.

Tunnengi. Seal on see vaike Uusauna talu, hõreda kuusemetsa ääres, mille kari on alt kõvaks ja mustaks tampinud. Seal on madal elutuba, laudaga ühe katuse all. Laudal on aga vastakuti viljavärvad, mis suvel lahti käivad. Kui hea see on! Nii võid elutoast lauda pääseda ja sealt tagavärvaid kaudu üle juurviljamise otse kausikusse. Kuusikus tõmbad kord sügavasti hinge ja ütled emale: «Katsu nüüd veel natuke joosta, kui Mikhilast mööda saame, oleme pääsenud!» — Kui Mikhilast aga mööda said, istub ema maha ja hakkab nutma: «Mis minu elustki, kui pole isa enam. Maja ja lahti, kes teab, mis nad seal teevad. Ja kuidas lehma-dega saab, varsti lupsiaeg...» Oobisid Viidusoo küüsis, ja alles järgmisel ööl hiilis ta kodukohta vaatama. Päris ligi ei julgenudki minna, eemalt nägi, et ainult kaevu vinn ja korstnajaalg ahjumüüridega olid veel püsti. Vana arukaskki värvade ääres oli kuidagi longus ning pool külge must, vist oli tuul tule sinnapoole kandnud.

Loomad olid vist ära viidud, sest ainult üks äbarik tall urtas kuusiku all ja määgis kogu aeg haledalt.

Ja nagu oleks sellest äbarikust tallest ning ta haledast määgimisest kõige enam kahju, hakkasid tütarlapse silmad sinkohal kiiresti pilkuma ning heledaid pisaraid veeres põskedele.

«Ärge nutke!» ütlen ma. «Nüüd on ju kõik möödas!» — ja puudutan tasa ta kätt. Ja sellesama mõtte pealt tulvab mind ääretu rõõm, nii nakatav, et tütarlaps raputab oma põski ning lausub lapseliku kaeblemisega:

«Sellepärast, et just Marjaaru Viktor oli ka põletamas.

... ja minna ülikooli minnes veel oma ratta talle... Ema kogu aeg nutab Jüri pärast, mitte elumärki...»

... ütlen ma kindlalt. «Küll me leiame! Küll ta on koolist seal teiste seas.» Ja ma näitan ebamääraselt lühemat maantee poole, kus käivad lahingud.

*

... ja pideval pole võõrast valu ega võõrast rõõmu. Me tahame mööda Gustav Adolfit alla linna poole ja hommik on väga kastene. Kogu linn on nagu suuris säravais pihvits, mida tõusev päike peegeldab sajakordseks. Tapud neid nähtamatunagi, kõigis aedades, vaarikapõõsede all mullal, uhkүpsenud ploomide külgedel, mahavõrnenud õuntel ja lehtedel tänavatolmus, purunenud tontudel ja majakatuseil.

Läheme üle varemte Raekoja platsile, mööda õõtsuvast laudu üle Emajõe, mida ma peaaegu ei tunne enam, «nad võrd on ta kasvanud paksudesse pajupõõsastesse, nõbastunud ning madalaks jäänud. Läheme mööda Narva maanteed üles Raadi poole, ja ikka rohkem tuleb mulle vastu tagasipöörduvaid sõdureid. Paljudel neil on kuded või pea marlimähistes, nad on väsinud, higised ja toonivad. Nad kõik kõnetavad meid, jäävad lihtsalt kõnniteel meie ette seisma, jutustavad asjastest lahingust, võitlusest, tarbest jagada oma rõõmu võidu üle. Ja kõik kordavad: «Varsti, varsti on Tallinn...»

Mul on rõõm oma valgest mantlist, mis on tuult täis, puhas ja pidulik, nagu täna peab olema. Mul on rõõm oma nukrast kaaslasest, kes võõranagi on mulle nii lähedane. Tervita, tervita siis oma vendil tahaksin ma talle ütelda. Kuid ma näen, et ta segane pilk on nii imestlevalt pärani, ja ma tean, et see kõik tuleb veel, tuleb pikka aega ja salaja, nõnda, et isegi õieti ei märka, aga teiste lemmik ei ütle.

1916.

2

Friedebert Tuglas

EMA JA LAPS

1

Miks need inimesed kõik nii imelikult kõnnivad —
neljakäpulistel?»

«Aga, laps, selleks nad ongi ju inimesed.»

«Kuid koerad jooksevad neljal jalal ja on rõõm-
umad.»

«Tahaksid sa siis koer olla?»

«Ei, ma tahaksin mina ja ühtlasi ka koer olla. Näe,
nagu see väike kutsikas, — kui rõõmus ta on! Ta ei
muidakski muidu oma rõõmu kanda kui ainult neljal
jalal.»

«Ka sina käisid kord neljakäpulist.»

«Mina?»

«Jah, ja ma isegi käisin vist kord nõnda.»

«Sina? Ei ole võimalik. Sa oled alati nii tõsine. Aga
kuule, ema, õpime uuesti neljal jalal jooksmas. See oleks

nii lõbus: Ha-ha-ha! Ja isa ei tunneks meid ära, ja tädi ei tunneks. Kuhu on ema ja väike Ene jäänud? küsiks nad koju tulles. Meie aga vahiksime vana sohva alt, liputaksime hända ja naeraksime: rr-rr-rr — tere!»

2

«Ema, mida sa laulad nii tasakesi?»

«Kas ma laulsin —?»

«Jah, nii tasase häälega ja nii kurva näoga. Ütle, mis sa laulsid?»

«Ma ei tea isegi. Vahel on nii kurb meeleolu. Ja siis ümised eneselegi märkamata midagi.»

«Mis on meeleolu?»

«Noh, niisugune tuju, enamasti ikka kurb.»

«Ütle mulle selle meeleolu-laulu sõnad.»

«Sel ei olegi sõnu.»

«Ütle, ütle mulle selle sõnatu laulu sõnad!»

«Küll sa isegi need leiad, kui suureks kasvad. Ja mida hiljem need leiad, seda parem!»

3

«Ema, sa ütlesid, et see siis olnud, kui mind veel polnudki. Aga kas isa siis juba oli?»

«Muidugi oli.»

«Ja vanaisa kah?»

«Oli, oli. Vanaisa on meist kõige vanem.»

«Kas siis kord nii oli, et vanaisa oli, aga isa veel polnud?»

«Jah, kord oli see küll nii.»

«Aga sina olid ometi juba olemas, kui veel vanaemagi polnud?»

«Ei, laps. Ka vanaema on meist vanem.»

«Nii et vanaisa on vanaemast ja vanaema jälle vanaisast vanem?»

«Ei, vanaema on siiski pisut noorem kui vanaisa.»

«Kuidas ta siis noorem saab olla, kui on kord vanaema?»

«Oh sind oma küsimistega! Jäta juba!»

„Jah!“

„Aga kus ma siis olin, kui mind veel olemaski“

„Jah!“

4

«Ema, miks need lehed nii kollaseks lähevad?»

«Aga sellepärast, et sügis tuleb.»

«Aga... Terve suve olid rohelised, aga nüüd mõne päevaga kollased... Miks lähevad nad sügisel kollaseks?»

«No see on külma pärast.»

«Külma pärast... Meil on ka külm, aga kollaseks ei lähe... Miks teeb külm lehed kollaseks?»

«Kuule, ma ei tea seda. Küsi isa käest, tema teab.»

«Kas isa kõik teab?»

«Jah... Pääagu kõik...»

5

«Ene, nüüd küsin ka mina sinult midagi. Kes tegi tassil kummutiotsal katki?»

«Mina ei teinud. Ta ise läks.»

«Kas tassitükid ise ka kapi alla läksid, et ma neid ei näeks? — Noh, vastal — Miks sa ei räägi? — Või pean ma sind —?»

«Pai ema —»

«Vaata, sa ütled, et tass läks ise katki. Kas tahad öelda, et ka tükid ise peitu pugesisid?»

«Pai ema, kulla ema —»

«Miks sa siis arvad, et ma seda usun, nagu oleks tass võlnud ise katki minna, aga tükkide kapi alla minekut ma ei usu?»

«Neil — neil oleks see juba liiga — kauge minna olnud.»

«Noh, näed nüüd isegi, et valel on lühikesed jalad. Aga edaspidi enam nõnda räägi.»

«Uu-uu... Ma peidan teinekord tükid lähemale... Uu-uu...»

«Ema, sina oled vanaema tütar ja mina olen sinu tütar. Kui ma suureks saan, kas mul siis ka tütar on?»

«Jah, võib-olla küll.»

«Kas samasugune, nagu olen mina?»

«Jah, ka see võib olla.»

«Ema, kas sa tead, mis ma siis oma tütrele teaksin?»

«Noh?»

«Ma küpsetaksin talle iga päev pannkooke ja paneksin peale maasikamoosi, sealt suurest purgist sahvris. Ja ma ostaksin talle selle nuku, mida eile linnas nägime, selle liikuvate silmadega suure nuku. Ja ma ei saadaks teda õhtul kunagi nii vara magama, kui meil on külalised. Kui ma oma tüdrit tõeliselt hoiaksin, siis oleksin talle ka väga hea.»

«Oh sa mu paikene ometi!»

«Miks isa nii vähe kodus on?»

«Ta ei saa olla, ta peab tööd tegema. Ta teeb ametis tööd, niisama nagu mina kodus teen. Kõik inimesed peavad tööd tegema.»

«Aga mina ei tee ju.»

«See on sellepärast, et sa alles väike laps oled. Nüüd võid sa veel mängida. Aga kui suureks kasvad, pead niisama tööd tegema. See on kõigi suurte inimeste kohus.»

«Kuid nii ei saa me kunagi kolmekesi koos mängida — sina, isa ja mina?»

«Ei saa, lapsekene.»

«Ema —»

«Noh?»

«Kas tead, ma ei tahagi suureks saada. Ma jään ikka vaikeseks lapseks. Ja siis võin ma ka ühes oma tütreaga mängida, niipalju kui tal tahan.»

«See on tõsi, et onu Raidla ainult tädi Liisi pärast minu pool kaib?»

«Kuid sa seda võtad?»

«Aga Naabri-Juta rääkis. Ja ta ütles ka, et neil varsti pulmad tulevad. Kas see on tõsi, ema?»

«Sul pole tarvis seda teada.»

«Aga mis need pulmad on, ema? Kas sinul ja isal ka pulmad olid? Ja kas isa sinu pärast ka vanaema pool kaib?»

«Kuule, jata see jutt!»

«See on ju nii hu-vi-tav!»

«Noh, Ene, mis sa oösel unes nägid?»

«Roheline kass läks läbi sinise toa, punane pael

...»

«Aga rohelist kassi ei olegi ju.»

«On küll, unes on.»

«Ja mis sa veel nägid?»

«Sina olid väike ja mina olin suur. Sina tegid valla-
tud ja mina olin kuri.»

«Kas sa seda tõesti nägid?»

«Ha-ha, ei näinud, ei näinud! Isc mõtlesin välja. Ja kui tahad, võib sedagi näha. Uneski võib näha, muidu ise tahad. Mõtled välja ning näed ka. Ha-ha-ha!»

«Kuule, püsi paigal. Muidu katkun kammiga su juuk-
med. — Kas veel muudki nägid?»

«Nägin küll.»

«O jutusta siis.»

«Ei usu seda.»

«Küll ma usun. Unesid usun ma ikka. Jutusta.»

«Seda võib jutustada ainult kõrva sisse. — Ma nägin,

et ma tana tõesti pannkooke tegid. — Kas usud nüüd?»

«Oh sind kavalpead küll!»

«Kas sa usud?»

«No mis mul siis muud üle jääb kui uskuda.»

«Ha-ha-ha! Ha-ha-ha!»

«Vaata, vaata, ema, kui palju inimesi väljas läheb!»
 «See on ju matuserong. Seal kirstus on surnu. Ja need teised viivad teda.»

«Kuhu?»

«Eks ikka kalmistule. Oled seda isegi näinud: palju kääpaid lilledega ja nende kohal ristid.»

«Ahah, tean küll. — Aga miks nad kõik nii mustad on ja nii aeglaselt astuvad?»

«See on leina pärast, südamevalu pärast.»

«Kui mul valu on, siis tahan ma hüpata ja kiserada.»

«Kuid suured inimesed taltsutavad oma valu. Nad teavad juba ennegi, et see on paratamatu, et see kõik peab lõpuks nõnda minema.»

«Mis asi?»

«Aga inimese elu. Et ollakse laps, kasvatakse suureks, vananetakse ja surrakse siis.»

«Nii... Aga ega ometi meie —»

«Kuhu meiegi pääsemel!»

«Ja et mina ja sina ja isa, tädi Liisi ning onu Raidla nagu kõik teisedki —?»

«Jah, lapsekene, kõik — kõik kord tulevikus. See on paratamatu.»

«Kuid ma ei taha seda, ei ta-haal!»

«Ema, kas tänavu näaripuud ka tehakse?»

«Küllap ikka.»

«Ja kas näarikinke ka antakse?»

«Küllap neidki, kui oled hea laps.»

«Kui palju aega on näarideni?»

«Veel kolm nädalat.»

«Kas saab kinke seda rohkem, mida parem laps oled?»

«Nii see on.»

«Ema — kui palju aega on nüüd veel näarideni?»

«Ma ju ütlesin: kolm nädalat.»

«Aga ma küsin juba teist korda ja sellepärast peaks neid nüüd ka ainult kaks olema.»

«Kui ema!»

«Kuhu?»

«Ma tahaksin midagi küsida.»

«Kui küsi siis.»

«Ma ei tea, mida küsida.»

«Ja miks sa siis tahad?»

«See on nii lõbus. Sul on ikka nii imelik nägu, kui vaatad. Sa pilutad silmi, nagu ajaksid niiti nõela taha.»

«See on nii naljakas näha!»

«No küll oled sa alles rumal!»

«Ei, ema. Ega see rumal ole, kes küsib, vaid see, kes ei küsida.»

«Kui?»

«Kuidas nõnda?»

«Jah, ma tean harilikult ikka, mida küsida, aga sina vaatad nii tihti: ma ei tea.»

«Kuid nüüd ei tea sa sedagi, mida küsida.»

«Jah, seda küll. Kuid kui ma suureks kasvan, siis küsin ma seesuguseid asju, mida mitte keegi ei tea. Ja siis olen ma kõigist kõige targem!»

Silvia Rannamaa

PAHEMA JALA PÄEV

Peale põhilise õnnetuse — pikemat aega põdeda —
alga see päev üldse otse äparduste lainega.

Kõigepealt jooksis uhiuuel sukal silm maha. Hea veel,
et meenm sukasilmade ülesvõtmise peale nii osav on.
Minul aga jäi vajaka nii osavusest kui õnnestumisest.
Mellast munast, mis ma pannile löin, oli just viimane
munetud ilmselt enne revolutsiooni. Tuli leppida palja
võileiva ja kohviga. Järgmiseks lasksin kaitsekorgid
lööda, kuna triikmasina juhe osutus kõlbmatuks. Et kari-
koni saaks pilgeni täis, ei ulatunud kumbki uutest taga-
vaarikorkidest pesa põhjal. Tuli endal hakata paran-
dama.

Lühiasjad? — jah, aga kummatigi tundsin ennast
nende tiheda kokkusattumise tõttu kiirele hommikutun-
nile nagu mistahes kõrgemaastmelise hingelise trauma

puhul. Võrdlema hakates — mitte sugugi teistmoodi kui näiteks sel mälestusväärsel päeval kaks aastat tagasi, kui meile tuli kosja tundmatu blond kaunis paludes minult mu mehe vabadust ja nime, kuna tol suda pidavat nagunii pikemat aega temale kuuluma (kuigi selle kingitava organi loodushk valdaja ise paar tundi hiljem seda jumalakeeli eitas). See tähendab, et siis kui nüüd, tundsin ennast põlglikuna, tigidana, isiklikult solvatuna!

Siis ma vaikisin ega olnud võimeline isegi oma jao sõna andma. Nüüd aga päästis selline emotsioonist minus valla kibeda kirumistormi tavalises naeruväärse üldistuse vormis. Valasin oma kauakogunenud ja üh aruse vaimukuse kõikidele munemisvõimelistele kaudadele, sukakudujatele, korgitegijatele, kogu plaanimajadusele selle igaveses eneseületamise kires ning terve eesrindlikule tehnikale, mida mina, mittepärast nork naine, pidin nüüd lauanoa ja traadijupi abil tõutama.

Taoline kirumine sarnaneb pihtimisega — see kergendab pisut. Kui ma siis veel tõmbasin selga oma alles elinõhtul kättesaadud uue kleidi ja ennast peegli ees imitlesin, suutsin oma peegelpildile isegi naeratada.

Õnnetuseks tuli memm just sel hetkel oma mõistlikkusega. Ega ma ei kavatsevat uut kleiti ometi kohe selg panna. «Katsuksid kuidagi oma pluusi siluda,» tähendas ta tagasihoidlikult.

Mu pahameel paisus uuesti:

«Siluda. Ei tea millega? Kas jälle sinu triikmasinalokuga. Üldse, ma ei mõista, kuidas sinusugune korralik inimene lepib sellega, et võhivõõrad inimesed logistavad ja lõhuvad su asju, aga kui mina sind palun enda juurde elama asuda, siis ei tule see kõne allagi. Proual pole seal omaette elamist, proual on provintsis igav!»

Valusad kohad ei anna vaikida. Ükskõik kui kaugelt või kaudselt, kuid sõnade teravik pöördub lõpuks alati otsaga sinna, kus istub pahameele pärispõhjus. Taadimatustest saadik kempleme memmega selle küsimuse ümber. Kuigi memm on vaikiv ja isegi alandlik, paneb ta vastu oma imehkul passiivsel viisil ja sellise jõuga, mis mind iga kord uuesti rabab. Ma ei suuda leppida mõttega, et tal on õigus elada nii, kuidas talle meeldib,

et ta seda õigust isegi kasutab, vaid ma apelleerin tema eesistmõistetavusega emaarmastuse ohvriks loomatusse.

Teinud viljatutes kirjalikkudes ja suulistes vaidlustes pole vahel pole ma saanud talt ühtegi mõistlikku põhjendust tema keeldumise kohta ning seepärast mõtlen meeldumise tige da loogika ning fantaasia abil neid ise välja. Üks mõnitavam ja ülekohtusem kui teine. Mind ei püüda seegi, et ma oma ülekohtu tunnen. Vastupidi, meeldub sellest ainult ebaõiglasemaks ja naeruväärsemaks.

Memme ohkav vaikimine, mis polnud seegi kord muutunud nõusolek, vaid tema viis vastu panna, sundis mind loomult kõrgendama.

Lootan seda nii, et sulle on tähtsam käia kastmas oma kuningisuguseid petuunlaid isa haua, kui mind meeldida. Kas tõesti haua eest hoolitsemine on sulle tähtsam kui elav inimesel — su oma laps? Aga võib-olla pole mindki enam kauaks. Tunnen seda viimasel ajal nii palju.

Õnnetused purskamishetked inspireerivad inimest enamasti ikka ootamatutele avastustele. Mõte, mida ma mõelnud, sündis tegelikult momendi hoos, kuid tundus mulle samas kohe ammuse tõena ning mind ennastki vallutas selle kohutavus. Puhkesin nutma sellise ägeduse ja haledusega, mida suudetakse tunda ainult üksi meelenda vastu.

«Mis sa nüüd jälle,» libises memme käsi üle mu kukla ja ütles. «Et sina ka põrmugi taltsamaks ei muutu. Tead ju isegi, see tänavune gripp on niisugune — tagajärjedega. Küll paraned sinagi, jää ainult rahule. Sa pead ennast ikka rohkem kokku võtma. Mõtle sellele, et sa pole maailmas üks...»

Kuigi memme sõnades polnud midagi rahustavat — ta ei raakinud üldse peasjast —, rahustas ta jutt mind mõneti. See on alati nii olnud. Juba kauges lapsepõlves meeldis see hääl rohkem oma madala pehme kõlaga kui sõnade sisuga. Pisarad lakkasid. Võtsin ta käe ja murusin oma põse selle vastu. Tegelikult ma ei tahtnud midagi muud, kui olla jälle laps, kes võib ja saab vähemasti osagi oma kohustuste ja vastutuse koormast lükata endast tugevama inimese õlgadele.

Tundsin ennast äkki sellena, kes ma olen — väsinud juba kõvasti kulunud, keskeas naisena, ja samal ajal lapselikku vajadust seda mitte tunda.

Jälle oli see memme hää, mis mind tegevusele äratas. Ta lisas lõpuks:

«Sellest asjast räägime pärast pikemalt. Võib-olla oleks siiski parem, kui teie siia koliksite.»

Juba teist korda tuli ta selle absurdse mõttega. Ta teab, et Edgaril oleks võimatu oma töökohta vahetada. Ta peaks siis ehk isegi kutset muutma. Aga niipalju ma oma meest tunnen ja tean, et kutseala, mille ta juba poisikesena oskas teadlikult valida ning mis teda kakskorda on kaevikutest päästnud, ei vaheta ta surmaa. Üldse, meid on seal oma majapidamisega neli, tema sinuga aga üks. Ometi pole mu memm ei rumal ega ebamõistlik. Midagi hoiatas mind lõpuni mõtlemast. Tundsin, et just seal kuskil on miski korrast ära ja et selle avastamine ei valmistaks mulle rõõmu. Kiirustasin ennast hetke jooksvatesse vajadustesse sisse lülitama.

Arstile jäin loomulikult parasjagu hiljaks. Selgus, et olin sattunud just dr. Lemmesoo, sanatooriumi peaarsti ja röntgenoloogi vastuvõtupäevale, millal tung on eriti suur. Kuigi ma selle silmapilguni ei olnud dr. Lemmesoo nimegi õieti kuulnud, tundsin jalamaid, et ainuüksi see arst oleks suuteline minu salapärase haiguskollet avastama. Mu haleda seletuse peale, et ma just selle arsti pärast provintsist siia sõitsingi, et mul pole võimalik järgmisel korral tulla, peatus mehhanism barjääri taga hetkeks, kahmas mu saatelehe ja kadus kuhugi kõrvalruumi sõnadega:

«Ma vaatan, aga ma ei usu.»

Mina ka ei uskunud, ja seda üllatavam oli mulle, kui tema tagasi tuli jaatava vastusega ning koguni naeratas mulle sinna juurde.

Selle naeratuse vastukajaks oli minus aga väga üürikas. Kui ma ooteruumi jõudsin, leidsin selle sõna tõsisel mõttes täiskiilutuna ja mul tuli seista. Ajaviitaks arendasin kriitikat, mida — kui arvesse võtta, et on olemas al- ja ülalttulev — võiks nimetada kõrvaltkriitikaks. Ei meeldinud mulle see kuhjumisest tingitud seismine, ei teiste haigete tusased ja tühjad näod, ei hoopiski mitte seinte inetu potisinine värv. Ma ei tea, kas roho-

loom või roosa oleks parem, kuid see sinine tundus luba-
võtt auge ja meeleolu häiriv.

Et arsti nimega oli mul tegu. Lemmesoo? — muidugi on see omal ajal eestistatud. Kuidas on arukas inimene võinud endale võtta nii maitsetu nime? Tõenäoliselt pretendeerib selle nime kandja koos oma kutsega mingile üldisele inimsoo heategevusele. Olin juba niivõrd väsinud, et hakkasin kahtlema sellise nimereklaamiga arsti meelitsunilistes võimetes.

Kuuleks kutsuti uus grupp haigeid sisse, sain istuma ning leppin oma oletuste arenduses otsekohe huppe paremale. Tõenäoliselt on see nimi tal vurtspoodnikkudest võetud, ja lõppude lõpuks olgu ta nimi või «Ainult ühna-teen-teid-terveks» — mis tahtsust sel on. Pööras, kui ta leiaks mu seletamatult kõrge ihusoo-
puse, hooluse ja pideva, otse elutüdimuseni ulatuva vä-
simuse põhjuse. Meie rajooniarst jäi kopsude juurde, kuni ta ise sealt midagi peale vanade jälgede ei leid-
nud.

Mured, mured, mured! Et neist ajutisekski vabaneda, läin lahti kaasavõetud raamatu. Balzac pole tõesti mingi murelikele ega pahuraile. Liiga palju on temas sõna mis mindki mürgitab — üleolekut ja põlgust. Kõik on sealjuures see, et tema geenius seda kõige üle noormist tadelikult õigustab, minu küündimatus aga ainult naeruvaaristab ning sellisena mind ennast koor-
mab. Mis tema juures aga mu kukla praegu eriti kan-
geks ajas, on lema vaimukad teravused kõige provints-
liku arvel.

Kuusteist aastat tagasi sattusin oma armastusabielu tõttu provintsi ja länu sellele sirdistutamisele tunnen ennast nuud provintsis elades pealinlasena, pealinnas kulus kaies — provintslasena.

Ma teen nii endale kui teistele igal võimalikul juhul selgeks, et pole olemas mingit territoriaalset mentali-
teeti ega elulaadi, sest oma lapsepõlves ja nooruses nägin neidsamu väikesi inimesi oma igapäevaste väik-
lustega nagu hiljem provintsiski, ja et inimeste õnne-
puudlused jäävad alati inimese juurde, paiknegu ta
mistsõhes laiuskraadil. Kuid ma tunnen vahet. Võib-olla
see on ainult selles, et rudemoed, lööklaulud ja -laused
jõuavad meile provintsi mõni aeg hiljem. Kuid seal see

vist ongi. Mitte selles, et mood, ja üldse kõik uus, jõuab provintsi hiljem — ka see ajaline vahemaa vahendab tehnikaajastu iga uue leiutisega —, vaid selles, et linn harva provintsis sünnib. Sünnivad küll vahetevahel suured inimesed oma suurte mõtetega, aga enne kui nad nendega maha saavad, ruttavad nad suurlinnas ämmaemandate juurde ja provintsi oodaku ikkagi tulemusi vaikselt kannatlikkusega.

Oma vaikselt kannatlikkuses püüame teha ükskõikset nägu hapude viinamarjade suhtes. Me isegi põlastame ja klatšime. Meie lõbu on põlastada ja klatšida, teiste lõbu ennast põlastada ja klatšida lasta, kuid imelikult kombel tahaksid esimesed meelsasti oma lõbu viimas teha vaheada, mitte kunagi vastupidi.

Kas tõesti sellesama tühise vahe pärast, selle ainult rütmilise erinevuse pärast ei taha minugi ema meie juurde elama tulla? Ma ei suuda seda uskuda, nii tagasihoidlik ja vähenõudlik kui ta enda suhtes alati on olnud. Seal peab midagi muud olema.

Tean, et ta pole mu mehest kunagi hoolinud. Ta seisab vastu juba siis, kui minu südamele jäi ette noor, ajutiselt provintsisist pealinna saadetud raudleesener, kes võlus mu ära oma hea kasvu, tantsumeisterlikkuse ning hõõguvate silmadega. Kui sellele lisada osavad unistused hastukoostatud tulevikust meie kahele, minu käetokandmine sinna juurde, pole ime, et mina, äärmuseni hõõrutud ja hellitatud, potilillelik tüdruk, armusin põhjalikkusega, mida peaaegu ilalgi ei õigusta objekt ise, vaid mida kutsus esile üksikute loomuste kirglik pillamisvajadus mis ei esita omalt poolt ühtegi tingimust ning sellisena oimerdab nagu pehme roheline ussike elu laiade maanteele tugevate tallata.

Seal uures pole ma õppinud ei kaitsevärvi kasutamist ega koorikut kasvatama ja minu amukene võitlusdeviis on: kui teised võitleksid ka minu eest ja jagaksid oma võidu magusaid vilju minuga! Kui nad seda teha ei taha, muutun kibedaks iseenda saamatusest ja abituselt. Heatahtlikud nimetavad niisugust olevust — eluvõõraks unistajaks.

Veidi imelik on seda ütelda naise kohta, kelle tütar hakkab juba jõudma teie-ikka ning kullap vahib uisuteel poissi.

Alles alle tegin ma seda isel. Või oli see üleeile? Või oli see tõesti kakskümmend aastat tagasi? Millestki olen ma aga vahepeal liiga vasinud. Mu ema ei taha seda mõista, või ei salli ta tõepoolest oma vaimeest, selles hoolimata, et see teda kõrgelt hindab. Ma pole oma ema kunagi jutustanud seda kurbnaljakat kosimislugu. Mul tuli seekord andeks anda ja leppida oma ema töötusega, et see on esimene «arusaamatus» ning jätan ka viimaseks. Ta kiidab alati mu erakordset võimet andedada ja isegi unustada. Millegipärast pole see võime mind õnnelikuks teinud ja mulle viirastub, nagu pööduks mul midagi olulist, midagi, mis eraldab selgrootut selgrootutest!

Mind ei kasvatatud minu päritolule ega ümbrusele vastavalt. Olin oma läbini tervete ja tublide vanemate lasteks ainus ning sageli haige laps. Mu vanemad püüdsid teha kõik, et ma midagi ei kuuleks, näeks ega omandaks oma ümbrusest, ja nad pingutasid ennast väga, et mul oleks võimalik — edasijõudmise puhul — unustada ning maha salata oma päritolu. Lühendab — neid endid ja nende elu!

Lapsena oli mulle suurem jagu ahvatlevaid asju keelatud ja ebameeldivaid peale sunnitud. Sel ajal kui teised minuealised majalapsed kitsal koduõuel või otseselt elamusohtral tänaval mängisid igasuguste keeldude ning käskude unustuseni, pidin mina tikkima mänguguseid totraid, tarbetuid linakesi, linikuid, kattedeid ja kaitsekindakesi või harjutama igavesti viletsal, alati haiglast äraoleval klaveril.

Säärane kasvatuskorsett andis ennast suhteliselt vähe tunda noore nõtke olendi juures, küll aga tunnen ma selle moonutuse jälgi nüüd, ja on täiesti ime, et minust pole kõigele lisaks saanud veel täielik tikandite- ning muusikapõlgur.

Mu endassepöördunud vaatlused katkestas õe hüüd: «Palun järgmised!» Meid oli jäänud sinisesse ooteruumi ainult kolm viimast. Sisenesime halvasti lõhnavaesse pühasesse pimedusse. Olin viimaste seas kõige vanimane. Kui ma aparaadi vahele astusin, tundsin kerget pööritust. Mulle tundus, et minule korraldi eriti palju: «Hiljapalsti Stoppl! Veel kord!» Mus tõusis erutus. Tähen-

dab — on vist midagi! «Kas töötate? Kellena? Mida last?» Kui arst jõudis küsimuseni: «Kas olete oma eluga rahul?», pidin aarepealt vastuse võlgu jaama. M. s mõttes selline küsimus? Arstina peaks ta teadma, et haig inimene ei saagi oma eluga väga rahul olla. Ja peale mis puutub see kopsude labivalgustamise protseduur? Kehitasin isegi õlgu, mis pidi küsijale veidra skeetilis varivastusena näima, ja lisasin: «Enam-vahem.»

«Hastil Ruetuge ja oodake koridoris, palun!»

«Seltsimees doktor, kas — kas on siis ikkagi midagi tõsist?» tahtsin otsekohe teada.

«Ma palusin teid eesruumis oodata. Tulen kohe ja räägin teiega,» vastas arst oma sõnade ametlikkusest hoolimata kuidagi nagu südamlükema või lihtsalt julgustava häälega. Sel hetkel vilksatas mulle õige nõrgalt selles hääles midagi tuttavat.

Olin ainuke, keda oli kästnud eesruumis oodata. Esimene mõte oli kohe — kindlasti sellepärast, et mu hada on nii tõsine. Kuid mõni minut koridoriaknast välja vahtinud ja silmi jälle valgusega harjutanud, jõudsin tõenäolisemale järeldusele — olen kaugemalt tulnu, sellepärast.

Kui kabinetiuks avanes ja ma õe selja taga arsti nägin, tundsin ta kohe ära, sellest hoolimata, et ta on nüüd tugevakasvuline rühikas keskealine mees. See on ju mu lapsepõlveaastate Liebsohni Olaf! Sattusin hetkeks segadusse. Kuigi teataval määral tuttav, poleks muul pähegi tulnud seda tutvust tutvuseks pidada, sest misugune pikk aastaterodu ning põhjalik unustus seal vahel poleks seda muidu võimaldanud kui kõige tavallisem abitahtja ja -tarvitaja püüd iga hinna eest saavutada või luua mingeid erandlikke sidemeid sellega, kellest kuidagiviisi oleneb heaolu.

Mulle täiesti ootamatult ning, mis seda salata, meeleheaks astus doktor minu juurde näo ja naeratusega, mis vaieldamatult lunnustas ja minu meelest isegi ülehindas meie vana n.-õ. tutvust. Veel rohkem tegid seda ta rõõmsad sõnad:

«Suu me siis viimati kohtume, Karin Soo, vabandust — Murd» Seisin tõelises hämmelduses. Oli muldugi liigutav ja meelitatav, et tundud tohter tunneb minus veel oma kunagise üleaedse. Aga see aeg ise on ju nii

kaugel, et sellel ajal sündinud laps peaks olema juba

Mul on isegi raske kohaneda tema peaaegu põhjendamatult jällenagemisrõõmu ning südamlikkusega, millega ta palub mind oma kabinetti, ja et kui mul on temaga mõni sõna juttu ajada.

Juttu ajada — millest? Minule diagnoosiandmist või raviesinamist ei tarvitseks kull nii pidulikult teha. Tund mis muud juttu oleks dr. Lemmesool, kelleks ta mind osutub, minuga ajada? Ta vabandab, et peab mind veel pisut oodata laskma, kuna temaga kaasa tulnud õde hakkab talle esitama mingeid omi pabereid ja plaane. Ta on nende töö igapäevane osa ega huvita mind. Jällegi ainult nende mummikat ja žeste. Mulle hakkab kohe tema õe eriti aupaklik hoiak.

Isimlik omandusmeel ja mina-maania on arenenud nii kaugele, et meie kõige juhuslikum tuttav, kui ta oma isikliku väärrikusega või teenetega võib p. sutki kasvatada kõige kaudsemat helki heita meie enda isikule, muutub otsekohe «minu omaks», uhkustusesemeks ja isegi momendi meeleolu eest vastutavaks. Nii minagi tunnen õe aupaklikkusest ning kõrvalpilgust, mille ta mulle viskab, põhjendamatut meelehead ja uhkust. Tundeti pole mul sealjuures selle kõigega muud sidet kui ainult juhuslik kokkusattumine, et me lapsepõlves elamine samas linnas, ühes linnajaos, ühel tänaval ja ühes aadressinumbri all: tema hoovi-, mina tänavapoolses majas, ning meie kodude aknad — meil oli neid neli, temal kolm — olid vastamisi.

Palju rohkem kui Olafit, maletan ma millegipärast tema ema Liebsohni Netet ehk Kuradi-Netet, nagu teda aldiselt veel hüüti. Mulle meenub samal momendil, kui ma üle paberite kummardunud doktori naost ta ema nime otsin, täiesti sobimatult, et dr. Lemmesoo on ainult poeg. Meenub seegi episood, kuidas ma seda teada

Preimehe Jarta, suur, varaküpsenud tüdruk, üks nendest, kellega mul oli lubatud läbi käia, kutsus mind ühel õhtul koridorimurka ja sosistas: «Tead, Kuradi-Net on preili.» Minu juhm vaikimine sundis teda edasi seletama: «Noh, kas sa ei saa aru Preilidel ei tohi lapsi olla.» Oskasin ainult küsida: «Kust sa seda

tead?» Tema vastus «Majaraamatust nägin» jättis mulle kauaks ajaks kujutluse, et majaraamatusse on kirja pandud kõik, mida inimene tohib või ei tohi.

Olin sel korral veel liiga laps, et inimsuhete seilast küljest midagi mõistlikku taibata, kuid küllalt vana ja Jarta üleolekule vastuvõtlik, et see mind huvitama hakkas.

Sattus nii, et õige varsti peale seda juhtus meie kilsel kiviprügisel Arkaadiamaal üks tavalistest agullaste draamadest, mis oma järelkajana tõi sama kusma mitmesse majja arutamiseks. Nimelt pistis kingsepa Oskar poisilikus mängutuhinas oma «tuki» Olafile liiga energiliselt nina alla, nii et mäng muutus silmapilk tegelikkuseks.

Üks mu lapsepõlve elavamaid mälestuspilte ongi see, kuidas Liebsohni Nete surub oma vasturabelevat ja verise lõuaga poega, kelle nina ees ta rätikut hoiab, peadpidi enda kaenlasse ja tema sõnadetulv ning kisa jõud tundub otse inimlike võimete piire ületavana. «Tapja» on õuest muidugi targu kadunud. Küll aga seisab seal tema eest väljas ta hoolitsev ema, kes ka kõik käiku laseb, mida ta inimese alandamise ja solvamise alalt iganes teab, kuid Kuradi-Netet ta oma jõu ja kirglikkusega ei ületa. Kõige enam korratakse Nete poja vastu sõna, mis on tihedalt seoses Jarta hiljutise avastusega ja mis oma leidlikus liittähenduses rüvetab nii poega kui ema ühel hooil.

Kuigi minu memm mind otse sõja alguses aknalt ära ajas ning aknad hoolega sulges, polnud sellel ettevõttevõimel minu puhaste lapsekõrvade suhtes sugugi soovitud tagajärgi. Usaldades minu kuulekust, läks ta ise koridoriaknale asja jälgima, unustas aga, et ka mina olen inimeste laps.

Mäletan, et peale harilikku sensatsiooninaudingu ning uudishimu, mis seekord nii lopsakalt ja üksmeelselt vohas igast aknast meie ning naabermajades, oli minus tugevam eriline imetus Nete vastu. Mu kujutluses oli see tõmmu, karme, valkuvate silmade ning hammastega naine seotud paljude minu muinaslugudega. Enamuses oli ta kuri ja ilus võõrasema, kes peeglist teada sai, et mina, Lumivalgeke, olen maailmas süski ilusam kui tema.

Üks oli Nete mitte üksi minu lapsefantaasias, sest (põhjalik) perekonnatuli meie läbikostvates väikestes hädades tekkis mõttevahetuse korras naise ja ilu üle, kes ühes poissmehest poeg või koguni väsinud pereisa võttis lausuma, et Kuradi-Nete on, õigust ütelda — pead ilus tükk!

Huvitava kombel ei teinud see, et Nete oma väliseid võimeid meeste poolt ega naiste vastu ialgi ei kasutanud, ühtegi naist tema suhtes ei leebivaks ega vahepealset erapooletukski. Mul on meeles, et sel lahingupäeval kui Nete asjad ka meil arutusele tulid, isegi minu trookoolukas memm isale ütles: «Juba tal siis ikka mõni võim peab olema, kui teda ükski mees pole tahtnud.» Ta isal vastas: «Küll sellel juba tahtjaid leiduks, kuid on ju nii uhke, et ei lase kedagi ligi,» muigas memm oma hapult: «Pole see poiss tal ka nii Maarja kombel tükk!» Kui isa veel vaidles: «Kes teise inimese asju teeb!» Räägitakse, et see mees olevat tal kinni kukkunud, tähendas memm juba üsna sapiselt: «Pulmaoöl võis isa ei saanud siiski veel jätta: «Noh, kui oli poliitiline, nagu räägitakse.» Alles siis vist märkas ema minu kikkis kõrvu ja isa kissitavaid silmi ning tõmbus kohe tagasi: «Asi nüüd lapse ees arutada. Eks igaühel ole oma elu. Kui ta ise nii tige poleks, kellel taga siis asja oleks.»

Mina aga, ja arvatavasti ka isa, sest seda tunnistas ta pilklikult venitatud «Noo?», tundsin, et ikkagi oleks. Tingedust jätkus igal naisel ümbruskonnas priiparast, ilu aga juba mitte. Ja meie, lapsed, seisime oma iluete silmade, kõrvadega seal juures ning laskisime oma vastuvõtlikku lapsemeelde sadestuda kõiki elu juhuslikke poripritsmeid, mida nii ohtrasti kleepub tükikasvanute sõnades, mõnikord ka parimatel nende

Üks voorus on väga noortel tütarlastel oma emadega üheldes ometi. Nad suudavad oma suguõdede ilu imetleda, kadedust tundmata. Minule oli ja jai Nete ikka ilusaks, pisut müstiliseks olendiks, sellest hoolimata, et ta nii kergesti plahvatas kõige tavalisemates olukordades naabritega ühiskoridoride, kamlate, pesukööride ja solgirestide pinnal. Ma isegi õppisin salaja peegli ees tema viisi — panna raakides üks käsi puusa

ja teisega jäljendamatult jõuliselt ning veetlevalt žanri kuleerida.

Tähelepanu vääriv on seejuures veel, et nii kuidas naistele ei meeldinud ema, neile enamikus meeldis poeg ja teda toodi tihti teistele jõnglastele eeskujuks, ka teda selle eest sugugi pantama ei tikkunud. Ja poleks isegi sama osav olnud kaklustes, kui ta oli tubli oma eritaseme igasugustes toodes aitama, oleks ta ehk pidanud tooma mõnegi kannatusohvri naiste tühise kiituse vähetähtsate väärsele altarile.

Meie, tüdrukud, eriti aga mina, ei jaganud ka sellist küsimuses oma emade tundeid. Vastupidi — lapsemõistuse mingi seletamatu ebaloogikaga olin ma kiindunud emasse, kuid isegi peaaegu ei sallinud ta poega.

Väikeste lastena läks asi veel kuidagi. Kuid tüdruk kes saavutab täisealisuse alammäära tunduvalt varem kui poiss, on sellele nii uhke ja suhtub omaealistesse poistesse sellise üleolekuga, millest tal mõistliku kasutamise juures jätkuks eluks ajaks ning mis aitaks tal reguleerida mõnegi puudujäägi igavesti ebavõrdset sõjas meeste ja naiste vahel, enamuse viimaste kahjuks. Igatahes nelja-viieteistaastaste tüdrukute ja poistekohta seda ütelda ei saa. Ses eas teeb tüdrukute sisemine põlgus tihti tasa nende vähise saamatuse.

Mingit erandit selles reeglis ei moodustanud ka minu suhtumine Olafisse, kuigi tema õieti kuulus isegi aastal poolteist vanemasse käiku. Lõpliku hoobi sai tema hea poisi kuulsus minu jaoks siis, kui ma ühel päeval leidsin meie postkastist kirja järgmiste kohutavate ridadega:

«Kallim Karin.

Tule pühapäeval minuga koos liukale. Ootan sind paraadukse ees läpselt kell 12 päeval.

Olaf Liebsohn.»

Kõige rohkem vapustas mind sõna kallim. Oleks see olnud siis vähemasti ainult «kallis». Millegipärast tundsin selles m- ja s-tahe tõenäoliselt juhushikus, oskamatust või vähemasti solvava tagamõttetä vahetuses midagi vapustavalt sündsusetut ja minu tütarlapseau riivavat.

Oleks ta mulle õues või tänaval vastu tulnud ja mind

hõltsalt kaasa kutsunud, ma oleksin arvatavasti läinud. Lood mingisugune kallimaga kiri?! Mu solvus kasvas veel suuremaks, mida rohkem ma sellele mõtlesin ja mida vähem aru sain.

Pühapäevaks olin haige, nii et ma jalgagi toast välja ei läinud, ja Olafist hoidusin tuhande kilomeetri kaugusele. Nüpea kui nägin ta musta kahupead aknal ja mõtlesin, mis minule tundusid alati kiuslikena, tõmbasin ennud tagasi ja kui sain, lasksin eesriidegi alla. See jäigi mulle meie ärakolimiseni. Meie uus kodu oli lähedal vanale vabriku majakeses. Olafit nägin vana maja etauksest kõige tihedamini, sest mu isa muretses talle tulevaks soodsa vahetusega töö, nii et ta sai selle kõrvalt koolis käia. Nagu ma mäletan, käis Olaf siis isegi mõnda kutsel mõned korrad meil. Kuid ta kodutee viis talle päev meilt mööda. Harjusin aja jooksul teda nägema nagu mistahes muud oma muutumatus naabruses: maju, aedu, poste ja — vastutulevaid inimesi. Mõnikord viitatus mulle selle aastatega väga tõsiselt muutunud maailma silmades midagi Kuradi-Nete sädemetest. Kuid minu jaoks tollal mitte kõne alla tulev lihtne, tulevikuta lõupoiss, oma nii tuhandeks tuntud ja ebaromantiline naabrusega, oleks võinud üleni särada nagu jõulujuu, mina poleks seda nagunii tähele pannud. Sel ajal oli minu jaoks maailmas igal sammul midagi uut, midagi huvitavat, midagi erakordset ja kaugused alles sinasid oma puutumatus ahvatluses.

Sis tuli aeg mu elus, kus need sinavad kaugused puhkesid roosatama tõusva armastuse valguses, ning see aeg sattus ühiskondliku tormiaja kõrkevallutavasse keerisesse.

Kinnised ukSED ja aknad prahvatasid valla. Hiiglatõmbetuules külmetasid lugematud potililled ja triphoonelained. Jäi nende endi asjaks kohaneda või mitte. Uue meeletus ja paratamatus voolus hingeldasid isegi tugevad ja kokkupõrgete sageduses aegused mõnedki mõistled üleöö. Suures seaduspärasuses muutus aga inimeste elu tihti juhushikuks ja kaotati üksteist silmist. Oli enam kui loomulik, et minul selles kahekordses keerises uppus isegi mälestus Liebsohni Olafist.

Praegu tema vastas istudes on mul sellest kahju, sest ikkagi tahaksin tema sõbralikule äratundmisele, mis

meie praegust suhet arvesse võttes on eriti meelde vastata kas või ühegi tähelepanuväärse mineviku, kuid ma ei leia sealt midagi peale iseenda iseka ük kõiksuse.

Viimaks ometi korjab öde oma asjad kokku ja lah kub. Jääme arstiga kahekesi. Ta tõstab enda ees lehvad paberid laekasse, suleb selle, äigab korraks käe üle tühjaks jäänud laua, kohendab enda istumiskohta ning suunab siis oma vabaks jäänud pilgu minul. Mina millegipärast tunnen oma pulsilööride kiirenemist ja libistan pilgu maha.

«Miks te õieti arvasite, et teie kopsudel midagi vig on?» kuulen teda täiesti ebaisikliku arstihäälega küs yat. Tasakaalustun kohe ja hakkam jutustama oma haiguse kaigust, selle tunnustest ja rajoonarsti arvamisest.

«Minu arvates on see teil lihtsalt hiljutisest haigusest ja organismi kurnatusest tingitud häire närvikava. Peaksite rohkem iseendale mõtlema. Rohkem vaheldust puhkust, üldse meelelahutusi. Suis, ma usun, läheb si varsti mööda. Teie kopsud on igatahes täiesti terved. Mõned vanad lubjastunud jäljed,» rahustab ta mind.

«Jah, olin ju noorena kopsudega isegi sanatooriumis ja...»

«Tean, tean,» segab ta vahele ja korruga ilustab ta tugevat, kõigest üleaurusest vaba nägu pehme, pisut nurravõitu naeratus: «Mäletan palju teie noorusest. Tean, kui õnnetu te olite, et pidite veel viimases klassis oma õppimise katkestama. Mäletan, et siiski lõpetasite kooll teistega koos. Ärge naerge, aga ma tean sedagi, et lõpupeol oli teil valge pitskleit ja siin kuskil,» ta teeb käega ebamäärase ringi oma rinna kohal, «olid teil roosad õied. Uhtegi tantsu ei jätnud te vahele.»

Vaatan enda vastas istuvale mehele otsa. Ei tihka hästi uskuda ega oska ka reageerida vutele, mis tema sõnades tundub. Sellepärast lausun naerdes:

«Teil pidi aga suis minu kohta hea informatsioon olema. Ka mälu näib teil suurepärase olevat.»

Ta ei vasta mulle kohe ja sellel vaikushetkel tunnen ennast seisvat suure luubi all. Tal on sealjuures ilme, mis ei ruuva mind sugugi, vaid ma isegi vastan täiesti ilma edevuseta tema vaevumärgatavale naeratusele.

«Kui palju on sellest aega tagasi,» ütleb ta mõllikult, «jälle teie silmi nähes poleks nagu midagi muutunud.» Nüüd toimub minuga midagi ammu-ununenut — tunnen plikliku põhjalikkusega ja seda habenedes vaatan nagu ning pooran pilgu aknasse.

«Välke andeks, Karin Soo,» kuulen jälle ta tõsist, kuid sõbralikku häält, mis paitab kuulmenahku ja rahustab meeli. «Mina, näete, pole poeet. Aga noorusel meeliks peaks alati poeet olema. Ei oska minusugune nii nagu peaks. Ei osanud süsksi, kui selleks aeg lädguine õige nüüd kord südamest südamesse, nagu kumbeks öelda. Usaldage mind. Olen selle võimeks oelda, isegi ära teeninud. Kas jah.»

«Olen oma pilgu jälle temani. Näen ta ausaid silmi täis sügavkese pikki kuldseid kiiri ning noogutan õhinaga teie laps, kellelt küsitakse, kas talle tohib juustada hõõkavate lugu.»

«Vaadake, Karin, ma olen alati proosaline toomees olnud. Minu jaoks on elu alati olnud tõsine asi. Kuid ka mina olen kord elus teie pärast salajas Heinega vaimust vandunud. Oodake, ma tuletan meelde:

Sa väike, kel suured silmad,
eks sulle ma ütelnud,
et armastan sind väga,
et süda mul haavatad.

Kuid üksnes tühjas toas
ma seda ütlesin,
su juures aga — oh, häda! —
seal ikka ma vaikisin.

Me puhkesime mõlemad naerma, sest ta oskas seda meelde nii andekalt koomilise paatosega.

«Jah, on hea naerda, aga suis olin ma naerust teie kaugel. Kas mäletate, Karin, seda õhtut, kui tuln teie isa tööle kutsuma? Teil oli külalisi, te õhetasite ülest ja teil oli väga kiire. Isa käskis teil mind sisse kutsuda, aga teie ütlesite mulle: «Kui teil aega on?» ja lämadest lugesin, et teil endal pole seda minu.

«Ma läksin ära Marssisin kogu õhtu ja pool ood tanaval, kuni viimane külaline oli lahkunud ja viimaseks jäänud... Nagu eile oleks see...»

Ma ei mäletanud niisuguse õhtu olemasolugi, vaid vahem iseennast sel õhtul, kuid püüdsin siiski vaielda.

«Te kindlasti mõistsite mind valesti.»

«Te ei hakka ometi oma noorust ja otsekohesust vabandama?» naeratab tema. «Jah, kui imelik see on, mida kõik üks noor inimene on valmis teise hea tegema, isegi siis, kui sel teisel sellest aimugi ei ole. Kas te teate ka, et teie pärast, Karin Soo, hakkasin ma arstiks õppima, kopsuarstiks — mõistate? Seda te kindlasti teate, kui raske ja kui hullumeelne üritus see mulle esialgu oli. Õnneks tuli siis neljakümnes aastal Kuudas ma esimesel kursusel hambaid kiristasin. Tahtsin kogu tarkuse ja diplomi ühe aastaga kätte saada. Vahel peal võisite ju teie surra või — mis veel halvem terveks saada ja teil ei oleks siis ilalgi mind tarvilainud.»

Olen talle selle irooniavarjundi eest tänulik. See võtab muidu nii ebatavaliselt jutuajamiselt, selle pilkikkusevõimaluse ja asetab kõik seigad nende loomulikkusse.

Kuulan teda ja püüan algul kombekalt endas summutada neid arglikke rõõmutulukesi, mis minus ükslekojajärel süttivad, kuuldes võõra mehe jutustust tema elu haaravast, kirglikust unenäost, mille lätteks olen olnud õieti mina ise. Ma suudan veel kuidagi vastu panna selle unenäo enda hullutavale veetlusele, kuid ma ei oska üga suuda pidurdada enda avastamise meelitatavat rõõmu mehe — suurepärase, tugeva inimese — südames. Südames, milles noorusearmastuse jäljed pole mitte kergelt lenduvas kriidikirjas, vaid valusa, armutu sulega sisse graveeritud!

Minule tundus Liebsohni Olafi elu oma ajal kahtlemata tuimana ning raskena, kuid doktor Lemmesooli kuulen, kui väga hästi tal elus on läinud. Isegi naislega olevat tal õnne olnud, nagu ta kinnitab. Ainult kolm on tal neid üldse olnudki: tema ema, mina ja ta enda naine. Saan teada, et tänu oma lootusetule kiindumusele minu vastu pole ta ennast as atult kulutanud üheski inimväärlikust alandavas peibutusromaanis. Töö on palju aastaid olnud talle kõik. Selsamal põhjusel abielluski ta suhteliselt hilja, kuid väga õnnelikult.

Midagi enam poleks ta saanudki ütelda, et näidata

minu muu jutu siirust. Kui selles ongi pisut poeetilist

niisugustel erandjuhtudel peaks olema meeldiv, on vumane kinnitus tema poolt tagatiseks, et see pole tavalist meheliku loomu võrgutusvajadust, vaid puhtalt tavaliku usaldusega anduda hurmale, mida mina soovin minna jaoks sisaldavad.

Kuulan mulle tunda unustatud nooruse võlu, kui see, kui meelest ma olin kunagi kõikidest kaunim ja ihal-
davam, oma ümbrusest alati puhtam ja parem
tunnetaks, mulle seda veel kakskümmend aastat hiljem
meeldib ütelda! Kuigi ma ise näen ennast senes kaug-
uses ja sellises perspektiivis pimedas ning juhmi pilka-
ga, kes oleks suiski palju rohkem eluvitsa vää-
rtust.

Minna, kes ma teda ega ta armastust ei osanud näha, kui see mulle päev päeva kõrval vastu tuli, mind
nii truult varjuna jälgis, näen seda nüüd nii lugutava
sõnaga tema mälestuste avaral ekraanil.

Ta on algul kurbaljakaid pilte noorest, muidu nii
noorlikust mehest, kes kõnnib õös ja sajus meie täna-
val oma aimuseta Dulcinea akende all, meeleheitel selle
kurtusest. Kuid näen ka palju vapustavamaid asju, ta
oma ootamatul surma just uue, parema elu lävel, jõud-
mata ara oodata mehe vangist vabanemise suurt pidu-
päeva. Näen painavaid pilte sõjaajast: loomulikult väsi-

l pikki rännakuid, loomavastast verist sõjalööki;
nõrgu surmavat kangelashaava; lootusetuid taatsare-
päevi; eraldatud, võõrast elu sügaval tagalas; inim-
like võidulootusi ja igal pool ning alati ühesugust pii-
navat nälga vaba, loomuliku elu järele uuestisündival
kodumaal ja — minu järele seiles elus!

See lagurpidisõudmine mälestuste rahutule merele,
mis oli alanud peaaegu kerges seltskondliku vestluse
toonis, on nendesamade mälestuste sugereeriva toime
lootu nii elavnenud, et vähehaaval on sellest kadunud
konventsionaalne distants ja järele jäänud ainult kirg-
lik, vahenditu pihtimus.

Võtan ja tumenenud, otsekui avardunud silmi ja mul
on kahju, isegi piinlik olla sealt peegelduva valusa vas-
tikaja tunnistajaks. Võin aimata, kuidas ta homme mõt-
leb ja tunneb, ning selleparast teen kohmaka katse
loodi muuta.

«Teil on tõesti hea saatuse, sest teile õnneks sai minu vahepeal provintsipürjeli ebahuvitav emand.»

Ta ei võta minu visatud mängupalli vastu, vaid vaatab kib, replüki isegi mitte tähele pannes. Ka mina loobun ja vastan jälle ta pilgu sissepoole pöördunud, valla vale jõule.

Oleme jõudnud hetkeni, kus minevik mere vahel maha raagitud ja selle hõõguvad varjud on jätnud endast järellainetuse, mis annab käesolevale hetke kirjeldamatu soojuse. Upun kõigi meeltega sellesse, mis mind peaaegu füüsilise tajutavusega ümbritseb.

Nüüd tunnen ta pilku nagu kallistusi libisevat enda juuste ja lauba ning sukelduvat mu pärani avatud silmisse. Tunnen otse üleilmlikult tugevat taha neel sulgeda.

«Kui ilus te ikka veel olete, Karin!»

Tunnen kirjeldamatu lõbuga iseenda nägu, nii nagu see avaneb meelitusele, sõna imellevale sisule ja helitavale kõlale, kuidas selles taastub midagi iseenda kaotatud paradisi lühikestest päevadest uue küpse julgusega.

Ma pole ilalgi osanud õieti koketeerida ja olen isegi pisut põlastanud selle võime omajaid nagu kunagi andunud andekaid. Sel hetkel ma suski, ei tea kas naiselikult uhkusest või nõrkusest, sooviksin omada rohkem seda oskust allutada oma ilme teadlikule mängule, et taas kehegi varjata seda taltsutamatu rõõmu, mis nüüd puhkeb ja liiga selgesti reedab heale inimesetundjale arstile mu põuda, mu naiseõnne kuhtumist, mu seniselt puudujäake südame avaral külvipinnal.

Ma ei tea, kaua me niimoodi vaikides kõneleme; tunnen ainult, kuidas nende hetkede jooksul noorus on tulnud ja tagant järele oma tulised jäljed minusse põlastanud.

Oleme mõlemad püsti tõusnud. Ta võtab mu käe, ja ühe meeletu hetke jooksul tunnen, nagu võiks ta mu juurde alla kummarduda ning suudlusega kustutada meie mõlema hetkelist, kõrvetavat janu!

Raputan pead oma joovastusvõimes ja tasa, nagu räägitakse haigetoas, ütlen:

«Nuud pean ma küll minema.»

Ta kordab häälega, nagu räägiks ta mitte minuga, temaga, vaid oma kõikteadja saatusega:

«Bibi, nüüd pead sa jälle minema, Karin Sool!» ...

Ikka veel ei ole see tuhandeaastane päev lõppenud. Iseenda emakodu tuttavas mugavuses ja ei mõista ta päriselt õieti midagi vastata.

«Lõpetan juba sulle, et olen täiesti terve. See, mis oli, on möödunud... See ongi juba möödas,» lisan mõtlen.

«Oled täna nii imelik. Juhtus sul seal arsti juures midagi?»

«Mõnest tuleb muusika. Mitte Beethoven, mitte Tšaikovski, mis peaks mu hingeseisundiga rohkem sobima, vaid lihtne paljukuuldud mägedemaa rahva laul: «Oleksin su hauda ma siin, südames valu ja piin...» Tõttel pole mingit tegemist minu olukorraga, aga ometi tahab üks põhjatu, kustumatu kaja mu sees ja ma annan markamatult:

«Kui ilus!»

«Mis asi? Ah see laul? Jah, meie isa armastas ka alati seda laulu, nagu oleks ta teadnud...» Memm ei lõpeta oma nukrat mõttetuletust ja me kuulame pidulikult vaikuses laulu lõpuni.

Ma mõtlesin järele. Kui sa tõesti nii väga tahad, eks ma siis koli sinu juurde.»

«Jah!» Peab siis tanane päev minu jaoks aina ootama-ks asaldama. «Aga ei. Ära sunni ennast seda tegema. Minu aian hakkama. Nüüd saan. Ainult ütlen sulle, suski, suski sa kogu aeg vastu sõdisid? Näed sa, kui sa mulle seda ei ütlen, mõtlen igasugu lollusi kokku.»

Panem tähele, kuidas ta mind oma tarkade, mõistvate sõnadega uurib:

«Ütle mulle, laps, sinagi õigust. Oled sa oma eluga rahul?»

Hõimikul oleksin talle kõhklemata vastanud — jah! Ma see poleks midagi muud olnud kui poolik vale. Laul aga tahaksin oma vastküpsenud enesetundega teha seda kui suurt tõde, kuid ka nüüd oleks see ikkagi ainult poolik tõde, sest see poleks täpne vastus memme

küsimusele. Nii tark olen ma küll, et teada — elu on mõneb mu ema meest.

Hommikul tahtsin ennast säästa mitte-lõpuni-mõtte-
misega. Nüüd olen valmis lõega sirgelt vastamisi seisma.
Kusin omakorda:

«On sul põhjust arvata, et ma pole? Nüüd aga pead mulle kõik raakima.»

«Kullap sa tead isegi. Mis sa muidu viimasel ajal...
närviline ja tujukas oled,» lausub memm kuidagi ette-
vaatlikult.

«Aga m.da siis?»

«No, kui sa ei tea, kas sul siis on tarviski teada?»

«On tarvis, memm, onl Vaata, memm, ka mina pol ammu enam laps. Mul on ju endal lapsed, ja kui mil minu, siis nende pärast pead sa muile kõik rääkima, kõik, mida tead.» Seda üteldes tunnen, et mu laste pole see teadmine kindlasti millekski hea, isegi vii. mulle endale mitte, kull aga on seda vaja memme ja minu vahekorra pärast, et ukskord omeli lõpetada so. mõtletu uhe uhkusest ning teise heatahtlikkusest kuju nenud pimesikumäng.

«Jah, laste parast. Nende ja sinu parast minagi. Mõtle sinu alati, et hoiar seda kodu siin, kuni elan. See oli ka minu viimane soov. Mõtlesime ikka, kes teab, kuidas elu läheb, et võib-olla tuleb aeg, kus sina veel oma Marja ja Taaviga siia tuled... Ega see meil niisama tuulest võetud polnud...»

Nagu labi kahekordse uneseina kuulen vana, palj
kuuldud jutustust tavalisele mehelikule omasest olu
naeruvaarsuseni ulatuvast taltsutusmehhanismi lõtvu
sest:

«... juba siis, kui sina Marjat kandsid. Ise nägin, kuidas ta...»

Ma ei taha üksikasjul. Üksikasjad on jälgid. Lasen need oma osavatest kõrvadest moodsa.

Tervelt kaks aastat, alates sellest kohatust kosjaloo-
len põdenud: kannatanud n.-o. psuuhilist avitaminoosi
— usu paldumist inimesesse. Tuleb välja, et mind on
vee. isegi saastatud! Palju varem oleks see pidanud
a.gama,

Esimest korda püüan pisut inimlikumalt mõelda sellele heledajuuksele, tugevasti lõhnatatud neile.

selle õnnetarusest puudus üksnes meie perekonna nimi. Arvesti, kuidas ta meie kodus ringi vaatas ja üksikasju tundis; pilgust, mida ta ei mõtelnudki kuhugi mujale suunata, kui see minu omaga kokku pörkas, — lugesin peaaegu välja ülbust kuni jultumuseni. Hundilikku võltsivaimul Kust ta selle võttis, noor inimene? Arvesti oma suurest illusioonist!

Tal loks tagasi ühiselamusse, samasse, mille nende hoolitsev ulemus, s. t. minu mees, oli ehitanud nõuete-
bühane; avarate akendega, alatise sooja veega duširuu-
ga, kelnakappide ja muude panipaikadega, milles aga
tuli pole ette nähtud paika pisaratele, ja oma kiskja-
tööd tuli tal kahtlemata säilitada lõpuni. Usuga inimes-
tööd tuli tal juba neis aastates midagi otsustavat ette
pöelda.

Tunnen oma äsjase sisemise naeratuse hetkelist tar-
dumisel. Ei, ei! Pean hoolitsema, et see ei kivineks.

• Mu kujutlusse kerkib taäs Olaf Lemmesoo nukravõitu näotatus. Kuidas ta ütleski: «Noorusest rääkimiseks peaks alati poeet olema...» Tema võib seda ütelda! Püüan meenutada, kuidas ta deklameeris Hernet. Selle luuletuse otsin tingimata üles. Samas meenub mulle mõttejatkuna minu noorpõlve luuletaja piiblideviis loost ja kurjast päevast, ja alles täna taipan selle puudlikkust. Mitte passiivne vaatlejatarkus ei anna meile kunjal päeval hea päeva õnne, vaid tõeliselt tugevate võitlus inimõnne puhtuse eest, tema ideaalide kustutamatu õiguse eest olla nõudlik teiste ja — iseenese vastu. On ju neid, kes on selleks sündinud, ja teisi, kes selleks ajajaks kujunevad, kuid teadlikkude kohus on sünnitöö ja luua ainult omataolisi, meie ajale vastavaid — uue päeva inimesi!

. Mina arvan, Karin, et see on tal juba veres, ja nii tundas ta sind omamoodi väga hoiab, nii võib-olla kannatab ta ise selle all ka. Isa oli tal veel palju hullem. Kõik talust läksid teenijatüdrukud alati nutuga...»
Mõõnalt ükskord ometi suudame tõkestada seda salajast muutusevoolu moodunud põlvkondadest?!

Mulle meenuvad mu emarõõmu esimesed päevad ja mu lookord nii õnnelikuna näiv mees. Kui ometi need elu naljad nii valusalt ei hammustaks!

«Sa ei kuulegi mind, Karin?»

«Aga jah.» Kurustades ning nii, nagu jutustatakse naabritest, jutustan memmele nüüd ka sellest õnnetu kosjaloost, naljakat sealt seest mitte unustades.

«Ja sina suutsid talle niisugust asja andeks anda. Poleks ma sinust seda uskunudki.»

«Memm, ära sinagi arva, et see oli headusest. Ei, see oli paraku ainult abitu inimese hirm üksijäämise ja hädas. Ah, tead, niisugust asja unustada võib ainult siis, kui andestatakse nii nagu tugevad andestavad nõrkadele.»

«Aga sina pole ju tugev.»

«Siiski, memm, arvan, et nüüd olen.»

Oma kohvrikest pakkides ümisen laulda: «Otsisin hauda ma siin, südames valu ja piin...», rohkem mõtlesõnu ei mäleta. Kordan ikka ning jälle sama fraasi nagu korratakse õnnesalmi.

«Mis sinuga täna ometi on?» küsib memm juba teist korda.

«Mul on täna sünnipäev, memm,» vastan naerdult. Memm vangutab pead.

Tunnen, hoolimata oma tunnete kahepaiksusest olla oma mehe naine Karin Murd ja samal ajal Karl Soo, Lemmesoo (kui liigutav tundub see nimi nüüd!) uut terviklikkust!

Kõik saab korraga uue sisu — mu igapäevane reaalne tööline koht, mu elu nõrga inimese kõrval, kuid kõigepealt mu laste kasvamine, mu uus noorus nendes, — mille on andnud mulle tagasi tugeva inimese, uue päeva inimese armastus.

On kadunud kibe tühjus!

Sinu unistuseks oli kunagi mind aidata. Sa kartsid, et võin enne surra või sinu abita terveks saada. Su kartus oli asjatu. Sinu soov on täide läinud, sina tark arst!

On lõpul mu õnnelik õnnetuste päev

1958

Kalju Kangur

LEHEKÜLGI «SIGRIDI- RAAMATUST»

MAAILMA-AVASTAJAD

Il me käime ringi ja avastame tukkhaaval maailma ümber minu jaoks ja mina sinu jaoks.

Oled veel nii väike, et kui tahad mulle vahel päriselt midagi vaadata, pead ajama pea nii kuklasse, et kukud ikka istuli. Aga sellest pole midagi, mina olengi selleks et mind üles aidata. Võib-olla on heagi, et üks meist on nii suur ja teine nii väike.

Nõnda pääseme paljulegi lähemale, kuhu me ükskhaaval ei pääseks. Sest selleks, mille jaoks mina olen liiga väike, sobid sina.

Ja vastupidi.

Kõik sõnad, hääled, värvid, esemed, sündmused, mis meid läbivad, kõlavad meile vastu kahekordselt. Sinus heledamalt ja rõõmsamalt, minus tõsisemalt ja kumedamalt.

Ka meie sõnad ja küsimused peegelduvad tagasi meile neivatest kaugustest ja, langedes meid ümbritseva valgustavast seda laiemalt.

Paljudele teedele jäävad kõrvu meie jäljed. Need on suured, teised väikesed. Kohati neid ei näegi, aga need on seal olemas. Nagu mõtted.

Sina oled õnnelik seepärast, et nii vähesest piisab sulle rõõmuks. Ja mina seepärast, et sulle on veel aega lihtne rõõmu valmistada.

Nii me käime ringi ja avastame maailma. Sina minu jaoks ja mina sinu jaoks. See kõik pole alati kerge, aga meil on sellega palju tegemist.

PUUD, MIS VIRVENDAVAD LINDUDE LAULUST

Hommik lõhnas küpsete ploomide järgi. Vana puu teispool võreaeda virvendas lindude laulust.

«Kuula, isa, puu laulab!»

«Need on linnud. Nad on puu otsas.»

«Sellepärast et puu laulabki?»

«Ka puu.»

«Aga kõik puud ei laula ju? Miks?»

«Kui nad on raagus. Kuivanud.»

«Siis on seal varesed... Mäletad?»

«Varesed armastavad raagus puud.»

«Aga miks mõned puud on raagus? Ja mõned laulavad?»

«Nad on nagu meie, inimesed.»

Ei, sa ei pidanudki seda veel mõistma. Aga kuidas ma tahaksin, et ka sina kord oled puu, mis ploomilõhnalistel hommikutel virvendab lindude laulust.

Sest kuivanud puudele istuvad varesed.

AMBLIK, KEL OLIS ISA

Ta ronis sinu kindale ja sa hüüdsid mind appi. See oli suur amblik ja me panime ta metsroosipõõsasse, kust rippusid piklikud veepusad.

Aga ta ei tahtnud meist maha jääda.

«Jookseme eest ära!» andsid nõu.

«Jookseme kaua aega, märja liiva ja niiskete kividete krahmises jalus. Kõik hingas rõskust. Hämardus. Amblikud käe lahti, vaatasid tagasi ja jäid tõsiselt mõtlema, kas nad olid midagi halvasti teinud?»

«Kas nad olid kaua midagi ääretult tähtsat küsida. Aga nad ei saanud asja.»

«Kas nad küsisidki?»

«Kas amblikul on punane tuuleveski?»

«Arvan, et on.»

«Kas tal on kruus?»

«Peaks olema.»

«Kas tal on kühvel?»

«Küllap ka väike kühvel.»

Nad vaht ja mõistsin, et sa polnud veel jõudnud oma küsimuseni.

Hakkas piserdama peenikest vihma.

«Kas silmad olid kartlikud ja ärevad, kui jõudsid mõelda?»

«Kas amblikul on isa?»

«Arvan, et on. Kindlasti on.»

«Kas tal pole pime... seal?» küsisid pinevalt.

«Ei.»

Alles nüüd võtsid mu käe ja hakkasid keksiema.

Mõistsin su rõõmu, ja see oli kahekordne rõõm.

KUIDAS KUU KAIS MEIEGA KAASAS

Päevane sadu mattis linna kohevasse lumme. Nüüd hõljusid hangedele akende heledad nelinurgad.

Uuisest õueväravast kargas meie kõrvale kuu. Ta ilmus ootamatult ja üllatas meid.

«Kas ta oli imeparane kuu.»

Juba ta rippus lumise tara taga ja lippide rohekad varjud laienesid meie jalgadeni nagu kiired. Nad helidid veidike, kui neile astusime.

Moõdusime ja kaotasime ta silmist.

Aga juba ronis ta haralise õunapuu okstesse meie ees ja pani ükshaaval hiilgama kõik jaätähed.

Õnda ta tuli meiega. Kadus, lipsas jälle majaviilude tagant välja ja keris üle meie tee varavavõrede arastades.

Kui ta viivuks peitu jai, nägin su huuli liikuvat, kuulsid teda kergelt suitsevate hangede vahelt:

«Kuhu sa jäid, kuu?»

Pärast küsisid:

«Aga kas päeval ei ole kuud?»

«On,» vastasin, «ainult päeval me ei näe teda.»

«Miks?»

«Sellepärast, et meil pole teda meeles.»

«Miks pole meeles?»

«Noh, ühesõnaga, meil on päeval nii palju tegemist, et unustame ta.»

«Ja siis ei näegi?»

«Siis ei näegi.»

Siis sa naeratasid:

«Aga kuuga on nii tore! Ainult vahel kaob ta ära. Ja siis peab otsima... Mis on kuu, isa? Kas nagu latern?»

Nagu latern?... Nagu see soe inimlik valgus, mida kanname endas ja mis kiirgab meie elupäevadesse nõudlikku kuma, mille nimeks on inimlikkus.

Mõnelgi päeval unustame suurte sõnade ja ideedega selle sooja inimlikkuse. Arvame, et meil on ajada palju tähtsamaid, suuremaid asju. Nagu saaks olla suuremat inimlikkusest.

Nii me siis oleme suured ja tähtsad ning kustutame laterna.

Kui rumalad me oleme — mõnel päeval!

KONFLIKT ÜHISKONNAGA

Mäletad, siis olid veelgi väiksem? Siis rabasid sind alles kõige esimesed muljed. Ja paljud rõõmud ei tahtnud sinusse ära mahtuda.

Kõrvaltänaval sattusime toredale-toredale taevasinisele autole. See seisis kõnnitee ääres kastani all.

Sul oli veel palju tegemist sellega, et sõnu, neid kummalisi helisid, kokku siduda.

Aga sa said hakkama ja kuulutasid kõigepealt mulle:

«Ilus-sinine-auto!»

Aga see auto oli nii ilus ja nii sinine, et pidid tingimata sellest kõigile rääkima. Kõik suured onud-tädid

pea kallistasid, mapid kaes, naeratades mööda ega peatunud.

See tegi sind algul nõutuks.

Kuid sa ei saanud sellega ometi leppida. Nägin, kuidas võtsid hoogu, tõmbusid looka ja kisendasid nagu vaimid.

«Ilus-sinine-auto!»

Kullane kass, kes istus väraval, ronis krabinal posti otsa. Seal ta ajas silmad suureks nagu tõllarattad, lippas kinnistatusele ja vupsas sealt aeda.

Kana varisesid veel kastanilt valged õiekübemed tolmale, kõnniteele ja autole.

Kõik suured onud-tädid olid seisatanud ja vaatasid nende poole.

Alles nüüd saime edasi minna. Rõõmud pole ju üksikute jaoks, neist peavad kõik osa saama.

Ka siis, kui nad ei taha algul sellega leppida.

LOUSE KÕNELUS EHK APTEEKRI LAMBAKOER

Lana õosel on juhtunud salaparaseid asju. Keegi on tõstnud paigast tagaõue maja ja kaevu ja kõik kõrged maad. Nad on jäljetult kadunud.

Luttav maailm on öö jooksul salaja meie ümbert ära teedetud ja minema veetud.

Kuudas küll võisime nii raskelt magada!

Aga meie uksepakk on alles. Ja sellele on unustatud need münte, mis nüüd on muutunud kaselehtedeks.

Arvult laskume üle nende halli hääletusse tuhjusse kumme hämmeldudes, ettevaatlikult. Ajuti ilmuvad kõrgele tumedad mugarikud ja kaovad.

Võimaks kangastuvad otse ees kõrged vertikaalsed tühused. Nad algavad kuskil maasügavuses ja ulatuvad puutatu kõrgele.

Äkki nad hakkavad vähenema. Vahenevad, vähenevad ja meie ees on värav. Lukkame selle lahti ja astume latta voogavasse eimiskisse.

Kus me oleme? Millisele maale sattusime?

Leadvuse põhjas hakkab värelema kujutelmi nagu kauge valgust.

Mis on see tume hiiglane meie ees ja kohal?

Peaaegu hääletu rabin. Terve sületäis saarelehti van-
seb meie õlgadele ja maha. Jälle vaikus.

Läheme kivistarvul edasi. Mis üllatused meid ootavad
Kuskil tühjuses ragiseb kett.

Ja siis hakkab haukuma apteekri lambakoer. Arukal
ja etteheitvalt. Lumm hajub silmapilkselt. Udu hõreneb

«Miks ta haugub meid, isa?»

«Ma ei tea. Ta ei taha, et inimesed hulguvad udu
asja eest, teist taga.»

«Miks ei taha?»

«Sest ta on arukas koer.»

«Aga nii tore oli käia! Kuhu me oleksime jõudnud...
Rumal koer!»

«Ei, ta on arukas koer. Kuula!»

«Olgu arukas, rumal on ta ikkagi.»

Apteekri lambakoer haukus. Kainelt ja arukalt, ette-
heitvalt ja asjalikult.

Olime tuttavalt tänaval, kus viimnegi kivi ja puuokk
oli meile sajakordselt tuntud.

KEKSKAST JA VIHULIKEELED

Kuigi ta asus Akadeemia tänaval, oli see kõige tava-
lisem kekskast. Veidi oskamatult kriidiga laiale kõnni-
teele kriipseldatud.

Olekski olnud hoopis naljakas, kui siin oleksid kek-
sinud akadeemikud, pikkade hallide habemete lehvides
aprillituules.

Ei, see oli kõige tavalisem kekskast ja kõhetu patsi-
dega tüdrukutirts hüppas seal, vilunult ja korrektselt

Nägin, kuidas lahvasid üleni põlema

See oli õieti esimene kekskast su elus. Lahtisui jälgi-
sid tüdruku tegevust. Sus viimaks sosistasid mulle
kõrva oma suure saladuse ja, õlles üksainus õhin, oota-
sid luba.

Milline rõõm — otsida parajat kivi ja hüpata elus
esimest korda kekskastis! Kui päratu suuri rõõme ometi
mahub maailma!

Juba viskasidki kivi, juba koperdasidki ühel jalal
natuke ja teisel natuke, toks ja toks, endal silmad
säramas.

«Haha, ei,» tõrjuti, «sa ei oska!»

«Ei, lihtne on nii öelda:

«Haha, ei, sa ei oska!»

Oh, teie maailma väikesed ja suured kekskastid! Oh,
teie väikesed ja suured kekskastide ranged valvurid!

«Haha, ei,» tõrjuti, «sa ei oska!»

«Haha, ei,»

Kuigi kõik võib algul minna viltu.

«Haha, ei,» tõrjuti, «sa ei oska!»

«Haha, ei,» tõrjuti, «sa ei oska!»

«Haha, ei,» tõrjuti, «sa ei oska!»

«Haha, ei,» tõrjuti, «sa ei oska!»

Villem Gross

PUHKUSELE

I

Ule hulga aja terve perega maalesõit võis ainult kõr-
vabatsjale näida tühiasjana. Autoga saab headel teedel
kerge vaevaga katta küllalt pikki vahemaid. Siin polnud
tegu pika teekonnaga. Kõigepealt Viljandisse, kus ela-
si Ande Lemberi isa ja õde Vanda koos mehe ning las-
tega. Sealt juba samal õhtul edasi Tõrva lähedale kol-
hoosi, kus neid pikisilmi ootas Kaarel Lemberi üksik
tadl Hildegard.

Kul aga heita pilk selle tühise sõidu ajaloole, siis
suh pikematagi selgeks, et mitte kõik pole lihtne, mis
tühisena näib.

Ulemöödunud suve hakul kirjutas perekonna vanim
naine Helene Lember salajase uhkustundega oma õele
Hildegardile:

«Meie noored said siis nüüd masina kätte ja me mõ-
dame terve perega, kui Kaarel puhkusele jääb.»

Kaarel oli aga just sel suvel mingite aruannetega üh-
peakaela kinni, katsetehases käisid igasugused komisjo-
nid ja tähtsad ametimehed, nii et Helene Lemberi pool-
pidi järjest platsis olema ja puhkusele lasti alles augusti
lõpus

Möödunud kevadel kirjutas vana naine juba ettevõtte
lukumalt:

«Meie noored loodavad mõlemad ikka juulis puhke-
võtta. Tänavu ehk seda ei juhtu, et kõik nii hilja peab
jääb.»

Juhtus ikkagi. Kaarel kutsuti esimesel puhkusepäeval
tagasi ja saadeti kuskile Sverdlovski kanti uue vabriku
ehitamisele nõuandjaks. Üks igavene häda! Kui nad
seda kivitegemise asja uurisid ja kui ikka üks asi kord
ei läinud ja teine asi välja ei tulnud, siis kurtis Kaarel
uhtepuhku, et rahadega ollakse kitsi ja ei pöörata tähe-
lepanu. Nüüd, kui leiutus käes, on kõik väga lahked
aga teadajaid mehi selles asjas on alles nii vähe, et pool
või nahast.

Need vabandamised õe ees polnud muidugi vabad
samast varjatud uhkustundest, aga siiski — parem
oleks kord ometi sõita. Kogu pere juba hellaks tehtud.

Seepärast võis nüüd täiesti mõista ka kümneaastast
Indrekut, kes hommikul pärast pesemist ja riietumist
elutargalt tähendas:

«Ega me veel läinud ei ole. Kõike võib juhtuda.»

Reet oli vennast küll paar aastat noorem, aga see ei
takistanud tal omamast isiklikke seisukohti. Tema oli
nimelt täiesti veendunud, et sel aastal saab isa masinaga
kauge vanatädi juurde sõita. Miks ta nii veendunud oli,
seda ei pidanud ta vajalikuks põhjendada. Või mis põh-
jendusi temal tuhjakesel võiski olla. Ta väike pea ei
suutnud mahutada mingit muud mõtet kui seda, et
lõpuks ometi on käes see pika reisi hommik.

Pakkimise juures leidub ikka midagi, mis kipub üle-
jaama, mida ei oska ära mahutada. Vanda väikesele
Ehale ostetud nukk ei kannatanud muljumist. «Tallinnas»
keeksid olid õo jooksul pakendipaberile kirjutatud ra-
vase hoiatuse, nii et kandekotist tuli eraldada mõned
raamatud ja aknakardinate pakk. Need võis lahtiselt

alustada. Aga laualamp — see, mille Vanda oli
võtnud korda Tallinnas käies ostnud ja maha unusta-
nud! Reet arvas, et lambi võiks mässida teki sisse

«... on idee!» haaras ema ettepanekust kinni.

Al Joonas, ei kannatanud Reet enam toas askeldada
tundigi Indrek, mismoodi tema nõuandeid pakkimise
juures vajalikuks peetakse. Ta pöördus muidugi mõistu-
sa poole. Kahjuks ei kukkunud kõik nii toredasti välja.
Isa ajas huuled torru ja ütles kull: «Ohoo! Tubli!», aga
ta kaskis kohe Indrekul mingi võime ulatada, mida
ta vastikult tähtsa näoga tegigi. Tehku nemad oma
tööd kuidas tahavad. Tema, Reet, läheb ja toob tuvidele
Need jäävad nüüd kauaks ajaks ilma tema hoolit-

hoopilauas tuli jersku päevakorda eesistme küsimus.
Reet arvas, et nemad vanaemaga sõidavad ees. Indrek
ei pidanud seda sugugi õiglaseks, kuna tema oli siiski
kullalt palju energiat kulutanud auto ettevalmistami-
seks ja koht isa kõrval näis talle loomuliku tasuna.
Tuli paisus ja vanaema pidi tegema kurja nägu: kui ei
mõneta illusasti olla, ei võetagi kaasa. Õõnes liialdus ei
võib laste kasvatamiseks. Ema arvas, et igas asjas on
võimalik kokku leppida. Miks peab üks terve pika tee
võtma eesistmel? Kuid pooled olid hasartsed ja ei lep-
punud viigiga. Isa ei öelnud musta ega valget, aga ta
ilmes oli midagi, mis hoiatas mõlemaid.

Pärast einet kutsus ta Indreku natukeseks ajaks teise
lõppa. Mis ta seal poisile rääkis? Igal juhul sattus ema
asjade kandmise segaduses ja üldises evakuatsioonit-
olukonnas pealt kuulama meeldivat pedagoogilist

«Võid ette istuda, kui tahad.»

«Mis isa kaskis?» küsis Reet.

Midagi ta ei käskinud. Meil olid hoopis tähtsamad
jutud. Aga kui arvad, et võid nina püsti ajada, siis
«...»

«Ma pole ajanudki. Sa võid pool teed ees sõita.»

«Pole vaja.»

Loobuja kiirustas, kuna isa hõikas. Kontrolligu ta, et
kõik kontaktid oleksid lahutatud.

Ande tellis vahepeal kaugekõne Viljandisse. Nüüd
«...» julges ta seda teha. Kui Kaarel talle eile õhtul oli

meenutanud, et Vandat peaks ette informeerima, Ande naerdes vastanud, et ta ei tee seda enne, kui ka on masinas ja Kaarel kindlalt rooli taga. Alles siis lubas ta, korterivõti peos, helistada. Kaarel tuligi naabrite hästi tõsise näoga juurde ja pistis talle võtme pihku. Naisele meenus eilne lubadus ja nad naersid, nagu oleksid hakkama saanud teab kui toreda naljaga. Ande huvitas, mis mees oli poisile öelnud, et see järsku nii rüütlik oli muutunud.

«Õpetasin viisakust. Reet on ju ikkagi... naine. Kaarel pilgutas lõbusasti silma ja vajutas näpu suuh. «Ara unusta, et jutt oli omavaheline. See maksab ka midagi.»

Sel hetkel helises telefon. Kaugekõne? Nii ruttu Ande pani igaks juhuks käe telefonitorule:

«Minel! Vaata, et lapsed siia ei tuleks. Kui sind küsitakse, ma igatahes küll valetan.»

«Ah, jäta oma naljad,» ütles Kaarel ja jäi, kulm kortsus, ootama. Ta oli valmis võtma toru, kuid seekord ei küsitud teda. Võimalik, et oli siiski kaugekõne. Aga miks siis Ande ümar nägu nii tõsiseks tõmbus, miks ta oma kitsad huuled prunti ajas? Midagi oli juhtunud sest nüüd hakkas doktor Lember küsima: kas temperatuur on, kas valusid kõhus tunneb, kas oksendanud ei ole.

Kaarel istus toolile. Talle tundus, et Vanda laste mõni on haigestunud. Säh sulle siis puhkuse algus!

Helene Lember, lõpetanud kapi juures ümberrõivetumise, ilmus üleni mustana ja kahisevana uksele, piiguse kannatamatus. Jälle mingi abivajaja, kes ei viitsi polikliinikusse järke ootama minna. Millegipärast läks vanainimene alati pilve, kui miniale abisaamise asjus helistati, nagu oleks tema süüdi, et on arst ja et tal on mõned tuttavad.

Samal hetkel taipas Kaarel, et uhendust Viljandiga pole veel antudki, sest Ande ütles:

«Hästi, Kaja, ma tulen vaatan su Malle üle. Ole rahulik, midagi kardetavat ei tohiks olla.» Ta tõusis süüdlase ilmega.

«Ei saanud siis oma sõbrannale lausunud, et puhkusele sõit. Need nüüdse aja lapsed ilmast ilma haiged, tohtrid ees ja taga.»

Hei kull, ema. Sa ole telefoni juures, kui Viljandi tuleb. Me käime seal kähku ära.»

Ande mõttis vaikides. Siis ei kannatanud Ande välja: «Oled sa pahane?»

«Tõnu ma põle, nagu näed.» Mõne aja pärast lisas ta naabrite nõudlikus toonis: «Nii et pea meeles, kui minul midagi juhtub, et kutsutakse ootamatult välja, siis sina tuleksid mul nägusid.»

Ande puhkes heledasti naerma.

«Tõnu ja minu töö vahel on ikka väike vahe. Sind ei tule vahel välja, nii et oled mul terve kuu aega ootanud. Mina saan hakkama poole tunniga. Ära muretseda sõida. Oota siin.»

Kaarel ootas. Keeras vahepeal masina ringi. Piip ei tulnud põleda. Kell tiksus ja lükkis kannatlikult minutiliseks otse. Mis asja nad võisid seal nii kaua arutleda? Mine või ise üles. Kaarel vaatas kahekordset puuklaasi mille iga pisiasi mõjus ärritavalt. Keegi oli ahelaga juht vihmaveetorst ära kiskunud ja see ulatus nüüd veelauani. Roheline värv seintel oli tublisti koorunud hakanud. Mõned voodrilauad kaardusid välja. Tõnu oleks kulunud kümme naela ja sein oleks juba tihkelt sile. Paraadukse vedru oli liiga tugev ja oleks prahvatas iga väljuja järel, nagu hurjutades tükke, kes tema saatuse vastu huvi ei tundnud. Kui väljuja inimene oli ukse enda järel kinni lasknud langetada, hakkas Kaarel ennustajaks: mitmes on Ande?

«Olgu, ta peab olema kaimnes. Kui ta ei ole, ei ole.»

Loopuks ometi ilmus nähtavale tuttav roosa jakk. Ta oli kaheteistkümnes. Kaja pidas aga vajalikuks veel treppide küsida, anuvalt labi prilliklaaside vaadates lootust ja julgust nõutada.

Ande oskas rahustada. Lubas kõik need asjad veel ühe korda korraldada.

Kui Kaja viimaks markas Kaarlit ning sõnaohtralt valandas tülitamise pärast, oli see ainult veidike vusamoon kui tarvis. Masin läks tal aga liikuma otse hüpates.

Mida pidi Ande veel täna korraldama?

Kõigepealt kiirabisse. Alma Pakas tunneb hästi doktor Venti, kelle palatisse tuleks Mall uurimisele saata. Andel pole muud, kui rääkida Pakasele oma kahtlustest.

ja küll juba kolleeg lepib kokku ning kirjutab kirja, nii et laps läheks otsekohe sisse.

«Kas ei aita juba sulle neist korraldamistest. On olemas ametlik linn.»

Viadukti taga tanavaristil tuli kogu tähelepanu kanda liiklusele. Alles Tehnika tänavasse jõudes paus et Kaarel võib jälgida, mis talle öeldakse:

«Ametlik liin. Kas sina minu asemel oleksid Kaarel, öelnud muviisi?»

Kaarel keeras hoogsalt Vaksali puisteele. Alles sai ta heita kiire pilgu kõrvalistujale, kes tundus tal pahasena. Ei. Ande polnud pahane. Kas ta ise ei kurtanud, kas ta ise ei tahtnud meelsamini sõita hommikses jaheduses. Ta oli lihtsalt mures. Kas sinna majale ole astunud suur õnnetus.

«Mallega? Mis tal sinu arvates siis viga on?»

«Ma ei tea. Väga raske öelda. Võimalik, et me meningiidivorm oma alguses. Laps ei oska ju seletada. Aga et ta nii kahtlaselt palju vett nõuab ja urineerib. Meenutab üht juhtumit... Siis kui ma veel haiglas tasin. Toodi meningiitikahtlusega sisse, tegelikult diabeet. Vaene Kaja, oleksid sa näinud ta nägu, kui küsis, kas lapsel pole midagi neerudega. Paul püüdis olla optimist. Puüdis. Aga mis nad teevad siis, kui...

Nad said Soovikutega hästi läbi. Kaarel oli Paul alati rohkesti juttu ja kui Kaja oma huvideringiga pidi talle võrdlemisi kaugeks, siis ei takistanud see teda teravalt tajumast, mis tähendab selle kuivavõitu pedagoogi mure tema naisele.

«Sa pole ju kindel.»

«Jah, muidugi. Ilma analüüsida pole võimalik midagi kindlat öelda. Seepärast ma kiirustangi, et juba täna või homme Vendi juurde sisse saaks. Noh, pea sin kinni.»

Lubatud veerand tundi oli kasvanud peaaegu pooltunniks, kui Ande täiesti looduna tagasi tuli ja imelik arevusega hääles ütles:

«Sõidame koju. Ma pean jääma tööle... homme kuni... ma ei tea mitu päeva.»

Kaarel vilistas ja pitsitas läbi hammaste:

«Seda me kogu aeg otsisime.»

«Juhataja oleks niikuinii helistanud. Ega praegu o...

«...midagi niisama võtta. Midagi pole parata. Sõidate tublikult välja. Sest ma ju ei tea, kui kaua pean asendama doktor... Bulavinat. Ja teiseks, mis õigusega teed ootavad misugust nagu?»

Kaarel vajutas täiest jõust starterile. Ta ei oelnud ühtki sõna, aga iga tema liigutus reetis, kuivõrd pidi lähedal vulksub ja podiseb tulivihane laavamass.

Kaarel ootasid tänaval. Reet jooksis kergelt hüpeldes mööda vastu ja haaras ema käest kinni. Kas läheb viimase ometi sõiduks? Mis Mallel viga oli?

«Mall viiakse haiglasse, kus on üks väga hea arst. Taand apa sõidate teie kõik ära, ainult mina pean tööle jääma.»

«Miks, ema?» ehmus tüdruk ja vedas kohe suu viltu.

«Lepärast, et meil on praegu vähe inimesi ja üks arst jät haigeks. Kui ta terveks saab, siis sõidan teile koju järele.» Seda öeldes otsis ta autost väga hoolikalt välja, mida ta koju kavatses jätta.

Vahepeal oli sünge Kaarel rääkinud emale sama loo ja see kobis nüüd vihasena autosse. Tema meelest oli minia oma alalise teiste pärast askeldamise ja muutmise, millega ta oma perel oskas tuju ära rikuda.

Nü muutus kauaoodatud ühine maalesõit rebestatud meeleoluks, tusaseks ja nutumaiguliseks lahkumiseks.

2

Prokurör, noor mees hallis ülikonnas ja tumerohelises suitsis, polnud sugugi sümpaatne. Rääkis väga tähtsalt telefonil teel mingist istungist ja selle edasilükkamisest ning ei teinud ukse juurde seisma jäänud Ande Lembele väljagi. Kõne venis kohatult pikale ja sissekutsutu ei leidnud oma piinlikkusetundes, mis eite võtta. Miks talle siis istet ei pakuta või märku ei anta, et ta lahkuks? Just sel hetkel, kui ta käe uksele asetaski, lõpetas mees kõneluse ja vihjas oma laua vastas asetsevale

Kodanik Robert Mirt oli esitanud kaebuse, süüdistades oma naise Linda Mirdi surmas kiirabijaama arsti

Ande Lemberit. Jaa, Ande teadis seda. Imelik, veel meenusid talle Kaarli pahameeleks need rasked mätkuud päevad, mil see kõik juhtus. Ja täna pidi ta järeltõesti ootamatult valetama, et jääb asendama Bulavil kes sõidab ringi täie tervise juures, pidi valetama mehele, kes poleks tõtt kuuldes ühelgi tingimusel võinud sõitnud, pidi valetama lastele nende endi huvides, ka ei tahtnud sõidu ärajätmisega neile pettumust valmistada.

Õnneks juhtus veel nii, et ta töökohast läbi ei läinud minema. Kui juhataja oleks talle koju helistanud, et ta siis oleks suutnud Kaarile otsekohe öelda seda, et ta ütles?

Esialgu tajus ta Robert Mirdi kaebust nagu hoopis lõõgastust, mingi raske tuimusega. Kogu tähelepanu koondas sellele, kuidas pere võiks ilma temata maale sõita. Kiirabijaama koridoris jõudis ta ennast koguda ainult selleks hädavaleks.

Alles hiljem, ümber riietudes ja tegevusetult oodates, küsis ta lakkamatult: miks esitas Robert Mirt kaebuse ja miks tegi ta seda alles nüüd, rohkem kui kolm kuu pärast naise surma?

Ooteruumis istudes vabastas ta enda sellest küsimusest. Kodanikul on õigus ennast kaitsta. Arste on iga suguseid.

Ja nüüd istus ta siin värskelt tapetseeritud ruumis ja kirjutas oma seletust paberile, mis laskis natuke tihedamalt kirjutada.

«26. märtsil s. a. kell 16.32 helistas kiirabijaama kolmeteistkümne-aastane tütarlaps Ene Mirt ja teatas, et tema emal on väga paha olla, et ta hingeldab.» (Kõik tüdruk ütles dispetšerile «väga»? Ükskõik, naiivsus on taga ajada täpsust igas sõnas, pealegi võib see praegu kahjuks tulla ainult ülekuulatavale.) «Kuna mina oma brigaadiga olin väljasõidu järjekorras esimene...» (tegelikult polnudki jaamas teisi arste), «...siis andis dispetšer telefoni minule, kuna ta ise kahtles, kas kutset vastu võtta.» (Kaks korda sõna «kuna». Ah, stiilivead pole siin olulised!) «Küsisin lapselt, mis emal viga. Tüdruk ütles, et emal on kurk haige. Minu küsimuste peale teadis väljakutsuja öelda, et ema on töölt vabastatud, teiseks, et isa kais hommikupoolikul polikliinikus haige

...haigusest halvenemisest rajooniarstile teatamas ja viimane lubas haiget samal päeval külastada.»

Tõsi, kui Ande Lemberi sulg pikemaks ajaks peatuma, et ta ei suuski kutset vastu ei võtnud? Sest kogu küsimus oleks selles seisiski. Linda Mirdi päästmiseks oleks ta pidanud tulema palju varem. Seda kinnitas eksperiment ja selleparast ei süüdistanud ka tervishoiuosast. Kui ta oli korraldanud kiirabijaama arsti. Siski, juhitud nauti siis ja uuritakse praegu, kuna Lember ei võtnud kutset vastu.

Miks?

Õnnetamatu juhtum! Ta oli juba nõus välja sõitma, et kui lapse jutust jäi mulje, et tegemist on tavalise õnnetusega. Sõita polnud kaugele. Ta oleks seal poole tunni lahedasti toime tulnud. Täpselt niipalju oligi tal jäänud oma vahetuse lõpuni. Kõik oleks kenasti klapinud. Aga missuguse tundega oleks ta kolleegidele otsustanud, kui juhataja oleks järgmisel päeval küsinud, miks võttis ta vastu rajooniarsti kompetentsi kuuluvat väljakutset? Kõik oleksid ju aru saanud, et Lember tegi seda oma isiklikust mugavusest. Tahtis täpselt ajaks töö lõpetada. Ja veel niisugusel päeval, kus ta raske juhtum ajas teist taga. Ta sai endast kohe võitu. Jah, momendil oli see võit. Tavaline kohusetunde pealvõit isikliku mugavuse üle. Mõni minut hiljem oli ta sellest jagusaamisest natuke uhkustki tundnud, sest vaevalt oli ta telefonitoru käest pannud, kui dispetšer võttis vastu kutse hoiukassast. Üks klient oli seal mines-tunud. Kleenuke naine tuli toimetada otsekohe günekoloogilise haiglasse, vastasel korral...

Mundugi, nüüd tagantjärele vaadates on selge, et doktor Pakas oleks jõudnud teha sedasama, natuke hiljem küll, aga oleks veel jõudnud. Sel juhul oleks tema, Ande Lember, istunud Linda Mirdi surivoodi juures, oleks tulnud selle ette täiesti ootamatult. Mis ta seal oleks enam teha saanud? Ainult seda, et ta siis oleks istunud seal ja mitte nüüd siin.

Ruumi oli tunginud mesilane. Tegid tiiru toas ja vup-pidid ruutu. Sumises ja peksles seal vihaselt tükk aega üles-alla. Ande vaatas seda looduse ja tsivilisatsiooni tillukest vastuolu ning tal oli tahtmine eksinule otse tee kätte juhatada. Kodus olles oleks ta seda

otsekohe teinudki. Siin pidi ta aga seletuskirja kirjutama:

«Ütlesin väljakutse ära, kuna kiirabijaam oli sel korral kutsetega üle koormatud.»

Oli see peamine põhjus? Väsinud sumistaja hakkas uue jõuga suure pettuse vastu pekslema. Prokurör laskis ja avas mõlemad aknapooled.

Ande küsis veel kord: Oli see peamine põhjus? Ju sõitis pool tundi hiljem kohale, kui Robert Mirt helistas ja teatas, et naine on surnud. Nii see oli. Ta märkas žurnaali parajasti viimaseid haiguslugusid, kavatses järel ämmale teatada, et hakkab tulema ja võtab ka kauplusest homseks piima. Selle asemel aga pidi ta kihutama sinna, peas vasardamas kramplik küsimus: kuidas see võis juhtuda? See tundus võimatu. Ometi oli see nii. Trepil tuli vastu rajooniarst. Päästa poleks saanud. Tüdruk seisis hirmunult toas. Mees istus kõõgis kottimata laua juures, tema pilgus oli hukkamõist. Nägagi oleks ta purjus. Ei, ta polnud tilkagi võtnud. Ta olnud nendel ka mingeid pahandusi. Vaadaku dokumendid, nende läbisaamine polnud halb.

Mees tõi pildialbumi, asetaski lauale. Üks tass läks ümber, piimanire valgus vahariidele. Ande tahtis märku anda, nõusid koomale lükata. Mees ei lubanud. Tema oli veel hommikul katnud laua. Nurgas seisis ämber maitsepesuga. Linda oli hommikul pesukööki läinud. Ei olnud tohtinud teda lubada! Mees kattis korraks näo suurte kätega. Soonilised autoõlides pargitud kämblad. Noo, mida polnud enam mõtet. Ande viis kitli autosse ja saatis selle ära. Kui ta tagasi tuli, istus mees endisel kohal ja lehitses albumit. Andel oli puhuti tunne, et ta on ikka veel väljakutsel, et ta viib raske vaimuhaiguse juures, kelle peab ettevaatlikult koheldes ravile toimetama. Puhuti valdas teda ennast ebareaalsuse tajus ning ta pidi jõudu pingutama, et tagasi tulla, ärgata. Piltide järgi oli Linda Mirt lõbus, isegi pulmakleidis naeratas, ehkki naeratus polnud nii vaba kui rannas ja pargis võetud fotodel. Mehe kõrval tundus ta väikesena. Vabandushupvetis rahvale limonaadi müües polnud ta äratuntav. Aga mees ütles, et see oli tema ühel motovõistluses.

Ande püüdis jälle jõuda, kuivõrd rõõpaist välja pidi

olnud mees oli, kas ta siiski ei vajanud abi. Ei, mees ei vajanud, mida pidi eelolevatel päevadel tegema. Kavatses endistele kutsuda inimesi nii oma autobaasist kui kaudest, kus Linda töötas. Mehe mõistus reageeris õigesti, kaotatultsoonides esines lünki, kuid ulatuses, millest oli võetud. Tugeva vaimse hoobi mõju. Ande rääkis talle oma tööst ja raskustest, et autojuht mingilgi määral mõistaks, miks ta kutset vastu ei võtnud. Paisus, et ta mõistis, ehkki kordas tihti: «Hilja. Nüüd pole enam miskit parata.»

Kas ta mõistis? Ju siis ei mõistnud ega taibanud, mis tegemist. Millega seletada praegust, kolm kuud hiljem kadunud kaebust? Inimene toibus kuni siiani? Võib-olla ei suutnud ta ühelgi ööl uinuda, süüdistades kord ema, kord arsti. Ärkas lõpuks kindlas usus, et tema oli mürgitanud arst, kes laskis naisel surra, ja... kirjutas kaebuse. Tal oli õigus kaevata. Kaarel ütleb, et õigus on tema naisel. Ta ütleb nii, kuna teab kõiki üksikasju, teab ka naise hingelist seisukorda, mida arusemõistmise puhul ei pruugi arvestada. Siin on vaja

laua kohale kummardunud naine võttis käekotist tekkimärgi, pühkis korraks üle lauba ning jätkas faktide kirjapanekut.

Peamiselt aga arvestasin fakti, et rajooniarsti visiidide aeg on käes, et iga minut on kohale tulemas arst, kes oma alustatud ravi vastavalt haiguse käigule korrigeerib. Seda tehes ei võinud ma muidugi aimata, et mind juba pärast pooletunnist väljasõitu kutsus sama aadress. Seekord nõudis mind Robert Mirt ja teatas oma naise Linda Mirdi surmast. Sõitsin kohale, kuid päästa ei olnud enam võimalik.» Ta mõtles veidi, pani punkti ja kirjutas siis läbi lugemata alla.

Valmis?»

Jah, palun.»

Prokurör lükkas kõrvale paksu toimiku, mida ta parajasti uuris, ja tõmbas ette õhukese — Ande Lemberi oma

«Lühike küll,» tähendas ta seletuse kohta, laskis kergelt silmad üle käia ning pistis kausta. «Jääb siiski arusaadavaks, kuidas te suutsite ära öelda säärase vastu-

tustundetusega, säärase külmusega lapsele, kes palu oma ema pärast. Lapsele!»

Tundus, et küsimus polnud enam ametlikult range, vaid ainult kasvatavalt noomiv. Mida teadis noomija kuulama tööst? Alles möödunud nädalal otsisid nad ühe tänaval maja nr. 15. Kõige suurem number sellel väikesel tänaval oli 7. Astusid igaks juhuks majja nr. 5. Seal ei teatud midagi. Kes oli see poisike, kellele pakkusid arsti narida? Talvel kihutasid nad naise juurde, kes tütar arritatult nõudis abi. Ema oli kirvega jalga loonud. Aadress klappis, nimi oli õige, kuid taiegi terve naine oli lausa meeleheitel. Juba teist korda saatis mingi tüdruk tema korterisse kiirabi arsti.

Ande ohkas ja ütles:

«Meie võime välja sõita ainult siis, kui haige tervine nõuab kiirabi. Me pole kunagi ära öelnud ei täiskasvanutele ega ka lastele, kui haige tervis nimelt meile abi vajab.»

«Ja ikkagi...» ütles noor mees jonnaka nõudhikkusega hääles, kuid jäi mõtlema. Lükkas siis toimiku ühe kuulatava ette. «Palun lugege läbi ja kirjutage alla.»

Lindamäe laiade puukroonide vari nais olevat ju see, mida vajasisid ülespiitsutatud närvid. Ande istus pingile. Temast möödus elu — asjalikult ruttav, muretulilõhnakiv, vanainimeselikult tõnts, nooruslikult kerge. Teiselt poolt küngast ilmus nähtavale terve grupp. Eelkõige kursandid. Vist lätlased. Nad olid ärritavalt lõbusad ja muretud.

Ande tõusis rapsuga pingilt ja hakkas kiirustades minema. Võidu valjakule oli kogunenud rahvast. See polnud uudishimu, mis sundis minejat korraks peatuma. Teda ei saanudki praegu huvitada jalgratturite rivi valjakul Keskkomitee hoone vastas ega kõne, mida naine pidavat rivi ees valges ühikonnas kehakultuuritegelane. Kiirgavad karikad punase riidega kaetud laual ja raadio «hõbehalli» katusel seisev mikrofoni reporter panid muigama. Kui tõsiselt mängivad täiskasvanud, kui nad on kord juba otsustanud mängida. Ei, siiski ilma naljata — tervislik mang ja küllap ka hea puhkus.

Tapvalt kuumas trammis mõtles ta, et koju jõudes peseb ennast üleni külma veega. Kõigepealt käis ta aga nõutult tuhjades tubades, mis olid ämma käe all täiesti

hõõdetatuna maha jäetud. Ainult roosa jakk, millest ta tüdruku juurde minnes viimasel hetkel loobunud, vedetas ta tuultooli seljakorjul. Ta riputas selle puule ja heitis hõõdetuna diivanile.

Kui kaugelt oli jäänud see sõjasügis! Arstiteaduskonna üliõpilane Ande Roots, kes saatuse tuju tõttu sattus just selles jaoskonnas praktikal, pritsis hominikul kaevu juures poolpaljalt pesevale sõjamehele vest. Ta oli peaaegu kogu öö rääkinud ja vaieldud selle ühe meeldiva ja hirmus aruka sapöörileitnandiga, oli ühtlasi avameelselt välja ladunud oma vaated. Hommik oli sobiv see kõik naljatades laiali pritsida. Aga mees ei läinud sellele. Lahkudes nõudis ta aadressi, mida Ande pidas mõttetuseks. Mitu kuud hiljem tuli ta ühikooli. Oo-jaa, see oli kiri, mis pani tundma ja mõtlema. Romantikale jätkub ruumi igal ajal, ainult et ta on inimesele ebatruu. Ta tahab olla alati noortega ühtlasi seepärast moondab ennast vastavalt ajastule ja peidetuleva põlvkonna iseloomule.

Andet põletas prokuröri ebaviisakus. Võimalik, et mees ei märganud, kuidas ta ukse juures konutas. Võimalik, et tahtis rõhutada oma telefonilise jutuaajamise tähtsust. Ükskõik. Igale juhul, kui ta tahtis Andet alandada, siis ta saavutas väga kergelt oma sihi. Kas oleks teda juhtunud, kui ülekuulata oleks olnud noor tütarlaps? Siiski — kui rumal, kui näotu mõttekäik! Mees võis igatühega nii käituda. Lihtsalt kasvatamatus. Võib ka öelda raamatutarkusi, aga kui sul pole isa, kes viib su parajal ajal «omaette» ja ütleb, et viisakus on kahvatu asi, et komme nõuab seda ja seda...

Kolmkümmend kaheksa aastat... Muidugi, veel paar aastat tagasi Kaarliga oktoobripühade ajal instituudis koosviibimisel ajas natuke naerma mõne mehe viinas lahitletatud avameelsus. Ühest ehitusteadusele pühendunud noormehest, kes tantsu ajal arglikult püüdis kätt piistada, hakkas kuidagi kahju ja ta jäi tükiks ajaks «gavalt meelde. Piinlik oli tabada ennast mõttelt, et noormehe ilusale näole kirjutatud tunded talle meeldivad. Möödunud aastal Leningradis juhtus aga lõbus lugu. Kaaril ei saanud hotelli administraatoriga hakkama. Vabu kohti polnud. Ande ei uskunud. Läks ise. Kui ta pärast dušši mõnusasti voodis pikutades kiitis ennast

ja oma kõneosavust, ütles Kaarel: «Ära unusta oma tamedate silmade kõneosavust, kui sa ajad asju neist soost administraatoritega.» Ande oli siis naerdes vahtinud mõttele, mis polnud talle sisuliselt uudis. Kõige rohkem löbu valmistas see, et Kaarli huumor oli segatud kübeke armukadeduse leelist.

Ükskõik, Elu oli võtnud nõuks pöörata selg, ja ta siis, kui kogemused ja energiahulk on kõige kasulikumad kooskõlas.

Pole halvemat inimesest, kes oskab teise ära hellitada kuni ükskord tüdineb ja teatab, et kõik oli ainult nõi. Elul on just niisugune iseloom. Vahemalt mõnda oma objektidest näib ta alguses hoidvat ja silitavat ainult selleks, et talle ükskord seda soolasema kämbлага näk viirutada.

... Ande ärkas telefonihelinast. Talle näis, et on maganud kogu öö. Aga sel juhul poleks paika tuppa paistnud.

Süda kloppis. See tuli aknastest jaluletoomisest. Võimalik, et helistati kaua. Või oldi liiga kannatamatu, ta ei jõudnud kõnet vastu võtta.

Toas valitses talumatu leitsak. Koju jõudes oleks ta pidanud aknad parani kiskuma.

Pargi poolt kostis hüüdeid ja vahekohtuniku viil. Omal ajal tundis Kaarel huvi jalgpalli vastu ja vedas mitmel korral naise staadionile. Ojaa, kui ammu see oli! Polnud siis veel Indrekutki. Nüüd lõhub juba pooleise virgasti saapaid ja tunneb nimepidi kõiki jalgpallisuurusi.

Varjuliste kastanitega palistatud tänaval võis näha hulgaliselt jalutajaid. Ande vaatas kella. Kui ruttu teha, siis polnud veel hilja minna Kaja Sooviku poole. Võib ju öelda talle ükskõik mida, kui ta suured silmad teeb. Ta pesi ja otsustas riietuda paremasse, mis tal oli. Kas ta oli kuulnud või kusagilt lugenud, et riietusest võib olla neda meeleolu. Kui sul on halb olla, riietu nii hästi kui võimalik. Mõte pani muigama. Proovida ju võis.

Ta valis parajasti sukki, kui telefon helises. Jäme, vaba puhas bass nõudis Kaarel Lemberit.

«Teda pole kodus.»

«Aga ehk te saate edasi öelda, et räägiti toimetusest.»

«Teda pole linnas.»

«Oi kui kahju.»

«Muide, kas teie helistasite umbes veerand tunni eelneval ajal?»

Tuli välja, et mees toimetusest helistas küll, aga enne seda.

«Kas see võis siis olla? Akki oli kaugekõne? Niisugust juhtumist ei või kuhugi minna. Väga võimalik, et helistati Vanda. Või keegi, kellel oli midagi olulist öelda. Kui tunni aja pärast kõnet korrata ja teatab, et... Ande muigas irooniliselt. Muidugi, nüüd peab veel satsuma paanikasse kah.

Tuleb endale selgeks teha. Loogiliselt, nagu ütleb Kaarel. Küllap teistel on seda kergem öelda. Mis loogikaga räägib selles enneaegses surmas? Prokurör leiab, et oleks talitanud vastutustundetult. Aga mul on ju selgesti meelde, et just vastutustunne sundis ära ütlema. Kui laps oleks valetanud, kui ta oleks näiteks öelnud, et mul on väga kõrge temperatuur... Kui tihti on niiviisi kinnalt arste kohale petetud! Ene rääkis õigust. Temperatuuri järgi polnud ta ema sugugi raskes seisundis. Kõnnuste varal midagi kahtlast ei selgunud. Aga peal

Miks ma sinna sõites mehe käest otsekohe küsisin, kas neil kodus ei olnud mõnda suuremat pahandust? Miks meenus mulle alles siis, et on olemas ka spasmid, mis mõnes ühenduses võivad ohtlikuks kujuneda? Hea küll, surm ei tulnud niisuguses komplitseeritud ühenduses. See tuli hoopis lihtsamalt. Linda Mirt oli kõripõletikuga pesukööki läinud! Miks ma niisugust juurdekülmumise ja kurnamise võimalust ei arvestanud ega kuulnud? Lahkajad ütlevad, et kutse hilines. Sellel pole mingit olulist tähendust. Kui kutse oleks tulnud varem, siis oleks jõudnud veel operatsiooniks ette valmistada. See on õige. Aga mina oleksin ju lapsele ikkagi neid küsimusi esitanud, laps oleks täpselt samuti vastanud ja ma oleksin ikkagi keeldunud. Täheleb, asi pole selles, miks ma keeldusin, vaid selles, miks ma pidusin tavaliste küsimustega.

Rutiin! Ah, pole tarvis peenutseda. Pealiskaudsus! Kui tahad päris aus olla, siis ütle selgesti välja — hoolimatus.

Kas ma tõepoolest olin hoolimatu? Mis õigusega ma siis kritiseerisin ametiühingu koosolekul doktor Bulavina ja ristasin teda hoolimatuks, ehkki on üldiselt

teada, et tema tookordne viga oli tingitud hoopis muu. Bulavina ei suuda taluda hüsteerikuid (lõpuks — k neid taluda suudabki); tema viha on juba niivõrd juun dunud, et ta mõnel korral kergitab häält seal, kus sugugi ei tohi, ja kutsub välja sekeldusi. Kas see hoolimatus? Inimene, kes oma tööst ei hooli, ei kln ni mahlakalt selle pärast, et on aega raisanud mõ hüsteeriku juures. Hoolimatul arstil oleks ju ükskõ kus ta oma aja veedab. Palk jookseb.

Vaat mis välja tuleb. Enda eksimust analüüsida jõuad arusaamisele, et oled eksinud ka kolleegi too lada damisel. Olid kindel, et sinule ei saa keegi kunagi eil heita hoolimatust. Üldiselt võttes muidugi. Ei ole vig olla kollektiivis ja liikuda arstide ringis teadmisega, sinust arvatakse ainult head. Usna meeldiv on kuulda kui mõni personali käsutaja ahvatleb enda poole tulema. Nimi on hinnas.

Mida ütleksid nad nüüd, kui selgub, et doktor Lemberi hoolimatus on kaastegev olnud ühe naise surma. Ja nagu levivatele juttudele omane — nad muutuvad järjest lihtsamaks ja lihvitumaks, kuni jääb järele ainult üllatava ning skandaalse maiguga resultaat: doktor Lember on lasknud ühel naisel ära surra...

Hoolimatus on küllaldaseks aluseks, et mõista saada. Selge. Nii tulebki mõelda. Aitab kahe vahel kõikumisest. Valu, mis torgib vaheaegadega, on talumatum kui pidev hõõgumine. Tunnistades süüd, võtad sa endale pideva hõõgumise, mis lakkab aja vältel, lakkab edaspidises töös. Aga mismoodi pärast kõike seda kujutleda edaspidist tööd?

Mõtlemine on looming, ja kui mõtletegevus on äge, siis on ka loomingulised tulemused margatavad. Analuus oli toonud naise kõige tähtsama küsimuse juurde. Küllap ta oleks leidnud sellele ka vastuse, kui mitte samal hetkel poleks helisenud telefon.

«Noh, pidite ikka töölt läbi tulema?» küsis juhataja madal alt.

Ande hakkas raskesti arusaadavas seoses rääkima oma sõbratari lapsest ja sellest, et Alma Pakas pidi doktor Vendiga kokku leppima.

«Ma tean, ta kirjutas saatekirja. Aga kuidas doktor Lember ise ennast tunneb?»

«Minul pole häda midagi, naudin üle hulga aja ka ühe põlve,» katsus Ande naljatada.
«Või nii. Mõtlesin, et olete juba teel.»
«Kas teie ennist helistasite, kella poole kaheksa ajal?»
«Jah, ta kuuleb, aga ei julge vastu võtta. Nii ei ole jäänud?»

Ande tunnistas nüüd üles, mis ta vahepeal oli teinud, ja üldiselt, kuidas valgustada uurimise käiku ja tulemust.

«Täna polnudki vaja, kuna juhataja teadis ise juba, et tuleb võõrastavalt kõlas erutus selle tüseda ja keeruka juhtumise naise hääles, kui ta mainis, et oli prokuröri poole pöördunud.»

«Mis alusel ma saan kirjutada noomitust alluvale, absoluutselt õigesti. Igal asutusel on oma bürokraatia! Seda sõna toptakse meil nüüd ühe poole. Nagu mingi mochaigus. Kui me laseksime ühe brigaadi polikliiniku kutsete peale välja tormata, mis siis muistecorium ütleks? Anarbia! Kujutage ette, et ühe poole väidab meie armas prokurör, et arstikond kujutab üldse üksteise eest seisma ja vigu kinni mätsuma. Üldiselt Kas te kuulete?»

«Jah, kuulen küll.»

«Ta tuletasin meelde doktor Pakase lugu. Minu eel- ei seisnud tema eest, oli valmis vallandama. Aga arstikollegium ei leidnud mingit alust karistamiseks. Ühe puhul on ekspertiisi andmed samuti täiesti seigad. Seda tüüpi poleks niikuinii päästa saanud.»

«Seda küll, kuid minu meelest... mulle valmistab juba just see, et ma ei osanud ette näha kõiki võimalusi.»

«Ma mõistan teid. Kogu kollektiiv saab sellest aru. Küllap me veel mäletame, millise näoga te sealt tookord tagasi tulite. Need asjad, mida võib nimetada juhuslikeks, on iseenest juba arstile karistus. Teil on poolegi samuti lapsed. Kujutan ette, mida te seal läbi elate.»

Ande neelatas. Ta silmad läksid niuskeks.

«Ausalt öeldes ma pole oma hinges veel vabanenudki tõrjivast haavast. Nüüd lihtsalt rebiti see uuesti lahti.»

«Selleks ma õieti helistasingi. Sõitke kohe maale

Tana enam vist ei saa. Täna minge tsirkusse. Hea ka. Ja kohe esimesel võimalusel minema. Puhake. Ära vake ennast. Küllap meie siin need paragrahvid ajame. Noh, niiviisi. Jõuate veel viimasele seansile nägemiseni pärast puhkust.»

Oli hea, et ta helistas. Hingel hakkas kergem ja ta pääses liikuma praktilistele radadele. Tuli otsustada kuidas sõita. Kas Viljandi kaudu või Valga kaudu? ja Vanda kindlasti ootasid teda ja oleksid solvunud kui saaksid teada, et ta sõitis perekonna juurde, neid veel peal külastamata. Samal ajal aga teadis ta, et seal hakkab Vanda otsekohe manguma: jäägu vähemalt nädalaks. Ja kui ta otsustabki mõneks päevaks jääda, on see aeg ikkagi täis rahunust perekonna pärast ja süüdlase tunnet Vanda ja raugastunud isa ees. Hiljuti sõidad ära nagu inimene, kes teistele on tahtmatult haiget teinud. Isa valged juuksed paistavad väravast veel kaugele. Vanda lastega saadab ja pahandab. Kõik õlgem on nii: Valga kaudu Tõrva, nädal või rohkem oma pere hulgas, ja siis võib ju Kaarel teda autoga Viljandisse toimetada, võivad kõik koos sinna sõita, ja üldse on veel tuhat võimalust.

Ta jäi magama hilja ning ärkas üsna vara peavaluga. Otsis tükk aega kohviube (ämm oma kappide kraanamise maanias oskas alati asju ümber paigutada) ja leidis need lõpuks toosist, millele oli kirjutatud «matmine». Sel ajal kui vesi kees, pesi ja riietus ta kärsitult napp ikka inimene, kellel seisab ees pikk sõit ja palju tunde tusi. Tegelikult kavatses ta ainult lastehaiglast läbi astuda, eelmüügilt õhtusele rongile pileti võtta, kassa pool käia ja töökohast läbi minna. Oli vaja juhatajale veenda, et ta ilmaaegu juristidega vaidlema ei hakkaks, kuna see võis kahjustada ainult juhatajat ennast. Kõik see kokku ei oleks kuidagi võtnud üle poole päeva. Siiski andus naine askeldustele, nagu oleks tal hirmu kiire. Kuhu ta tõttas? Puhkusele? Või... põgenes mõtete eest, mis luurasid läheduses kavala plaaniga — paisata oma ohver tagasi, kiskuda ta ära sealt, kuha eilne varikendav jutuajamine teda nii kindla käega oli asetanud.

Kaja Sooviku juurde polnud tal vaja minna. See oli haiglas ja hirmus õnnetu näoga. Mallel olid ussld. Nüüd peab tüdruk siia jääma, kuni need elukad välja-

... No õelgu Ande, kust võis Mall need endale... Nad elavad ometi nii puhtalt!

... et nad olid polnud vähimatki aimu, miks tema arst... sõbratar järsku nii rõõmsa energiapuhanguga sele... hakkas nagu üliõpilane, kes eksamikomisjonis... pileti on tõmmanud. Luges lausa punktide haaval... elukate levimise teid ka kõige puhtamatesse... nendesse.

... ajal kui Kaja kirus hoovi ja lubas keelata Mallel... mängimise koertega, kerkis Ande pähe koos... punaga küsimus: äkki rääkis Alma Pakas dok-... tema esialgsetest kahtlustest? Piinlik, piin-... Kümnetest võimalustest mõelda kohe nii... juhtumit. Lõppude lõpuks... Noh, lõppude... on kõik heaga lõppenud.

... eriti aga piinlikkusetunne Kaja prillide taga... ja andis maad tänulikkusele. Tõepoolest, ühel... on pagana halb tuttavale tohtrile niisugusel... helistada, aga ta teadis, kui kaua teinekord läheb,... ametlikus liinis asjad liikuma hakkavad.

Ande langes tagasi sinna, kus ta oli oma mõte-... eile. Ta läks hoolimatult kiirustades läbi tiheda... põgenes mõtete eest, kuid need ei jäänud... maha.

Kaja tänulikust lobisemisest oli kostnud nii selgesti... tusane hääl: «On ju olemas ametlik liin...» Aga... see. Ei sügugi. See ainult tekitas pilu ootamatule... kusele: Kui Kaja oleks mulle helistanud minu val-... korra ajal? Oleksin ma sõitnud? Jah, oleksin küll. Mallel polnud ju kriitilise seisundi tunnuseid? See... lugenud. Ma oleksin oodanud vabama silmapilgu... juhatajalt luba küsinud, või koguni Alma Pakase... Sin oleks otsustanud see, et väljakutsuja ja... käisid omal ajal kordamööda Tartu turul, kust... oli tõeline kunsttükk midagi üliõpilase taskule... saada, et nad mõlemad ei sallinud usklikku vana-... kes andis mõista, nagu peaks ta neid korteris... ligimesearmastusest, et nad ka hiljem aeg-ajalt... saades jagasid teineteisega kõike jagamisväärtet... meenutasid koosveedetud aastaid.

Ma oleksin sõitnud.

...tutava puhul oleks jätkunud hoolitsevat suhtumist

kas või nahast väljapugemiseks. Linda Mirt polnud meeline enam ise kutsuma, laps nägi ja küsis abimeetlikus liinis ja ... talle vastas ka ametlik liin.

Kogu see oletuste rida vajutas teda hoopis uuesti ja ta pidi ennast koguma, pidi ennast kokku võtma tühjal pingil tiigi ääres. Väikest kasvu valgepäiseid lapse kriim hirmunud nägu oli jälle ta silme ees ja kurku pitsitasid tõmblused. Ametlik liin ...

Paisunud vajadus Kaarliga rääkida sundis teda rustama, justkui oleks sellest olenenud väljasõidu aeg.

Halvasti puhanud peale mõjusid jaama kassarmisumini ja sumbunud õhk raskelt. Ajuti oli tunne, nagu viibiks ta kohiseva veekogu ääres, mis tekitas kerget pööratust.

Kusagilt oleks nagu tasakesi tema nime hüütud.

Järsku haaras mehe kasi tal küünarnukist kinni kinni.

«Tere, Andel Kuhu sa sõidad? Ma olen ees, võin võ pileti ka sulle.»

Kas tõesti Harri Lool? See oli Ande keeletu küsimus, millele teise lõbusad silmad pleekinud kulmude all vastasid: nagu see mingi ime oleks, et tuttavad üle hula aja kusagil kohtuvad.

Üle kümne aasta oli sellest möödunud, kas varsti isegi mitte viisteist, kui Harri Lool äkki poolelt semestri kadus. Ohtul enne seda oli neil viimane otsustav jutustamine abielust ja vabadest suhetest. Küünikut poseeriv noormees pidi lõpuks enda järel ukse nii kõvasti kinni lööma, et korteriperenaise Kristus kummuti kohal hakkas võbisema. Läks. Kadus jäljetult. Ja nüüd küsis ta siin rahvasummas lihtsalt, nagu oleksid nad nädal tagasi lahku läinud: Kuhu sõidad? Mis siisugusel puhul muud üle jääbki, kui vastata samas maneeris.

«Tore! Me sõidame siis koos. Mina astun ainult paar jaamavahet enne maha.»

Kuni piletijärg abipakkujani jõudis, selgusid tema peamised elumuudatused. Pidas neli aastat vahet, proovis õnne siin ja seal, kuni tuli tahtmine diplomi järele. Lõpetas nagu kord ja kohus, aga patsatas teiste soovil ning omal jalal maale — looduse rüppe. Moodsa riietuse järgi poleks Ande seda arvanud.

«Võiksid vaatama tulla. Meil on oma aialapike — kui

need huvitatud lilledest, siis võin sulle üht-teist huvitavat ette näidata.»

Andel ei lastud paari sekunditki imestada asjaolu, et Harri Lool kasvatas eralõbuks lilli, sest otsekohe vuras talle meeldivatel «r»-idel ette:

«Ma näe oleks kindlasti rõõmus, sest niipalju kuulsust maletan, on teil ühised eetilised printsiibid.»

Ande käis nende omaaegse lahkuminekü põhjuse kohta. Naud on see kunagi nii küüniline noormees üsna kaua ajaltalt sakutatud ja kasvatab mingisuguse Ande tundmatu naisega koos lilli.

«Sa ei pidanud iialgi naist võtma?»

Ma pole seda ka teinud. Tuleb välja, et ise kuulun teatavale liiki. Saad aru, väikest kasvu mehed on kompleksidega.»

Lihtem, kui nad olid «Tallinnas» (all) seadnud endid üheks istumiseks, pöördus Harri silmi kissitades üle oma kaaslase poole:

«Kui sa kavatsed mu eest varjata oma õnnetuse põhjused ja ulatust, siis ütle kohe ja ma ei hakka selle küsimuse ümber rebasemängu mängima.»

«Millesest õnnetusest sa räägid?»

Ma mõtlen seda, mis on kirja pandud mu vastastiku näojoontes ja pisut ebalevates silmades, — muide, andeks mu otsekohehesus, ikka endiselt kaunites. Ma pole ammu lobisenud ja tulv on suur, katsu tabada tunda. Tõepoolest, mis sul viga on?»

Ma pole midagi siisugust, mis ... Lihtsalt halvasti meenutud õõ ja väike rahutus laste pärast.»

Lihtkandja viis hetkeks tähelepanu ebameeldivalt julmalt. Harri, kes näis otse õhust naise meeletusid võtta võlvalt, tegi teist juttu, rääkis endast ja maatohtri võludest. Ande küsis tema Tallinnas viibimise põhjust. Selgus, et ta lihtsalt kulutas mõned päevad vajalike aparaatide väljanuhkimisele. Seejärel oli Harri huvitatud Kaarel Lemberist, kelle tegevust ehitusmaterjalide alal ta oli ajakirjandusest silmanud. Muuseas, teda on alati köitnud kuulsate meeste isiklik elu.

Kaaril Lember on kõige tavalisem mees,» manas Ande pähe mitte midagi reetva naod.

«Parteilane?»

Mis oli Harri sellega pistmist? Ande mõtles. Kodus

lõunases tulvas. Ande tundis nälga ja nad tellisid ganoffi.

Harri sõi vähe ja rääkis palju. Temale ei andnud rahu kaebaja. Ta oleks tundmatu mehe oma fantaasias ribadeks narinud, kuid Andel oli silme ees katkestus pilt ja ta ei suutnud kaasa minna.

«Lõppude lõpuks, cherchez la femme, nagu ütles kuuluis prantsuse advokaat. Usu mind, sinu on mõni naine. Mees elab kolm kuud vaikselt, kuni äkki ärkab ja esitab kaebuse. Kes talle niisugust nõu andis? Me ei ela paradiisis. See oli üks naine. Mine ka selle mehe käest. Muidugi ta ei ütle, aga sa näed ise, et taipad lõpuks, et siplid oma rumaluses. Keegi soovib mehele, et ta kaebaks, muidu võivad sugulased ja tuttavad mõelda, et ta oma naisest ei hoolinud või koguni ise soodustas tema surma. Mine uuri järele, ja sa venna dud.»

Ande raputas energiliselt pead. Ükskõik mis, aga mitte seda.

«Mida sa häbened?»

«Ei tea. Ei taha ega suuda minna. Milleks? Minu kummusse ei too see mingit muudatust.»

Mees jättis ta lõpuks rahule.

Kui nad tänavale astusid ja Harri teda õhtul vaguni trepil tikksirgelt oodata lubas, hakkas Ande naerma. Ta oli saanud südant puistata inimesele, kelle kerge vestiga tagant võis siiski aimata teatud sügavust. Tuli välja, et Kaia omal ajal liidab, kui arvas, et Harri laheb sügjooneliselt põhja. Hiljem arvas sedasama ka Ande, kuid nüüd pigistas ta vabalt ametivenna kätt ja ütles:

«Andesta, et sind piinasin, aga polnud midagi parata. Aitäh osa võtmast, mul läks kergemaks.»

«Sis on hästi.»

«Nii et õhtuni!»

«Selge. Neljas vagun.»

Õhtul seisis ta tõesti vaguni uksele, endal nagu naljakas. Kui Ande lähemale jõudis, huppas ta kahku pereruumile ja tuli naisele kahtlevalt silmi küssitades vastu.

«Noh, jälle nullis?»

«Sa loed näojooni nagu raamatut. Ma ei sõida» ja lisas valuliselt muutes: «Tulin ainult, et sa asjatult trepil ei seisaks... tikksirgelt.»

Lull ta tõesti ainult selleks?

Kohvikust oli ta läinud töökohta. Tema juhtumist ei saanud seal parajasti täie hooga. Kõik kohalvõibijad olid erutatud. Juhataja tegi naljaga pooleks käredatele, et ta ikka veel pole ära sõitnud. Mis juhtus? Asi oli olulise vabariiklikus prokuratuuris, konflikti sõlmed lahendada ilmselt välgukiirusega läbi rauda. Teisipäeval oli Ande uuesti välja kutsutud.

«Ja sina lähed? Ootad need... üks, kaks, kolm, neli järele?»

«Aga mis ma saan parata?»

«Aitab naljast. Sõidame. Võivad hiljemgi uurida. Sul on omel puhkus!»

«Kas sina saaksid rahulikult puhata, kui säärane umbkõhn ootab lahtiharutamist?»

Harri saaks, ja kuidas veel.

Võimalik, et Ande nende sõnade kuulamiseks jaama tulla. Nende sõnade kuulamiseks ja nende vastuvaadlemiseks. Küllap talle ei piisanud sellest, mida rääkisid kaaslased töökojas. Kuidas oleks Harri suhtunud kollektiivis, kes nii erutatult ja südikalt kõiki kunapoolsete ütlemissi ning tülisid unustades seisis tema — õnnetu hädavarere eest. Harri oleks ära sõitnud, sest ega ta ole seotud tõkkeabinõuga. Ei, Ande nii ei saanud. Üldisele heatahtlikkusele võis vastata ainult kindla otsusega paigale jääda ja asi esimesel võimalusel lahendada. Kadugu vari, mis nii või teisiti ikkagi tema kaudu oli kollektiivile langenud. Harri arvas, et oleks pidanud Andega abielluma — oleks talle enam-vähem vastava nime andnud.

Rohkem nad ei rääkinud — kõlas ärasõiduvile ja rong hakkas liikuma.

Kojul Tagasi tühja korterisse, endiste mõlgutuste juurde.

Mumisel korrusel pühitseti mingit tähtpäeva.

Ande püüdis meenutada, millal nende pool viimati kokkuvõtte käis. Sügisel? Ei, see oli möödunud kevadel. Ikka tuli midagi vahele, ikka mingid ülesanded. Ja lapsed. Alguses olid nad liiga väikesed, siis liiga tülikad, siis hakkasid jõudma järjest kogu tähelepanu nõudvatesse arengujärkudesse. Ojaa, kas pole siiski kogu lugu selles, et parimad tunnid mööduvad mehega. Mis muu

võis veel nii tugevasti kõita koduga. Mugav ju näi-
 polnud. Vaikesed toad. Raske standardmööbel. Ka-
 ema oli sõja ajal paljaks põlenud, neil tuli alustada
 sellest, mida tol ajal toodeti. Kui palju vaeva näg-
 nad sellesama kirjutuslaua «kombineerimisega». No-
 kollaseks lakitud lihtsaid laudu toodeti siis ainult a-
 tuste jaoks. Aga sellel laual oli Kaarli vaitekirja ka-
 mise päeval palju lilli. Kui nad ülemeeliku olengu jä-
 vastu hommikut olid koju hulinud ja siin toas vasimu-
 sest jalgu sirutanud, pani Kaarel käe lauale ja ütli:
 «Sinu järjekord!»

Nüüd istus Ande laua juures ja mõtles oma elule. A-
 venitati mingit laulu. Hea, kui inimesed saavad olla
 rõõmsad. Andet see ei seganud. Ta võttis sulepea, ot-
 tüki paberit ja hakkas kirjutama:

«Kaarel»

Pean Sulle tunnistama, et Sul oli siiski oma ajal
 õigus. Ma poleks pidanud haiglat vahetama kiirabi-
 vastu. Mitte vaitekirja pärast. Mul pole teaduslikku
 tööks vastavat soont. Aga mõeldes oma praegusele
 tööle ja võrreldes seda kunagise tööga haiglas, ma
 tunnen, et seal oleks minust rohkem kasu.

Küll oleks hea, kui saaksin praegu Sinuga rääkida
 selle asemel et siin pinnaval üksindust tunda.

Sa võid küsida, kuidas ma nii hirmsasse üksindusse
 sattusin, kui mu ümber on kollektiiv? Tõsi. Alles
 nüüd ma tajun Su sõnu kollektiivi tahtsusest, ma
 näen, kui hästi võivad inimesed suhtuda oma kaas-
 lasse, kes on raskustes. Teisest küljest aga just nimelt
 see...

Sulg peatus, tõmbas siis viimasele lausele kriipsu
 peale. Kirjutas uuele paberile sama alguse kuni sõnani
 «raskustes». Sealt edasi algas uus kärbe:

«Edasi pean Sulle tunnistama, et ma polegi praegu
 töötl. Naed, sain hakkama sellega, et valetasin Sulle.
 Anna andeks, aga teisiti ei osanud. Sa oleksid tõlt
 kuuldes kindlasti koju jäänud, ja seda ma ei tahtnud
 nii laste kui ka Su enda ja ema pärast. Asi on nimelt
 selles...»

Milles?

Uutne laul oli all segi läinud, sellesse lõikusid hüüded
 ja hõng. Hele sopran asus otsustavalt organiseerima:
 «Ole armas Vello, laula sa, laula sa, laula sa!»

Laudkond võttis kuulekalt vedu:

«Uutne laul on ilus kuulata, kuu-u-laa-taahl!»

Ande sulges akna enne, kui armas Vello jõudis oma
 hõngu kuuldavale tuua.

Milles on asi?

Laul on reede. Teisipäeval tuleb ette minna. Kiri
 tuleb ahes homme posti. Mis mõtet on kirjutada, kui
 kõik on veel selgumata? Jääb üle oodata, ainult oodata
 ja katsuda toime tulla tühjade päevadega.

Järjekord uuris tema küsimust mees ebamäärastes aas-
 tades. Kas üle neljakümne või üle viiekümne. Tüsedate
 ei võinud kergesti eksida. Toimiku kohale kummardu-
 tud kullaspea roosatas, samuti pinnakult puhtaks rasce-
 nitud lõug ja põsed. Nagu saunast tulnud. Hääl kahises.
 Andel oli iga tema küsimuse juures tahtmine kurku
 puhtaks kõhatada.

«Noh nii, andke oma seletus asja kohta.»

Ande võttis paberi ja kirjutas kiiresti. Laused olid
 hästi meeles, midagi juurde lisada ta ei kavatsenud.
 Ainult stiili võis parandada. Lause, milles enne esines
 kaks korda sõna «kuna», tuli nüüd toime hoopis ilma
 kellelgi.

Prokurör luges lühikest seletust tähelepanelikalt.
 Ta uuris mehe siledat nagu Talle ei jäänud märkama-
 ks, kuidas too vargsi kinnise suuga haigulas. Naed
 kool, temale on see istumine siin tavaline töö. Võib-olla
 veetis ta eile aega kusagil lõbusas seltskonnas ja magas
 halvasti. Kas tal pole astma? Sel puhul peaks ta ette-
 hõikum olema. Võib juhtuda, et kunagi kohtume
 teinud osades.

Uksele koputati. Siseneja oli sihvakas tumedate, pisut
 koharduvate juustega mees, kes väga viisakalt ruumis-
 viibijaid tervitas. Meeldejääv hurda nägu. Kindlasti
 mitmel konverentsidel nähtud. Mees nimetas ennast

Bruno Klausiks. Nimi ka koos eesnimega ei öelnud Andele midagi.

Prokuröri hää kahises vabandavalt:

«Vaadake, seltsimees Klaus, ekspertiisi akt antud asjas on, nagu ta on. Aga mul on mõni täpsustus vajalik»

«Loomulikult, seltsimees Aarman,» venitas ekspert tuisi esindaja «o»-tahe võimalikult pikaks ja istus vabalt diivaninurka. Üle põlve heidetud ja g ulatus kange ette. Tal olid kuidagi sündsusetult kollased, aga huvitava lõikega sandaletid. Näost võis arvata, et ta on valmis andma pikki ja põhjalikke seletusi.

«Jah, näete, inimene on lastud ära surra,» kähistas tuse mees ja silitas küünega oma roosakat kõri, mida ümbritses tihkelt puhas helesinine krae. «Kiirabi arst ütles ara. Kerge haigus. Rajooniarsti asi. Neid pole aega jännata. Aga inimene suri ära. Siis oli aega kohale sõita küll.» Ta märkas kindlasti, kuidas Ande võpatas, äga miski mehe näos ei muutunud, kui jatkas vestlust ekspertiga: «Te kõik ütlete, et abi oleks hiljaks jäänud. Aga mind huvitab, mil maarel see, vaat seesama mädanikuprotsess kõripõletiku puhul aktiveerub... seoses arritusega, ma mõtlen — psüühilise arritusega»

«Sa aru. Te kujutate, et haige võis arsti keeldumisest puhul niivõrd erutuda...» Nähes prokuröri silmi valgavat, läks ta kiiresti üle uuele mõttele: «Muidugi, väga tõsise erutuse puhul võivad ju tekkida hädahohtlikud spasmid. Antud juhul pole võimalik seda öelda. Me ei saa kinnitada seda, mida lahkamine ei näita. Tegemist oli ikkagi mädanikuprotsessi harukordse intensiivsusega, mida ette näha, arvesse võttes haiguse kestvust, oleks vahest võimalik ainult erilise intuitsiooniga. Seda aga uhelt kiirabi arstist nõuda oleks vahest ülekohtune. See on muidugi minu isiklik arvamus.»

Kui tähtsusetuks ja väikeseks muutus inimene, kellest tema enda juuresolekul räägiti, kellele üks raakijatest tundis ilmselt kaasa (polnud ju midagi sinnikku isegi selles lauses: ühelt kiirabi arstist oleks ülekohtune nõuda erilist intuitsiooni). Milleks ta küll oma pika sõrmeaga sigareti pihta plaksutab, sead pole tühakubeki enam tuemas. Ja miks ta hääldab «surma» nii libisevalt, peaaegu ilma «r»-ita? Muidugi, kõik on õige, mis

«...» olulist on öelnud. Kutse esitati kell 16.32. Kell 16.58 fikseeriti surm. Vaevalt sunn midagi teha oleks saanud, kui ka brigaad kohe oleks välja sõitnud. Te ütlete — vaevalt?» kahises prokuröri hää elavalt vahele.

«Joo jaa, vaadake... Nõukogude meditsiinilises praktikas on ju... Ma mõtlen, kui...» Ekspert pöördus andekspaluva ilmega Ande poole. «Kui oleks saanud teadusliku operatiivsusega teostada trahheotoomia.» Ande kergitas kulme. Kõneleja pöördus kähku uurija poole, pidades vajalikuks spetsiaalset terminit tõlkida: «...» on sisselõige, et vabastada hingekõrisse tunginud toiduga igal juhul operatsioon, mis nõuab kirurgi, vastavalt vahendeid ja kohta. Kiirabi arstil puuduvad kõik need tingimused. Temal oleks jäänud üle ainult riskida mingi koduse vahendiga, kas või kööginoaga. Noh, aga saate ise aru: motiivid, mis kõlavad kaunilt mõnes teatavas või filmis, ei ole igakord praktikas mõeldavad»

kui tark ja arenenud! Kena seltskondlik vestlus küll!

«Seda kõike ühest küljest vaadatuna. Teisest küljest jääb püsima tõenäoline küsimus, kas antud juhul oleks aidanudki trahheotoomia, sest peab arvestama, et ka kohalesõit oleks võtnud oma aja... Ja pealegi, kui arutlusel oleks õigust nõuda arstilt riskimist, siis peaks olema istuma rajooniarst, kes oli enne kohal. Aga kokkuvõttes — ekspertiis on seisukohal, et haiget enam praktiliselt päästa poleks saanud.»

Praktiliselt poleks saanud, aga teoreetiliselt kööginoaga... Ah, kuidas küll mõned inimesed armastavad lohutada, näidata oma teadmisi. Teine aga kahtleb ja muhib. Ta peab lõpetama ja toimekust lahti saama. «Meditsiinilise töötaja poolt abiandmisest keeldumine, kui see haigele ohtlikuks osutub...» Ohtlikuks osutus. Aga ekspertis väidab, et mitte keeldumise pärast. Ja muid trummeldab prokurör sõrmedega lauale. Ebameeldiv lugu. Paragrahvi alla ei mahu, nüsama jätta ei või, kuna süs muutub kogu kiirabijaama kollektiiv eesotsas oma juhatajaga niivõrd upsakaks, et enam üldse midagi ega kedagi ei arvesta. Ande tundis, et mõttekaik laheb järjest sapisemaks, et ta võib rääkima hakates öelda mõnatuid sõnu, ning kutsus ennast tahtepingutusega kor-

rale. See mees tegi ju oma tööd. Üldsuse huvidele tohtinud temagi olla hoolimatu ja eksida süütegite kvalifitseerimisel. Pealegi, oma töös tuli tal kokku panna enamikus inimestega, sealhulgas ka arstidega, kogu energiaga puüavad süütegu varjata.

Kaua kõndis Ande tänavatel sihitult ega püüdnud vashinud pead mingi tervikliku mõtte loomiseks panna. Oli vaja kõigest üle saada, ära sõita, puhata, unustada. Kui Harri oleks praegu vastu tulnud, poleks enam rääkinud oma murest. Kas võiski see muserdatud tükki rinnus nimetada selgepiiril sõnaga — mure? See oli tuhm ja lammataav surve, tõukas tagant ära minema, maha jätma, kaduma.

Paistis nii, et tervishoiuosakond peab meditsiinilise asutuste juhatajatele laiali saatma käskkirja: Selle selle asutuse arst Lember, Ande Jakobi tütar, saanud hakkama selle ning sellega, on karistatud nii- ja nõu suguse noomitusega. Veel aastaid hiljem, kui tuleb jutt temast, küsitakse: Lember? Kas see, kes ühe naise laski lihtsasse haigusesse ära surra? Kursusekaaslased küsivad: Kas tõesti Ande on hakkama saanud niisuguse asjaga? Kohtuotsus ei oleks saanud valjem olla.

Robert Mirt nähtavasti taotles kohtulikku karistust. Milleks ta muidu kaebas. Nüüd on ta pettunud, kui kuulab, mismoodi asi laheneb.

Ande jäi seisma. Tema taga ruttav naine pidi tallo peaaegu otsa komistama. Tiheda liiklusega tänav pole sobiv koht äkilisteks suunamuutmisteks.

Ta läks kiiresti üle väljaku, tõusis trepist üles väike-sele skvääriale, möödus livakastis karatsevatest lastest, astus kitsale paikesest kuumaks koetud tänavale. Vanad viilkatustega hansakaupmeeste majad. Ühes neist... See peaks olema kohe pärast toiduainetekauplust. Siin. Seesama hämar paeplaatidest põrandaga koda, seesama kitsas kulunud astmetega trepp, mille kõrvalt viis lal uks hoovi. Nüüd oli see pärani. Hoovis kuivas pesu ja naised ajasid välju häälega juttu.

Ande läks kiiresti trepist üles ja vajutas kellanööbile. Nii. Nüüd polnud enam tagasiteed. Kui ta on kodus, siis... Ükskõik kuidas, aga sellele mehele ei tohi jätta kollektiivi suhtes väärarvamust! Nüüd juba peaks rahuik jutuajamine võimalik olema.

Harri rutakad sammud. Järgmisel hetkel seisis nad. Nüis, nagu oleks mees kedagi oodanud, sest ta loovsall lahti tõmmates oli ta näol rõõmus kergenemine, ta oli nagu valmis hüüdma: «Lõpuks ometi!» Aga Andet, asendus aval ilme otsekohe äreva

«Mida te soovite?»

Lahan teiega kõnelda. Olen see arst, keda te tol korral...»

«Jah, ma tundsin teid ära küll.»

«Nüüd oleks mees pidanud lävepakult taanduma ja oodanud külalise sisse kutsuma. Aga ta seis s. Pruuni ja pööras kirjatud särk, helehallid püksid. Kollase pööras all välkus kellakett, millega ta kärsitult mängis. Harvad juuksed olid niisutatud ning levitasid odava lõhna.»

Ande tundis, et jutuajamisest ei tule midagi välja, et ta on alla majja astunud täiesti asjatult. Ometi avaldas ta veel kord soovi rääkimiseks.

«Kas siis... Või mis siin enam ongi rääkida?» Harri võttis taskust suure puhta rätiku ja tõmbas kergelt üle paevitanud otsmiku. «Rääkisite ka siis küllalt, nii et vahepeal mõtlesin juba niisama jätta.»

«Aga miks te siis kaebasite?»

«Ma vaatas maha. Ta ei tahtnud vastata nii otsekohele küsimusele. Või polnudki tal mingit se'get vastust. Näis, nagu oleks ta otsustanud nüüd ja edaspidi jääda vaikida.»

«Sel hetkel avanes all paraaduks ja inimesed hakkasid valjusti juteldes trepist üles tulema. Robert Mirt vaatas üles, ta oleks nagu pikemaks kasvanud, kui ütles: «Ei ole meil midagi rääkida. Kaebust ma tagasi ei võta.»

«Te ei saakski seda enam teha. Mind on juba karistatud. Ma ei tulnud sugugi selle parast.»

Inimesed — keskmist kasvu mees heledas suveülikonnas, tüse naine lillelises siidkleidis ja kitsakas tüdruk — tõusid ules ning Robert Mirt võttis nad vastu valtu haallega:

«Kuhu te nii kauaks jäite? Me saame nii alles teiseks poolaks kohale!»

Ande pidi tulijad mööda laskma. Naine, kes ühe sõõ-

muga oli oma mälulaekasse vajutanud Ande riletundus tuttavana. Aga ta ei saanud teda hakata nutamagi, sest järgmisel hetkel langes ta pilk tüdrukukes teda läbitungivalt silmitses. Tüdruku hallid silmad tumenesid, kitsad sõõrmed paisusid.

«Isa!» hüüdis ta ebaloomulikult madala häälega, et esikusse astunud abielupaar imestunult vaatama. Järgmisel hetkel oli Ene juba esikus ja ütles naisele: «Tädi, see ongi seesama arst!»

Tähendab, see naine oli siis... Linda Mirdi õde. Miks ei võinud ta seda olla? Kui kahju, et nad ka kuhugi ruttasid. Praegu ei tulnud jutust midagi, polnud mõeldav, Ebasobiv hetk.

Tüse naine astus energiliselt oma pika õemehe kätte. Tal oli kõlav hää.

«See inimene tuli selleks, et sa kaebuse tagasi võtaksid? Ja sina, Robi, räägid veel temaga?»

«Vabandage, ma tõesti ei tulnud selleks.»

«Noh, küllap meie juba neld kiirabi arste tunneme!»

Uks lükkas kindla käega kinni. Ohigi kõik.

Ande astus pikkamööda trepist alla.

Naised hoovil ajasid ikka veel valjusti juttu... Tapsed liivakastis mängisid asjalikult, ise tolmused nagu noored paharetid... Väljakul tervitas teda keegi tuttava näoga vanem mees, ilmselt kunagine patsient, kelle nimi oli meelest läinud...

Käik sinna tuli unustada, olematuks kuulutada, ajukurdude vahele kapseldada, nii et selle mõju ei ulataks hõõguva südame piirkonda.

Inimesed käituvad mõnikord kaalumatult, arutu jämedusega. Tuleb arvestada nende kaotuse suurust. Vanasti oli veretasu. Surm surma eest. Nüüd on... Noh, loodi uks kinni. Ei tahetud kuulda. Kas ei puudutanud midagi ilmumine nendegi värskeid arme?

Kui hirmsad silmad olid sellel tüdrukul!

Nüüd nad arutavad...

Kust küll tuli see ootamatu mõte just täna sinna minna? Harri soovitus tundus nii tarbetuna. Nuud aga jasku mõte ja kohe tegu, millest ei tulnud muud kui alandus endale ja värske haava rebimine nendele.

Mis see on, mis ajab inimest ühelt väärsammult teisele?

Harri maanteel peatus kriksatades kiirabiauto. Bulavina pistis oma laia higise näo labi avatud aknast ja hüüdis:

«Kas lahete koju? Sõidan teie kanti.»

Teel minna avastas Ande endas ootamatult uue oma... ja võis oma meeleolusid vahetada nagu akrobaat. Paariminutilise sõidust kulus suurem osa Bulavinale, kes oma protestivaimu valas välja mahlakas emakeelses kirumises. Ande kuulas seda üllatunult. Ei, mitte kolleegi arvamus polnud üllatuse põhjus (seda ta teadis), vaid temas endas toimunud pöörde äkilisus. Kui... antest välja tuli, ütleski ta seda, mida tundis:

«Mida vaja ärritada. Mina olen täiesti tasakaalus, sest... mul on ometi ükskord taipasin, milles on asi. Mul puudub intuitsioon.»

Bulavina ei saanud millestki aru ja tal polnud mahti arvutada. Ta kihutas hüsteeriku juurde, kes oskas oma... ja tulid alati lõpetada kiirabi arsti piduliku väljakutsemusega ning oli seega kogu jaama personali vana hää.

«Ükskord pidid tal jälle krambid olema,» ütles Bulavina ja tõmbas ukse mürtsudes kinni.

Õige. Jämedakoeline viha tundus simulandi vastu on Bulavina nõrkus ja see tuleb enne korterisse astumist... või autoukse kaudu välja valada. Ja mine sa tea —... on tal seekord tõepoolest krambid?

Ande ruttas koju, võidukas leiutaja naeratus näol. Ta oli teinud avastuse. Küsida päevast päeva, milles on asi, — kas ei aja see inimest hulluks? Nüüd on ometi vastus käes. Mees kollastes sandalettides rääkis asjata üliohtrasti. Oleks peaaegu matnud oma tõetera sõnadega. Intuitsioon! Mitte hoolimatus, vaid intuitsiooni kadumine!

Mul puudub omadus, millela on võimatu töötada seal, kus olen üle kaheksa aasta tootanud. Karistada selle eest on olekohtune ja eesmärgitu. Aga eesmärgitu on praegu sellele ka vastu vaielda. Juhataja hakkab kindlasti oma sügust nõudma, Bulavina ähvardas küsimuse laias plaanis üles tõsta ja ajalehele kirjutada. Milleks kõik see? Kaebus, kaebuse tagasivõtmine. Inimesed, sellel pole ju mingit tähtsust. Küsimus on Ande Lemberi kui arsti

sobilikkuses. Ma ei sobi. Igas anumask olgu vastav. Kohv ei sobi toosi, millele on kirjutatud «manna» vastupidi.

Järelikult — lahkumisavaldus. Võib-olla taotseb kogu kaebusega seotud protseduur just nasaga. Marki, et inimene ise tuleks sellele ainuõigele otsusele. Ah soo, ülemöödunud aastal elas doktor Pakas midagi taolist ja endine juhataja pidi ta vallaandma. Tervishoiuosakond ei olnud sellega nõus. Pakas lahkus ise ära minna, aga talle tehti selgeks, et on rumal. Niisugust sammu paljast solvumistundest. Mind pole keegi solvanud. Kalk sinna! See ei puutu uurimist juurde. Uurimine ja karistus viisid mind lõpuks valikule arusaamisele ja mul pole teist valikut.

Kas tegutseda kohe?

Hiljem, pärast puhkust, kuna niisugust sammu Kaarel seljataga astuda pole hea. Kaarel hakkab muidugi vastavaldlema, aga sellel pole tahtsust. Peaasi, olen jõudnud otsusele nagu merehadaline maale. Kehv ja tuhi paus see maa, aga on süsk. Jalga aune.

Uue hulgaga tundis Ande endas jõudu sargava Kodulinna tuttavad tanavad. Maad ja aadid suutis temasse sõbralikult nagu pererahvas katalisse, kes on osanud ennast hasti ual pidada ja lahkub õige aol. Kihutavales autodes, punastes trammivagunites, valalistes kastanites, merepeeglis — kõikjal näs olevat sõbralik pöördumine: head teed, head puhkust, tovaristi jalle tagasi!

Kui Andel oleks midagi head käekotis, ta oleks andnud nendele päcvitanud põngerjatele, kelle nagude võis selgesti lugeda, et nad on ületanud vanemate keelutsooni. Sellele meeldivale murelikult sammuvale noormehele oleks öelnud: Peaasi on jõuda mingisuguse otsusele kindlalt ja kõhklematult, kõik muu tuleb seljajuba iseendast.

Läbi avatud akna lehviv kardin tõi näole leebe naeratuse. Hommikul valjudes oli ta nähtavasti unustanud aknad sulgeda. Ei, aga see on ju... Ta astus kiiresti trepi ees seisva tolmuse auto juurde ja vaatas pärani silmi numbrit: 68—31.

Trepist üles tuisates ei tajunud Ande oma kehakaalu. Hetkel suutis ta mõelda ainult seda, et pere on koju

Nad olid mingil põhjusel koju tulnud. Lukus-
uks. Esikus peeglilaua pakk punaste sõstar-
tool suure halli pintsakuga.

Ja libastus, pidi peaaegu kukkuma. Alles siis, kui ta lüüa laga istuvale mehele kaed kaela ümber põimis, tundis ta tunnete mittevastavust.

«Mis juhtus? Kus lapsed on?»

«Tad on maal.»

«Kas sa juhtunud on?»

«Muretead.»

Ande võttis laualt pooleli oleva kirja.

«Kas lugesid? Oh, ma räägin sulle kõik. Põhiliselt seal on juba... Aga siis ma polnud veel nii kindel, rohkem mõeldud meeleeolu. Praegu ma olen täiesti rahulik ja kindel. No-jah, aga sina? Kuidas see... Mismoodi... Ma ju...»

«Helistasin eile, et kaua sul veel läheb. Kodus ei olnud. Helistasin töökohta. Sealt öeldi, et oled puhkuses. Proovisin veel kahel korral koju. Mis asju sa ütlesid? Kus sa olid eile kella poole kaheleis-kümne

...»
«Ah, ma olin tsirkuses.» Naise hääl kõlas nii, nagu oleks ta korda saatnud andestamatu eksimuse. Kuidas julgelt oma tühja aega viitma.

«Tsirkuses? Aga mis mina pidin arvama? Ütlesin, et tuleb nõupidamisele, ja kihutasin kohe tulema. Pidin hõlpsalt kolme rattaga jääma. Oo läbi mõtlesin tee aega, kuni hommikul traktori remondimehed ratta kinni

...»

Kaarel, kas sa siis tõesti...»

«Jo-jah, nüüd on sul Kaarel.»

On hirmus halb, kui mingid kunstlikud tõkked lahutavad sind inimesest, keda sa pead oma kõige lähedaseks. Just niisuguse inimese karmus mõjub valusa karmustena ning sunnib trotslikult vaikima.

Ande alustas seepärast pingutusega nagu seisvat hoo-
tust kaitlades:

«Arvatavasti mäletad üht surmajuhumit, mis mu jaoks ajaks rõopaist välja viis?»

Kaarel vaatas naist, kes istus diivanil, pea norgus. Mehe pilku sigines valvsat helki.

«Ma ei tea. Sind on iga surmajuhtum rõõpaist viinud.»

«Ei, see oli eriline. Maletad, sa tulid sel õhtul M vast komandeeringust.»

«Ah soo. See oli martsis? Mäletan hästi. See pol albumi näitaja.»

Ande jutustas kiiresti oma linnajäämise poli Kaarel kuulas, muutus uha rangemaks, mistõttu pol taja lõpuks aralt, nagu andekspaluvalt lisas:

«Reedel veel rääkisin oma tuttavale ametivenna nii et ei morganud, kuidas aeg lendas, aga praegu on nagu väljapigistatud sidrun, pole tahtmist sullegi kida.»

Toas jäi rusuvalt vaikseks.

«Tahad ehk süüa?» krapsas naine püsti. «Milla jõudsid?»

Kaarel heitis käega ega öelnud midagi.

«Sa oled nagu pahane. Ometi... No mismoodi oleksin teisiti talitada saanud?»

«Hea küll,» muutus mees otsustavaks. «Jäid üksinda oma hinge vaevama — sinu asi. Aga mis kui on sulle teinud kollektiiv, keda sa kavatsed maha jätta?»

«Küsimus pole ju selles!» hüüatas Ande ja ta naer läks üleni punaseks. Näis, et ta kavatseb oma seisukohta lahinguga kaitsta.

«Milles ta siis veel on?» kergitas ka mees häält. «Sinu intuitsioonijutt pole midagi muud kui varjatud solvumispurse.»

«Ma pole enam sugugi solvunud. Tunnen ainult...»

«Tunned ennast muserdatuna ja läbitambituna. See pole seisund, milles tehakse kaalukaid otsuseid. Muudugi, me ei saa surmajuhtumile läheneda kohtuorganite kamusega.» Kaarel näris tükk aega kustunud piipu ja mõtles. Siis kergitas äkki silmad naisele. «Ma ei saa ühest asjast aru. Miks see inimene esitas oma kaebu alles nüüd?»

«Ma tulen praegu sealt,» ütles Ande hulga aja pärast ning vaatas ainiti toa nurka.

«Ja mis ta ütles?»

«Ma ei läinud seda temalt küsima. Tahtsin ainult selgeks teha, et ta... et ta kogu meie kollektiivi ol

mutataks. Tuli järsku nii selgesti kujutlusse, kuidas ta pol pool nüüd räägib...»

«Tõbi, kaisid seal ära, ja kõik?»

Ande jutustas. Jutustas ainult sellest, mis toimus, mitte sõnagi sellest, mida tundis. Seda tehes vaatas ta... maha Paikese heledas valguses torkasid terasniidid ilma hallid niidid tumedates juukserullides. See polnud mehele uudiseks. Esimeste terasniidikeste kasutamisest oli juba palju aega möödunud. Ometi järele just nüüd hinge rumal-nukker heldimus — aas- lal lähevad.

Kaarel kõhatas, ütles võimalikult pehmelt:

«Ma mõistan väga hästi, mida sa praegu tunned. Too järele, kui ta sulle selles olukorras tuli demonstreerima oma head läbisaamist naisega... Ta ju näitas sulle siis...»

Ande heitis kärsitu liigutusega juuksetuka otsmikult tagasi.

«Ta ole vist mõtet jätkata neid arutlusi, mis kuhugi ei vii. Minu eneseusaldust see tagasi ei too.»

«Eneseusaldust? Kas sul pole meeles, missuguse plaaniga sa tol korral koju tulid? Siiski jäid sa tööle. Kas sa kõik need kolm kuud töötasid ilma eneseusalduseta? Mõtle järele.»

Kaarel läks seda öeldes vaikselt toast välja, just nagu oleks kartnud oma juuresolekuga segada teise mõtteid. Tegelikult tuli ta otsekohe tagasi, marjatorbik käes, ning ütles valjusti seda, mida naine parajasti mõtles:

«Idaspidine töö samal kohal on sinule ainukeseks proovikiviks. Hakkad kartma, ei usalda ennast, siis...»

«Ja jah, aga mina olen küll veendunud, et sa saad tasa- kaalu tagasi. Proovi Hildegardi-tädi sõstraid. Reeda...»

Ande vaatas mehele otsa. Need olid juba silmad hoo- pe teisest maailmast.

«Sa pole mulle ühtki sõna rääkinud, mis lapsed tee- vad. Kuidas te seal ilma minuta olete hakkama saa- nud?»

Väga raske,» pani mees käed naise õlgadele. «Kas maletad seda koobast Helme mägedes? Indrek ja Reet unustasid sinna nüüd oma nimed. Need, mis mina omal

ajal kratsisin, on kadunud. Siiski, kuus aastat! Oli kaotatud tahtmine taastada, kuid polnud kõrval seda sarnast naist, kes niusugust kraapimist poisikesetembuks muutab»

«Särtsakat...» ohkas naine ja kallutas pead nii, et põsk paudutas mehe kätt. «See särts on sul üsnagi väsinud»

«Aga puhata sa ometi jõuad?»

Ande mõtles, just nagu oleks talle esitatud muud ülesanne lahendamiseks. Hingas korra sügavasti ja ütles:

«Ma arvan, et jõuan.»

1960

Helga Kross

KOSJASÕIT

...välja hommikul vara, siis kui päike paistis alles madalalt üle kopli kaselavade ja igal rohuliblel paistendas raske jahe kastetilk. Sõitsime kahekesi - vanaonu Kaarel ja mina, kui mitte kolmandaks arvaia ka tants, kes sörkis vankri ees. See oli pidulik sõit ja selle jaoks oli tehtud pikki ettevalmistusi.

Uhe terve hommikupoole mukkis vanaonu vedruvankrit, mille ta kustki oli välja tirinud. Siis võttis ta suure võlme, läks aita ja tuli sealt tagasi kahe erekirju lühusetekiga, mis laotati toa ette kummelimurule tuuluma.

Õhtul tuli naabriperenaine meile piima tooma. Sellest meale, kui vanaonu üksi jäi, ei pidanud ta enam lehma. Nii tants lippasin ma ise õhtuti piima järele, aga naabriperenaine oli uudishimulik inimene — tema ei sallinud,

et külas tema teadmata midagi teoks sai, sellepärast ta sel õhtul ise.

«Kuhu see peremees siis nüüd sõitma asub?» küsis ta juba lävelt valju häälega. «Vedruvanker on välja toodud ja päeval pleekisid tekid muru peal. Mis juba paar aastakest mulla all — kas sõidad õige uue kosja?»

See oli pisut kohatu nali — vanaonu sai kevade seitsmekümne kuue aastaseks. Vaatasin võõrast naist, kes laiana ja tervisest lõkendavana kambri meel las ukseavas seisis.

Vanaonu ise luges akna all ajalehte ega vastanud kohe. Ta laskis lehe langeda ja tunnistas kusi ja tühjuse aega üle prilli ääre. Siis ütles ta aegamisi ja tõusis nagu poleks ta teise küsimust üldse naljana võtnud, et ka selle üle pahandanud:

«Sa, Liisa, oled ikka terane naisterahvas. Kõik peavad mu käest, kuhu sa, Kaarel, sõidad. Aga sinu kohe klaar — kosja, kuhu mujale.»

Naabrinaine kohmetas. Ta asetaski piimapurgi laua ja lahkus kiiresti toast, uksele veel vanaonule üle kahtlustavat pilku heites.

Pahvatasin naerma: nii juhm oli Liisa suur punelise hobusenägu.

«Nüüd sa, onu Kaarel, löid ta küll tummaks.»

Aga siis kostis akna alt väga vaikselt ja väga tõsiselt:

«Sa, Katrin, ää naera kedagi. Liisal on õigus — kosja sõidangi.»

«Kellele, siis?» Ma ei näinud kindlasti, targem või kui naabri Liisa mõni minut tagasi.

«Ah kellele?» ja nüüd tabas mind omakorda üle prillide serva vanaonu uuriv pilk. «Kasele sõidan kosja — igaüks ikka omaealisele.»

Tundsin äkki nagu kergendust. Mind oli ta tõsiselt pilgu all hetkeks haaranud rumal, ebamugav mõte, et kas ta ehk tõesti...

«Ah sõidad vana tuttavat kaske vaatama.»

«Sedasi neh...» ja vaikselt muheldes jätkas ta lohe lugemist.

Enne magamaminekut tegi ta uuesti kasest juttu:

«On meil seal mäe peal enne Mõhandut jah üks naine...

... ja vana. Ta oli juba siis maailmama tümikas, kui mina alles poisike olin.»

«Ehk polegi enam alles, kui nii vana on. Pehastas ta?»

«Mina sa, linnalaps, ka puudest tead. Ei see pehasta. Mehed on kõva.»

«Kui kina ta sisse nägid, kui ta alles kasvas!»

«Nägin,» ütles vanaonu ainult ja lisas mõne aja pärast: «Juba siis andis kahel mehel ta ümbert kinni.

«Mõnused oksad olid sama jamedad nagu see kask, mida meil siin kunturi õue peal kasvab.»

«Teda kaske ma leidsin. Vahtisin vanaonu uskmatult.

«Aga vahi kedagi. Ega ma tühja juttu a'a. Küll varsti näid.»

«Aga võib-olla on vahepeal maha saetud,» ei andnud vanaonu järele.

Vanaonu naeratas kannatlikult, nagu naeratatakse lapsele, kes kangekaelselt oma jonnit ajab:

«Ta tema peale saag hakka...»

«Mina sa nüüd, vanaonu. Kui harilik ei hakka, siis elektrisaag võtab ikka läbi.»

Aga tema raputas ainult pead. «Ei ole teda ühti maha saetud. Kui ma juba vaatama sõidan, siis tean ka, et alles on.»

Hakkasin naerma: «Ega mul siis kahju ole, et ta alles on. Arvasin ainult, et kui ta nii vana on...»

«Ta põle üks vana, vaid ka ilus», jätkas vanaonu vaikse uhkusega, nagu räägiks ta tõepoolest oma pruudist; kuigi pruudi vanadusega keegi ei suurusta. «Niisukest latva juba naljalt teist ei leia... Lehed on tal ka suuremad, niisukesed paksud ja nahkjad. Ja mis kõike toredam — sügisel on teised kased ammu juba kollased, tema aga ikka veel roheline nagu jaanipäeva...»

«Sis on ju kohe päris imekask,» ütlesin ma kerge nookega, mida aga vanaonu kas ei märganud või ei tahtnud märgata.

«Met pole siin kedagi,» ütles ta rahulikult, «aga lihtsalt niisuke loomus. Inimesed ka — üks läheb noorelt halliks, teisel põle vanast peastki halli karva peas.»

Ta tõusis püsti ja hakkas aset ööseks üles tegema. Taangiveerel istudes ja saapaid jalast tõmmates ütles

ta ütles: «Ja ülepea on ta nüüd looduse kaitse alla võetud, või sedasi. Sealne koolmeister olema seda ajanud.»

Rohkem me kasest enam ei rääkinud.

Eile küttis vanaonu sauna. Enne vihtles tema, mina, aga leili oleks jätkunud veel poolele külale. Ma lesin pikale sõidule mööda tolmust maanteed ja leidsin endamisi, et parem oleks olnud sauna kütta pärast seda. Aga vanaonule ma seda avaldada ei tihanud.

Kui ma õhtul tema soovi kohaselt vanatare poolt poodas köögis pannkooke teemoonaks kaasa küpsela, tuli ta ise plidi juurde, tunnistas mind kaua pealt ja jalatallani ja ütles:

«Sul ikka on mõni teine hilp ka kaasas peale norkpükste.»

«On küll.»

«Pane siis homme kleit selga, et sa naisterahva moodi välja näeksid. Ega see pole mõni kes-teab-mis sõit, see on minul viimane — olgu siis ka viisipärane.»

Enne saunaminekut võttis vanaonu kapist oma haritud kodukootud pühapäevaülikonna, harjas seda hoolikalt õues ja pani ta siis voodi ette toolikorjule riputama. Seepeale läks ta suure rautatud kirstu juurde, mis seis ahju kõrval ja milles ta hoidis oma «paremaid asju». Mõtlesin, et kas ta nüüd lõpuks võtab ühe neist vanasärkidest, mis tütar ja poeg talle Kanadast olid saatnud, ja mis ta seni oli puutumata jätnud — lasti ta siiski taanümbrikus, nii nagu nad pakis saabusid. Katta ta siis mõnimeses vanaonu kirstu kallal ja pani siis toolile ülikonna kõrvale lihtsa valgest pesuridest särki, munarebukollase siidist kaelarati ja tumesinise, vähe kantud nokkmütsi...

Nii me siis nüüd sõitsime.

Kirevatest tekkidest me põlvedel tõusis vänget naltalõunilõhna.

Vanaonu istus sirgelt nagu noor peiupoiss. Sinise nokkmütsi alt vaatasid heledad lapsesilmad vaikse haredusega valget teepaela, mis me ees lookles. Kerge müra lüüsi mangles ta suunurgis ja kadus eelmisel õhtul vankrilt püगतud põskhabemesse. Kollane siidrätik langes

hulkkult. See polnud tõepoolest mõni «kes-teab-mis» sõit.

Mul oli pisut jahe ja ebamugav kerges villases jakis ja tšukkeses bembergkleidis. Aga sain isegi aru, et treppidele poleks ma kuidagi siia väärrika vanaonu saunale sobinud.

Ma mõtlesin tulla ilus. Ma olin siiski salaja peitnud tšukkest alla helekollase, keerulise lõikega vihmamantli, kuuma suvepäeval võib kergesti jääda äikese alla. See vihmamantel oli seni nagu siidsärgidki lebatud rahulikult ja kasutult suure kirstu põhjas.

«Täna emeli selga,» ütlesin ma vanaonule, kui ta vihmamantli hakkas tallide juurde minema.

«Kuhu ma sellega,» lõi tema käega, «hobused hakkavad hülama.»

«Mitu siis maha. Mõni noor moenarr ostab hea meele peale,» käisin mina peale, nagu oleks mul kahju, et keegi seda välismaa imet näha ei saa.

Vanaonu raputas ainult pead.

Nagu mul rahast puudu oleks. On ta mulle saadetud — olgu siis ka minu. Ei hakka mina temaga peku-keema.»

Ütlesin ja tõmbas selga kulunud vatijope ning vajutas nokkmütsi vihma kaitseks sügavamini pähe.

Põlmest villast helehall vest ja paksud viituhvlid olid ainukesed asjad, mida ta kõigist neist üle lombi tõlunud uhkustest kandis. Ja ma polnud praegugi päris kindel, kas äikesevihm, mis kuski keset lagedat meid tabaks, sunniks teda helekollast vihmamantlit selga minema.

Mann laskis kergelt sõrki, loopis pead üles ja alla ning hirnatas vahel rõõmsalt, nagu oleks tal aastaid talle mitte kolmteist, vaid kolm.

«No mis sa lõõbid,» noomis vanaonu muhedalt. «Just-kui põleks enne maanteel sõit.»

Aga ega Mann olnudki tükil ajal lausa lustisõiduvankri ees mööda laia maanteed traavinud. Ikka oli tal olnud järel vedada kas vängelt haisev sõnnikukoorem, kolisevad piimanõud või rasked jahukotid. Või pidi ta mõnigil porisel põllul sammu pidama kartulivõtjatega, kes oma korve tema taha rakendatud kartulikasti lahjendasid.

Mõni ime siis, et kõva, tolmuselt lõhnav maantee kergelt järel veerev vedruvanker Manni rinna noorliku elurõõmuga täitsid.

Hobused olid olnud kogu elu vanaonu auku. Manni oli ta ise kasvatanud. Kui ta kolhoosi tallimehe valiti, hakkasid kurjad keeled kohe sarjama: uus talumees hoolitsevat ainult oma Manni eest.

«Valet ajavad,» ütles vanaonu, kui jutt ka tema kõrvu ulatus. «Mina hoian neid kõiki ühtviisi. Aga kui ma Manniga vahel sõnakese kauem juttu a'an, siis see minu ja Manni asi ega põle kellegil selle kohta ütlemist.»

Mind oli alati huvitanud, milles see jutuajamine seisiks. Nüüd võisin oma kõrvaga kuulda; ja ega ta olnud ainult ühepoolne jutt:

«Noh, Mann, kas on teisem kui sõnnikuvanker vedada?»

Mann hirnatas vastuseks.

Siis laksutas vanaonu keelt:

«Kas teeme kosjasõitu, Mann?»

Mann loopis uljalt pead.

Mõnesaja meetri järel kostis vankrilt:

«Nad a'avavad muidu juttu, Mann, et sa vana oled.»

Mära vaatas volksti silmavalgete välkudes selja taha ja astus tõepoolest nagu jõudsamalt.

«Edev teine,» pilgutas vanaonu mulle silma. «Naima rahva veri — lööb hobusegi juures välja.»

Aga seks korra oli ta küllalt raakinud.

Me sõitsime tükk maad vaikides.

Päike oli kõrgemale tõusnud. Mul hakkas soojem, ja nii imeliselt hea olla: maantee tolmas, kahel pool teed lõõritasid lõokesed põldude kohal.

Mulle meenus õhtu mõned päevad tagasi. Vanaonu istus akna all ja vahtis üks silmi maanteele, mis kadus otse punasesse päikeseloojangusse. Käed oli ta asetanud enda ette lauale. Need olid suured, soonilised, paari aastat teinud käed. Paistis, nagu tunneksid nad pöördumist liigust niiviisi jõude laual lebedes. Siis, pooramata pilka maanteelt, ütles vanaonu: «Mina sõidan. Tuled sa kaasa, Katrin?»

Nagu kõik sõnaahtrad inimesed, pidas ta pooled oma juttudest mõttes maha ja üllatas sind siis äkki nagu

muigi väetatud küsimusega. Olin sellega harjunud, see-
nol vastasin:

«Kuhu siis, vanaonu?»

Mõhاندule. Olen selle mõttes läbi klaarind. Nüüd kõige etem sõita: põllud on täies rammus. Tee on
«dool vana ilus.»

Tal oli õigus. Kui kerge hommikutuul küpsest viljast
«dool jooksis, lainetas põld õlgkollase merena.

Mõhاندule oli vanaonu Kaarli kodukoht. Sealt tuli ta
tunagi ligi pool sajandit tagasi siia Uue-Toomale kodu-
saks. Nüüd tahtis ta veel kord oma sünnipaika külas-
tada, aga ta ei tahtnud sõita üksi, vaid kutsus mind
kaasa. «Sellsis lõbusam,» naeratas ta kuidagi vaban-
davalt.

Muid sidus vanaonuga imelik sõprus. Olin viimastel
aastatel kõik oma suvepuhkused siin Uue-Toomal veet-
nud. Mitte ainult sellepärast, et mul kahju oli vana-
onust, kes peale vanatädi Miina surma ihuüksi jäi, vaid
mille lihtsalt meeldis siin.

Õige ajal põles uus elumaja maha ning vanaonu koos
võõraga kolis tagasi vanatarre. Vanatares asusid elu-
tunnud, rehi ja karjalaut kõik ühe katuse all. Toapoolne
oli oli tahumata palkidest, laut ja rehi kivist. Õlgkatuse
oli tuleni sammaldunud ja keskelt nõgus nagu vana
tõbehobuse selg. Laudapoolses otsas, üsna katuseharja
lähedal, kasvas samblast väike kaseke. Igal suvel, kui
tulin, vaatasin kohe järele, kas katusekaseke on
veel alles. Muidugi oli ta alles ja vaksa võrra pikemgi.
Kevadel ajas ta rõõmsalt pungid ja sügisel kolletas nagu
ta suured sõsaradki ning vaevalt ta ise taipas, et kas-
vas lausa maa ja taeva vahel.

Tares endas lõhnas imepärastelt vanade rõivakirstude,
õhukesu, värskelt küpsetatud leiva, koirohu ja kadaka-
kibus hapnenud piima järgi. See lõhn oli nagu vana
hea tuttav, kes kohe, kui madalast uksest üle kõrge
lavepaku astusid, vastu tuli ja «tere tulemast» ütles.
Kambri olid tillukesed aknad ja õhtuti laulsid seina-
gudes kilgid.

Vanatare-esine õu oli kaetud kummelimuruga, millel
oli mõnus palajajalu astuda. Elutoa akende all kasvas
paar sammaldunud õunapuud ning mõned punase sõstra
põõsad. Siin oli hea lesida ja lugeda.

Vanaonu nägin harva. Kui hommikul ules tõusnud, ta juba talli juurde laanud ning tihti ei kainud ta kella lõunalgi. Nii nagime teineteist alles õhtul. Enda poelnud meil ka siis suurt juttu. Ainult kui midagi tähtsat oli juhtunud, andis vanaonu mulle aru. Näe. «Maaral sündis täna varss, ilus raudjas — tärn on ees...», või: «Juku hakkas tagumist jalga laapama, tarvis tohter kutsuda...» Tihti mõtlesin, kas must vanainimesele seltsi: näeme nii harva ja siis ka peaaegu masti vaikime. Aga ühel õhtul, kui ma parajasti sõu lauale panin, ütles vanaonu: «Hea ikka, kui sa oled.» Selle ainsa napi lausega, millele ma isegi midagi vastata ei osanud, ostis ta kõik mu suvepuhku endale.

Kõhendasin vankritekki oma põlvedel.

«Millal sa, vanaonu, viimati Mõhandul käisid?»

«Sest saab nüid juba üle paarikümne aasta. Anton pojaga käisime. Tema mässas kangesti nende poikkonnakirjadega. Tahtis ikka teada, kes kelle isa ja keegi pärit. Noh siis sõitsimegi. Kiriku juures käisime ja sealt edasi Mõhandul.»

Ta vaikis ja muutus kuidagi nukraks.

«Näe, kus Anton nüid... Mis sa arvad, kas ta peab ka siia tagasi tahtma?»

«Kindlasti tahab. Sa elad siinsamas kodumaal ja kaisub sünnikoha poole — kuidas siis teda mitte.»

«Seda jah... Helmist tütar ikka kirjutab, et tunneb igatsust või sedamoodi, aga Anton ei ütle selle kohta pealt kedagi... võib olla, et meesterahvas... sellepärast... Kui sündis, siis ma ikka rõõmustasin, et esimene ja poisslaps. Saab talule peremehe... Kõik läks teistmoodi... arstiks hakkas, ja nüid veel hoopis ära...»

Ta ohkas sügavalt. «Eks mina olnd algusest peale selle äraminemise vasta, aga kesse siis vanainimest kuulda võttis. Muudkui laeva peale ja ära...»

Ma ei osanud midagi lohutavat öelda ja nii sõitsime tüki maad vaikides.

«Kas ma sulle Kati ja Mari pilti näitasin?» küsis vanaonu lõpuks ja ta hääles oli sunnitud reipust.

«Näitasid, näitasid.»

«Kenad tüdrukud, eks...»

«Vana kenad...»

«Jah, aga...»

«Mida siis, vanaonu?»

Ta ei vastanud kohe.

Kuidagi sissepoole pööratud pilguga vahtis ta põlvedele lootatud eredale hobusetekile.

«Jah... Niisama, et justkui võerad...»

«Seda muidugi. Marit pole sa ju üldse ihusilmaga näinud.»

«Jah, ma sellepärast. Aga kui nii vaata — ei ole Marit ega emasse... Ega ka sellepärast... Nad on nii loomuliku isemoodi, nii...» Ta otsis õiget sõna, mis korrapärase ütleks, mida ta mõtleb. Ei leidnud ja vaikis ohmetult.

Katolisin suurele värvilisele fotole, mida vanaonu annas oma «paremate asjade» kirsus. See kujutas kahte ilusat ja naeratavat ameerika tütarlast.

Luhtusin suvel parajasti Uue-Toomal olema, kui mõni da tagasi Kanadast pojalt esimene kiri tuli.

Vanaonu, kes sel ajal luges veel ilma prillita, seda kirja siiski ei lugenud. Ta pööras masinal kirjutatud kirja ümber korda uskumatult kaes ja ulatas siis mulle: «Näe, mu silm hästi ei seleta.» Kasi, mis kirja ulatas, vaatas.

Kiri oli lühike. Poeg lootis vanemad tervetena eest hoida. Ise oli ta seal uuesti ülikooli lõpetanud ja töötas arstina. Pere oli vahepeal tütre Mari võrra kasvanud.

Kirja lõppu oli lisatud tüüpilises ameerika standardkaekirjas: «Many hearty greetings for our dear grandfather from Kate and Mary.»

Takerdusin lugemisel.

«Siis veel Kate ja Mary tervitavad,» pomisesin lõpuks.

«Kes need peaks olema?» küsis vanaonu üllatunult.

«Pojatütred ju, saadavad sulle palju tervisi,» ütlesin ikka ebaloomulikult kõvasti, nagu ei kuuleks vanaonu häält.

«Kuda sa nende nimed ütlesid olema?»

Kate ja Mary...» kordasin üha valjusti ja tundsin end ebamugavalt.

«Keit ja Meeri...?» vangutas vanaonu imestunult

pead. «Ei tea miks sedasi. Kirjas seisis ju, et noore
nimi on Mari. Ja vanem on Kati. Teda ma mäletan veel
hästi — oli poolteisene, kui minema läksid. No loe ne
loe, mis nad ka kirjutavad.» Ja ta näkku tekkis
rõõmus ootus.

«Nad kirjutavad inglise keeles, vanaonu — tervit
vad südamest,» ütlesin ma ikka ebaloomulikult kõ
häälega.

Ta vaatas mulle uurivalt otsa ja muutus äkki t
seks.

«Või kohe inglise keeles... Tea, kas niisama uhku
pärast, või ehk ei oskagi eesti keelt?»

Vaikisin. Mida olekski mul olnud öelda?

Laupäeval pärast sauna kirjutas vanaonu vastus
Mina olin vahepeal poest tinti, paberit ja sulgi mure
senud. Sulgi tõin mitut sorti. Vanaonu proovis nad kõ
järgemööda läbi ja valis siis meelepärase välja. Tõnu
kirja ma ei lugenud. Aga ta kirjutas seda terve õhtu,
kuigi paberil sai ainult üks lehekülg täis. Võib-olla pan
ta kirja lõpus pojale südamele, et see tütardele ka ema
keelt õpetaks.

Vaatasin vanaonu kõrvalt. Ta istus endiselt sirgelt,
aga lapselik elevus, mis sõidu algul ta nägu valgustas
oli kustunud. Mulle tundus, et ta minuga jälle vaikselt
juttu ajas. Nii ta ütleski lõpuks:

«...viimases kirjas seisis, et oli endale uue autu o
Üks kallim virma. Niisuke tühja uhkuse tagaajamine
tea kuhu see välja viib?»

Ohjad ta peos olid lõdvale langenud ja Mann lõnkis
tujutult.

Meie ilusti alanud sõit ähvardas äkki kuhugi kurbad
mõtiskluste rappa joosta. Haarasin vanaonu kätt
ohjad.

«Tuhja neist autodest. Igaüks elab omamoodi. Teine
maa, teised kombad. Näe meie jälle sõidame vedru
vankriga — ja niisugust sõitu nemad seal ei saa.»

«Seda küll,» naeratas ta vaikselt. Siis nagu raputades
endast midagi, lisas naljatledes: «Nahva sellele meid
mooturile natuke ohjadega, muidu jääb aiste vahela
magama.»

Nähvasin ja Mann hakkas jälle kergelt sõrki laskma.
Kuremalt keerlevad rattad näisid minema keeruta-

vat ka vanaonu norumõtted. Ta müksas mulle külge ja
pilgutas kavalalt silma: «Eks meiegi oleks võind
autoga...»

Jah, eks meiegi oleks võinud autoga...

Kui vanaonu läks esimehe käest Mõhandule sõiduks
Mõhandul küsis, ütles see: «Mis sa, Uue-Tooma Kaarel,
hobusega mööda maanteed logistad. Mõhandu
võib ka ju buss.»

Teda ütles esimees vihuti, sest kõik teadsid, et vana
tõttuses hoidis hobuseid ja seetõttu autosid silma
pannaski ei sallinud.

Kui ma oleks taht bussiga sõita,» vastas vanaonu,
«aga ma siis sinu käest oleks tulnd Manni küsima.»

«Noh, kui bussiga ei taha,» andis esimees järele,
«ma annan sulle villise — sõida sellega. Võid igast küla
nõlvast sisse pöörata.»

«Taha ma su villist ega kedagi,» ütles vanaonu.
Anna Mann — vanker on mul endal.»

Seda maad on ju üle kolmekümne kilomeetri,» käis
esimees peale. «Kes nii pikka teed siis nüüd aatomi
tõttul veel hobusega sõidab.»

«Antum või mitte — mina sõidan hobusega,» jäi
vanaonu kindlaks.

«Masinaga saab ju ometi rutem.»

«Kui nii vähe on elada jäänd nagu minul, siis on aega
küll.»

Aga esimees ei jätnud. Ta pilgutas noorele trakto
rile, kes parajasti kontoris juhtus olema, mõistvalt
ilma ja ütles:

«Nii pikk maa — ajad viimaks veel hobuse ära.»

Lüüdi sai vanaonu pahaseks.

Jah, Saare Kustas, a'ad lapsejuttu. Sind sitta põlnd
ilmas olemaski, kui mina juba oskasin hobustega
nõlv käia. Kui ei taha anda, siis ütle ei, aga ää vana
muse kallal lõõbi.»

Nii saigi vanaonu Manni ja nii me nüüd siis sõitsime
vedruvankriga.

Paike oli juba kõrgele tõusnud ning maanteel muutus
elavamaks. Meie vurasid vastu ja meist vurasid mööda
veoautod ja omnibussid.

«Mis nad peaks tormama. Ainult tolmu keerutavad üles,» pahandas vanaonu.

Hakkasin naerma.

«Küll need autod karvad sulle hinge peale.»

«Mis minul neist, aga naed ise, kuida tee tantsu teinud sammu ka ei nae ettepoole...»

Lõpuks harjusime nii autode kui tolmutugi — kui mastki polnud pääsu. Rukis kahel pool teed õitsemise laia lainega laisaks jäänud tuules. Ja kui parajasti aule mööda ei vuranud, võis kuulda lõokese muretu lõuust põldude kohal.

«Lõokese üles ikka hääle jargi kätte,» algas vanaonu peale pikka vaikimist, «tuleb aeg, aeg, aeg...» Oobikut on hoopis raskem üles leida. Mina olen ainult üks kord ihusilmaga näinud, siis kui noormehena...» Ta kas ei lõpetanud lauset või kadus ühjanu raske veomasena mürnasse, mis meist pümanõude koliseses mööda kihutas.

«Siis kui sa noormehena koos tädi Miinaga toomhigate all patseerimas käisid...» nõõkasin mina, kui tolmu oli lahtunud ja me jälle teineteist kuulda võisime.

Vanaonu jäi tõsiseks.

«Ei, see oli keegi teine...» ütles ta ainult.

«Oh-hoo — tädi Miina polnudki sul siis ainuke! tahtsin samas toonis jätkata, aga midagi ta näos keelas mind seda tegemast. Ta vahtis otse enda ette ja naeratas kohtlaselt nagu laps, kellel on oma saladus, mida teiste eest varjab.»

Alles tuki aja parast ütles ta:

«Ega Minnaga põlekski saand oobikut kuulata minna — ta suu ei seist ju silmapilkugi vakka.»

Mäletasin vanatädi Miinat hästi. Ta oli pisike käbe eit, tõmmu kortsus näoga, milles särasid kaks erka pruuni silma. Juustes olid tal siis, kui teda viimati nägin, ainult üksikud hallid niidid ja ta samm oli kerge nagu noorel tüdrukul. Aastaid oli tal aga juba seitsekümme üheks. Teda jätkus igale poole, ja kuhu ta ise minna ei jõudnud, sinna ulatus ta hääli. Ta rääkis vahetpidamata ega olnud millegagi rahul. Isegi lehma lõpetoreles ta nendega. Kord oli vanaonu ise ta kohta väga tabavalt öelnud: «Kui ta töö peale nii maias põleka, võiks teda mustlaseks pidada.»

«Aga sa ikka armastasid teda?» küsisin akki eneselegi meenutust.

Vanaonu heitis mulle kiire kohkunud pilgu

«Kusis siis vastu»

«Kus pidanud nu kusima ja ka mitte nu kohkuma?»

«Naha. Ma ei tahtnudki saada saladuse jalile,»

«Naha oli eneses kandnud.»

Tädi Miinat muidugi...» vastasin kuidagi möödamurega.

«Ja võttis mu käest ohjad, lõi nendega kergelt vastu mu külge ja ütles siis:

«Tädi, näüid armastus või... Aga eks ma olnud ta harjunud...»

«Ütlesin akki: võib-olla ongi kõik see, mida me meenutame, suureks armastuseks nimetame, lihtsalt harjunud. Ja kurbus, mida tunneme, kui sureb inimene, kellega harjunud oleme, polegi muud kui ebamugav vajadus end elus uuesti sisse seada. Aga seal vanaonu heledates silmades kumas midagi vaikset ja sooja, kui ta ütles:

«Ei, see oli keegi teine...»

Ma ei pärinud enam. Nisugusel sõidul nagu see tuleb kuumuslega ettevaatlik olla...

Sõitsime veel kilomeetrit paar mööda suurt maanteed ja keerasime siis kõrvalteele.

Tal on terike rohkem maad kiriku juurde, aga sellel on vaikselt. Vanasti käidi ikka siitkaudu. Uus tee ehitati alles mõni aasta tagasi,» ütles vanaonu.

Alles mõni aasta tagasi! — aga juba andis see end ennast tunda. Ta veered olid rohtu kasvanud, kraa-

«Võib-olla» vahetasid kõrged karuohakad. Sun oli imeliselt vaikne, seda enam, et tuul, mis meile otse vastu puhus, viis maantee müra ja tolmu kõik selja taha kandes. «Tädi oma vedruvankri, kireva hobuseteki ja kergesti laskva Manniga sobisime siia aga rohkem kui muule maanteele.»

Sis hakkas mõne aja pärast eemalt mootoripõrinal korduma. Naha polnud midagi. Vanaonu kuulatas.

«Tädi, näüid armastus või...» küsisin akki eneselegi meenutust. «Tädi, näüid armastus või...» küsisin akki eneselegi meenutust. «Tädi, näüid armastus või...» küsisin akki eneselegi meenutust.

«Aga lõigatud põld viljahakkidega on ka väga ilus.»

«Palju see neid viljahakke nüid enam näeb. Käiv selle kombiineriga üle — ainult põhuhunnikud jääv maha... Oled sa vaadand, missuguse kõrre see jätt justkui meie kunkturipika juuksed — üks salk pik teine lühem. Nagu oleks nüri kääridega lammast detud.»

Nii pikka sarjamist polnud ma vanaonu suust
kuulnud. Muigasid.

«Sa ikka ei salli neid masinaid...?»

«Mis mina, aga põld ei salli!»

«Sinu meelet hobust sallib rohkem?»

«Seda neh.»

See oli vanaonu ammune teooria, ja väga inimlik teooria, sest ta trotsis kangekaelselt kõiki fakte. See oli võimatu kummutada andmetega suurtest viljasaadustest või kirjeldustega hiigelpõldudest, mida hobusega üldse ei jõutaks harida. Kord luges vanaonu lehest, et kuskil kolhoosis väetati põldu lennukilt. «Ära narrivad põllu,» ütles ta pahaselt. Ta hinge lihtsalt ei mahtunud, et hobused põllult nii armutult kõrva väärt. See oli vanaonu ammune teooria, ja väga inimlik teooria, sest ta trotsis kangekaelselt kõiki fakte. See oli võimatu kummutada andmetega suurtest viljasaadustest või kirjeldustega hiigelpõldudest, mida hobusega üldse ei jõutaks harida. Kord luges vanaonu lehest, et kuskil kolhoosis väetati põldu lennukilt. «Ära narrivad põllu,» ütles ta pahaselt. Ta hinge lihtsalt ei mahtunud, et hobused põllult nii armutult kõrva väärt.

Kui ühel päeval mingi mootoririkke tõttu jahukoo-
rem, mis ähvardas vihma kätte jääda, veoautolt kiiresti
hobustele ümber laaditi, võidurõõmutses vanaonu. Ta
askeldas ise koormate vahel ringi ja kordas igaühel,
kel mahti oli teda kuulata: «Sedasi, sedasi... vankri
mootur juba rikki ei lähe...»

«Kas see meie mootor väsimas ei hakka?» küsisin
nüüd. «Ehk tahab puhata?»

Õigust öelda olid mul endal põlved kauasest istumisest kangeks jäänud ja ma tahtsin jalgu sirutada.

«Ah Mann või? Tema pärast ää muretse. Mann põr-
taks joonega Mõhandule. Aga eks me kiriku juures too
peatuse. See põle enam kaugel.»

Torn oli ammu suurele maanteele paistnud, nüüd hakkasid eemalt kerkima ka alevi majade katused. Alevi vahel oli munakivisillutus ja meie raudrehvidega vanker tekitas siin kenakest kohinat. Teemaja ees seisis omnibuss turistidega. Vanaonu nähvas märale ohjaga.

«Näita nüüd ka, Mann, kuida üht õiget sõitu tehakse!»

Nagu oleks ta taibanud, ajas Mann oma vana kaela uhkelt looka ja sõitis oma kiireimas traavis turistidega.

noonda, kelle päikeseprillidest varjatud pilgud meid
austavalt saatsid. Mulle tundus, et vanaonu kollane
kaelariist ja kirju hobusetekk mere põlvedel sel hetkel
austavalt kiiskasid.

Uus aias alevist pisut eemal, väikesel künkal. Kiriku
müüri kõrval oli surnuaed mida purasid põlised
valitud ja pärnad. Surnuaia värava kõrval seisis ikka
üks ja sama lasipuu, kodest ja hobustest näritud. Selle
taga asus vanaonu Manni ja viskas talle vankri põh-
just muletäie värsked heinu ette.

„Kui meilegi kulu kehakinnitus ära,» ütles ta siis, ja
 tõusis vankrist korvi teemoonaga, hakkas kabadal
 ümbrisesammul piki surnuaia müüri nõlvakust alla
 kõnnima. Tal pidid suu kõik nurgad tuttavad olema, sest
 ta leidis ta tasase muruplatsi, mida tee poolt varjasid
 õhedad leppapõõsad ja kust oli võimalik jälgida Manni.
 Leppu ääres mõttikult heinu krõmpsutas.

...me vaikides. Meie ees laius niidetud luhapealne, pahemat kätt, üle lagunenud surnuaiamüüri võis näha juba eidekest reha ja labidaga haudade vahel kõõbit-

... ja naost oli raske midagi lugeda. Kogu ta tähe-
... nais olevat keskendunud söömisele. Mütsi oli
... etanud enda kõrvale murule. Liigendnoa otsaga
... võitis ta võitopsist võid, määris seda ühe suutäie jaoks
... leivale, murdis noaga suutäie lahti ja pistis suhu. Siis
... lõikas kõvaks keedetud munast tükikese, kastis soola
... ja pistis suhu. Ta liigutused olid aeglased, aga ta
... heledates silmades oli jälle see imelik sissepoole pööra-
... tul, lapselikult kohtlane pilk.

Kui ta söömise oli lõpetanud, pühkis ta noa rohu sees puhutaks, vajutas kinni ja pistis taskusse.

lõusime püsti.

Korv vii vankrisse tagasi. Siis astume surnuaeda

Ja ütles seda lihtsalt, nagu «astume tuttavate poole

See oli vana surnuaed — juba üle kümne aasta ei olnud siia enam. Vanatädi Miina haud asus uuel surnuaial, kuhu oli siit paar kilomeetrit. Sellepärast olin huvitatud, kelle hauale vanaonu tahtis minna. Ta astus

kärmesti, peatus vahel, vaatas tunnistades ringi, lasti mind ristidelt nimesid lugeda ja laks siis jälle edasi.

Lõpuks jäi ta ühe rohtunud haua ees seisma. Raudhauda haua peatsis oli küljeli vajunud. Tuhmunud vaskplaat veerisin vaevu «Maria Kadak» ning sünni- ja surma aasta. Arvutasin kiiresti: Maria suri oma seitsmeteistkümnendal eluaastal; vanaonu Kaarel oli siis kolme kümne kahe aastane. Nüüd oli sest moodunud üle pool sajandi. Tuimade ja kainete arvude keel on vahel väga kõnekas. Nende mõne minuti kestel, mis me kahel Maria Kadaka haua ees seisime, hakkasin ma kogu vanaonu elu nagemina mingis uues valguses. Vaikseks ja tossikeseks oli teda kogu eluaeg peetud; meheks, kelle kõlges oma käreale ja kräbedale naisele järele andmine ning iseseisvalt õieti millegagi hakkama ei saanud. Aga võib-olla oli kõik see, mis ta elule hoogu ja mõtet oleks andnud, maetud siia kõrbenud orasheina ja äraõitsenud meelespealilled alla.

Vanaonu oli mütsi peast võtnud; ta juuksed olid peal laelt nii hõredad, et roosakas nahk neist läbi helkima. Käed risti, seisis ta seal ning tema huuled liikusid lühikesi. Luges ta palvet, mille lugemist haua ääres tavaliselt harjumus talle sisendasid?

Aga ta mõtted viibisid mujal. Vaikne rõõm, mis oli kaugel surmast, kumas ta näol.

«Teda hüüti Manniks,» ütles ta, kui me kirikumäele alla sõitsime ja Mõhandusse viivale teele pöörasime. «Kadaka Manniks... Päev otsa lõõritas laulda... kõrgi kostis meile... olime üleaedsed. Tema oli, teistmoodi kui Miina... niusuke tasane...»

«Temaga sa käisidki ööbikut kuulamas?»

«Kelle muuga siis...» Vanaonu naeratas äkki: «Linalakk oli... kahe patsiga...»

«Ja silmad olid sinised?»

«Kuda muidu...»

Meil oli mõlemal korraga hea ja kerge olla — nagu istuks see sinisilmne linalakk Mann kolmandana vankril ja lõõritaks laulda.

«Millesse ta suri?»

«Rõugesse — need võtsid sel sügisel Mõhandust mitu inimest.»

Hõngearmiline Mann! Ei, parem, et ta suri. Ma ütlesin seda ka vanaonule, aga tema raputas pead.

«Ega ma teda näu pärast... Minu jäuks oleks ta ka aegade ilus olnud.»

«Ja vaiks kaua.»

«... sest peale, kui ta suri, põle ma enam elust tähtsat tund.»

«Ja ei olnudki seda oeldes kurb: malestuse rõõm, mis Manni haua juures seistes ta nagu kaunistas, kumas kaugel ta silmadest.»

«Aga ikkagi võtsid tädi Miina naiseks.»

«Ei muheles.»

«Ega mina teda. Tema võttis minu... Käis nagu vari kannul.»

«Kuidas ta sai sul kannul käia, kui teineteisest nii kaugel elasite?»

«Mäe see kolmkümmend versta siis ära ei ole. Ja tal olid angulased Mõhandul... Ei mina tea, mis ta must nii tavaliselt ajas.»

«Kullap sa olid kena noormees.»

«Ma kahetsesin kohe, kui olin seda öelnud; see nõokav loom ei sobinud meie praeguse meeleoluga.»

Vanaonu ei näinud seda õnneks siiski märkavat. Ta ütles lihtsalt:

«Kedagi ma põlnd. Aga temal oli niisuke loomus, et kui midagi tahtma hakkas, siis enne ei jätt, kui oli kätte saanud.»

Mann lonkis jälle sammu — vanaonu oli unustanud ohjad oma käes. Ta jätkas vaikselt:

«... mina tahtsin ainult Mõhandult ära ja Miina oli nii hoopis teistmoodi kui Mann... sedasi justkui oli kergem...»

Vaskümmend aastat elas ta truult tõmmusilmahise lugeda Miina kõrval, sigitas temaga lapsi, laskis end mõnakuulehikult käsutada ja talus vaikides kõik tõrelemised. Aga nüüd, kui ta elu mõõt hakkas lais saama — siis ta säraval hilissuve hommikul heledapäise ja healse Manni hauale ning unustas sisse pöörast uude munaeda, kus puhkas Miina.

«Ja Manni järgi panidki sa märale nime?» küsisin ma lõpuks, kui olime kaua vaikides sõitnud.

«Ja nagu ärkas ja tõmbas ohjad pingule.»

«Hobusele võib igaühe nime panna — hobune ei uhelegi nimele häbi,» ütles ta siis peaaegu pahasele.

Aiste vahel liigutas Mann kõrvu, nagu saaks ta mõnust aru.

Vaatasin ringi. Päike seisis kõrgel, paistes labi k...
vatu vina. Kõigi küpsete viljade rauged soojus näis...
raskeks muutvat — oli lämmatavalt palav. Lükki...
vaiba põlvedelt alla.

Kaugel ees sinetas uduselt metsaviir. Seal kuskil
tee ääres kungas ja sellel künkal kask — suurem ja...
sam kui kõik teised.

«Ka kase juures käisid sa Manniga?»

«Kelle muuga...»

«Sellepärast sõidadki nüüd kaske vaatama?»

«Sellesama pärast...»

Ta naeratas endamisi.

«Viimasel jaaniööil leikasin endi nimed tüve...
Tea kas peaks veel alles olema?... Mann veel keel...
et ää leika — puul on valu... Tema oli niisuke
puule ka kartis valu teha...»

Tee tolmas. Niidetud luht kahel pool teed lõhn...
värske heina jargi.

1960

Uno Laht

HIINLASTE HAUD

Kakskümmend üks aastat tagasi, samal suvel kui
kõrvalt Palusalu Berliinis maailma kangemaid kaelu
murdls... jah, samal suvel, või õigemini küll augustis
enne koolide algust, ronisid kaks poisikest üles Vapra-
mäele. Te muidugi teate, kus Vapramägi asub? Jah,
lattu—Valga raudtee ääres, natuke maad enne Peedu
peatust, paremat kätt. Põhjast hõlmavad teda Elva jõe
kaanak, hõre kõrkjastik ning luhahainamaa. Raudtee-
poolsel pervel peaks leiduma ka sarapuupõõsaid, kui
muidugi ei peta... Mägi ise turritab sinkjas-tumeda
metsaküüruga ning tundub seetõttu kõrgem kui tegeli-
kult on. Aga neile poisikestele kakskümmend üks aas-
tat tagasi paistis Vapramägi veelgi suurem ja salapära-
sem, nagu ta nimigi on.

Paris üleval harjal, kus hamarad metsarajad ristu-
vad, avanes lapike lagedat. Ja selle päevavalguses

rohetava paljaku keskel seisis üksipäini igivana poiss. Alt andis teda mitmel täismehel ümbert võtta, ja kes sees, tüveõõnsuses, karjuda, kõmises kui kellatorn.

Poisid jäid huviga metsahiiglast vaatama. Eriti liha poisid. Ta polnud veel kordagi Vapramäel käinud, ehk nende perekond siinsamas Peedul suvitas. Linnapoisid oli kõhnuke kael, kuid seda laiemad kõrvalestad, puhtad ja roosakalt-läbipaistvad; tedremunakirju noor nina, alati nagu imestusest parani silmad ja pesuharja sarnanev pleekinud tukk, põetud, aga ometi püstitatud. Ta oli maakonnalinnakese progümnaasiumi esimese klassi «priimus», väga elava kujutlusvõimega jutustamatute-neelaja, korralik «noorkotkas» ja sügavalt veevõtnud isamaalane. Kaheteistkümne-aastaselt jõngerniisilt rohkem nõuda oleks ju lausa ülekohus...

Niisiis, linnapoisid uuris ja imetles. Oh ei, teda ei polnud taskunugadega lõigatud nimetähed ega nool läbistatud südamed. Isegi maapoisi juttu öökullist, kolm päevaseks tukkumispäigaks olevat tüveõõs, kuuldu poole kõrvaga. Linnapoisid oli hingelaadilt romantik. Ta käis ringi ümber puu, taganes aupaklikult, tuli jälle tiheda lehekatuse alla, vahtis pea kohal väänlevaid okasid, konksu kasvanud ja kähmulisi nagu vana talumehet käed. Aga mõtted sõudsid tal hoopis õhulisemat rada.

Loetu ja kuuldu segunesid poisil vastuvõtlikus fantasias mingiks muistseks huietamme müüdiks. Kujutlusvõimevõimil tiivul hõljus ta kauge mineviku muinasmaade kaudu võoni habemega Vanemuine mängis kuldsel kandelil, kus Murueide tütreid tantsisid, lillepärjad peas. Ja seal, Kungla rahva hiietahutuste sõõris, suitseva urikates, põlvitas Sakala vanem Lembitu, sini-must-valge lindide lehvimas pikkades juustes, põlvitas ja suudles Kalevite jälleleitud mõõka...

«Taas Taara tammikutes
veel kuulen kanget haart
Kõik ennemuistsed tuuled
ei ole kadunud säält!»

Maapoisi naeruturtsatus tõi ta tagasi maapinnale.

«See oli Carl Robert Jakobsoni luuletus... Ma deklameerisin seda aktusel!» ühmas linnapoisid nagu vabanduseks.

Maapoiss ei vastanud musta ega valget, kültas rohus edasi, kuni silmadel, ainult heinakõrs liigahtas suunurgesse, kus tuli see tuimus lämbest lõikuskuu päevast, loomapaarast vaimuloidusest või heatahtlikust üleolekust mune võta kinni!

Igatahes löid linnapoisid kõrvad õhetama ja sedapuhku nutte habelikkusest. «Ma võin kihla vedada...» hüüas ta valjakutsuvalt, «...siin kohises kord Taara tammik ja leegitsesid urituled!»

Tameline lätuserv kerkis. «Är võlsi, tuu om ju pähn! Ei põlita om sii riigimõts... tuld tetä on kõvaste kii- lade!» Keegi ei võinud seda paremini teada kui tema, kohaliku metsavahi poeg. Nende taregi asus sealsamas maa all, käega katsuda.

Aga maapoiss polnud sugugi nii lihtsameelne kui ehk meeldinud paistis. Küllap aias temagi oma kaaslaste muude laadi, ega ta muidu lepituseks pakkunud: «Meil on tal viil soldanite havval!»

Soldatite hauad... kus kohas? Kes sinna maetud on?

«Tan, mäe all, kon mi haina... Na omma hiinlaste hauad.»

Muidugi tahtis linnapoisid hiinlaste hauda näha. Ta oli ju loomu poolest romantik.

*

Kõrges kolletanud lõikheinas võis neist igauks mööda jalutada, kes kohta täpselt ei teadnud. Madalad rohtukasvanud mättakühmud raudtee ääres, ei kaapakinku, ei kivist ebajumalaid ega hiina tähevigureid.

«Punantse hiina komunisti...» kinnitas küll metsavahi poeg, ent linnapoisid oli üsna pettunud. Vabaduslõika Muuseumi seinal rippusid mõned luust peadega puussid, väikesed lohed ja muud koletised peale nikerdatud. Kooli ekskursiooniga Tallinnas käies oli ta neid vahtinud seesmise värinaga, sest kes pole lugenud hiinlaste hirmsatest piinamisviisidest... Ja kui need kollasnahksed kurjategijad juba Londonis endas niimoodi maratsevad (nagu «Rahvalehe» jutusabades kirjutatakse), kus ometi kõikvõimas Scotland Yard tegutseb, mis oleksid nad siis meie väikeses Eestis korda saatnud? Nii oli ta seal muuseumis mõelnud.

Aga praegu, vaadates neid rohtukasvanud haavaid, kadus igasugune põnevus. Kalmud näisid armunud sinise Vapramäe taustal, nii madalad ja muhe jäetud, et hakkas neist nagu halegi. Ta pilk otsis mõnda roostetanud püssirauda või padrunipidet, kuid ei leidnud.

Aga siis märkas linnapoiss kahkjäs-punaseid plekid nud moone, mis kasvasid piibelehtedega segamini, nagu juhuslikust seemnest pudenenud. Ega ta olekski märkinud, kui seal, keset kulurohtu, poleks lamanud üks üks peenra-lillekimp, vihmadest luitunud vartega otustades kui mullune linapeo.

«Konstaabli-härrä käve meil ka ja küsse, et kas tead, kes na lile havva mano veivä?» Metsavahi poeg kaapis kägardatud soni küljest põidlaküünega mingi vaiguplekki. «Esä üteli siss, et mi olõ võrokese, kost mõnaid inemisi tunnõmö...» Seejuures tegi maapoiss suhteliselt kohtlase näo, umbes nii et, vaadake ise, looj pole meid mõistusega hellitanud. «Konstaabli-härrä näkse siss paukma, et olgu ti võrokese vai setu, mõlõ metsavahi kohuss om kik pussuga kinni veivä, kes edimõ mail vai utskik millä havva mano tikvā...» Maapoiss pidas mõttepausi, nagu kaaludes, et kas edasi raakuda või mitte, muheles natuke endamisi ja jätkas: «Et üteli siss vasta, et misperäst politsei mõtsavargit ei püvvä... Aga konstaabli-vunts läits maruvihatssess ja kärät, et timä taht nätä, kavva na punatsõ mõtsavahi ametin püsivä. Esä käve kaits kõrda Tartun... Ilad viil, et valla es lasõ!»

Võrumaa poeg tegeles edasi oma latuga, hirtsas vaiguplekile suumärga ja kaapis teist hoolega. Poisid võtsid istet raudteepervele, näoga vastu päikest. Kollane lõikhein kõditas nende paljaid sääri, liipritest hõngus tõrvalõhna. Umberringi lasus palava sügispäeva unine hädaletus ja üksnes kraavipõhjas, roostekarva kivide vahel, vulises vaevukuuldavalt allikas. Kogu maailm, niikaugele kui silm teda haaras, näis küllastatuna küpsest rammestusest, rahulolev ja nurrulooval nagu hüva emanda kassipoeg pärast lõunast lüpsi.

Ent linnapoisi mõtted krppusid ekslema. Vägisi vedasid nad teda mingi tuikava kahtluse piirimaile, kuhu ta alati varem polnud astunud.

«Kas tunakse punaste humlaste hauale lilli? Miks metsavahi pere konstaablit ei salli? Miks... miks?» küsis ta endalt ning samal ajal otsekui kartis, kuidagi vaistatult, et kord, kui see vastus valmib, varisevad mõnedki kildid kujutelmad.

Maapoiss hakkasid kõlksuma, lõunane Riia rong müristas mööda ja linnapoiss tundis, et oli aeg koju lipata. Tõlvpukestes romantikul oli kõht tühjaks läinud.

«Mõeld aegadest ei lahuta meid üksnes aastad... Maa- ja elukäigust ei tea ma midagi. Võib-olla on ta kusagil metsaülemaks, võib-olla kolhoosis brigadiriks? Kõik võib olla, kuid huupi oletada ei maksa — sõda oli vahel ja paljugi mis oli...»

Linnapoissi tunnen ma paremini, peaaegu nagu isemäest. Nende perekond kolis üle Põhja-Eestisse, pois hakkas Tallinnas koolis käima ning elas kostilisena vanas korteris kus minagi. Me olime klassivennad, meid kahteldas ühine vanaema, me lugesime ühiseid raamatuid. Mõnikord tekib mul koguni kahtlus, kas ma ise polenudki too pois, keda praegu näen kaugemalt, teisest vaatevinklist, läbi oleviku luubi?! Ei — kindlasti ikka tema... ta oli ju nii naiivne!

Moletan, millise põhjendamatu uhkusega kandis ta oma uut vormimütsi, kriiskavalt kirjutriibulist nagu selle reaalkooli koosseiski, kuhu ta pealinnas pääses. Teda peeti halva kuulsusega õppeasutuseks — küllap tal see pärast, et sinna võeti ka neid, kes mujale ei kõlvanud. Vestholmist ja Inglise Kolledžist väljalöödud papapoegi, nõrgema ettevalmistusega põõblit ning provintsilinnakeste poolvillaseid nagu ta isegi.

Noormees, kellest meil juttu, suhtus väga tõsiselt maailma, inimestesse, iseendasse, eriti aga kõigesse, mida talle õpetati. Ja igas koolis, ka meie omas, õpetati mblagi. Näiteks ajalugu...

Juur Prantsuse revolutsioon vallutas tormijooksuga 'Hastille' ja ühtlasi meie romantiku kujutelmad. Jakobimleed, montanjaarid, Robespierre ja Marat, giljotiin ja lõunäär — need polnud tema jaoks mingid pähetuubitavad võõrsõnad nagu žiraff või žongleerima. Ei, ta püüdis neid näha võimalikult konkreetset, elavate pilte, nii kuidas oskas. Lihtrahvast, kes tänavatel «Marseljeesi» laulis, veinivaate tühendas ning piiki-

dega vehkles, jah, rahvast pidas ta üldiselt heasüdamlikuks, küüslaugulõhnaliseks, veidi rumalavõitu toore umbes nagu kohmakat tantsukaru, kes näib küll naljakas, aga ühtlasi kohutav oma loomalikus jõuds, eriti katkeb ninarõngas. Kõik oleneb siis juhtidest, kes alati — kas head või halvad. Robespierre'i kujutluskoguni väliselt: pikad närvilised sõrmed... vabamõttelase pitsisõrmus... hoogsalt krabisev hanesulg... surmaotsuste virn... kitsastel huultel võimuahne mass. See pidi olema julm verejanuline fanaatik, mille sügav mõnus mehike nagu naileks paksuke Napoleon, kes kinkis vendadele kuningriike ja vaenlastele elusid... Kuid siiski, kõige täpsemalt suutis ta silma ette manada Marie Antoinette'i kurvalt naeratavat näke... Veel viimane andunud pilk armastatud hertsogile, kes ahituna rüseleb mõlgavas rahvasummas, poegliku žestiga võetakse käärid timuka käest ja ilus kuni ganna lõikab ise maha majesteetlikud lokid, mis puudnevad verest libedale tapalavale...

Kui kaunis ja kui haarav! Tõsi küll, see pilt pärineb rohkem «Metro Goldwin Mayeri» unenäguvabrikust, aga kas tegelikkuses on vähe samuti surdud?

Lugege, kuidas proua Aino Kallas ühte saarast kangelassurma kirjeldab:

«Teid on ikka löödud!» ütles karistussalga ohvitser «Sinu isa on pekstud, sinu vanaisa niisama.»

«See on tõsi,» andis ta järele. «Kuid mind ei loodetud enam. Mina olen vabana sündinud... Laske mind maha!»

Nii ütles Bernhard Riives, eesh talupoeg, sest tema võitles vabaduse eest! Noormees, kellest meil juttu oleks vastanud isegi paremini — ta pidas ennast Riivese vaimseks järglaseks. Ainult vabadusest kui niisugusest oli tal üsnagi udune ettekujutus...

Kord paistis see talle paljarinnalise pariisitarina Delacroix' maalt, kes üle laipade viib rahva rünnakule, kuulidest rebitud lipp lehvimas barrikaadi kohal kuu tuleleek.

Teinekord, kuulates Sibeliuse «Finlandiat», püüdis ta aimata kodusemat vabadust. Aga see oli raskem. Adia taga astuv Kalevipoeg kippus aina hajuma, segunema mingi idüllilise kultuurtaluga, kus olid väike «Fordson»

rohelis varvi karjalaut, poola sulased ja kõrge lipuvar. Kuidagi mannetult proosaline paistis too kohalik polnud nagu vastavat sümbolit. Tõsi küll, siis oli uus põhiseadus ja kõikjale ilmusid presidendi portretid. Isimese auks anti koguni kogupauk kahuritest. Aiti presidenti, laia lindiga üle frakisärgi ja ordeni.

Abraham Lincolni või George Washingtoni kõrvaldagi ei pane! Mis jai üle? «Kaitselindu» tõrvikgaalk meenutas kinokroonikat Berliinist, higagid. Marssivatest mündimeestest ei pidanud ta loogu. Eniti pärast Coudenhove-Kalergi «Totaalne rahk - totaalne inimene» läbilugemist. Raamat ise jättis abitaugutatud segase mulje, aga ühes nõustus ta autotiga taiesti — inimene peab riigist kõrgemal seismal. Pärast arvas ta end vihkavat Vene revolutsiooni. Korda, mis seal kätib. Okastraat, Kremli agendid, vusaastakud, GPU, nälg, kolhoosid ja lõpuks papist sihuke olevat too savist jalgadel hiiglane, kus või hiljem ise kõik robinal kokku langeb. Imelik asi vaid, miks seda Ida Kolossi nii kangesti kardeti ja kiruti?

Kord pärast tundi küsis ta ajalooõpetajalt, kas vastab tõele, et Jaan Poska oli Kerenski valitsuse komissar? Või on see alatu laim? «Emissar sobiks ehk paremini» muheles too mõnus papi ning pakkus lahkest kaks «Vabadussõja ajalugu». «Uurige tahelepanelikult, kui teid faktid huvitavad!» lausuti kummalirohulades. Aga noobliit kordetud kogumises, kuidas meenub seda ka uuris, jaaid just faktid mõistatuseks. Sest uskumatu! Tähenab, eesti vaprate vägedega ka tegutsesid Bulak-Balakhoviitši jõugud, need temale tuntud vägistajad ning röövliid?! Kuidas kindral Laidoner säärast blamaaži lubada?! Teine kord, kui tulid appi soomlased ja taanlased, ikkagi tsiviilistooni kaitseks... Ka admiral Sinclairi ristlajad ei lekitanud temas vastuväiteid — verinoorel vabariigil polnud ju siis veel oma sõjalaevastikku välja panna, tegi mitte «Kalevit» ja «Lembitut», neid kahte ilusat allveelaeva, mille ostmiseks temagi oli korjanud viis kilo vanarauda. Sinclair oli selge — fair play! Aga mis... rahvusvahelise õiguse põhjal lasti Eesti vabadussõjast osa võtta säärasel juudi nimega tsaarikindralil

nagu Judenits, mingisugusel Loodearmee ja Põhja-
pusel?! Tuleb välja, et vene valgekaartlasi oli eesti po-
dul rohkem kui meie oma mehi «Kaitseliiduga» kokku!
Nõukogude Liit võib nüüd isegi suurstada, et me-
eestlased, ei võitnudki ise tema Sarmaatia jõukel? So-
mõtte ketserlikkus jahmatas teda ennastki. Aga kui jõe-
mene milleski kahtleb, seda agaramalt otsib ta loet-
oma kõikumalõõnud aadetele.

Läti kütiroodud Paju lahingus Kuperjanovi soomus-
ronglaste vastas?! Mille nimel nad võitlesid? Aga e-
lased ise, terved polgud punaseid eestlasi... kes kogu
aasiaatide abiga tahtsid vastsündinud vabadust kätte
tada?! Kas tõesti oli kapitalismi kaotamine neile täht-
seseisvusest?!

«Ajalugu» kriitpaberil vaikus jonnakalt, just nagu
oleks ta faktide peale tige. Siin taheti ilmselt midagi
varjata ja asjad, mida varjatäakse, pidid valgust kätte
ma... Valus oli nõnda mõelda. Ja noormees, kelle
meil juttu, püüdis kramplikult mitte mõelda...

Kolmest Prantsuse vabariigist ja kommunaaride ma-
sust vastas ta hiilgavalt. Eesti keele vabakirjandi e-
«Bernhard Riives, inimväarikus ja surm» sai ta puht-
vile. Aeg lendas tiivadeta linnuna ja juba lauldi ingl-
keele tunnis toda lõbusate Tommyde laulukest, mis hil-
jem nii traagiliselt uppus Dunkerque'i lainetes:

«We'r going hang out the washing on the Siegfried
line.»

Have you any dirty washing, mother dear?«
Jah, pesupäev lähenes...

Kiretu talvine paike vedas pinkide vahele ahtakesi
kuirtevihke, kus iga tolmukübe näis kullaterana. Urbne
lumeserv klassiaknal kahanes, väljas oli vastlasula,
23. veebruar 1940. Algas viimane tund. Meie kooli ins-
pektor, erialalt matemaatik, otsustas selle tunni pühon-
dada ajaloole, või poliitikale, kuidas soovite...

«Niisiis, noored sõbrad, te teate, mis päev homme
on...?»

«Me laheme pesu riputama Siegfried linale, on sul musta pesu
anda, ema kallist?»

«Teame, teamel» kõmises vastus. Muide, poisid tead-
si ka seda, et kui «ins» kord jutuhuugu satub, võib
tõrjumine kaua oodata.

«Palun jutustage meile oma sõjamälestustest...»
õpetas üks ja kogu klass ümises kooris kaasa, sest
meile meeldis lasta ennast paluda.

«Noh, minugipoolest...» toetuti istmikuga esimesele
õppile, käed ristis rinnal, sarvraames prillid mõthikult
silmas.

«Niisiis, pärast Tartu vallutamist 1919. aasta jaanua-
ri lõpus meie soomusrong taganevate punaste rindesse
tuluna sisse, hm-m. Mõned kilomeetrid siinpool Elva
silda lasti raudtee otse meie rongi ees õhku... kusjuu-
ra patemal tiival me märkasime vaenlast, niisiis vaen-
last... See oli üsna väike allüksus, umbes paarküm-
me meest, hm-m, kes liikusid hanereas maantee suu-
na. Nema üritasidki meie soomusrongi kraavi lasta,
hm-m. Niisiis sundisime nad tulega lamama ja haara-
ma dessandiga mõlemalt tiivalt...»

Jutustaja käed sulgesid õhus mõeldava ringi.

«Noppisime neid lumelt nagu varblasi, aga käputäis
ulajaanuid heitis ringkaitsesse... hm-m, ja hakkas käsi-
pataste vastu pilduma, sest padrunid olid neil otsas
ja kuigi meie, soomusronglased, ei saanud Genfi kon-
ventsiooni alati just arvestada, hõikas lipnik Eisenberg
meile vene keeles igaks juhuks, et: «Hiina kulid, andke
alla, sõidate koju... maha laseme ainult komissa-
rile!»

Härra inspektori luisel, otsekui poleeritud laubal hup-
te laienenud veresooneke. Klass kuulas hinge kinni
pidades.

«Niisiis, me kinkisime neile minuti... Nad kruskasid
meid midagi oma keeles, ja siis, kujutage ette metslaste
hüüetist... tahtsid paljaste tääkidega meist läbi murda,
hm-m! Paari valanguga Lewisest saatsime nad Konfutse
paradiisi.»

Härra inspektori kõhn nägu kiskus naerukrumpsu
võib-olla ulja noorusmälestuse mõjul, võib-olla aga
kõrlevast erutusest, mis poistelt peegeldus.

«Niisiis, noored sõbrad... Sõda pole teps mitte mee-
lakkumine!» ümardas ta lõpu sõdur Šveigi tõeteraga,
nõustas kuivalt kandiliselt kokkupandud taskuräti-

kusse, nagu tal kombeks, ja jäi ootama, et poisid tule-
uuesti paluksid.

Noormees, kellest meil juttu, tõstis kõheldes käe

«No-noh,» julgustati teda.

«Hiljuti ma lugesin ühte Pearl Bucki esseed [nime] kohta...» selgitas poiss nagu vabandades, «...[nime] mälestused kinnitavad minu arvates sedasama mõtet!»

«No-noh,» huvitus asjast õpetaja.

«Pearl Buck ütleb ühes kohas niimoodi: «Siin [nime] elab kolmsada miljonit kuli. Kujutlege endale euroopalase silmadega, mis juhtuks, kui need kolmsada miljonit ühel reedel, kolmeteistkümnendal kuupäeval, astuks yoodist vasaku jalaga. Meie dreadnoughtide raskekahurid oleksid nende vastu nagu korgipüssid!»»

Õeldu tuli tal tahtmatult välja paatosega, sest lausumise näisid kuidagi prohvetlikult hoiatavad.

«Hm-m,» inspektorihärra luissele laubale kerkis ühe sepihv. «Ja lubage küsida, milliseid paralleele leiata saaks minu episoodiga?»

«Vabandage, aga kui ma teid ennist kuulasin... mulle tundus... kas polnud seal tegemist samasuguse hiina fanatismiga?... Kolmesaja miljoni kuli fanatismiga?»

«Teate mis, teie...» Vapper hiinlaste hävitaja hakkas isegi kogeleva, «Praegusel r-raskel ajal... kus meid piiravad bolševistlikud b-baasid...» Ta lõi lootusetult käega, sai enda üle võimust ning jätkas rõhutatud rahulikkusega: «Muuseas, ärge unustage... teil on jõluust saadik õppemaks tasumata!»

Tagumises pingis turtsatas keegi. Noormees, kelle meil juttu, õhetas mitte üksnes kõrvadest. Isa haigusajal olid mõned vekslid protestitud ning ametnikupalgast ei piisanud korraga. Nad lubasid lahkest oodata kevadeni... ja nüüd — milline alatus!

Midagi murdus... Sõna lausumata, isegi teadmata mida teeb, võttis ta portfelli ja lahkus klassist.

Sihritult hulkus ta sudalinnas, peatus vitriinide ees, vaatas, kuidas kojamehed lippe välja panid. Kitsas peatänavas, vanade majade vahel sadas lumelõrtsi ja kol-

meid villised kangad jäid niiskusest rippuma. «Säh sulle [nime] aastapäeva,» mölgutas ta endamisi ning püüdis mõtted seostada loogilisse järjekorda. «Tuleb isale kir-

Aga kui raha ei saadeta?!... Ma tean, kus ta viskan aknad sisse!»

viimane tundus nii ahvatlev, et ta sundis ennast värgi koduteele.

«Vandemale ei räägi ma täna veel midagi...» tiksus meele monotoonselt. «Kooli ei näita nagu enne, kui kut-

Ja kui välja viskavad... lähen laeva-

paatiks!»

Korteris polnud kedagi kodus ja nii oli vist paremgi. Linnal soisis sedel vanainimeslike varesejalgadega: «Täna on prae ahjus.» Ta naksis isutult pudruks haudunud ühepajarooga, jõi klaasi hasti külma piima ning hakkas riidekapi otsas tuhnima, et mõne «kriminulliga» mõeldi lahutada. Saak oli kehv — kolletanud «Odamehe» meelakäik, ilmunud juba enne tema sündi. Lugeda polnud seal õieti midagi, hakkas niisama, tusatuju peletamiseks, vana pildikroonikat silmitsema. Woodrow Wilson, Rahvasteliidu ristiisa, kergitab autost väljudes alindrit; sõjajärgne nälgiv Berliin — jagatakse ameerika toidupakke; Eiffeli torn — enesetapjate lemmikpaik; Walesi prints mängib golfi igavesti noorushikumu. George Bernard Shaw'ga!

Ent siis märkas ta pilti, teistest eraldi, nagu meelega trükkteksti hulka poetatud. Pingil või taburetil istus aluspesus inimene, paljad jalad rätsepa kombel ristis, särgi-õhne lahti, randmete ümber rauad. Vangla fotograaf oli talle jätnud ohtralt lubjaseina taustaks, et nais kossitõmbununa selle keskel, too üsnagi pikka kasvu auku-vaunud silmadega mees.

Altkirja napid read kiskusid teda ahnemalt pilti uurima. Ah niisugune oligi siis Viktor Kingissepp, see

komunistide püudmatu juht, kellest imelugusid lugub. Ta on haritlase nägu, kõrge otsmik ja väsinud, õigemini piinatud ilme. Nad vist piinasid teda, et panna taokima. Huuledki paistavad pildil kokkusurutuna... ja kuidas ta vaatab?! On see vihkamine või põlgus? Ta tahaks nagu ütelda midagi... Võib-olla vumast sõna, mis jääbki sõpradele ütlemata? Või mõistavad nad niigi, mida ta öelda tahtis?

Aga süski, mille nimel ohverdas ennast too rugikud taja? Moskva kulla eest?! Lollus... palgasõdurid peavad oma nahka... Bernhard Rives lunastas endale mate alandused, aga tema? Või on see tõesti mingi line fanatism, samasugune nagu neil hiinlastel!

Kolletanud «Odamees» langes kõrvale, mõtted seotud sinna-tanna. Maailm nais uha mõistmatum... oli liiga palju alatust, ulekohut ja kannatust. Hena melega oleks noormees peatare tõinanud, aga ta oli peatunud ikka, kus pisarad pole enam omast käest võtta

*

Mullu sügisel, Velikije Lukis, palusin kohalike elanikke rindevendade hauale teed juhatada. Varemole tõusnud linnas pole kerge vanu jälgi leida.

Kolm poisiklutti sigines mulle saatjaskonnaks.

Kaks käisid tähtsalt kõnniteel, noorem ajas trandi vaadivitsa, ikka läbi vihmaveeloikude. Päril kade... vaadata, kuidas porised päkad sibasid ja roostetanud rõngas tuttavlikult kõrises.

...Ise sai viimati siin linnas oldud, kui õhuke tule ja lumekord vildi all krudises. Mäletan, marsiroode formeerimise ajal, vahetasin temaga viltide. Mulle sattusid varustuse jagamisel teate säärased koged, hürekarva-roosakad, lausa kindrali omad, ainult väikesevõitu. Temale olid nad just parajad ning mina sain vastu lubjavildi-kobakad, mis rännakul ei kartnud ei lojakat ega lõkketuld. Ešeloni mahalaadimisest said ikk ei kohanud me teineteist. Aga ühel selgel talvehommikul, kui minipildujaid linna äärde üles seadsm... leidsin tema... jah, nendesamade vahetatud viltide järgi. Elutud näod on kohutavalt sarnased — ma oleksin temast peaaegu mööda läinud. Ta lamas ristseht saksa jooksukraavis, vahakollased sõrmed kramplikult haavale surutud. Urvakil palgiotstega punker jäi tahapoole, tähendab, siinsamas jooksukraavis... otse südamessel

Nööpisin vatikuue lahti ja võtsin rinnataskust puna-väelase raamatu. Eksitust ei olnud... tema. Leidsin postkaardi Toompea vaatega, ema-isa pildi ja klassitunnituse tükid. Klappisin need kokku ja uurisin. Sinu vii-

...nasta hindeid. Jah — ajalugu oli Sul viis nagu... ja üldse olime lahtise peaga poisid mõlemad, ... poisid. Aga hauda kaevata Sulle ma ei... sest lund oli vahe ja maa sügavalt külmunud... haljem, kui meie patareid õhust pommitati, ... meie langenute hulka ja sinna Sa jäid... raatunud mullakamate alla, hall sinel katteks... vaadivitsa kõrin vaikus. Poisid olid mu kohale too-... ja seletasid laia vene kõnekusega:

Вот вам, товарищ, эстонские могилы!»

Need sõnad meenutasid mulle hiinlaste hauda Vapra-... all

Rudolf Sirge

VEETEVAAHTIJA VÕRGUTUSI

RAHU

Puhkus — see olevat aeg iseendale. Ei asja kuupäeva ega kellaosutiga. Täielik teovabadus, tujutants. Ehkki unid, jah, panevad südamele: parasjagu päikest, viisiparast vett, uhket und ja rahu, rahu...

Vesi ning päike — jaa — ravim igaühele. Aga rahu? Muutlik pilvitus, mida tohtrid sagedasti doseerivad ja umbropsu kui ennustavad sünoptikud ilma. Mne teab, mida kellelegi vajal. Parema tee ise — tembi ja tarvi. Mis ühele kurjast, see teisele marjaks.

Kalamees korjab rahu raashaaval — põgenedes

...
Ja luitab luhal sääskede käes pärast päikest, proovib «põhjakat» pimedas, tukub tunnikese tule ääres ning on taas jalul aohetusega, teel enne kukke ja koitu...

Mida ta taga ajab?

Saak? Vaevalt see teda voodist välja viiks! Aga mis ise kogeda, teada ja tunda — kuidas, miskombel? See vapsikumürk virab veres. Võid naerda enda nüst, kuid tead ette, teisiti ei tee. Vastuolu — aga mis siis?

Ei kohuta maa pikkus ega mäe kõrgus. Kuhi kujutluse kutsub, võõras ja võimatu veab. Ning «pillid» kutsuvad taskud tungul, kaod. Kaod kui poisike lipates, sügelemas sees. Lootusest ehk tabada seda, mis on jäänud tabamata? Võib-olla. Inimlik seegi. Sest kas me kratsi meid kõiki miski lahendamatu? Kõiki — mitte ainult enne kukke ja koitu ringiuitajaid. Ning lõpuks. Mis ongi toredam, rahuldusttoovam: kas kättesaadav siht, tulemus või selle pidev, andumuspalangus taotamine? Leidub vist küllalt veel maa ja taeva vahel asuvat, mida kätte saada ei tasu, püüda aga ometi on neil veetlev.

Kas selle vastuolu süles ei sünnigi ulmad, kõrgpingid ja huugavad mõttetrafod, mis kihutavad meie igapäevaste tegude roobaspaaril ideaali kui lõppjaama poole? Nii, ehkki lõppjaam pole muud kui kujutlus, ajus maalitud pilt, on ta siiski siht, eesmärk. Niisamuti kala. Ta võib olematu olla, teda ei tarvitseta nähagi. Kuid ta on põhjus algatuseks, püüdluseks, teoks. Sama hea kui mõni muu, muuks ettevõtmiseks. Hoopis iseasjaks jääb tulemus.

Sellepärast tasakaalukamad meist ei räägigi sihi saavutamise — kalast kotis. Nad pajatavad puügiretked, kalastamisest — üritusest. Ning küllap teevad õigesti. Sest odavgi on kallis ja kaunis sellele, kes taotleb. Lühitigi eeldab taotlemine pingutust, mis iseenesest puhastab, karastab ja tõstab. Teeb tihti inimesest Inimese.

Nõnda siis, heidelnud iseendaga taas oma heitlemisel, teinud tiiru ümber selle sisetõkke künka, lähed. Ja mis süda on pärani värav — lahti kõigele...

Kuskil metsade-merede taga ulatab Hämarik Koidula parajasti huuli ning õrn-häbelik õhe roosatab kirdepalge. Iga ladvaokkake ja lehetupsuke kirkastub, satub kui säritarasse.

Koidupuhangu sõrmed silitavad puulatvu. Oksad võpatavad, heites kui unerambes käed üle pea. Siis kuu-

latavad ootel: üksainus liikumatu tikand laotuse sini-roosataval kangal. Seal ülal avatakse päevaaknaid.

Nüüd all orus aga tukub veel öörauguses. Koidu-uhangu emakäsi libiseb temast üle. Kasterasedad pulbitsevad ja angervaksad on nõtku maa poole. Nende paid peegeldavad udugaas.

Valkus, sügav rahu. Rahu igas mõistes ja mõõtes.

Loomad läbi vööni rohu ning sinu teekonna jälg käib — järel kui sügav must kriim aasa kastevees näol. Loomad, võdistades end sellest, mis puudutab märjalt sääri, koojub põlveõnarrasse ning vajub sealt nirena saapasse. Lähed ja tunned, kuidas sind siduda püüab iga kõrs, vool ja raag, endasse sulatada katsub kaste, jalult paisata konar või känd, sundides sammu vargseks, sest sina, kahejalgne, oled ainus kärsik, ainus, kes ei paisuta pead kõiksuse üleva rahu ees...

Sinul pole püsi, sest sa kujutled, nagu sünniks uus võitlusrohke päev sulle, ruttad kasutama ta esimesi hetki. Unustad aga hoopis, et see päev sünnib nagu teie kõik kõigele, mis elab. Sünnib nii puule kui põõsale, nii rohuliblele kui lilleväädile, nii põrnikale leheõõnes kui maole mätta all, nii linnule oksal kui kalale vees. Ei ole vahetegemist ega äravalituid. Kõigile kerkib puke ühtmoodi, ühesoojalt. Varjud ja vahed — need on meist. Seda taibanud, seisatad värinaga kesk niitu, et hõlma hoovata endassegi toda ürgkargust, võitlusjulgust, ulendavat jõudu, mida külvab iga koidik, ning tunda kui lõpmatult paljupalgeline on elu su ümber, kui väeti ja tühine oled sa ise selle kõige sees. Ent sirgud siiski õnnelikuna koos ärkava rohuladvaga vastu päikesele, vastsele päevale...

Miks ometi oleme lapsed, kes kiusavad end kujutlusega tundmatust kaugest, kui ligilähidus kihab kõige lähemast — igivärskest ja alavärskenevast, kus miski ei ole järgmisel hetkel see, mis ta oli praegu, alles muutsama... Miks?

Ja miks tormame nii meeletult kokku kivikangrullasse, ajame enestele püsti betoonilasumikke, ronime nels üksteise kukile, õõnestame maa ja saastame õhu, mille asemel et pidada pidu looduse lahtistes saalides, kummelda tema ülevuses, ammutada endasse niidu ja murme, puu ja põõsa, maa ja vee lõppematut, hom-

mikust hommikusse uuenevat ning ühauuendavat va-
kust? Miks?

Kultuur, jah. Aga...

Kas tõesti kasvab ta ainult kobarati nagu kännu...
On's ta salaniidistikuga šampinjon, mis vajab lava, et
gub üksnes linnade hapus arenduses?

Või ehk suudaks ta sama lopsakalt lokata maise-
mesikaväljade vahel, puhastavas tuuletuhinas, loiv-
päikeselõõsas? Võib-olla. Kes maldab mõelda, mõel-
kui elutärsuse eesmärgiks, ihaluste tipuks on saanud
koolnud kivi-metalliräsu, miljonite-koloonia, kus raba-
asendab tuhmunud tundehehus, harmooniat sageda
meeltetuimus.

Vastuolu? Ajastu fetišism? Iseeneseaju- ja käte-
ebajumalaks ülendamine? Ja mitte ehk niipalju va-
avastatud energiate uimast kui petlikust nõrkus-
kunstlikult kokkupandus näha loomulikkude, loomuliku
aga algelist, küündimatut, koguni saamatut, kultuuri
vaest ja -vastast.

Küsimus: kas loodame enestele kunagi teha ka kun-
liku maailma — seda ümbritseva ruumi koos päike-
kuu, kinnis- ja rändtähtedega? Ja kas suvatseme elada
tolles omatehtud maailmas, elada päris bioloogilise
elu? (Kujutletut muidugi võib — selleks aitab mõttele-
nust!) Oleme tõesti võimsad, võime olla ka uhked.
Palju, väga palju on meie kätega muudetud maailma.
Kortsus nägu. Aga kas on alust upsakuseks? Kui me kõik
loomuliku kaotaksime, kord läbini kunstliku keskkon-
nani jõuaksime — kes oleksime siis meie ise? Inimene
või seenetus oma kultuurisõnniku lavas? Iseenda
arendusest haige seenetus, mille mõtet ega otstarvet
keegi enam ei mäleta...

Kuhu minna, kust otsida rahu?

Kalale! Silm silma vastu eluandva loodusega, tema
rühpe, et peesitada end ta põlvil, imeda endasse ta
karge piima... Rühbata sügav sõõm seda rahu, mida
pole veel purenud ükski seen.

Kalale! Vastu ahka hommikut, vastu igipakatavat,
noort ja ikka varsket tõusangut! Hinges taasuhetesula-
mise müsteeriumi eelaimused.

Vastuolu meie olemusest ei pühi välja voodirahu.
Just selles muhkub ta paiseks. Sulab aga üles sisemine.

...mitte mitte tootumisel loomulikest vooluväljadest,
...ühendamisel Temaga, igaveses katsetamises. Sest
...õnneõngitseja loteriil, kes ei tea, mis
...viskega konksu võib hakata, kui seenetus,
...kusest närvetama luues kõik loomuliku
...moondab, aju asemele masina paneb ning
...südames ehk asendaks — masina
...normatiividega...

...ole masin ainuüksi abivahend sedasama loo-
...ja tunnetada. Ei põrmugi rohkem. Kas
...kunagi pakkuda seda täiust, seda küllust, mis
...otseselt puudutab meeli, lugutab südant, tur-
...ajurakke? Oleme üleküllastatud elamustega. Ent
...pole neist kõigist üks ehtsamaid see võpatus, mis
...läbi käib, kui ootamatult kuskil metsaojakeses
...hakkab forell — vikerkaarevärvides särav killu-
...võitlevat elu?

Oluline ei ole võit. Looduses võitleb, võidab ja kao-
...vaheldumisi iga organism. Oluline on tunda end
...killukesena, laskuda temasse, saada osa tema
...ja rahust, tema ülevusest ja lihtsusest, tema
...ning halastamatusest — elada kas või heik, üks-
...tema pulsilöögiga. Ning unustada täiesti kul-
...histud, kärsituse või vastuolude paised.

Kes säärase tunnetuseni jõuab, see teist rahu ei otsi.
...võtab ridva ja ärkava hommiku.

VÄÄRT VASTANE

Falvel tuisu ja tormiga, kui suvi on kauge unistus,
...ja kaunis, tuli terane kalasõber ning tegi suured

...Majacks see sul siin ripub?»

See oli tükk tamiini tinaga, aas ühes, konksuke ter-
...Lips — nagu õngemehed nimetavad. Pealegi
...konksu lähidalt kergelt kokku sõlmatud, hatul,
...rippes noopnõelaga raamatutüüli küljes.

Meeleolu loomiseks või? muigas lipsukest läbi peo
lastes.

Olin katkenud lipsu koos tolle päevaga, mil ta sinna
pistsin, ammu unustanud. Tihti juhtub, et paned märgi

meespidamiseks, aga just siis unustad hoopis. Kõik sõbra noriv märkus avas nagu akna tagasivaateks, meenus peensusteni üht õnnelikult lõppenud õngepüüki. Tuisust hoolimata oli toas korraga kaunis kevad, päikeses sillerdava jõekäär, hiirekõrvus leppade, siniseid vate pääsusilmade, taltsalt tuhiseva tuulekese ja tagelt sõudvate pilverõunadega taevast. Isegi mu käelised võpatasid toda päeva taas meenutades.

«Ei. See on mälestus... Ühest väärt vastasest ütlesin.

«Ahaa, havi hamba töö?» sõrmitses sõber lõhveli hõõrdunud, karvaseid kohti kunstkius.

«Jah, havi,» meenutasin veel praegugi, mitu aastat hiljem, segase heitumus- ja õnnevärinaga toda saatust. Ikku hetke, mil kalaga heideldes märkas, et nõoni kene käib ta nõelteravate hammaste vahelt risti läbi.

«Suur?»

«Suur...» tegin tahtmatult käelligutuse.

«Selle null kolmese niidike ja konksukirbuga?»

Noogutasin, ise piineldes teise kahtlusest. Asitõend võis mu sõnu kõige kaalukamalt toetada. Ent külahnõudis üksikasju: kuidas see's ikka oli?

Kuidas see oli? Ühe-kahe lausega ära ei ütle... Märkasime ühel heal suvel, et laia lammikäändu, mida tagasivoolu poolt piirab tihe pilliroog, uhtekaldal aga harvad lepad, et sinna sissemurdunud sanglepa tahk seadis sinikael oma pesa. Pardipesast asi algaski: kas ta

«Kas on alles, kas pojad on väljas, kuidas kasvavad...? Neil kärkudel pandi tähele, et käärus ei pesitse üksi part. Sinna oli endale varitsuspaiga võtnud ka vana ablas haug. Ragistas rooservas ja lõi laksu lahevees. Nisugune naaber nalja ei tee ja ega pardipojale pihku ette ei pane! Poisid löid landid lendama. Igal rohelisel pilluti lamm hoolega läbi. Purikas aga vilistas meile vaevale, kord noori särge räsides, nii et roog raksus, kord taga ajades turvapoegi, vesi tuisul. Panime kolmiku külge vudika, et meelitame elavaga. Tema aga kui asjatundja rapsab jooksul kalakese sabast kinni ja kohe rohtu, mis konksu sööda küljest lahti kisub. Või jälle: ei tee väljagi. Istu, kui tahad, suvi läbi — ei näita end. Nõnda läksid päevakesed ja part tõi roosikut oma noorpere välja. Ujusid ilusasti ema kiiluvees

naapu kaheksa pruuni kaatrikest ristleja järel... Tore oli neid puluda, näha, kuidas kasvasid... Siis ühel päeval leidsime neid kuus, varsti ainult viis olevat. Enne kui pesakond lennuks tiibu sirutada suutis, pistis purikas need neist pintslisse...

Looduses on ju küll nõnda, et üks elab teise surmast. Aga inimese hellale südametunnistusele ei mahtunud pardipoegade õgimine. Ah, kaladest talle, tõprale, ei alla, vihastasid jahimehed ja otsustasid pardioogijale kas või pussiga lõpu peale teha. Varitseti, valvati nagu vaenlast... Kuid siis tulid sajud ja suured veed. Hugesuvel ei leitud temast jälgegi. Ka varakevadel, küldeajal, polnud teda kuulda. Jäime arvama, et mõnel võõral landimehel ehk siiski läks korda purikat petta, muutis välja võtta. Aga hiljem, kui särge laskus ja silm jorke ronis, märgati võrendikus taas tublit paigapuri. Murdis ja mulistas nagu mullugi. Kas just sama — seda ei teadnud keegi tõendada, aga seal ta oli... Part laudus uuesti pesal ja mehed lennutasid lante, et rõõmiks tal plekki puutudagi, kui vesi täis särge ja ilmu, laud rikkalikult kaetud!

Pol varahommikul vimma vaatama minnes polnud mul havipüügi plaani ega varustustki kaasas. Nõtkeridva rullõng, ussid ja kahvakene. Ühe vimma voolukaelast sain, rohkem midagi. Kaaslased, pannes asja tavaks, kadusid kaugemale. Võrendikus, roo taga, tulistas paar korda. Pidades seda vimmamänguks, jäin ootale. Kükitasin kivil ja küpsetasin end päikeses. Keskmik jõudis kätte. Mitte üht võtet. Vesi kui klaas. Arvendas ja särab päikeses, peegeldab loppi, kerges tulekeses kõikuvat roogu, mind ennastki. Aga tuhi. Pidin just liikuma hakkama, kui rooservas, minust pisut allpool, käis säärane sumakas, nagu oleks palk vette kaetud.

Ahaa! Vana vaenlane! Sellepärast lepiskala ei liigugi. Selge... Paistab neeluhetk olevat. Kui õige katk? Võtsin ridva kolmanda, vibuotsa maha, sidusin tassikarpi jäänud landi tamili otsa ja — vuhtima. Kümme, kakskümmend viset allavett, üles, risti üle lammi. Asjata. Vastane tundis mängu: plekk jäeti puulimata. Üldse, tean, otsustav on avalöök. Kui sellega

petad, siis petad. Pikk peibutamine sihile ei vii. Ja pole nõnda mitte üksi haviga. Me kõik õpime ja ajame — vägagi kiiresti.

Tühja tood tehes märkasin väikeses rohuvahele abajas noorkalade ärevat parve. Mõistagi, lidusid vana. Seadsin õnge endisse korda ja sain varsti kätte turpoja — nii sõrmepikkuse. Turvakene on vastupid, hästi vilgas söodakala. Kinnitasin ta ilusasti lõugapõlmele sama konksu külge — suurem puudus, ning ega ma polnud üritusse uskugi — seadsin korgi kõrgemale ja lasksin ta vooluga sinnapoole minema, kus haug ennast löi. Turvakene nõksutas korki, katsus end vabastada, vedas piki- ja põikijõge. Siis jäi nagu naelutatult ühele kohta seisma, kergitas korgi üles, ajas selle koguni küljelt. Kipub, sinder, pinda, mõtlesin, silm korgil, kord taskus suitsu järel.

Seal! Kork tegi veepinnal hüppe ja kadus siis viuhk selle alla, poolviltu vastaskalda suunas...

Iga elavsöödaga õngitseja teab, et enne kui haakida, tuleb piip rahulikult põlema panna või lugeda kolmekümneni... Mina sigaretile tuld ei saanud, see kadus mul koguni käest. Või kuipalju mul kannatust ja kulus lugeda, mis momendist arvates — seda ma ei tea... Kõik see lahingus mahti on kõike tallele pannal! Mäletan ainult, et kala esimesele sööstule järgnes veel teine, lühem, ja et ma rattalt natuke nõõri järele andsin. Alles kui see nõksatas, tegin vajaliku vastulöögi — haakisin. Esimene mulje: õng istub rampes kinni... Saatanaanahki, kirusin juba havi krutskeid, ise nõõri pingutades, kui mu «rambe» korraka pani vuhinal meetrit kümme ülevett, kõrkjatuka suunas. Sinna ei tohtinud teda lasta — lööb lahti. Pidurdasin. Nõõr vingahtas, ritv läks looka, kuid pidas vastu.

Ja siis see tants algas!

Sammukene enne kõrkjatutti sähvatas veest välja kõrgele õhku suur kala, särav ja silmipimestav kui rakett. Missugune sööst, milline piiskade sadu, vikerkaare värvihelgatus! Justkui oleks tahetud lennata päästva kõrkjatuti taha. Veel kord! Veel! Kolm küünalt nagu imet. Ja iga kord võimas pearaputus lõpuskaante plagina saatel. Havi tavaline trikk. Raputab konksu lahti. Kartsin, et raputaski, ja kerisin kähku peale. Ell

...Põlme istus ilusti paigal. Puhkas. Vastasele aga ei tohi loopetõmbeks aega anda. Rünnatal sikutasin, tehes ise sammud allavett. Päri voolu väsis kala kiiremini, ... on raskendatud. Ta andis järele. Tuli! Tõr... liikus. Kümme kond sammu. Siis arvas vist, et ... keeras ringi ja uuesti püsti, veest välja. Kuid ... hõbe ei saanud enam endiste vastu: sabapool jäi vette, raputuski oli nõrgem. Tirisin teda taas päri voolu ja pidasin kõik aeg ta lugutusi hästi silmas. Mine tea, ... vombu veel viskab... Põhja looma ta ei pääsenud, ... parajas vees, nii et hõbedane külge hetkiti ... laigahtas. Kuid päris pinda ka ei kiskunud. Look ... kardetav — nõõrile.

... loom, üle meetri pikk! Kahvakene ei mahuta ... Kuidas säärast välja võtta? Ja ega ma veel uskunud, et võtan. Kuna aga tegemist oli «tema», arvata ... pardisööjaga, siis — armuandmist ei ole! Võitlus ...

... looksime, tammusime, kõndisime. Mina ees, tema ... järel, ridvakene meie vahel kui sillakaar loo... järele vastupidi: tema tüürides ees, mina sõrk... järel... Ei mäleta, mitu tuuri me seda reinlend... loome. Aga õige hea hulk «otsi» tuli kõrkjatuti ja ... murdunud lepa vahel enne ära teha, kui ta loobus ... kippumast, lubas end lähemale nihutama hakata. Astus sammu, siis tegi jälle sööstu sügavamale. Kuid ... pikka tuuri enam ei üritanud: löi väsima. Külge välja... ikka sagedamini vastu päikest...

... Mõistsin, säärasele kalale ära enne ligi mine, kui on ... «läbi». Seepärast ei andnud talle hetkekski rahu. ... sikutasin, jookсутasin. Väsigul Kuni riistad vastu ... võitleme...

Paar korda käis ta juba üsna kaldavees ära. Kuid ikka ... kohas. Ei pääsenud ligi. Pikkamisi sain ta abaja ... kust ennist turvakese õngitsesin, läksin ise sääriku ... vette ja ühe sööstu puhul, mil tema sihtis rohtu, ... mul ridvasurvega ta kursist välja viia, juhtida ... ja kalda vahele, päris madalasse.

Seal ma siis oma kohkumuseks nägingi, et lips jook... kalal risti lõugade vahelt läbi ja oli juba lõhvele sae... tud.

Viimane võimalus! Ma ei ole kunagi kala käega veest

välja võtnud, ei oskagi võtta. Aga seal ei jäänud mu üle. Väsinud haug lõõtsutas mu ees loigus ja võttis mulle otse silma, vahtis kiskjavihaga, tigidalt. Siis mad, sealt tulebki tabada! Sirutasin käe ning — ebamugavusest võpatades — surusin sõrmed silma kinnastesse... Jalaga aitasin veidi takka ka. Nõnda me kaldarägusse vajusime, tema all, mina kummuli peal.

Parditapja on veest väljas! hõiskas minus võidurõõm. Muud ma tol hetkel ei tundnud. Sedagi, et käed ja jalgad värisesid, märkasid alles hiljem, pärast väikest hädalõõmet. Siis nägin ka, et lips oli katki, kala täiesti la. Aga konks istus tal ilusasti lõuanurgas. Klassikalise õigestil! Ei andnud pureda, sattus lõugade vahele ja alles lõukasõidul... Vaevalt ma teda muidu...

«Jaah,» ütles sõber, «peaaegu nagu pussiga ka vastu...»

«Kus nüüd seda. Aga väärt vastane oli küll.»

«Selle niidikesega kaheksa kilo — no kuule!»

«Tollest peale ma landilooimise suurt ei hooli. Nõtk rity, peen nõör ja elussööt — sada korda rohkem sporti.»

«Rüütlimäng valitud vastasega, ah?»

Ja miks ka mitte? Kerged võidud ei vääri ju olümpilise võidu nime. Selle meelespidamiseks too auga katke lips seal riuli küljes rippuski.

ELU EEST

Vanasti tähistati taliharjapäeva, seda külmalopp, kus talve süda öeldi lõhki lõõdavat, ning algas kalle kevadele. Kälendriteski oli talihari märgitud.

Suviharjast rahvasuu ei räägi. Kuid ta on olemas. Niisugune palavpõuane periood heinaaja lõpul või külmakülade eel (südasuvel), kus loom ja lind lõõtsutab kaseleht longub, kastehein rammestunult pea noogu laseb, jõed madala vee tõttu laisaks lahevad, järved tühjaks jäävad, jõed rohetades «õitsema» lõõvad ning haug, vana mürdja kuhugi veekasvude vahele vilusse poeb ja seal tuimast tikkudes hambaid murrab — nagu kalamees ütleb — häda tegemata särjepojalegi, ujugu see kas või ta lõugade vahelt labi. Arvatakse olevat saarane loodusega

harva isegi mürdja ei tohtivat igal ajal murda, pidavat vana tallekesena end «puhastama». Suviharjapäeval ei saa sündivatki...

Lesk teab. Havi hammas on küll vahel nürim ja neelgi tuleb. Aga et too ablask näljakuuri täiks pidada — on selle lõendamata. Võib-olla vahetab ta ainult lauda, toidutades südasuvel pehmetest laiskadest väikeloomakesist, millest vesi kihab. Sest on korduvalt ka suviharja-aegadel laadud ilusat haugi — nimelt ussiga.

Ent jutt pole sedapuhku havist, kes palavaga võib olla ka lihtsalt närb. Jutt on kavalpeast turvasi. Kalast, kui oeldakse kuues meel ja iga soomuse otsas silm olevat ning kes niikaua, kui tuul vee vähegi virves hoiab, ei põõsaid kõigutab, väga umbusklikult kallast piilub. Tõlvise poeb ta koguni ära risude ja rambaste alla alla. Või kui teebki jalutuskäigu, siis üksnes luureks. Lähel ei pea, toidust ei hooli. Terved parved, suurpered, lohutavad külma rahuga kõige hõrgutavamast söödast murest.

Nu pea aga kui tulevad põuaajad, on käes suviharja vankus läbipaistva vee ning kulissideks tardunud leppade pajudega kaldal, algab turvaperel pidu. Parvede na saalitakse siis pindvees vastu päikest, hullatakse, hõõkse kukerpalli ja haaratakse iga esimese ettejuhtuva pöda järele, olgu selleks elav või uppunud putukas, kärp, korm, parm, ussike, leivakikk, juustukild, vorstitükk või

... või kobaraid sõsraid või pooltooreid pohli...

... ja lame «plomp» pösa te vabalt kuulata.

... ad oma laiade lõugadega pinnal ujuvat söö...

1. Sest säärase selge ilmaga pole karta inimese võrgusilma või õngekonksu — kõik on nähtav, kaitsepaistev. Turb loovib mõnuldades ringi, on erk ja koolas nagu näljane hunt, iga hetk valmis hüppeks, lootuks, kallaletungiks. Ent ara vere tõttu valmis ainsa abaloogi saatel ka kaduma — kui lepaoks kahtlaselt liigub, vette võõras vari langeb. Kährikkoer vees, võiks ütelda. Kehastunud kavalus, kes aga ometi võimetu on ennast pidama inimese leidlikkusega. Eriti hõlpsasti loob ta end petta just kuumal suviharjal.

Üks uhkemaid turvaparadiise oli kunagi Selja jõel Muhisoo ja Mooritsa vahelises lõigus. Maastik on siin metsane, ühegi inimasulata. Jõgi lookleb läbi heina-

maa, ruvates iga käänaku puhul itta või läände ümber pervi ning uhtudes kohati seinjárske, kohati nõlvjat ja jandeid kivi kõvast sinisest savist ruske liivakivini kaljujársaku all on võrendik, mõni üle paari meetri sügav, nende vahel aga rohtukasvanud hea tõmme voolud, ääristatud leppadega, võrendiku lauskkall enamasti tiheda pajupõõsaga.

Suviharja metsarahu ei sega seal muu kui peoleonnis vile, kullil kauge hõige ja tirtsude monotoonne gimine. Kes nõgeseid või lõiktarna ei karda, viskab need põõsasse ning võib päev läbi alastikultuurilööd õnne katsuda.

Vabandust, alasti siiski ei saa — turb näeb! Mitte see pere häbeneks. Ei, inimese hele nahk — olgu kui päksepruun — paistab põõsaste taustal liiga hea katte. Sellepärast on õige tarvitada kaitsevärvi riletu. Veel parem, pista lepaoks püsti rinnataskusse, et nägu jääks varju.

Juhtus mul seal ühel juulil lõpul säärane tuulevaht: klaasselge, kahekümne kuue kraadise palavaga liigutas Pugesin tasahilju läbi pajutihniku veejooneni välja ning jäin okste vahele seisma, liigutamata tükk aega — vastki, mis vajus sügavale korisevasse mutta. Kõik vastaskaldal habises aeg-ajalt haavasalu lehestik, nagu oleks parv varblasi lendu pahvatanud. Kuuse ladumisel viilistas vahel sekka lesk peoleo. Ei sammu ega sahti. Surisev, kõrvuhakkav vaikus.

Siis korraga säärane sulin võrendikukaelas, nagu oleks poisikene vette hüpanud. Vool venitab lainetõlgid vaibuvateks ovaalideks. Muud midagi. Hetk hiljem sõidab, järsu vastaskalda ligi hoidudes, minust mõne kümnekond turba — kõik ajaliku hooga nagu toimivad, kes midagi paika pannud. Nad ei rutta ega põgen, lihtsalt laskuvad allavetti. Turvad lainud, viskan tiku topsist veepinnale mõned rohutirtsud. Meelehenhikud püüavad putukad kaldale pääseda, aga ei leia hüppetuge. Vool haarab nad kaasa, keerutab, surub vastaskalda ligi ja vuh umbes sama joont mööda alla, kus volksasid kalad. Esimene «plumps» käib kümnekonna meetri kaugusel. Siis teine, kolmas... terve rida. Viimane ule kahekümne meetri eemal, seal, kus jõgi käännaku teeb ja põõsaste vahele kaob. Nii. Tähendab, et

lihtsalt kaugemale, jäid peatuma. Või oli neid seal kahe või kolme vahel voolus, pooliti muttavajunud palgi, üksikute tirtsude ja risu varjus ennegi? Tuleb proovida.

Mul on rullil vikerkaarevärvi, vees nähtamatu tamiil. Lõtan konksu hoolikalt tirtsudega ja asun riiuva pikka-ajal põõsast välja nihutama. Enne kui jõuan sõõda käest tõsta, naen, kuidas seitse ilusat turba hargriviis kõnnivad vooluvett, minust ülespoole. Sedapuhku hoiduvad nad kaldasse, kus vool on üpris nõrk, vesi madal. Nende punased uimed säravad, mustad sabad läigahavad. Üleslöödud pidulistena jalutavad nad oma märjale kaalile. Samal ajal surub end hirmunult vastu kaldapõhja maimuparveke — viisteist väetit kalahinge. Arg-lood kehvikulapsed, kes ei tea, kuhu isandate eest peituda — nõnda siblivad nad kaldavees. Kuid lippavad turvaisandate lähenedes viimaks üles, sinna võrendikukaela, kust ennist kostis ehmatav, rahu rikkuv hüppetõlme.

Sedapuhku jääb kõik vaikseks. Turvaisandad (võib-olla ka emandad) kaovad üles, minu tirtsupundar õnnega rändab voolust kantuna alla. Annan paljast peenikesel nõõri — korki ja tina turb ei talu! — rullilt järele, lihtsatades seda üle esisõrme, et õigel ajal signaali saada, tunnet tunda. Turba nimelt peab püüdma «tundmus-lega». Tuima ja tõmpi püüab alati tema — olemuselt peen, petlik ning vilgas. Selline on ta juba oma elu-loodi, enesesäilitamise tungi poolest.

Kulv sööt ujub esialgu pinnal. Vesi keerutab seda vahalt — tamiilikiukene lookleva ussirajana järel. Et mitte kohe esimese sõiduga rohtu takerduda ja kala ära kohutada, teen kerge löögi üles. Sööt hüppab mõned meetrid tagasi, võtab parema suuna ja vajub vette, upub. Ning kohe järsk tõmme — nõõr sõidab voolust kümmini üle näpu, tõmbub sirgu. Randmenõks, rüv kooldub ja — all kümnekonna meetri taga jõnksatab kala. Nõõr vingub viiulikeelena, lühike soostukalse... Asjata. Rüv peab!

Kohe südilt peale kerida! Mitte lasta hagudesse või rohtu põigata, põhja pugeda. Ta katsub nii ühte kui teist ja kolmandatki. Kuid ridvaotsaga kõrgele üles tõugatud nõõr ei anna mahti. Ta on sunnitud tõmbele järgnema, olgu see kui vastumeelne. Samm-sammult, üht-

lase pinge all läheneb ta tõrksalt... Viimasel m...
üritab veel äkksõostu vastaskalda urgaste suunas,
et ka see ei õnnestu, laskub küljele ja sõidab poollagi
madalale liivajoomele mu jalge ees.

Tore, ligemale kilone kala. Konks istub tal nii süg...
kurgulaes, et pääsmist ei tasunud katsetadagi...
annab lahti näppida.

Kalaga askeldamise ajal mullahtab vesi veel k...
voolukaelas salapäraselt. Kui pilgu sinna viin, tab...
jällegi ainult raugeva ringlame. Mis? Kes? Kas on ka...
mati saarmas? otsib silm toda sundinud kalamees...
«akvalangisti». Ent taas on kõik rahuhk, nagu po...
vähematki juhtunud. Ainult kohkunud lepamaimud to...
mavad tagasi vaiksesse abajavette, minust veidi pl...
Neid on järel üksteistkümme tükki. Kuhu kadus neid...
Kes neid seal...? Kuid siis, samal ajal kui maimuko...
end siinpoolses kaldalohus koguvad, volksab...
sügava serva alust pidi taas allavett turbi. Teine, kol...
mas... Kuus suurt, asjaliku töö sooritussörgis varju...
Kuus? Neid laks üles seitse. Maimu vüsteist. Kuhu...
neli maimu ja üks tubli turbi? Kes neid seal ahmib? Ku...
saarmas pole võimeline ühe löögiga tabama viit. Lilla...
tigi ta prahtkalast ei hooli. Valib suurte hulgastki suu...
rima...

Neli maimu ja turbi... Hm?

Elu eest käib vees võitlus nagu kuivalgi. Sellest võit...
lusest ammutab üks oma olemasolu ehitusmaterjali...
teine muutub aineks. Ühe surm on teise elu alus...
Üldine nähe. Aga kas saagitsetakse ka organiseeritud...
uhist röövkäiku meenutavalt? Kas tõesti on nõnda, et...
turb hiilib karjas, piirab maimuparve ümber ja ründab...
üheaegselt, korraga, nagu komando peale? Ent ometi...
Võimalik on ju ka, et turbade ründe hetkel rünnati oma...
korda neid: üks turbadest langes saagiks, paar tükki j...
segaduses ise saagita... Kalad kaotusi ei loe — parve...
des neelavad õngegi vahel, kuni viimane veest väljas...
Seesugune on nende elutunnetus...

Peoleo kuuseladvas aga vilistab nii muretuult, nagu...
naeraks minu targutuste, surma ja elu üle... Temal,
irvhambal, on hea naerda, sest talle paistab lähenev...
kull kaugelt kätte. Aga mis peab tegema abitu majm? Ka...
tema on ju elu eest väljas...

Hm? Kas kirg, hasart ei ole üks osa sellest?

Ilus tirtsupundar läheb teele ning minuti-paari parast...
telegraafi mängiv tamil: turb teoli!

Ilus haakenõks, ritv üles ja kibe-kärmas pealekeri...
Sest see seal konksu küljes on veel jõulisem, põik...
b-vam, osavam — võitleb ennastsalgavalt.

Ja peoleo vilistab ülal, ja tirtsud saevad all, ja kõrge...
kõhli noli hõõgub leitsakust, ja pajud longutavad lehti...
ja lugi voolab... Aga ma seisan poole sääreni pori sees...
seisan aeg-ajalt nagu maasse taotud väi, kui ei...
just just liigutama käsi. Mind purevad parmud, torgi...
vad olmitud kiinid ja imevad pikakoivalised metsasää...
vad kõik toitumisvajadusest, võitluses elu eest. Mu...
nolevale toetub vahetevahel pikkade sini-rohekate vörk...
tubadega kiil ja kõrvalehte möödavad kõdistades kuld...
kumelise lehemardika kõik kaheksa jalga... Kuid ma...
ei saa paigast ära. Sest säärane suviharjapäev — see...
on turvapäev. Kirg, hasart — elu...

Turbi on kotis juba üle kümne, kui ülal voolukaelas...
taas mullahtab ja abajalohku tormavad maimud. Neid...
on järel kaheksa. Kuid nende ärevus on endist kraadi...
kaotusi ju ei loeta...

Tunde on mööda läinud. Päike ei prae enam vastas...
kaldal puudealust ning turbade laskumist ma ei näe. Har...
vad putukapüügi «plumpsud» aga teatavad nende kohal...
olekust. Ainult koos päikese paituse muurumisega veel...
on nad muutnud ka oma varitsuspaika — seisavad nüüd...
allpool põõsaid, kuhu söödal tuleb sõita kahekümne viie...
meetri ümber ning kuhu ma nägemagi ei ulatu. Aga...
pidulik söömaaeg kestab edasi. Üks viimaseid õngehaa...
rajaid võitleb nii vapralt, et unustan enese ja rabistan...
välja, lagedale liivajoomele. Jalad poris partsimisest...
kanged, vajun põlvedele. Ning kui kala viimaks kaldal...
on, lõõtsutame mõlemad üheväsinult liival — nii püüdj...
kui saak, ilma et üks suudaks kätt sirutada haaramiseks...
loone tagasi lipsata vette, mis vuliseb ta külje ääres. Sil...
mitsen teda. Ta on kuld kollase läikega, sügavmustade...
silmatradega, kesk kollast sõõri, ja pehme roosakas...
valge kurgulaega, kus pole ühtki murdjahammast. Süü...
lus — kuigi, jah... Aga ta ei tee seda ju sugugi lõbu...
või hasardi pärast nagu mina. On's sinule, inimene, elu...
kõlmuseks pista kotti mõni suviharjapäeva uljas turb?

Puhkan, Kosutan end sõõmu kohviga. Päike on m
latvades, varjud tammuvad niidul kui hiiglaste ja
lahevad haäetult üle vee, astuvad seal maale, sirt
saared teise metsajoone poole.

Puugiaeg on läbi. Peaks minema. All aga «plump-
tab» veelgi. Puhtkatseline huvi sunnib õnge un
sootma. Noor teeb pika sõidu, keerutab voolus kannu
poognaid ning soot kaob silmaulatusest põõsaste te
Läheb aega. Varjupalad kõnnivad juba vastaskalda m
sas, peoleo ei naera enam, kasteheinad ja lepakid
kergitavad päid — saabub öökargus.

Siis tuksatab ootamatult nõor sõrmel. Haagin ja
sealt kuskilt kostab sulpsatus: kala kargas pinda. Ta
ole eriti tugev, tuleb üsna kuulekalt, on juba mõnele
kümne meetri taga, pinnavees, kui äkki käib tuge
tõmme. Vesi vulksatab, ritv raksub ja — mul ei
enam kala ega õnge. Tühi nõor tuleb lohinal järele.

Mis juhtus? Kas ei vilksatanud vees tume varj va
taskalda järsaku poole, kus risude vahel paistavad ur
ja urkad? Kelle omad?

Ma ei tea, ei saa kunagi teada, kas oli see meelt
pete, viirastus pikast õngepäevast või tõesti saagil saa
mas, kes kala võrgust ja mõrrast välja toob, tead
hoolimata õngest — kui ta läbipaistvat kiudu üldse ma
kab. Tean ainult, et vees ei ole millalgi rahu, lepl
kooselu, halastust, armuandmist. On üksainus halat
matu heitlus. Ka kõige lammatavamal, rambel suvihat
japäeval. Kui ei murra haug, saagitseb turb. Ja saa
mas — vana kalamaia — tema ahnitseb alati. Mitte l
kord asja pärast, elu eest. Ka lihtsalt lõbu pärast, hana
dist... Niisama kui inimene...

Inimene ja saarmas, elu ja hasart... Jah, aga see on
juba teine jutt.

KAS MALETAD?

«Mõtelge järele, mida me paremini mäletame — head
või halba?» ütles kuivetu nahkjopp mu paremal ka
ning visates silmanurgast etteheitva pilgu järgmiselt
palitukandjale, haaras hargile pandud ridva tusaselt
pihku.

1911 vilu aprillililm. Õngitsesime Kasari luhal kolme
kõrval kaärus särgi, mees mehe kõrval. Tuul vingutas
võõr silma, pani hambad plagisema. Särg loputas küll
oma pulmapesu, soota aga haaras harva, väga vargsi
ja halvalt. Kõik kindlad kohad olid läbi katsutud —
eelus loid. Kippuda polnud kuhugi. Seisa tuule käes
võõr, vahi korki, vesista nina ning kügele — jalad poole
võõrni tihkes sinises savis, krae üle kõrvade, turi turris
tuule poole... Turris inimene on pahur, isegi õel. Või
võõr meeleolu seal, kus pole lõbu ja lusti? Aina kisu end
kalmast kühmu, puhu või tao käsi... Ja eks sellest see
võõr alguse saigi. Tunti end toladena, keda isegi särg
murdla suudab. Sah sulle, kalamees, sport ja lõbul
võõr naaber, vaevaliselt ja väsinult savis jalgu vahe-
tutv mehenäss ripendavas palituturbas, salvas esimesena,
et keda kuradi, pulgad puruks murda ja koju koti
peale! Kes sest kalast kunagi kõhtu täis on saanud! Aja-
võõr, muud ühti!

Kirrus, kuid raevukusele vaatamata ei murdnud pulki
võõr nihkunud paigast. Plärtsis aga poris edasi ja vibutas
võõralt õnge kaugemale visata, kust vool ta otsemaid
jälle kaldasse tagasi uhus. Seda tühja ning tülikat tööd
võõr sama hoolega kaasa tehes siis pistiski kuivetu nahk-
jopp, et ärgu praalitagu. Olevat siit mõni mees ka saa-
paga läinud, nii et nina maas ja naba katkemas. Kas ei
kaldaval?

«See üks kord nüüd — mis sellest rääkida!» urises
palitu.

«On snt mitu korda järjest mindud — kassilegi ei
pikku!» heitis kolmas, kasukas kannataja.

«Forist tulin kahe kiisaga!»

«Paunkülas jäi supipott puhtaks!»

«Tühja tuult tallasime Teenusel!»

«Põllkülla ära mitte minegi!»

«Kala ei ole, kala on otsas!»

viimane kõlas nagu kurb kokkuvõtte paljudest
lõdemusteta püügiretkedest, pani mõtlema. Kuuldused
murest, saakidest aga ei sobinud uleskrutitud kurimis-
töö.

«Siiski, siiski,» ütlesin. «Kõik ei ole ju saamapäevad,
on ka sooma- ja joomapäevi. Või kas tänagi meist keegi
paus ilma kalata on? Igal mehel käsi valge.»

«Viis-kuus särjepoega. Ei säinast ega vimmal» ne palitukandja uuesti ning — pajatas loo, kuidas neli aastat tagasi siitsamast aeti koos särjega kotti saadud nõtka et kolhoosist tuli äravõtmiseks hobune ja tuua...

«Näed sa, näed. sa! Hakkab meelde tulema!» Inimene kuivetu nahkjopis. «Ma olen ikka ütelnud: üks taolise matu loom on see inimene. Halba ajab eluaeg taga. A head, vaat — ei mäleta.»

Jutt keeras iseenesest mälestustele. Kui kala elab saavad mälestused temast eriti elavaks. See on mõnede maakalurite juures seaduseks. Otsekui soojategemise tujutõstmiseks, igavuse peletamiseks lastakse kooli käima. Ja lugusid — oi, missuguseid lugusid siis kun davale tuleb!

Tuli seal tuulisel Kasari luhalgi.

«Kas mäletad, ühel kevadel Joasalus, otse vee merd? Samasugune vilu varesekarva ilm oli. Teiba hoo ajades nütkisime tühja nagu tänagi. Külma tahtis võtta, meel muutus mõruks... Jõudsimme jõesuhu välja ja seal suurte kivide vahelt, otse jalge eest — saad teine, kolmas... Iga viske peale võte. Ja ikka nii nel viissada grammi. Poole tunni pärast kummalgi kotti oma paarkümmend parajasti. Kohe meel mõnus ja me soe... Noh, pikapeale kaldus küll kaugemale, keskjõe. Aga tuli siiski. Ka kõige tühisema ussitükikese peale. Neelas nagu metsaline... Kotid said täis, kuhi koguti kõrvale... Tuli tuttav mees, ajas omajao oksa, tõi ta täheks pudeli viina... Ja püük käis edasi. Ühe kogu pudel suu veerde, teisega sakutad samal ajal säinast... Rahvast ruttas juurde, vahtis ja virgutas. Justkui tõi kus. Nii kui mees õnge viskab, kala taga... Kes telli tõmmata viis, kes kümme. Igaüks sai oma jao... Polp neid mehe kohta korjus, kas mäletad? Ei noh, kes ne seal lugeski! Niipalju on mees, et õhtul kandsime nel jakesi kahe õngega püütud kala kaldalt ära... Ja me tarida! Nahk auras seljas... Vot, oli päevakenel Na vanasti öeldi: kui jumal õnne annab, siis annab naga kapaga... Kas mäletad?»

«Jumal sulle, jah, juhata! Minu nina nuhkis ütle kergitas end kõrgimalt palitumees. Pistis vaikselt väl keritud särje kotti, sülgas külmakohmes huuli pikalt

etla ajades ussitükile, heitis õnge vette, puhus pihku ja jatkas siis oma käriseval häälel pahuralt:

«Kas mäletad? Imet n'd mäletada? Kala selleks püütakse, et saada. Jägalas kord. Kange palav päike, vannituli võta siit ega sealt. Aga jões on. Torkab tagumad veest välja — vahi, vanamees... Jookse minema või pone põõnema. Nojah, tuligi tukk peale, mõtlesin, teen veidi endale... Kobisin läbi jõeharu saarekesele, et veel vaiksem. Asemegi vaatasin valmis. Aga suda ei saanud. Katsuks õige enne siit kah... Ja mis te tahate? Hüpata kui tonka põhjas, vimma kohe: rak-rak-rak! Ridva vab kaest ära! Tore dublett tulil Kumbki nii kilo ringi... Kus siis enam und! Uued ussid ja — las lõhku! Hõljakumne viie minutiga kaksikümmend kaks kala. Kõik täis. Siis oli lõpp kah... Noh, ja teie teisel pool? Tukkusite kõik ilma kalata. Kas mäletad? Jumalat sul vot juttul! Kohta tuleb otsida, hetke tuleb tabada ja õnne peab olema. Alati ja igas asjas. Seda ära-unusta, seltsimees!»

Keh-eh-eh! Ennää konjunktuurikangelast! naeris nahkjopp kelmikalt. «Õige. Karvapealt klapib. Ainult ometi kipume ikka hea ära unustama ja halba meele pidama. Selles on vahe. Häid päevi juhtub õngemehele muudugi harva. Nõus. Paljude seda head elus üldse on? Häid päevi veel vähem! Aga kui me nad ilusti meele pane, halbadega kõrvu paneme, ega siis head halbadega alla jää... Neist räägid lastele ja veel lastelastele, räägid uhkuse, koguni kiidusuuga. Kuid mis halbadest, ehkki neid on rohkem? Ükski õige kalamehejutt ei alga sõnadega: see oli siis, kui me kõik ilma jäime, kui kange külm oli ja pori poole sääreni... Ei! Kõik jutud algavad: kas mäletad, kuidas tookord, kui... Teate isegi.»

Teadsime, väga hästi teadsime! Printsibimehe selge jutt!

Ent ometi läks olemine hoopis hubasemaks, meel muudamaks. Kalamees — see on laps, kes lohutab end lootustega, parandamatu optimist. Kehvemagi päeva hommikul sisendab ta enesele, et kujuneb, küllap õhtuks ikka kuidagi kujuneb... Kujuneb veel säärane päev, millest kord kiideldes kõneldakse: kas mäletad?

Ta tuli ilmale kitsas katusekambris, tiheda silskardaga taga. Tema esimene häälightsus nõudis õhku, aga sat unistuse leitsakut. Esimene pilk otsis valgust, kuid uppunud ründesse nagu kottu hämarasse ja väljavaatetu. Ainult kõrv püüdis kinni hääli, tundmatu elu viir ja ning haaras neid niisama aplalt kui huuled sooja, hingamise rütmis kerkivat emarinda. Valguse ja avatuse poole tunglev võrse tõstis tüli.

Rahutus lapses — see on rahuldatus.

Kisades ja viseldes püüdis ta õhu, avaruse, valguse poole. Aga ta jäeti hoolimatult üksi, sunniti väsimusega vaikima. Isegi siis, kui jalad alla ja sõnad suhu sal. See kasvada tuli kitsuses, suurte ning enesest suuremate rüülduna või roosatuna, eriti kui kippus uudishimulikkuse näokest nihutama paotatud akna ligi. Väga harva püüdis ta ukse. Ja kui pääseski, nägi üksnes tükikest ligast põrandat, ripendavat tapeeti trepikojas. Ükski tuul, pajäetuna võis küll suruda ninakese vastu aknaklaasi. Ent naabermaja hall tulemüür varjas seal taevagi, näha kimata maailmast tema imedega.

Igatsus seda maailma näha kõrvetas. Igatsus sünnitama unistusi — veidraid kui palavikusoni. Loomult terve oli haige kujutlusist. Ent niipea kui sõandas iitsatada, katekisev tati. Rängalt ja valusasti, mehekaega. Ta jäi nukraks tõmbus alistunult iseendasse ja — vaikis.

Nii sirgus laps poisihakatiseks, läks kooli, sattus teiste omaealiste sekka ja — võõristas, kartis neid. Võõrriigi kooligi, kus ta suruti tagumisse, poolpimedasse ja väljavaatetusse pinki. Oppis, aga ei innustunud pakutud liiga palju oli seal kaugel, mõistatamatut katusekambrist kasvandiku jaoks. Tahtnuks kõike silmaga näha, aga ei näinud midagi. Jälle ainult kuulis, kuulas, mis rängalt maailma mitmekesisusest, tema suurusest, minevikust ning oleviku toredusest.

Ja tõmbus aralt küüru — nagu üksik lepaväät tormi ees...

Nõnda jäi ta tõugatavate kilda. Lapsed on sagedasti veel karmimad kui vanad.

Igatsusetuli aga miilas oma miili. Kuulmine võimendama tungi näha. Kardina taga sündmu ning nelja seina vahel

kasvanu hing taotles taimena aina tungivamalt valgust, avatust, väljavaadet, ilma isegi õieti teadmata, missu-poolt. Rahutus lõi lainena üle pea kokku. Õppimisest ei tulnud asja. Saadeti tööle — poisiks keldrikorruse paevadega trükikotta. Hommikust õhtuni, päevast päeva samad liigutused, samad sõnad, sama masinamüdin...

Lepaväät väreles tormis...

Päevadest said aastad — poisikesest noormees. Meelemõistus täienes, aga ka ihad ja unistused paisusid.

Nad jäid ikka rahuldumata, painavaks salaeluks.

Vajadus viis noormehe korra keldrist kõrgele kontotikorrusele, uhke mööbliga päikseküllasesse ruumi, mille akendest avanes vaade punaruskete katustega vanalinnale kesk rohetavat haljust nagu meeleolukal maalil. See pilt elas kaua noormehe silmis. Miks? Misparast? Kuidas? küsis ta eneselt aina sagedamini, vahtides äärelinna repetanud tarasid, risuseid rentsleid ja konarlist hoovi, kus muud näha polnud kui inetust ning aust.

Iga puu paindub tuule ees isemoodi.

Loõpoisist, kes päevast päeva, silmad vastu tuhkjat kivi, tegi väiksel pressil ilu — kihla- ning pulmakaarte teistele, kujunes mornivõitu mees. Hakkas aimama: rõõmu, ilu ja väljavaateid vist ei jätkugi kõigile.

Ükskord, ükskord siiski näisid unistused peaaegu tegelikkuseks saavat. See oli siis, kui koos kaaslasega sõideti mereranda, kus oli kõrge kallas, männimets ja jõgi. Ning tüdruk teisest osakonnast, kes nii kummalimõeldi silma vaadates pani käe ümber kaela. Ent ahne neelama pilkudega merd ja metsa, nautima maailma avatust, unustas ta teise soojusepuhangu ning — jäeti taas üksik... Polnud muud teha kui võtta õngeritv ja peita end sinna, kus võis uneldes istuda, silmis erutav äärelus, jalge ees igivirk vooluvesi. Merede taga laiuvad ookeanid, ookeanide taga mandrid, jälle mered, maad, mer, tormav-tõtle elu. Sina aga vahi ja vaiki...

Nii sai noorukist õngitseja, kes kadus vabapäevadel üksindusse, õnnelik sellestki, et tohib olla iseenesega, näha kujutlusis seda, mida naha tahab, millest kellelegi ei pea aru andma. Õnnetu aga, et maailm on nii lai — ei ulatu tema muutlikkust kogema, kaugusi mõõtma.

Ongevibutaja õhkas.

Kuid kauguste aegki tuli. Tuli koos töölisühingu ühikutsega astuda võitlusrivisse. Vaenlane ähvardas meid ja merd puruks tampida. Ning hämaras sünninule, kus suses kasvanule anti ülesanne: võidelda maa ja mere avaruse eest, väljavaadete eest, inimese õiguste eest. Ta haaras relva.

Haaras ja võitles, mehiselt. Võitluse käigus selgusid hämarussesurutuse põhjused, said nähtavaks töötegelase elu ahtuse juured. Oli tarvis nood mandumismandil välja kiskuda. Viha ning kirega ründas ta neid. Avastati kõigile — arvas ta laulvat oma laskeriista.

Ent vahel jäi võidetud lahingu järelgi silmapaistavaks. Eesliini mees pääseb harva väljavaateid nägema, täie sõõmuga rõõmu rüüpama. Tal on ühe võidu järel vaja rutata ette valmistama teist, positsiooni hoides varjuda, end peita, pea maas hoida. Või jälle katkestades-karjudes peale tormata, silm vastase tõkkeseadmest, tulejoonel. Nõnda läks noorel trükkalil suurem osa sõja retkegi oma kitsal lõigul ülesannet täites, samuti kui trükipressi taga, ilma et aega oleks piisanud üldvaade kujundada, perspektiivi luua — salaihasid soovideks sõlmida.

Tõsi, mõnda ta ju nägi. Õppis tundma paindumist, pahet, aru saama sellest, et täpe on seal üksik, kus heituvad miljonid. Õppis ning tundis end õnnelikuna andes oma jõud koos teistega kõikide, kogu inimkonna väljavaadete eest. Õppis õnne nägema ka sisemise vaatevälja avardumises muutliku, ebakindla välimise arvel. Sisepäämine ei ole väline, vaid südame veene — sisemine kindlus...

Õnnekindlas usus vajutas ta tol puhkehetkel ka paatidele, kui lahing lahti läks tuttava jõeoru pärast, kui sagedasti oli vibutatud ritva. Nüüd harjangult vaadates avanes see otsekui haljas kiusatus. Esmakordselt nägi noormees all lohkavas orus väravat tulevikku, väravat, mis tuleb jõuga avada, et astuda uude, teist laadi ja hoopis uhkemasse ellu — tõelisse maailma.

Relv käel, peatus ta hetkeks, et ahmata kopsud täis hommikuvärskust, ja siis, süda pakil suurest, kutsuvast väljavaatest, edasi tormata, kui nõksatasid põlved. Ning sinnasamasse rinnakuharjale, kust avanes ta ees ainulaadne nägemus, terve unistuste täitumise panoraam.

tulevik nii enesele kui teistele — sinnasamasse rinnakuharjale varises ta kummuli rohtu, silmad taas tihkelt vastu halli maakamarat, seda igapäevast ning ainsat, mille ta tüütuseni tundis ning millest keegi ilma ei jätaks...

Amult korraks sirgusid sõrmed — ridva järele, mis taunimul ootas. Korraks väreles veel silme ees org ja orgi ja alakutsuv avarus — meri. Siis kadus kõik.

Ta oli unistanud, uskunud ja võidelnud. Ning kuigi ta silmad kustusid, rändab nende otsiv pilk avarustes edasi. Rändab koos selle kõigega, millel pole algust ega lõppu, mis on igal pool ja alati, on osakene meist, inimestest enesest...

... meie võime painduda, võime murduda. Kuid meie meelitus elab.

Voldemar Panso

NÄITLEJA JOLLER

«Pupu-Jukud!»

Laksatades lendas ajaleht lauale. Vaikus.

«Toomas, kõik on juba bussis!» Maia hele hää kadus ukse vahelt koos heleda kasukaga.

Toomas tõmbas sügavalt hinge, ajas oma suure kogu pupu ja astus uksest välja. Tema samm oli raske. Tema keha oli mõtetest raske. Bussis istus ta sõnatult, kuid poselud liikusid.

Kui tagedad silmad sul täna on!» imestas Maia.

Toomas hõõrus põidlagi aknal jääle.

Agitpunktis oli vahe rahvast, kontsert hilines.

Toomas, lõpetanud luuletuse sissejuhatava osa, tundis äkki, et seisab üksi poodiumil. Väga üks. Tema omaette ja nemad seal saalis omaette. Järgneval osal pani ta häält juurde, luges hakitud, rütmilisi ridu ja ise mõtles, et keda see küll huvitab. Siis uhel tsesuuril

tuli meelde ajaleht ja tekst läks meelest ära. See pro sisemuse liikuma. Ta läks üle luuletuse kokkuvõtte lüpsaosale, esitas selle hõõguvalt ning tuliselt, kumm das ja kadus kardinat taha. Aplaus oli keskmine.

Toomas ajas tujutult kasuka selga ja astus tuisku. Na hea oli kõndida, kui tuisk puhus näkku. Veel enam ole pidanud tuiskama, nii et maal ja taeval poleks vahet nii Shakespeare'i moodi! Inimesed karvad kossis, selja tuisu poole, aga sina laheda ja tunned oma jõudu. Jõud see on võimas asi! Tal oli tahtmine hõigata — kõvasti pikalt, hinge põhjast, kuid siis meenus ajaleht ja võttis hõiskamise-lusti.

«Pole nende arvates jõudu... Kujundusjõudu... Pealiskaudne. Pupu-Jukud!»

Kõrvalt kostis kära ja uksele kloppimist. Tige haal vastas ukse vahelt: «Teile öeldi, et vabu kohti ei ole! Ja uks lukati kinni. Toomas seisis hetke, mõtles ja lö edasi. Kuid veidi eemal jäi uuesti seisma. Üks tuikuv vanamees küsis suitsu. Toomas ulatas sigareti ja küsija kadus tuisku südantlõhestava lauluga: «Noorus ei tule ial tagasi...»

Toomas läks uuesti ukse juurde. «Vabu kohti ei ole! Aga kui mina läheksin, kas tunnevad, austavad ikka?...» Ta koputas. Ja juba oligi Toomas avaras vestibüülis, juba vabastati ta kasukast, juba juhutati saali. Kõikjal vaataskid talle silmad: «Tema ise, milline juhust!»

Toomas pidas aru, kuhu istuda. Rahvas vaatas teda ja tema rahvast. Ja ta oli vaba, ta oli tema ise. Ta seisis nii vabana ja kindlana, palju vabamana ja kindlamana kui äsja poodiumil. Nii palju oli teresid ja peanoogutusi. Teretasid tantsijad, teretasid orkestrandid, teretati baarist ja teretati laudadest. Toomas seisis solidselt ning sundimatult ja noogutas naeratades teretajale vastu.

«Toomas!» kõlas äkki hele hüüd üle saali. «Kui sa, Islandi Issand, kohe lauda ei tule, lasen su püroksüü niga taevasse tagasi!»

Saal rõkkas naerda, Ruts ja Ärbert, kaks kolleegi, vii butasid kättega. Toomas istus nende lauda, Ärbert kallus külma viina.

«Võtate, sõbrad, viina ja sööte kala.»

«Äips kala ja mina siga ning arutame siin: et kala tappa, lõmmatakse ta veest välja, aga et siga tappa, võiks ta ju vette ära uputada.»

«Laks surm kõik,» ütles Ärbert süngelt ja rüüpas viina.

Ruts oli kuratlikult lõbusas tujus ja tagus kahvliga laldrikuservale rütmi. Ärbert, see teatritrupi morn Melisto, oli sõnakehv, nagu alati. Aeg läks lennul. Kell kolm öösel hakkasid ooberid käituma ebaviisakamalt kui kell kaks, kuid nende lauda naeratati. Haruldane külalinel!

Toomal oli silme ees virvendav maailm, kõrvus kumi ne, langes mässas ja ta painutas vaevata kahekümne kopikalise sõrmede vahel kõveraks.

«Meie oleme sinuga suured näitlejad!» hüüdis Ruts talle kõrva. «Sina traagik, mina koomik.»

«Ja ajalehes saate mõlemad pähe,» lisas mõtlikult Ärbert.

«See ei loe. Ukski prohvet pole kuulus omal maal ja õigest kunstist saavad vähesed aru. Õige kunstiks peab olema õige tükk, nagu õige muusika nõuab õiget tantsu — hurraa!» Ja juba oligi Ruts keset saali ja vaanles metsikus tantsukeerus, tehes vahetevahel hull kõigeid hüppeid ja huikeid, kuna ümberringi naerdi ning plaksutati. Siis laskis ta vingudes mööda trepikäsi paad alla — elagu elu, mis põletab rinda!

Kodus ei tulnud Toomale kohe und. Ta mõtles aja lehest, mõtles Rutsist, mõtles restoranist ja jälle aja lehest: kakskümmend aastat olen osanud, ja nüüd äkki ei oska! Mitte äkki, juba mitu aastat on kuulda nurinat. Aga see viimane osa, direktor «Sulatusahjust», — kui palju tööd, kui palju proove! Kuidas sai suur kõne välja loetatud, tuld häälede pandud, iga rõhk ja žest läbi mõeldud! Ja nüüd öeldakse ajalehes — retoorikal Väline efekt, mõistus — mitte südal Vabriku direktor jät avamata. Inimest ei olnud... Seda ei saagi avada! Rutsil on õigus. Rutsil on üldse huvitavaid mõtteid. Lood aastaid kõrvu, aga elad nagu mööda. Koomik, aga mõtterikas. Ja elujõud on hämmastav. Elab ja põleb... Toomas oli magama jäänud ja põletas sigaretiga vaibasse augu.

Tootmiskoosolekul tunnistati lavastus teatrile mitte-

vaariliseks ja otsustati tükk uuesti töösse panna. Arvutati üksikuid osalisi ja puudutati mundugi ka Toomas kui peaosalist. Toomas istus vaikselt. Aga kui sõna tõi ametiuhingu esimees Peterson, see dilettant, kes lav ei saanud selgelt raägitudki, ent kulisside taga oli esimene kisakõri, kes püüdis ühiskondlike ülesannete endale tähelepanu võita ja kisas noorte edutamise noorte all mõttes aga iseennast, — kui see Peterson tal ninna kargas, et kodanlike krutskitega püütakse teatrit nõukogude kunsti, aga nõukogude noored närbuvad tööpuuduses, siis tõusis Toomas püsti, ütles, et hoiab teda proovile ärgu oodatagu, las mängib seda osa Peterson ise, ja laks koosolekult minema. Ta läks koosolekult tähendusrikaste sammudega minema.

«Toomas!»

Ta poordus ümber ja Maalemaa Maia vaatas tal oma mustade silmadega kurvalt otsa.

«Sa ei talitanud õieti, Toomas.»

«Kas sina oled ka nende killas?»

«Kelle nende, Toomas? Poiss, mis sinuga viimast ajal on?»

«Ei oska mängida.»

«Oi, kui hell sa oled! Ma mõtlesin, et sina oled teatrimees!»

«Ei oska mängida. Kakskümmend aastat oskasin, nüüd ei oska.»

«Õpi,» naeris laginal Maia. «Mina ka õpin.»

«Hilja. Nüüd hakkavad turnijad mängima, mina hakkab turnima.»

Ja laks majast välja.

Ta seisis kaua mõttes teatri ees. Aga millest mõtles seda ta ise ei teadnudki. Ja hinges oli tühjus.

Hoiukassa ees oli rahvasumm. Naerdi. Toomas peatus. Hoiukassa trepil seisis Ruts lõbusas tujus, hõlmas lahti, ja jagas poisikestele kolmerublaseid. Õnn oleval talle vae tuhande rubla näol kaela langenud ja tema tahab, et maailm ta õnnest osa saaks. Toomast nähes jättis ta poisid sinnapaika ja võttis õnnest särades sõbral kae alt kinni. Nõnda mindi koos suurt võitu pühitsema.

Ah, kui hea oli Rutsiga koos istuda! Südamel oli kerge. Imelikku palsamit hoovas sellest rahvalikust, elu-

tööst koomikust, kes oli üles kasvanud lastekodus, ta ennast harinud, mööda maailma ringi hulkunud, meid sõitnud, eluviise ja inimesi teraselt tahele pannud, aga võttis elu siiski kergelt nagu õhupalli. Tõsi, ta teda sarjati vahel ajalehes ta süvenematuse pärast, oma tsiklikul sarmil liigulaskmise pärast, aga rahvas armastas teda. Estraadil oli ta kuningas, vaimukas ja rõõv, talle plaksutati, tema plaksutas rahvale ja laskis trepikäsipuul vilistades liugu.

Hea oli Rutsiga istuda. Ta rääkis lõbusaid anekdoote, laulis midagi igatsevat Sevastopoli reidist, jutustas Argentiina teatrist, kus ta olevat töötanud inspitsientina ja mänginud brasiilia keeles Herodest. Siis rääkis ta oma ainsast ja suurest armastusest ühe naise vastu, kes ei võtvat teda tõsiselt. Toomas naeris südamest, kuid tal akki tõsiseks — Rutsi silmad olid pisarais.

«Mis sul on, Ruts?»

Ruts pigistas klaasi peos katki, pühkis silmi, öeldes, et marjad on silmas, mida tuhaga arstivat, maksis arve ja laskis vilistades trepikäsipuud pidi alla. Imelik mees...

Algasid «Othello» proovid. Othellot mängis Toomas. Toomas mängis Othellot. Othello — see oli kauaste aastate unistus. Nii sageli oli ta õhtutundidel teda lugenud. Ta tundis monolooge peast. Tal oli põhjalik kujutus osast, üksikute stseenide suurepäraseid mõttelised lahendused, isegi misanistseene nägi ta juba vaimus. Ta oli lugenud palju kommentaare, kuidas maailma suurused olid seda mänginud. Ja nüüd algasid proovid! Desdemona mängis Maia, Jagot Ärbert, Rodrigot Ruts. Lavastas noor andekas paljutöötav lavastaja Endel Mõtluk.

Toomas asus hooga proove tegema. — Olid need alles proovid, kui Toomas oli hoos! Harilikult istusid vabad näitlejad proovisaali ootetoas, aga kui Toomas proove tegi, vaatasid kõik proove pealt. Milline põlemine, tuli, kiirgamine, jõu jäägitu avaldumine, mehisus! Seesuguseid proove näeb harva.

Toomas oli närvilisem kui muidu, suitsetas palju, vaikis, kõndis mõttes ja hakkas aga jalle pihta.

Kuid siis tekkisid proovidel arusaamatused. Algul Ärbertiga, kelle Jago ei ühtivat tema, Tooma kujutlusega, siis Maiaga, kes ei käituvat nii, nagu tema õigeks

peab. Maia astus tulselt vastu, et Toomas kujutab enesest solisti, ei arvesta üldse teisi, mängib ükme, kuula partnerit, ei vaata silma, ja temal oleval raske mängida. Proov jäi pooleli.

Järgmisele proovile tuli Toomas hajameelsena, madalad kilasid imelikult ja proovi vaheajal näris hiina teed. Proovi lõpul ei teinud Endel Mõtlik ühtegi märkust.

«Homme tulevad kordamisele samad pildid.» Ühtegi ja läks.

Toomas vaatas talle järele, sülgas viha tee välja ja süütas sigareti.

Järgmine proov kulges normaalselt, kuid proovi lõpus tekkis vaidlus Ärbertiga, kes mängivat liiga loiult.

«Näitleja peab olema välg, aga mitte välgumihkell»

Endel Mõtlik astus Ärberti kaitseks välja, kes lähevat osale õigesti, mõttega, kuna Tooma loomingulised rõõpad oleval kahtlased. Ta ei tahtvat praegu võistelda, kuna on otsimise aeg. Kuid... noh, sellest ei võrva rääkida. Igatahes mõtelgu Toomas hoolega esitajale analüüsile, et lonkama ei hakkaks teose sotsiaalmõtte.

Ühel proovil puhkes lahti torm. Mõtlik ütles laulavälja, et nii edasi ei lähe, kuna Tooma Othello oleval lihtsalt armukade metslane ja sellega läheb kaduma Shakespeare'i mõte, kogu Shakespeare kui humanism tuleb torn. Toomas viskas raamatu lauale. Tekkis vaikus.

«Heast häälest, selgest diktsioonist ja osaraamatu loomimisest on vähe selleks, et mängida Othellot. See nõuab eelkõige pead,» ütles lavastaja vaikselt, ja lisas «Algame uuesti.»

Tooma silmad välgusid imelikult. Ta jätkas proovi rääkides teksti rahulikult ja loogiliselt. Nii läks pool tundi, siis lõpetas Mõtlik proovi. Nagu saatuse klaustripistis Peterson jälle oma nina vahele, et peaks rohkem edutama noori, ja et temal oleval Othello osa juba pooleaegu peas. Ta ütles seda just siis, kui Toomas oli jõudnud uksele. Välgkirelt pöördus see ringi, vaatas saalile istujatele ja hüüdis äkki kogu oma hiiglasliku sisemise jõuga, nii et saal värises: «Pupu-Jukud!»

Ütles ja läks.

Toomas avas silmad, tahtis voodist välja tulla, kui

korraga märkas, et see ei olegi tema korter. — Mis kummaline asi see siis on? Keegi läks tantsiskledes läbi loori, Toomas tegi, nagu magaks. Siis piilus ta ühe silmaga vaiba serva alt ja hakkas meenutama, mis on undinud. Kõigepealt uuris ta armatuuri laes — just nagu oleks tuttav ja just nagu ei oleks ka. Aga mis aeg võiks praegu olla? Kordinate vahelt paistis päevavalgus, kell käe peal näitas pool kaksteist. Ja äkki käis imelik juttu läbi selgroo: kell kümme algas «Othello» proov!... Ta otsustas vaikselt tõusta, riietuda ja siit undinutust kohast kaduda. Aga istukile tõustes tundis ta, kuidas meelekohtadel valusalt tuikas. Ja kui ta nii mõtetes oma peavaluga istus, avanes uks ning kõrvaltoomis lauldi «Sind tervitan, me väike hällilaps».

Mis see siis on? Toomas jäi keeletuks. Siis lendasid ampusekorgid ja voodi ümber sigines iga sorti kala. Šampus — kui hea oli see kõrbevale südamele ja valutavale peale! Šampus ja kala, kala ja šampus... Ja siis tubli Toomale kõik meelde. Need olid kalamüüjad turult, kes eile restoranis sünnipäeva pidasid ja teda kui oma hommiknäitlejat palusid endid laudatulekuga austada. Ja õigus — temal on ju täna sünnipäev, neljakümne aasta sünnipäev! Täitsa õige, temal ja Maial on ju ühel päeval. Palju aastaid on nad koos pühitsenud ning tänagi pidid nad teatrirahma ringis koos pühitsema. Toomas vabandas, et peab tõusma ja riietuma, kuna on proovile hilinenud, aga sellest ei tahtnud kuulda. Kui hilinenud, siis hilinenud, nüüd läheb alles õige pidu lahti, sest neil oleval turul täna vahetuse vahetus, kodus haruldane ning kuulus külaline ja külalisele antakse viis minutit aega riietumiseks.

No, hüva, pool tundi võib ju nendega veeta, mõles Toomas, aga poolest sai poolteist, sellest kolm ja pool ja nii ikka edasi. Kell viis helistas ta teatrisse, et mängigu täna õhtul dublant, kuna ta tundvat ennast väga halvasti. Siis laulis ta müriseva häälega kalameeste laulu: «Ära küsi, kust ma tulen, kõik see oli eile!» Kalamüüjad mõirgasid kaasa. Ei, see oli tubli, elurõõmus ja piisuke rahvas. Tuli veel uusigi külalisi, riiklikke liharauujaid ja äriteenijaid, joodi sinasõprust, tantsiti ja lauldi, ja poolteise päeva pärast jõudis Toomas väsinult koju, õige väsinult.

Toomas tõmbas enne polikliinikusse minekut veel pika sigari ja dr. Aavikson vabastas nädalaks töölt, südame ülekoormatuse tõttu. Las puhkab.

«Sooh, nüüd on mul paber olemas ja keegi ei midagi öelda. Lähen koju ja hakkan osa kallal tööle.»

Kodus lugesi algul ajalehte — see polnud huvitav, keeras raadio lahti — polnud huvitavat sealgi. Pidi juba võtma «Othello», aga võttis mööda — «Rakettlennukite ehituse». Luges seda tükk aega, aga äkki viskas käest — no milleks talle praegu rakettlennukid? Suli ei maitsenud, kuid ta suitsetas palju. Avas siis «Othello» ja hakkas lugema senatimonoloogi — see kõlas nii meenetult ja tühjalt.

Mis see siis tähendab, jõudu pole või on andest puudu? Ta tõusis püsti, et lugeda monoloogi uuesti, tänu kujutluse ja jõuga. Kuid kujutluspilt ei tekkinud, jättis ainult jõud ja süda hakkas peksma.

«Ei noh, süda on haige, ega ma nalja tee, ega ma teatrit ja dr. Aaviksoni ei petal!» ja tal oli hetkeks isegi hea meel, et süda on haige. «Aga kujutlust ei tekki. Tuleb andest puudu? Kas ma üldse olen suuteline sellel määratuks tööks? Võib-olla on Mõtlikul koguni õigust. Ta on küll noor, kuid taibukas ja peenetundeline. Ja võib-olla on isegi Maial õigus? Muidugi nüüd ta külasta ega helista, on tige sünnipäeva pärast... Noh, pagan temagal!» Ja Toomas võttis Stanislavski ja hakkas uuesti lugema, kuidas Othellot oli mänginud suur Salvini. Luges, luges ja äkki jäi mõttesse — mis ta nüüd luges? Midagi ei mäleta. Luges uuesti ja — jälle tabas oma mõtte ekslemast. Loeb Salvinist ja mõtleb Rulsiat. Kus Ruts võiks praegu olla? Ta helistas teatrisse, küsis võõra ja ametliku häälega, aga sealt vastati, et Ruts ei oleval ega tuleval, ja pandi toru ära. Ta heitis varakult magama. Magas pikalt ja rahutult. Hommikul oli higine, otsekui labipekstud.

Kolmandal päeval läks Toomas linna. Küll venivad päevad südamehaigusega pikalt! Ta kõndis aeglaselt mööda tänavaid. Vürane pakane oli raugenud, väljas oli märtsisula. Nagu kiuste hakkasid talle täna silma plakatid paikesest säravalt plankudel: «Kõik jõud viieaastaku taitmiseks!» Ta lõi silmad maha ja imestas, miks? Suis võttis jõu kokku, raputas enda sisetundest

lahti, lõi pilgu avarale taevaalaotusele ja astus lörtsi. Kui vesi voolas varvaste vahele. «Kurat!»

Millegipärast ei tahtnud ta täna sealt mööda minna, kus ehilati suuri maju ja kus hõigete saatel liikusid suurel tõstekraanad. Ta pöördus varem ära ja läks Rulsi külastama. Rulsi uks oli lukus. Läks siis tarule kalamüüjaid vaatama, aga need olid kibedasti ametis, kaalusid ja pakkisid ja olid täna sootuks igavamad kui eelmispäeval. Turu askeldus ja tött hakkas talle närvi olema. Teatrisse ei sobinud minna. Kodu oli igav ja kõle. Teatrisse võis tuttavaid olla. Ta läks ühte väikesesse teatrisse. Oösel ei tulnud und.

Kui Toomas teatrisse läks, kutsus peanäitejuht Vello tagamaa ta enda juurde.

«Süda on nüüd korras?»

Korras.»

«Mhm.» Vaikus. Peanäitejuht vaatas otsa. Toomas tundis, et ta mõtles midagi muud, ja kannatas tema pilgu välja.

«Sul oli asja ka või?»

«Jah. Mõtliku ettepanekul ja minu nõusolekul moodustasime «Othello» peaosaliste kaks koosseisu. Mõtlik arvab, et teises koosseisus mängiksin Othellot mina.»

Toomas vaatas liikumatult Vellole otsa. Kaks meest seisisid vastamisi, mõlemad üheksakümne-kilosed hiiglasel, mõlemad talupoja pojad, ainult Vello heledapäisem, avalate pärani silmadega ja ligi kümme aastat Toomast noorem. Toomas vaatas talle kaua silma ja Vello otsekui kerkis silmade sügavusest ennenägematus täiuses ja selguses esile. Ta tajus enda ees nagu müüri või kaljut või kirikut. Igatahes midagi väga nihkumatut. Ja kust pagan tuli talle äkki mõte, et kui pistaks praegu rumad kokku ja suruks vastamisi, — ei tea, kumb kumma paigast liigutaks. «Kõigest kolmkümmend,» mõlles ta siis kergelt ja nagu kajana kerkis — «juba nelikümmend!»

«Kas loodate hakkama saada?» murdis Toomas vaikuse. Ei tea, miks ta kogemata ütles «leie?»

Vello nagu lõi naerule. See pagana naer, mis andis talle alati erilise kindluse endausul. See oli nagu surmatu jõu eneseavaldus. Mõni naerab ja varjab ennast,

nagu see Peterson, aga tema naerab ja läheb veel avaldaks. Ja ütleb rahulikult: «Eks näis, katsume jõudul. Ja naerab jälle. Ja sudamlikult.

«Ja mis on kahe koosseisu põhjus?» küsis Toomas.

«Tükk jääb pikaks ajaks töösse ja kindlasti ka pikaks ajaks repertuaari. Et me saaksime häireteta töötada selleks.»

Tekkis vaikus ja äkki purskas Toomas ootamatult

«Sa ei usu, et ma olin haigel...»

«Usun. Mina olen niisugune inimene, et usun kõik või siis mitte midagi. Sinu suhtes usun praegu veel kõik. Ei, see pole ainult sinu südamehaigusest, Ruts kukkus rivist välja, ja ajutiselt Maiaagi. — Nõnda saame vastutavates ülesannetes proovida ka noorema kaadrit.»

«Kas see on pealetung vanadele või?»

«Mis lollust sa räägid.»

«Vana Juhani lasksite lahti, tuli täna mulle vastu nagu kunstniku vari. Mille eest? Et on neikümmend aastat teatrit ehitanud.»

Vello läks tõsiseks.

«Mitte ainult Juhani, vaid ka vana Sorgu ja tädi Otti. See otsustati direktori ja Kunstide Valitsuse liit. Ma ei pea seda sammu õigeks. Teatri arengu küsimus ei otsusta vanad ega noored, vaid head ja halvad näitlejad. Aga kes on teatris halb näitleja? — Keskpärane, käsitööline, rutini läinud korralik töömees. Halvaga on lihtne — lased lahti. Aga mis sa sellega teed, kui aastast aastasse toodab ammukorrutatud halli keskpärast. Tal on aastad, teened, mänguvõtted ja pretensioonid.»

«Kas sul inimesest kunagi kahju ei ole?»

«Oo, ja kuidas veel. Aga rohkem kahju on siiski kunstist.»

«Ja missugusesse kategooriasse sa minu asetad?»

«Näitlejana oled ju kõrgemas kategoorias. Inimesena — eemalseisjate kategoorias.»

«Mis see tähendab?»

«Kaugel oled minust. Arusaamatu. Mõttele sellele. Ma lähen nüüd proovile. Mõtlik ootab.»

Nad väljusid kabinetist. Ja kui Vello trepikotta

laskus, tundus Toomale, nagu lõhnaks kõik rammusast, loovast mustast muilast. Ta pani sigareti tulist otsa pidi hu. Ptüü!

Ilad teatris aastaid ja midagi ei juhtu, parandad nädalaga kodus haiget südant ja äkki nii palju uudiseid.

Ruts oli haiglas, kaed külmavõetud. Maia käis nutevad silmadega ringi ja laks koju tagasi, ei olevat loomunguvõimeline. Kõik oli juhtunud tol pakasel sünnipäevaõöl, kui Toomas kalamüüjate juures lõi mehist hulu, sõi kala ja jõi šampust. Nagu Toomas Ärbertilt kuulis, oli Ruts läinud Maia juurde sünnipäevale ja viimad kingituseks kitse. Kust ta selle õnnetu kitse kätte ei tea keegi, aga äkki oli mõkitav habemik Maia muduaaris, lõhkus peegli, tundis tugevat huvi lõhnade sortide vastu ja läks voodisse jalutama. Kaelas rippus tal ümbrik õnnesoovidega Rutsilt. Rutsi ennast ei olnud näha. Maia oli õnnetu, ei teadnud, mis loomaga peale hakata, ja pani ta vannituppa kinni. Hilisel tunnil ilmus Ruts akna taha kahe paažiga ja laulis kitarri saatel liigutavaid serenaade. Maia ei ole Rutsi sisse lasknud ja Ruts öelnud, et see on noatorge tema südamesse et Maia murdvat praegu kõige kaunima lille ja seda saab ta vaga kaua mäletama, nagu Ofelia Hamleti surma, ja oli hakanud üksi Maia akna all tema sünnipäeva pidama. Hommikul äratati ta lumehangest, mõlemad kaed külmavõetud.

Toomas läks kiiresti haiglasse sõpra vaatama. Aist oli murelik, et kui kätesse ei lööks ainult gangreen, kulumisele järgnevat see sagedasti. Nagu judin käis Toomas läbi. Ta laks palatisse. Ruts lamas voodis, kaed lildemeis, ja säras õnnest, — see ehmatas Toomast kõige enam.

Aga Ruts seletas, et temal vedavat elus alati. Näiteks praegu — milline õnn, et ta ei õppinud klaverikunstnikuks, nagu kõik olevat tahtnud. Karjäär oleks labi! Nagu tal olnud Brasiilias üks tuttav jalgrattavõidula, kellel külm võtnud ära mõlemad jalad... Aga ta on puhkesid naerma isegi gangreenihaiged. Ruts laks naost punaseks ja palus endale paberossi suhu pista.

Palatisse tuli Maia. Maia tuli palatisse kolme punase lille ja kolme kollase apelsiniga. Kui ta Toomast mär-

kas, astus ta ühe sammu aeglasemalt ja lühemalt, Tõli aega need kolm inimest vaikisid. Siis palus Ruts vabandust jänkide neetud kombe pärast, et ta on sunnitud kõnelma naisterahvaga suuts suus, ja soovis tagasi järele Maiale uuesti õnne.

«Ruudi, Ruudi, sa hukutad enda.»

«Siia hukutad minu.»

«Mina?» ütles Maia vaikselt.

«Ma ütlesin läbi akna, sa löid noa mu südamesse.»

«Ruudi, ma arvasin, et see kõik oli nali. Ja siis see... see kits...»

Ruts vaatas pärani silmil Maiale otsa.

«Aga kits maksis ju 500 rubla!» ütles ta ja pistis pea padja alla. Ja jäigi nii. Tekkis imelik vaikus. Maia võljus palatist ebakindlamalt kui tuli. Varsti läks ka Toomas. Märtsipäikene silitas paremat põske, märtsitunni pani vasaku põse õhetama.

Kui imelik on elu, mõtles Toomas. Elad päevast päeva inimesega koos ja ei märka teda. Aga kui inimest ei ole, märkad ja tunned puudust. Oli teatris vigase jalaga kütja, kes päevast päeva noris suitsu ja sõi hinge seest. Uusaastaõöl suri kodus vingu ära. Nüüd tuled hommikul teatrisse, paned suitsu ette ja tunned, et keegi on puudu. Teatris on nüüd ammu uus kütja, terve jalaga ja mittesuitsetaja. Kohad on täis, aga inimene on puudu. Rutsi ei ole, ja korraga on suur tühik. Igav on Rutsita. Ja isegi see Maia, alati lõkerdas ümber, aga nüüd on iseendas, vähenähtav, arusaamatu. Ei tea, mis ta peaks tegema või mõtlema? Samade nähtuste ritta liitis Toomas seaduspäraselt ka Othello: kui osa ei olnud, huvitas, pani igatsema, mõtlema. Nüüd on osa, aga pole huvi. Muidugi, kunstiga on keerulisem, kunstis on poliitika: siin on noored ja vanad, siin on teooriad lihtsusest, mis saali magama panevad, ja talendist, mis silma ei tohi paista, ja muud säärast segašt ning kahtlast, mille on sünnitanud meie sajandi viimased aastakümned. Aga võib-olla on ka tema; Toomas Joller, liiga kaua paigal elanud? Elab, elab ja ei märgata. Aga kui läheb äkki ja jätab suure augu järele. Ei tea, kas väga märkavad? — Küllap vist väga... Ja Toomale tuli meelde, et on palgapäev. Kassas öeldi, et plaani mittetäitmise tõttu palk pisut väbib.

Raha teil ka ei ole, mis teil siis on?»

Kellel teil?»

Noh — üldse...»

Ja pahaselt läks ta trepist alla. Trepikäänakul tervitas teda üks nääpsuke tütarlaps. Toomas noogutas. Aga tütarlaps jäi tema ette seisma ja ta kahvatud palged ning kõrvalestad õhetasid.

Vabandage, seltsimees Joller,» kogeles ta kohmetunult, «mul oleks teile väga suur palve... Teile on see küll tulikas, kuid minule väga suureks kasuks.»

Mis te soovite?» küsis Toomas ja heitis tüdrukule oma labitungiva pilgu. Tütarlaps lõi silmad maha ja hakkas veel enam kogeleva. Ta tahtvat ühte luuletust temale ette lugeda, ühte rahulaulu. Seltsimees Joller muidugi tunneb seda luuletust — «Et õunapuud õitseksid». Ta tahaks väga valimiste päeval brigaadi pääseda, aga ei julge enne peanäitejuhile ette lugeda, kui mõni kogemustega meister on teda kuulnud.

«Mul ei ole praegu aega,» lõpetas Toomas jutu.

«Andestage... eks hiljem... teine kord,» pomises tütarlaps ja ta suured silmad valgusid nagu õli lats.

Toomal oli haruldane omadus inimest pilguga terviklikult haarata, temast nagu läbi tungida. Tema pilku kardeti. Ja nüüd, olles juba minekul, jäid talle äkki meelde tütarlapse suured õlised silmad, ta peatus ja ütles üle õla: «Ehk siiski, parem juba praegu. Tule mu porderoobi!»

Tütarlaps hakkas lugema, algul erutusest kogeldes, seejärel sõnu segi ajades, aga siis sai enda kätte ja lõpetas õhetavate põskede ning hõõgivate silmadega. Poleks uskunudki, et selles nääpsukeses kehas on nii palju jõudu. Ainult kuidagi liiga lihtsalt luges Tooma arvates. Tütarlaps jäi seisma, vaatas ootavalt otsa.

«Kust sa selle luuletuse võtsid?»

«Te olete ju, seltsimees Joller, seda kindlasti palju kordi lugenud.»

«Ah?... Jaa, seda küll... Kui vana sa oled?»

«Pühapäeval lähen esmakordselt valima.»

«Nii, nii. Ja kes sa oled?»

Tütarlaps vaatas Toomale suurte silmadega otsa.

«Ma olen ju teie tööline!»

Nüüd vaatas Toomas omakorda tütarlapsele suurte
madega otsa. See puhkes naerma.

«Kas siis vabriku direktor oma töölisi ei tunne? See
«Sulatusahjus».»

Nüüd lõi Toomas hetkeks pilgu maha.

«Jaa, õigus küll... Aga ma ei ole nüüd tükk aega
osa mänginud.»

«Ei ole jah.»

Toomas tõusis püsti, et lahkuda.

«Aga kuidas te hindate mu lugemist?»

«S vilistab.» Tekkis vaikus.

«Aga muidu?»

«Kuidas muidu? Töötage s-i kallal. Vilistava s-iga sõja
vastu võideldes ei võeta teid tõsiselt. Aga muidu
maladets!»

Tütarlaps tegi «kniksu» ja jooksis välja.

Kui Toomas üksi keset garderoobi seisis, hakkas tal
korraga ängistav tunne. Ta tundis ennast hirmus üks-
kuna, liiga üksikuna, nagu siis, kui seisad sügavas mets-
sas ja oled kodutee sootuks käest kaotanud. Talle näis
hetkel, nagu eemaldusid temastapid ja peeglid, kogu
garderoobi sisustus, ja ta astus kähku koridori. Ta kõn-
dis mööda koridore, astus tegelastetuppa, aga kõik jook-
sid, tõttasid kuhugi, olid erutatud, ajasid asju. Teda
teretati aupaklikult ja kui kedagi kõnetas, vastati viis-
kalt, nagu isegi kartlikult, ent kogu selles askelduses,
tõus, kogu keevas teatri äripäevas tundis Toomas
ennast tabamatult üksi. Nii üksi, et pani palitu selga ja
läks varakevade väsitavas õhku. Kui ta niimoodi teatri
ees edasi-tagasi kõndis, näisid talle mitmed möödatõlla-
vad naisterahvad Maia moodi. Ei tea, miks Maia moodi?

Sel aastal tuleb kevad vist vara. Paike paistab nii väsi-
tavalt soojalt, õhus on nagu mingi pahin, liikumine,
lumi on määrdunud ja sõre, tükatati paistab paljast maad,
veeojad voolavad kuhugi; liikumine, ärevus, tõtt, nagu
teatri koridorideski. Ja Toomas tundis ka väljas ennast
üksikuna. Teatri poolt lähenes üks naisterahvas, astudes
tötates, kuidagi vimmas, ainus, kes ei näinud Maia
moodi. Toomas tegi kalossikannaga veenirele teed.

«Mis sa sihid?» küsis keegi kõrval. See oli Maia.

«Siin kevadet.»

«Küll ta tuleb ka ilma sihtimata.»

«Jah, tema tuleb küll.» Toomas kutsus Maia jalutama,
aga see vabandas ajapuudusega. Valimiste eel oleval
palju tegemist.

«Kas nad ilma sinuta valitud ei saa?»

«Ei saa.»

«Aga kuidas nad ilma minuta saavad,» naeratas Too-
mas.

«Sest ma teen ka sinu eest töö ära.» Maia läks edasi,
Toomas jäi tõsiseks. Imelik inimene. Ei tea, mis ta mõt-
leb? Ja aastaid tantsis mu ümber, päris ja vestles, tahtis
tada teada, mida ma mõtlen... Nagu liiga ligidale tuli,
õpetama ja isegi juhtima hakkas. Nagu iseseisvust hak-
kas kõigutama. Ei tea, mis ta mõtleb? Toomas vaatas
Maiale järele, ta tõttav, vimmas kogu kadus koolimaja
loha. Jah, Maia oli tõepoolest ainus, kes polnud eemalt
Maia moodi. Isegi kuum hakkas Toomal talvepalitus
la avas esmakordselt palituhõlmad ja astus mõnuga
pohmesse pruuni porri. Ah, varsti läheb jõgedelt jää ja
algab palgiparvetamine. Ta hakkas isegi vilistama par-
vopoiste laulu, aga see jäi pooleli. Aevastus tuli peale.

Teatris on nii, et kui näitleja tunneb, et näitejuht
teda segab, ja kui näitejuht tunneb, et näitleja teda
segab, siis varem-hiljem tuleb plahvatus. Valmivat plah-
vatust tundis Toomas, seda tundis Mõtlik, seda tundis
peanäitejuht Vello Tagamaa, seda tundsid paljud.
Toomas kartis plahvatust, aga ise süütas aina uusi tikke
pussirohutünni ääres. See oli vastuoksuslik ja sõnulsele-
tatult keeruline protsess, mis temas toimus. Ta süütas
tikke ja puhus nad viimasel hetkel ära. Juhtus isegi
teda, et tikk jäi kustutamata, siis kustutas selle lavas-
laja. Mõtlik oli sügavalt haritud ja suure sisemise kul-
tuuriga inimene. Ta kitsast prillidega näost, ta haprast
kõvast-häälest levis sellist seletamatut vaimset jõudu,
mis on omane ainult väga tarkadele ja andekatele ini-
mestele. Ta liikus aeglaselt, rääkis vähe ning kaalukalt
juhtis kindlalt — nii parteitööd teatris kui ka nai-
dendiproove. Temast loodeti näitejuhina väga palju ja
Tagamaa hoidis teda. Ei ole kerge saada hakkama nii-
õiguse keerulise rahvaga nagu näitlejad. Mõtlikul puu-
tusid ka näitejuhitöö rikkad kogemused, kuid teda aita-
di ta peenetundelisus, inimeste kohtlemise oskus ja mis

peaasi — tugev analüüsivõime, raudne loogika ja sel
mida ta lavastusega taotles. Ja nii juhtus sageli.
Tooma tormised emotsioonilained murdusid vastu taga-
tagasihoidlikku, kuid kindlat veendumust ja Toomas
üle ainult õlgu kehitada — nad ei saavat lihtsalt te-
teisest aru, rääkivat erinevais helitõugudes.

Toomas toimus imelik protsess, millest ta ka ise ei
osanud endale aru anda. Ta heitles, rabeles siia ja sinna
aga ei leidnud kuskil oma kujutlustele ega mõtetele
kindlat juurt. Ta tundis, et ripub nagu õhus, ja järk-
enam süvenes temas üksildustunne. Ja kuna tunne ei
nes tal sageli mõttele, süda juhtis mõistust, siis muutus
ta närvilisemaks kui muidu, ehitas nagu vaheseina end
ja teiste vahele, põletas aina sildu enda taga ja imestas
et on üksi.

Teda häiris viimasel ajal kõik. Teda häiris Mõtliku
tasakaalukus, Tagamaa naeratus, aprillipäike, dublandid,
Rutsi puudumine, Maia eraldumine, Jago osakäsimine,
mõne kõrvalosalise diletantism, enda kujutluste ja nende
realiseerimise vahemaa. Kuid mis kõige häirivam
teda hakkas piinama kahtlus, usu kõikumine oma võl-
metesse, ja koos üksildustunde kasvuga see aina süve-
nes. Ta tundis nagu loominguallikate kuivamist, uut
mõtete juurdevoolu puudust, toitva pinnase puudust ja
nii tekkis ta sisetundes omapärane amplituud: oli hetki,
kus endausk tõusis suure kõrguseni, kuid piisas mõnest
väikesest välisest või sisemisest häirest, et see purunes
kildudeks, ja võttis aega, kuni ta killud kõik jälle kokku
sai. Pealegi ei olnud kedagi, kellele rääkida. Nii mõis
vähemalt Toomale. Ja kõik see peegeldus tema töös.
Oli proove, kus ta asus materjali kallale määratu õhtu-
naga, küttis ennast ja teisi, aga siis mõnest asjast häiri-
tuna kaotas hoo, tegi rea proove tujutult, hoota, rääki
ainult sõnu, tuli proovidele magamatuna, mõnikord ilme-
selt pohmeluses, püüdis häälelise forsseerimisega mallo-
elamuse puudust ja kujutluspildi vaesust, muutus veelgi
närvilisemaks, ning ühel proovil, pärast Mõtliku
märkust, et tema anne ja positsioon peaksid kohustama
teda tõsisemaks proovitööks, viskas ta äkki osaraamatu
lauale — mängigu targemad — ja läks proovisaalist
minema. Proov lõpetati ära ja Toomas kutsuti peanäite-
juhi juurde. Seal istusid ka direktor ja Mõtlük.

Tagamaa ütles, et tal olevat esialgu raske kõnelusest
aktiivselt osa võtta, sest ta ise harjutab sama osa, aga
kuna ta näeb, et töö ei kulge normaalselt, siis palub
mõlemal poolel kõik südamest ära rääkida, et leida lahend-
ust ja muuta proovide õhkkond taas loominguliseks.

Toomas prahvatas kohe välja, et saab olla ainult kaks
võimalust: kas ei oska tema mängida või ei oska mõned
vastsündinud kunstihiglased ta mängust aru saada.
Võib-olla tõesti kaasaja mitteküllaldase tundmise tõttu
vabrikudirektor «Sulatusahjus» ebaõnnestus, aga kui
muid arusaamatused tekivad seesuguse autori juures,
kes juba üle kolmesaja aasta hauas puhkab, ja kui ta
teda autorit on osanud kakskümmend aastat mängida,
ja valitsus ta tööd on hinnanud, teda rahvanäitlejaks
nimetades, siis tehku siinolijad ise järeldused.

Mõtlük ütles, et ta on alati olnud Jolleri ande suur
austaja, kuid nihkub kunst ja nihkub kunstnik, ja nih-
kumine võib toimuda nii edasi kui ka tagasi. Talle tun-
dub, et käesolev küsimus on seoses kogu meie kunsti-
meetodi, selle arengu ja sellest arusaamisega. Talle tun-
dub, et Jolleri loomingus on kriis, ta looming ei saa uut
toitu, mitmed ta kunstilised tõekspidamised on vanane-
nud, meie loomingule võõrad, ja et seda teed edasi min-
nes selline andekas ja loov inimene, kellel on nii suure-
päraseid eeldusi tõusta Othellos kui ka paljudes teistes
osades kunsti suurte kõrgusteni, selline inimene võib
õnnetada katastroofiga. Ta ei kardaks mõne keskpärase
ande pärast, kes lepib korraliku käsitööga, aga Joller
on kompromissideta inimene. Tema tõuseb kas suure
kõrguseni või vajub põhja.

Mõtliku vaikne, katkendlik hääl oli toonud kabinetti
uure vaikuse... Toomas kees sisemiselt. Ta püüdis tun-
gida pilguga läbi Mõtliku prilliklaaside tema pilukil sil-
musse — need olid iseendisse pöördunud. Tagamaa vaa-
tas talle avalil silmadega otsa ja kerkis neist ise aina sel-
gemini esile. Direktor noogutas targalt, nagu oleks talle
kõik selge.

«Ja millised on kriisi tundemärgid?» küsis Toomas
vaikselt.

«Heitlikkus, rabelemine ja närvilikkus töös. Sisemiste
liinide puudumine. Mitte kuju avamine, vaid kuju näi-
tamine. Elu lahtimõtestamise asemel hüsteeriline eks-

pressiivsus. Sisemiste tugipunktide puudumise tõttu valise efekti taotlus, ansamblist eraldumine. Ja tulemus - suure humanisti Shakespeare'i sügavmõtestatav Othello asemel efektne Joller. Ma olen kindel, te saate selle osaga mitu aplausi. Aga teile aplodeeritakse seal, kus õige mõtestuse juures rahvas hoiaks hinni. Ja lõpuks on ka see kriisi tunnus, kui näitleja tuleb korduvalt proovile väljamagamata peaga.»

«Kas viinavõtmine on vabariigis keelatud?» küsis Toomas ja tundis samal hetkel, et tegi vea.

«Viina võetakse rõõmuga, teie võtate murega.»

Toomal tekkis viha ja aukartus selle inimese ees. Arvuti muutus direktor erksaks.

«Mis? Disziplinirikkumised ja mulle pole teatatud. See nõuab käskkirja.»

Toomas pidi ütleva midagi väga soolast, kuid hamustas huulde ja ütles vaikselt:

«Ma pole midagi ega kedagi maailmas armastanud nagu oma kunsti.»

«Kunsti võib mitut moodi armastada,» ütles Tagamaa. «Võib armastada ennast kunstis ja võib armastada kunsti endas.»

Direktor vaatas Tagamaale küsivalt otsa.

«Ärge hakake mulle eetikat lugema,» ütles Toomas järsult.

«See ei ole eetiline käsk, see on maailmavaate küsimus. Selle üle tasub sügavalt järele mõelda.»

Kõik laabus nii mõistlikult ja mõttepäiselt, aga nüüd tegi Toomas äkki jälle ootamatu pöörde ja põletas silma. Ta tõusis püsti ja ütles rõhuga: «Ma palun mind vabandada ka Othello osast, see käib mul üle jõu. Nüüd aga vabandage mind, ma lähen sügavalt järele mõtlema.» Ta kummardas, väljus ja pani ukse ettevaatlikult kinni. Ta pani ukse väga ettevaatlikult kinni.

Toomas läks sügavalt järele mõtlema ja tuli õhtusole etendusele ebakaine olekus. Algul ei märganud seda keegi, aga kui eesriie kerkis, üllatasid kaasmängijad tema ootamatud mänguvõtted, kordumatud improvisatsioonid. Mõne stseeni mängis ta kergelt, nagu üle libistades, mõnes hingepurskes tegi nagu kõik selle tasa hinglasliku jõu ja hääle ekspressioonis. Kui palju esma-

kindne vaataja selles ebaloomulikkusse taipas, on küsitav, aga kaasmängijate valmistatud niimõnegi üllatuse. See oli suure komöödiandi välise mängutehnika harvanahtav demonstratsioon, komöödiandi, kes on meister oma keha, hääle ja liikumise üle, kes vahitseb osa, teksti, lavapinda ning saali ja kes võib igale stseenile improviseerida mitu diametraalselt erinevat varianti — kuidas aga soovi.

Etenduse vaheajal oli Petersonil väga palju jooksmist ja sagimist. Ta helistas direktorile, sosistas iga vastutaja ja mõõdaminejaga, kutsus naiskomisjoni, komsooli ja ametiühingut teravale valvsusele võitluses laostumise, moraaltuse, teatrikunsti languse, sumburi, tõlp-luse ja talmudismi vastu. Seda kõike nägi Toomas luhi-kesel hetkel, kui läks lavalt garderoobi, ja võib-olla juhtu siit tärkas tal see kuratlik mõte. Igatahes järgmises vaatuses, kui Peterson jookseb lavale teatega «Sinjoore, vaenlaste väed on lähenemas» ja Toomas peab ütleva «Hea küll, mingel», jäi Toomas Petersoni ees peatuma ja küsis murelikult: «Ja mis ma nüüd teie arvates peaksin tegema?» Peterson jäi sinjoorele rumala näoga otsa vaatama, hakkas siis kogeleva ja kummardusi tegema; kuulsside taga kihistati naerda, aga Toomas vaatas mõnuvalt oma käskjalale otsa ja silmis oli tal kuratlikult kavalat läge. Viimaks lubas ta armulikult oma higisel, ähkival ja puhkival käskjalal minna.

Küüki lõpu poole andsid Tooma elurõõm ja oma jõutundest kasvanud optimism maad tühimusele, väsimusele ja nukrusele. Ta lõpetas etenduse tujutult, võttis garderoobis sametkuue seljast ja jäi käsipõsakil peeglisse vaatama, vaadates keda või mida — ei tea. Lõvade sõrmedega, plaanitult ja mõttetult maadis ta vasesel näole, mis sulades meenutas gloobust selle koha peal, kus on Tiibet ja Himaalaja. Vaseliin läks silma ja pani silma kipitama. Ja jälle tuli see meelitappev melanhoolia, tabamatu ja käsitlematu üksildustunne. Ta pani aeglaselt riidesse ja käis mooda koridore. Kõik olid juba ära läinud, teater vaikne ja mahajäetud. Maja nagu hingas ja seinakella tiksumine tegelastetoast oli kaugelt kuulda. Ta kõndis vaikselt mööda hämarat lava, mis lõhnas tolmust ja liimivärvist, läbis õõnsalt kajavad proovikambrid ja hakkas mängima vana, sumedate hääldetega

harmooniumi. Ta ei märganud isegi, kaua ta mängis, mida ta mängis. Ta oli üksi iseendaga ja tuli tagasi proovisaali alles siis, kui kellegi hele hää ütles: «Hõõhtut, seltsimees Joller!» Tema ees seisis jälle too naise suke tütarlaps, kes kunagi luges luuletust «Et õunapuud õitseksid». Tal oli seljas kehvatõitu palitu ja vill. Rätiku vahelt vaatasid uudishimulikud suured silmad

«Mis sa nii hilja veel teatris teed?»

Tütarlaps lõi pilgu maha.

«Harjutasin vilistavat s-i. Kuulake, kas vilistab veel? Ja ta luges kiiresti:

«Sirje sõitles sõjasõitu,
sõjasoovijate sõgedust.»

«Natukene ikka veel.»

«Jah, iga asi nõuab oma aja,» ohkas tütarlaps.

«Iga asi,» nõustus Toomas. Tekkis vaikus.

«Aga teil on vist suur maailmamure südames,» ütles tütarlaps äkki vaikselt.

«Miks sa seda arvad?» üllatus Toomas.

«Teie silmad on ju märjad.»

Nüüd alles tundis Toomas ise ka, et ta põsed olid niisked. Ta pööras pea kõrvale, äigas palituvarrukaga üle põskede ja kirus vasesini, mis panevat silmad kaetama.

«Et suureks näitlejaks saada, nagu olete teie ja seltsimees Maalemaa, peab vist väga palju läbi elama ja ka palju kannatama.»

«Peab palju nägema ja palju lugema.»

«Ja peab vist sügavasti armastanud olema, sest kuidas siis laval osata armastada. Ja seda tuleb ette igas tükis.»

«Ka armastada on vaja,» naeratas Toomas. «Aga kõige rohkem on vaja töötada. Kui tahad saada hea näitlejaks, siis pea alati meele, et näitleja algab tööga, aga mitte n-tähega.»

«Töötada ma armastan küll. Vabrikus ütlevad teised alati, et kui sa nii palju rabeled, sured noorelt ära. Aga auahne olen kah.»

«Vaata, vaata. Nii et päeval töötad vabrikus ja õhtul meil õpperühmas?»

«Elama peab ju kah.»

«Ja igav ei ole kunagi?»

«Kuidas igav?»

«Jah, et... nagu üksindus või...»

«Jah, on ju vanaema.»

«Ah nii, siis muidugi,» naeris Toomas.

«Aga teil on või?»

«Vanaema?»

«Ei, üksindus.»

«Jah, mis tema pärib. Head ööd.»

«Head ööd, seltsimees Joller.» Aga uksele pöördus tütarlaps tagasi. «Kas teate, mis tähendas mulle tol hetkel see, kui ütlesite «maladets». Ja valimiste päeval helgigi mind brigaadi, koos vanade näitlejatega. Täna hommik selle eest!»

«Mis su nimi on?» hõikas Toomas veel ukse vahele.

«Sirje.»

Lõpmisel hommikul ootasid Toomast teatris kaks üllatust. Kõigepealt see, et teatrisse ilmus Ruts. Ta käed olid ära paranenud, või nagu ta ise ütles — ära taastatud ja olevat ilusamad kui enne. Aga ta lõõtsutas, oli nagu kokku kuivanud, palju hapramaks jäänud ja näol oli tal tuhkhjashall jume. Ainult tema pruunid rosinasilmad särasid endiselt. Ruts ütles küll naerdes, et ta olevat nimme kaalu maha võtnud, et kevadel oleks kergem vastutuult käia, kuna terav nina lõikavat nüüd rammumise kevadist õhku nagu kirves, ja et see olevat merevõitluse praktika, sest ainult niimoodi suutnud taitsamees Goffi hoovusest eluga läbi pääseda. Ta pilgutas Toomale silma ja nad kadusid vaikselt puhvetisse.

«Noh, kas tulete nüüd tööle tagasi?»

«Ei lase veel, sindrid. Suruvad mind sanatooriumi, lõõtsadele vaja uued lapid peale panna.»

Toomas muutus tõsisemaks.

«Kas selle lumise magamistoa pärast?»

«Eh!» Ruts lõi käega. «Räägivad küll, aga mina ei usu. Olen enda seal ekvaatori ümbruses soojaga ära hellitanud ja... Mis me sellest räägime. Proosit!» Ta tellis arstile kuulata, kes sooviks osta tema rebast ja kanaari-lindu, ja pani Toomale südamele talle kindlasti kirjutada, mis laias maailmas uut on. Toomas märkas kohe, et Rutsist polnud enam seda meest, mis varem. Ta kohatult tihti, jäi paarist napsust nokastanuks, puudus nagu

seesmine tuli ja vastupanujõud. Nad lahkusid v. Ruts laenas kakskümmend viis rubla — kuni sõnaga gade õitsemiseni, palus Maiale edasi anda terviseid n paki heegelnõelu ja laskis trepikaspuudpidi alla. V vile ei tulnud välja ja sõit oli ebakindel.

Teine üllatus ootas Toomast mustal tahvil. Selle o ber oli kobaras hulk uudishimulikke ja ka Toomas lito nendega. Tahvil rippus direktori käskkirj: Vali noo tus kõrgema kategooria näitlejale Toomas Jollerile o kaines olekus etendusele ilmumise pärast. Kohn kuuks viia Toomas Joller esimese kategooria palgale.

Toomas pilgutas silmi ja luges käskkirja uuesti la. Ta pidi just valjusti ütleva «Pupu-Jukud», kui ta i kas äkki, et seisis musta tahvli ees üksi, kõik olid val selt eemale tõmbunud. Ja korraga oli Toomal selge, kui selge, mis teha. Ta läks garderoobi nii kindla sap muga kui see, kellel on maailmale öelda uus sõna. Se valmistas ta pomm, mis pidi kõikuma panema nii dire tori kui kogu teatri ülemise korruse. Täitesulepea paberipoognaga valmistas ta säärase pomm ja nimet pani talle — lahkumispalve. Direktor oli teatrist välja läinud. Toomas andis avalduse sekretäri kätte ja läks ka teatrist välja. Direktor ja Joller läksid teatrist välja.

Kõik toimus nii vaikselt ja tähelepandamatult, see Toomale tundus selles kõiges erilist suurust, vaiku suurust. Ja öösel nägi ta unes jooksmist ja sagimist, k kpuvat teatrit ning ahastavat direktorit, kes südantlõhe favalt palus, et Toomas teatrihoone kõikumise seisma paneks. Aga siis kaotas unenägu loogika, direktorist äkki Rutsi kits, majast sai meri ja ärgates, pani Toom selle kõik harjumatult kange «Štarka» arvele.

Järgmisel hommikul teatrisse minnes kutsuti Toomas kaadrinspektori juurde. Ta läks sinna väga kindla sam muga ja kaadriinspektor teatas asjalikult, et tema lah kumispalve olevat rahuldatud.

Mis see siis oli? — Toomas seisis sõnatult paigal. Kuid neiu kaadrist jätkas ametlikku juttu lõpparvest ja töö raamatust. Toomas vastas algul automaatselt, lõpuks sai enda kätte, näitas nagu rõõmu ning üleolekut ja hamarasse koridori valjudes nõjatas hetkeks oma la selja vastu seina. Mitte et teatrit toetada, vaid et teater toetaks teda. Pomm oli tõepoolest plahvatanud, aga küt

dagi vaikselt, susisedes ning vusisedes, paksu suitsuga, ja see suits pani Tooma pea kumisema.

Pagana pihta, et just sel hetkel pidi teda nägema Vello Jagamaa. Nad läksid peanäitejuhi kabinetti, jutua ja mine oli lühike ja ametlik. Toomas ütles, et ta on väga toomus, kuna see otsus olevat ta kauase kaalutluse ja kindla veendumuse tulemus. Vello ilmutas nagu kahju tunnet, kuid soovis ta tulevasele eluteele palju õnne ja laus, et kui temal, Toomal, peaks kunagi elus igatsus lekkima selle maja, ta lava ja inimeste järele, siis pidagu meeles, et need ukse ei ole lootusetult suletud. Kaks mehemürakat löid käed pihku ja vist esmakordt elt nende tutvuse jooksul Vello ei naeratanud.

Järgnevad nädalad muutsid Tooma elu aina keeruli umaks — nii sisemist kui välist liini pidi. Kõikumised meesetundes muutusid aina laiemaks. Kindel veendumus: ma suudan kõik — vaheldus sageli veendumusega: ma ei suuda midagi. Sellest tekkis nagu enesesüüdistus, mis mõnel järgneval hetkel muutus ägedaks teiste süüdistamiseks: ülekohtune inimese hülgamine, ande mittemõist mine. Samal ajal ta ise hoidus kramplikult teatriring kondadest eemale. Kõige mõistatuslikumaks jäi talle see määratu auk, mille ta lahkumisega teatrisse jättis, see vagevasti märgatav auk, mis pidi ju elu nagu hetkeks meisma panema. Kui suri kuulus Kean, tekkis määratu poatus, aga siin kees elu aina edasi, lausa lainetas, keer les Tooma ümber määratuks virvarriks, tohutuks mõis tuluseks ja vahel nagu mudaseks jõeks, mis viis ta meeleheitele. Aga seda äärmuste heitlust pidi ta ju kui dagi tasakaalu viima ja Toomas leidis Suure Tasakaalu alkoholis. Tõsi, see Suur Tasakaal oli ajutine, ebakindel, pärast nagu narmastas närve, rõõvis une, kuid unetus at uue tasakaalu luminaali näol, kuigi ajutise ja samuti ebakindla. Tasakaal kadus ka elu välises liinis, sest kõik e nõudis raha, aga raha hakkas otsa saama. Raha ei ole — see oli Toomale täiesti uus ja ootamatu olukord! Siiani oli raha talle olnud säärane veider sõber, kellest ta kunagi polnud mõelnud. See oli olnud endastmõiste lav nagu tuul, mis tuli ja oli ja läks — ja tuli jälle. Aga nüüd ei tulnud. Muidugi, Toomal oli sõpru, kes teda küt d ja kostitasid, tundes rõõmu olla kuulsa näitleja selt-

sis. Oli ka neid, kes lootsid tas näha lõbusat lauaklast, naljade- ja laulumeest, kuid Toomas ei olnud selle sorti näitleja. Tema oli iseseisev, tema oli isiksus, isegi kalamuüjatega laks ta tulli, kui need teda haledsema kütma hakkasid. Toomas ei sallinud tühja kiitust ega odavat hellitust, ütles, et teab ise, mis ta on, keeldus laulmast, kui paluti, ja laks. Sõprade ring jäi aina külmaks.

Lauluga oli viimasel ajal üldse imelik lugu, see jäi Toomale kaugeks ja võõraks. Imelik just sellepärast, et Toomas nii väga armastas laulu ja laulda. Kui sageli laulis ta üksi iseendale, istus kodus klaveri taha, mängis ja laulis. Aga nüüd vaikisid klaver ja Toomas. Ja kui kord hommikul raadiost kõlas Dunajevski «Mul sulle kerge on lõbusast laulust», mis oli teda alati vaimustanud, siis nüüd keeras ta raadio vaiksemaks ja jäi sunnult istuma, tõmbudes nagu tigu karpi. Ta sõitis hõnnast välja, et tajuda kevadet ja tuua pajuoksi, kuid paju urvad näisid pisikesed ja hõbedat oli neis vajaka. Ja kui ta nii hulkudes jõudis järsule mäekingule, kust hõnn paistis kui peo peal ja kus ta igal kevadel oma võimase baritoniga oli üürganud vana laulu «Ma olen karjapoistike ja vaatan mäelt kaugemale», siis nüüd istus ta vaikse maha ja talle tundus, et kevad on määndunud ning mudane.

Ühel õhtul astus Tooma tuppa Maia. Oli see alles üllatus: Maalemaa Maia helistas ja astus tuppale Toomas ei teadnud, kuidas suhelda, milliselt positsioonilt vaidlema asuda. Ta küsis, kas Maia tuli naiskomisjonist, partorgi, direktori või iseenda soovil, ja naeratas eba-kindlalt.

«Iseenda. Teatris tuntakse sinu vastu vähe huvi.» Juba esimene lause Maialt tegi Tooma sõnatuks.

«Ei tuntiagi huvi?» küsis ta lausa.

«Aga keda peaks huvitama desertöör.»

Toomas istus toolile.

«Või kes sa siis oled? Keset kibedat tööaega lahkunud valvepostilt, võtad õla alt ära, jätad augu elavasse organismi.»

«Nii et auk jäi järele!» elävnas Toomas. Maia vaatas talle nuusuguste silmadega otsa, milliseid Toomas

polnud varem tal ialgi näinud ja millele raske oli nime anda.

Igaüks jätab augu järele, kes tootab ja loob. Malel, kui vana kütja vingu suri, oli teater üks päev külm. Aga august saadi üle ja teisel päeval oli teater jälle soe. Sinu tekitatud auk annab veel praegugi tunda, kuid me oleme juba üle saamas, meie näitlejate kollektiiv on terve ja loov. Tuli küll palju tööd teha, raisata aega ja lisaproove sinu osade ümberõppimisel, aga auk on peagi kadunud, nagu sinagi.»

Ma ju elan.»

Aga ei loo. Surid vingu nagu kütjagi.»

Mul hakkab sinust jube.»

Mitte minust, vaid endast.»

Kas sa selleks siia tulidki?»

«Selleks. Tulin ütlema, mis ma sinust mõtlen, sest oleme palju aastaid koos laval olnud, oleme mänginud vihamehi, armastajaid, meest ja naist... Ja oli kunagi aeg, kus ma ihaldasin olla su naine tegelikkuses.»

«Ja nüüd ei ihalda?»

«Miks sa naerad, ma räägin tõsiselt. Ma olen sind mõtlenud, sinult õppinud — ja sügavalt pettunud.» Maia rääkis tasa, nagu laulaks.

«Ja millest pettumus?»

«Sest ma tunnen nüüd sind. Sa oled egoist ja individualist,» prahvatas Maia äkki välvavalt silmil. Siis sai ta hääle jälle tagasi endise laulva maheduse, mis oli nii tuttav ja meeldiv raadios, laval ja filmis. «Sa ei ole kuultega enda poole väikeses mõttes, vürtspoodniku moodi, vaid — seep see ongi — sa haarad kõike nii laualt, et petad ära, jätad mulje, nagu oleksid ääretu avar, ennastohverdav. Alles hiljem selgub, et teed kõik iseendale, oma karjääri heaks. Sa ei anna kildu enda küljest, kui see tükki tagasi ei too. Sa seisad kõrgel ja mõtled, aga mitte elu, vaid iseennast.»

Toomas tahtis midagi vahele öelda, kuid Maia peatus.

«On sulle midagi elus püha? On sulle miski või keegi elus armas peale iseenda? Nii armas, et võiksid elu anda? Vasta. Oled sa elus üldse armastanud?»

«Sa unustad, et olin abielus.»

«Kas sa — andesta see küsimus — kas sa oma naistki õieti armastasid?»

«Ta oli lõbus ja kerge, liblikad ei ela kaua.»
 «Miks sa põikled?»
 «Ma armastan kunsti.»
 «Mitte kunsti, vaid ennast kunstis, Toomas.»
 «Sa räägid juba nagu Mõtlik ja Tagamaa,» ütles Toomas nüüd pahuralt.

«Näed nüüd,» lõi Maia õhetama, «nii et mitmed on juba ära tundnud. Ah, Toomas, kunst ja elu ei ole abstraktsed mõisted. Sarah Bernhardt ja Eleonore Duse armastasid mõlemad kunsti ja kõndisid väga erineval teedel. Sina kaunistad kunstiga oma enesearmastusseisad elust eemal ja nimetad seda iseseisvuseks. Sa oled see ennast ühegi kohustusega, ei ühegi tundega, ei ühegi naisega ega ühegi ideega, — sa oled vaba ja vaatled. Aga see on sinusse jäljed jätnud, Toomas, hinge jätnud ükskõiksuse, hääle kõleduse. Su häälekumiseb võõralt, tal pole kaasaja kõla. See on lavakuulda veel selgemini kui elust.»

«Mis sa sellega öelda tahad?»

«Et sulle võib osaks saada Saalepi Leo traagika ime jääb tabamata.»

«Mine, palun, ära,» kostis Tooma vaikne hääle hämarast toanurgast, ta ise oli peaaegu nähtamatu.

«Juba teine lahkumispalve. Su relv pole enam sõnaga ega mõtte, vaid lahkumispalve. Aga lahkumispalvet võetakse vastu. Võetakse vastu.» Ja Maalemaa Maia läks ära.

Toomas Joller tõmbas hommikumantli hõlmad koomale. Tal oli tunne, nagu oleks ta alasti. Nii istus ta tükk aega kõssis hamaras toas, süntas siis öölambi ja võttis riiulilt raamatu. See oli Shakespeare'i sonettide kogu. Ta sirvis siit ja sealt, peatus siis ühel sonetil ja luges seda vaikselt, peaaegu sosinal. Ta hääles oli imelik kõla:

Kui iganes mind vihkad, vihka nüüd:
 nüüd, mul on vaenlasteks mul' saanud kõik.
 Sa ole raskeim kaotus, rängim valuhüüd,
 kuid mitte mure viimne pisilõik.

Ah! Kui kord süda saanud murest üle,
 siis ära kisu haavu lahti koost,
 et mitte leotaks ööde tormist süle
 hall hommikune vihm, kus kaob kõik troost.

Kui lahkud minust, ära lahku hilja,
 mil vaiksed valud teinud oma töö,
 sa lahku nüüd, et maista valuvilja,
 kui saatus korraga kõik hoobid loob.

siis kaob kõik muu, mis praegu hing ei talu,
 jääb ainult sinust lahkumise valu.

Ühel laupäeval sai Toomas Rutsilt kirja. Kirja oli napp ja eht-rutslikus stiilis: ta olevat nüüd progressiivne kangelane, sest haigusel olevat progressiivne iseloom, ja kui kõhimisvõistlused tuleksid, siis tema tuleks kärbeskaalus maailmameistriks. Teatri ja publiku järele olevat igatsus, sest sealt tulevat vaimustus ja elujõud. Tõlasi järgnes suur ülistus teatrikollektiivile, kes ta sünnipäeva meeles pidanud ja «Pobeda»-täie kinke saatnud, mis Tagamaa ja Mõtlik isiklikult kohale toonud. Tagamaa pistnud vaikselt veel pudeli veini sängi peatööle, et joogu kuremarini kah. Näed, mäletavad veel veel Küllap seal «Pobedas» olnud tugev annus ka tema, looma poolt — olgu selle eest tuhandeks meheks, kõik maailva tasa tehtud sõnajalgade õitsemise ajal. Ja kirja lõpus oli eraldatud teade:

Kui saad mult kunagi kirja märgusõnaga «Pea õitsevad lilled, pea õitsevad roosid», siis ole auto ja rahadega minu juures, sest sõber on hädas.

Ruts

Toomas oli hämmeldunud. Mitte kirja lõpu pärast, vaid et ta sõbra sünnipäeva oli ära unustanud. Millegipärast meenus talle Maia viimane külaskäik. See meenus talle sageli ja kord oli ta asetanud enda isegi nõnda ütelda «vastasolevasse tugitooli», vaadelnud ennast mitmest küljest, küsinud ja vastanud endale ja leidnud, et Maial olid olnud siiski võrratult võõrastavad ja ebaloomilised järeldused. Nüüd meenus jälle Maia nagu kuum laine ja et sellest vabaneda, väljus ta tänavale.

Oli soe, hiliskevadine laupäevaõhtu. Nii sihitult hulkudes kandusid mõtted jälle teatrile. Imelik, Ruts ei olegi teeneline näitleja, ei ole isegi traagik, kuid mäletavad, tunnevad huvi, sünnipäevagi peavad meeles — nii suure augu jättis järele. Aga tema, Toomas, traagik

ja nõnda edasi — ja korraga just nagu poleks olnud ainult Maia pidas mees, selleks et tumedale valge mõeldistega veelgi tumestada ta elu. Kus on loogika Teda äratas mõtetest uksele kloppimine ja kellegi hääl: «Teile öeldi, et vabu kohti ei ole.» Jälle see vabunud restoran. Imelik, mis võim ta just sina tõi! Sel tanud hetke, astus Toomas nokastanud meeste vahel läbi ja koputas ise uksele. Uks avanes irvakile, ja Toomas oli valmis juba sisse astuma, kui hääl ukse vastu vastas: «Seltsimees Joller, te näete ju silti — vabu kohti ei ole.» Ja uks lükkati kinni.

Pisiasjast tunned vahel, et oled väsinud, pisiasjast, et oled vana, ja pisiasjast, et tuli õnn. Sell pisiasjas tundis Toomaski midagi, tundis enneolematult vapustatult, ning silmad maas, läks ta kiirete sammudega minema. Ta istus ühte väikesesse õllebaari ja jäi sügavalt mõttesse.

«Tere, koolivend!» äratas teda kellegi reibas hääl ja üle laua sirutus mäardunud käsi vahutava õllega. Tema vastas istus korstnapühkija.

«Kas ei tunne ära?» naeris korstnapühkija elurõõmsate silmadega. «Aga mina pean sind, sindrinahka, igasuguse krimmi alt ära tundma. Kas sa Kuremaa Olle ei mäleta, istusime neljandas klassis ühes pingis.»

«Kuremaa Olle? Uks Kuremaa läks kunstikooli,» meenutas Toomas.

«Seesama neh!» üürgas korstnapühkija. Ja nuud last meeste vahel jutt lahti. Lõpuks küsis Toomas ääri-veeti, et kuidas siis kunstiga?

«Ääh!» lõi koolivend elurõõmsalt käega, «ma oleksin olnud halb kunstnik, aga praegu olen hea korstnapühkija. Minu isa, vaat tema oli anne, aga jäi hariduseta. Ja minu poeg Romulus on anne — temale andsin hariduse.»

«Kas noor kujur Romulus Kuremaa on sinu poeg?»

«Poeg neh. Tule mind ka vaatama, ära kuulsuse väikseid vendi ära unusta. Nüüd lähen sauna ja laupäevaõhtule. Homme kolme üht otsa pidi juba individuaalelamusse sisse. Tule kindlasti, mul on kena naine, kuus last ja seapörsas.» Koolivend tõusis püsti. «Jah, nii see elukiik käib. On tõsiselt kahju, kui korstnapühkija läheb kaduma kunstnik, aga mõnigi kord võiks kahju

olla, et kunstnikus läheb kaduma korstnapühkija. Igaüks peab tundma oma kohta elus.»

Näitleja koht on puhvetis, ütles Ostrovskil» Selle häälega astus laua juurde suurte kõrvadega ja kiilas-paane mees. Toomas tundis temas ära vana harmooniumlohitaja ja teatri pillihäalestaja.

«Miks sina, Joller, jood, ma ei tea, aga mina joon ise loomu kindlusest. Kui ei taha, ei joo kah. Kahekümne-aastaselt ei võtnud ma kaks nädalat tilkagi suusse — mul oli kopsupõletik.»

Ja harmooniumlohitaja lükkas edasi. Ka koolivend lükkas ära. Just siis tuli uksest sisse tundmatu mehemürakas, jõllitas rahvast ja hõikas rameda häälega:

«Näe, joodik Joller ka siin!»

Järgmisel hetkel oli Toomas püsti, hõikaja oli laudade vahel pikali ja puhvetimüüja soovitas Toomal vaikelt ning kähku kaduda.

Toomas lahkus baarist ja järgmisel hommikul linnast. Linn oli talle järsku talumatult vastik ja ta tundis endas nagu uut elujõudu, kui ta kõndis mööda tolmuist maanteed, vaatles kolhoosikarju ja tundis, kuidas kevadine maa hingab.

Oi heldeke, milline ilu! Mahe suveõhtu, õitsvad kirsipuud maja ümber nagu suur valge pilv, tööpäeva lõpp kolhoosis, viimased askeldused, viimased pääsukesed ja kirsipuude all ajavad viimast õhtut juttu kahe näitlejageneratsioonil esindajad, juues piima ja hammustades juurde leiba meega. Toomas oli üles otsinud vana seltsimehe, kes viisteist aastat tagasi, oma kuulsuse tipul, oli akki teatrist lahkunud ja maameheks hakanud.

«Mina, mina! Igaüks on «mina», igaühel on «mina» nii kallis, et vihm sajab sõõrmetest sisse. Seepärast tuln ma teatrist ära. Maatöös on selgelt näha, et sinu «mina» ei maksa siltagi, kui sa teiste «minadest» lugu ei pea. Sa kaotad oma juured ja jõu, ole sa nii vänge kui tahes, ja muutud kääbuseks. Aga teistega koos, ühises jõukeerutuses võib su «mina» vägevaks saada.»

«Kas sa, vana August, teatri järele ka ei igatse?» küsis Toomas. «Sa olid populaarne, rahvas hellitas, näitlejad räägivad veel tänapäevani su suurest realismist.»

«Mina olen kahepaikne: teatris igatsesin hobuste

järele ja hobuste juures igatsen teatri järele. Tõeliselt vänged mehed ihkavad ainult ühte ja annavad oma elu selle eest.»

«Aga sinu suur populaarsus?»

«Detektor-raadio oli ka kunagi populaarne. Ma pean sin endale nüüd lambid külge muretsema, aga kardan, et küttest tuleb puudu. Peab teadma oma aega.»

Toomas tõusis ja August saatis teda mööda rohtunud teerada maantee poole. Nad läksid vaikides. Maanteelt vaatas Toomas tagasi üle kolhoosi avarate maade.

«Ah, kui ilus on siiski maal! Vaata seda kirsiohte villatopru oma maja ümber.»

«Aga sinna tuleb kolhoosi viljapuuaed,» sirutas August käe välja. «Tule siis õitseajal, Tšehhovi kirsiaed kahvatab selle kõrval.»

«Ja sa tule teatrisse meid vaatama, kui Tšehhovi «Kirsiaed» õitseb. Hakkame võistleva.»

Nad surusid naerdes käsi.

«Peaks korra tulema. Küllap nüüd on seal kõik teisiti. Aga neid suuri «minasid» pole vist enam olemas?»

«Ja kui on veel mõni... nad lähevad aegamisi lahkuma...»

«Elu on nagu jõgi... Aga mäletad, omal ajal öeldi, et elu on hernes. Sa ütle neile vaimsetele kaäbustele maamehe moodi, et sinu «mina» ei maksa üksi mitte sitagi, kui tahame, et kirsipuud õitseksid ja kirsiaed kasvaks. On sul kaugele minna?»

«Ei, siitsamast mäest alla... õe poole... sada kakskümmend kilomeetrit...»

Väike alev, aga milline kiire ja rutt! Vaevalt lõuna lõpetanud, tõttab õde jälle kauplust avama, õemee kargab mootorrattale ja kihutab volinikuna kolhoosi heinatööle, ajutiselt on ta alevis oma päristööst vabastatud.

«Sina, Toomas, püüa jõel kala, puhka, kosuta närve ja too õhtul lapsed lasteaiast ära.»

Alevi vahel sagivad inimesed, sõidavad hobused helnakoormatega, autod piimanõudega, jooksevad nelud arvepaberitega panga ja kontorite vahet, kauplusse tuuakse kaupu, kultuurimaja ette sõidab veomasin teatridekoratsioonidega, teemajast väljub kalureid ja kraavitöölisi, — kõigil on ülesanded, sihid, oma koht

andises liikumises. Toomas seisab kõnniteel ja vaatab, tema ei ole millegagi seotud, on just nagu vaba ja iseseisev. Niisugune tõtt oli valimiste eel ka teatri koridorides, kui ta seisis ja vaatas, ja pärast kajastus see isegi kevadises veevoolus teatri ees, kui ta tegi kalossikannaga veeojadele teed.

Teemajas köitis Tooma tähelepanu pikk soonine ja kõrge mees kongis kullinaga, kellel oli särki rinnal lahti ja laiad kummisaapad jalas. Ta vedas sõrme, murus meeste käsi maha ja laulis aina kaherealist salmi:

Üks tutarlaps seal meremeeste kõrtsis,
ta armastas üht julget meremeest.

Lopuks kutsus ta Toomast jõudu proovima. Kaks nauti kämmalt seisis nihkumatult paigal ja teemaja oli ümivaikne. Korraga Toomas nagu ägises määratust pingutusest ja kraavikaevaja käsi nihkus paigalt. Aga ainult hetkeks, tekkis peatus, siis laks kraavikaevaja kulumude vahel olev pikk arm punaseks ja teras-koova kindlusega surus ta Tooma käe alla. Mõlemad mehed tõmbasid sügavalt hinge.

«Sul on käes karujõud, aga ilulaulja vastupidavus,» ütles kraavikaevaja, «see käsi tahaks tööd saada.»

Toomas alustas uue tutvavaga vestlust. Selgus, et see on Saaremaa mees, üks meie kuulsamaid kraavikaevajaid, nimega Johannes. Iga kuu tuleb ta korra soopad-rikust seljakotiga alevisse sisseoste tegema. Saadab mööda lõbusa päeva, kostitab ennast ja teisi, magab siis poatäie välja ja läheb jälle soosse tagasi.

«Kui palju kraaviga teenib?» küsis Toomas.

«Kui kõnn oled, võid nalga jääda, kui mees oled, võid Pobeda» osta.»

Järsku avanes elu Tooma ees uues selguses ja sihis:

«Kuule, Johannes, võta mind endaga kaasa.»

«Võid tulla, kui pörkama ei löö.»

Midagi teatraalset tundus Toomale selles, kui ta astus Johannes kõrval soovhoosi kaugetel tagamaadel.

Rahvanäitleja viskab kraavi! Küllap kandub sel-lest kaja ehk linnagi. Ja see kaja tekitab lainetuse, mis paneb kõikuma nii mõnegi mõtted ja arvamused. Ja mis puutub füüsilise töö raskusse, siis — kas on need

pihud eluajal vähe hoidnud adrakasipuid või vikatitoll. Kas ei ole ta hommikuti praegusest tõstnud kahepuudast pommist ja ei ole tunnustatud vehkleja? Toomas astus koturnidel nagu vana-kreeka esinäitleja.

Kuid see oli ainult alguses, üsna alguses. Teatrosusse murdis peagi sisse äripäev. Labidate rütmid, heroilis-romantilisse draamasse pisut naturalistliku kõrvalmaiguga realistliku alatoomi. Vaatused venisid pikaks, vaheaegu oli vahe ja tapvale etendusele näinud lõppu tulevatki.

Trotsides viskas Toomas kraavi. Ta nägi selles nagu eneseohverdust. Valu ristluudes süvendas dramatismi ja rohkem kui korra mõtles ta labidat maasse vajutada Prometeusele.

Esimese tööpäeva järel oli Toomas nii läbipekstud, et otsustas järgmisel hommikul hõlmad vöö vahele pista ja kas või otse läbi soo alevisse tagasi visata. Johannesele ei julgenud ta sellest rääkida. Leiba suhu panemata vajus ta põhukotile ja siin kadus mälestus. Ta ärkas alles siis, kui Johannes karjus talle kõrva sisse:

«Neljas kord ma sind, silku, äratama ei hakka.»

Toomas seisis uuesti labidaga kraavikaldal. Hommikune niiskus, soo igav ja masendav pilt, unekoorem silmis, valukoorem lihastes, iiveldus südame all. Nii seistes meenus talle töö ülev paatos, meenus «Fausti» lõpp: «Verweile doch, du bist so schön» — ja ta oli klassikutes sugavasti pettunud. Kui kerge on ikka teatris! Lähed proovile alles kell üksteist, saal on soe, kui teksti ei tea, öeldakse isegi ette ja sina muudkui... Aga siin kadus korraka idüll, kujutuspilt tegi nagu keeru ja hambaid risti pigistades surus ta labida soosse.

«Võta natiike napimalt ja viskamisega virvita, kui tana veel ellu tahad jääda,» naeris Johannes.

Toomas nohises. See oli ainult enesest lugupidamine, mis sundis teda õhtuni kraavi jaama. Aga siis oli tal eluhimu taiesti otsas ja hommikul jalgalaskmine kindlam kui kindel. Kuid järgmisel hommikul kangutas Johannes teda jälle otse hoobadega üles, põgeneda oli hilja ja kolmas päev sarnanes tapselt teisega. Neljandal päeval hakkas valu pihaluudes, reie- ja õlalihastes järele andma, soogisu läks otse metslooma isuks ja Toomas otsustas nädala vastu pidada. Pealegi oli ikka

tukk tööd ära tehtud, raha oli vaja ja Johannese ees pühik. Tal tekkis suur lugupidamine selle sitke ja lap-oliku Saaremaa mehe vastu, ja näis, et Johannes hakkas oma uut kaaslast tähelepanelikumalt silmitsema.

Puhapaeval kolmekandilise peeglituki ees Johannese ees noaga habet ajades markas Toomas äkki, kui palju tal on siginenud juustesse halli. Ja kammiga läbi juuste lõmmates jäi piide vahele suur kahlakas pudenenud juukseid. Ei, nende juustega ei mängi enam prints Hamletit. Vanamees, otsi parukas! Talle meenusid seltsimehed teatrist, meenusid kunstitöötajate konverentsid ja mõttepilti tekkis tohutu rida halle päid ning paljaid pealagesid. Taevas halasta, kui palju halli, halli...

«Johannes, millest tulevad hallid juuksed?»

«Vanadusest... Ja sisemisest murest.»

«Aga miks sinul halli ei ole?»

«Väheke on. Sõja-ajast.»

«Lahingud?»

«Ei tea... hall tuleb rohkem sisemisest võitlusest. Alguses oli kõva kojuigatsus... ja kui lõpuks koju min, oli kodu ää lõppenud.»

Johannes oli huvitav inimene, väljenduses napp, aga kindla mõttejaotuse ja elukäsitlusega.

Toas oli palju kärbsed, nad võtsid nädalased ajalehed kaasa ja läksid õue rohule. Kunagi ei olnud Toomas nii põhjalikult ajalehti lugehü kui siin mahajäetud sookolkas. Ja ta leidis, et peale neljanda lehekülje on väga palju huvitavat ka ülejäänutes. Seal oli pikk kirjeldus loode kuivendamise käigust, kuidas edeneb heinatöö, kuidas võidelda teadusega usu vastu, följeton arstist-feristist, sport, aatomisõja ettevalmistamisest jne. Toomas neelas ridu.

«Johannes, mis sa arvad, kas sõda tuleb?»

«Ei tea, läänes mõjutavad kangesti.»

«Aga kui tuleb, mis sa arvad?»

«Kes mõõga tõmbab, see peab mõõga labi hukka saama.» Ja Johannes luges edasi.

Mehed olid rohule magama jäänud, ja kui Toomas ärkas, magus unevesi suunurgas, lamas Johannes tukk maad eemal.

«Sinu kõrval ei saa ju olla, sa norskad nagu Suur Tõll.»

O! heldeke, milline uni, taevalik kosutav uni. Too male meenus, kuidas ta kodus ennast luminaaliga puudis magama suigutada. Ja talle tuli meelde heksameeste Sütiste luuletusest:

S...s sina mõistad, miks põllumees öösiti sügavalt norskab, peatub randaja teel, väsib kui sammumast jalg

Toomas töötas ka teise nädala, töötas kolmandagi ja nii möödus vist terve kuu, sest ühel öhtul, varem kui harilikult, järjekordset labidatäit tõstes surus Johannes labida soosse, jäi äkki mõttesse, tõmbas labida tühjalt maa seest välja ja ütles:

«Lahme alevisse.»

«Kas kuu on täis?»

«Täis.»

«Kust sa tead?»

«Kohuhääl ütleb.»

Mehed ronisid kraavist välja ja Johannes hakkas kähku kodu poole minema. Toomas jäi kraavi kaldale seisma, sirutas ennast ja kõndis mööda kraavikallast kogu tehtud töö pikkuses. Kui palju labidatäisi, kui palju vaeva ja ... kui palju jõudu! Nii üle kraavi ja soo vaadates hakkas ta tajuma töö paatost, soo vallutamise kangelaslikkust, hakkas tundma uhkust oma jõu üle nagu siis, kui ta, hõlmad lahti, sammus vastu tuisku, või kui ta kevadel mäekünkalt, kust linn paistis nagu peo peal, üürgas kogu kopsuga karjapoisi laulu. Ta vaatas punetavasse päikesesse, kogu keha läks lõdvaks ja üle kidurate soomändide tõusis taeva laotusse suur ja võimas hüüd:

«Ah-aaa-aaal...»

Hääl rullus, lainetas, lendas, viies kaasa metsade kaja. Soolinnud tõusid hirmunult lendu. Toomas puhkes naerma. Näis, nagu soovsigi oleks lainetama hakanud, säärane raske, nagu oli täis valgunud, ja Toomas ei suutnud endale meenutada, kus oli ta varem midagi taolist näinud. Õigus, need olid väikese Sirje silmad seal trepikäänakul, kui tema, Toomas, keeldus luuletust kuulamast ... Nagu valgusid täis ...

Värsid! — neis on hingeülendust nagu laulus ja tantsumus. Nii pidulik oli praegu Tooma enesetunne, et oleks

võinud rääkida ainult varsis. Ta vaatas punetavasse päikesesse ja hakkas sellega vestlema Majakovski suu kaudu. Seda luuletust luges ta ka agitpunktis, kui vahetpeal meelest ära läks. Jah! siis taakis ta ridu, rõhutas ritmi ja paisutas häält, nüüd ajasid nad kahekesi juttu, Toomas ja päike. Majakovski suu kaudu.

«Kellega sa räägid?» kostis selja tagant Johannese hääl.

«Päikesega. Ma arvasin, et läksid koju.»

«Läksingi, aga siis kuulsin -su rõogatust, mõtlesin, et tegid oma le hädä.»

Kaks meest võtsid palga välja ja läksid seljakotiga alevisse.

Milline mehine tunne oli alevi teemajas õlut juua pärast kauaaegset rasket tööd, kui ramm oli ihus, rõõm mudames ja rahad krõbisesid taskus.

«Viina juuakse rõõmuks, aga mitte kurvastuseks,» oli kunagi öelnud Mõtlik. Ja tõesti, üle hulga aja tahtis Toomas jälle õllekannu juures laulda ja alevirahvas imestas nende kahe kraavitöölise sõrme, käsivarre ja hääle jõudu. Teemajast mindi õde vaatama, aga seal ootas ees üllatus: Rutsi kiri, milles oli ainult märguõna «Pea õitsvad lilled, pea õitsvad roosid...» Kiri oli linnast saadetud üle nädala tagasi. Toomas jõudis veel õhtusele rongile. Johannes tuli teda jaama saatma.

«Kas tuled veel soosse tagasi?»

«Eks näis.»

«Ära harjusin sinuga.»

«Miks sa maaparandusjaama suurtele töödele ei lähe, kus müttavad ekskavaatorid, kraaviadrad ja muu mehaanika?»

«Kui ihule kovasti pihta anda, teenib labidaga rohkem. Ja kes siis selle töö ää teeb? Ega's ekskavaatoriga igale poole ligi pääse.»

Rong sõitis ette. Aga kui seltsimehed käsi surusid, küsis Johannes ootamatult ja vaikselt:

«Kas sa, sõber, tihtilugu nimumoodi uurgad?»

«Kuidas?»

«Nagu ennist kraavikalda.»

«Mis siis?»

«Ei midagi.»

«No ütle?»

«Meil oli vanasti laevas üks taanlane, tasane mees. See hakkas ka sedasi üürgama, ütles enese Jeeriku pasuna olevat, — Liverpoolis viidi meeltesogedat majja.»

Toomas hakkas naerma, rong liikuma, jättes plavalu mile pika ja vimmas silueti. Ta meenutas juturandade tust viimast mohikaanlast.

Järgmisel päeval sõitis Toomas läbi vaiksete mõnede salude autoga kopsuhaigete sanatooriumi ette. Oli, kui otsa oli Ruts jäänud! Ainult pruunid rosinasilmad sarasid endiselt ja must juukselokk langes endiselt tõmmule laubale. Laup oli niiske.

«Kas auto ja raha on kaasas?»

«Kaasas.»

«Siis ärme praegu pikemalt räägime. Oota mind kell üheksa õhtul masinaga aitade taga, vahepeal söö metsas mustikaid, uita ringi, vaata loodust. Siin kasvab kuskil kuskil ümbruses niisuguseid üheidulehelisi taimi, mida sa kuskil mujal meie maal ei leia. Ma kahtlen isegi, kas neid Argentiinas on. Pa-ka.»

Kell üheksa ronis Ruts vaikselt masinasse ja tegi korralduse linna sõita. Kogu tee vaatas ta autoaknast välja, oli erakordselt vaikne ja pidulik. Ta tegi ainult üksikuid peeni tähelepanekuid maastikupiltide, loojaku eriliste valgusevarjundite kohta, ja võrdles, kui jämedalt ning elukaugelt jäljendatakse seda laval. Linnas peatuti teatri juures, — see oli elutuna ja suletuna suveunel. Tõnu tiiru ümber teatri, sõideti linna suurde parki ja sealt läbi sadama mereäärde. Ruts istus sõnatuna merehuvale nagu laps. Taevas süttis tähti. Toomas süütas sigareti.

«Kas sa tunned, Toomas, jõudu, mere jõudu? See on igavesti liikuva ja lõpmatu elu jõud.»

«Shakespeare ütleb: «Kuid minu armastus on lõputu kui meri.»»

«Mulle näib, et Othellot õppides õpi tundma merd. Neis on väga palju ühist... ma ei oska ainult sõnadega seletada.»

«Rahu, suursugusus, jõud, torm...»

«Kõik see ja veel palju muud... seda peab tundma.

h, meri, kevad ja orelimäng!... need, vennas, on asjad. Kas seda ei mõista, on üksi. Nüüd vii mind õhtul koju.»

Toomas tellis sõbrale rikkaliku laua, aga Ruts sõi vähe ja jõi vähe, vaatas lõbusat rahvahulka, üleemeelikuid tantsupaare, kuulas muusikat, tervitas naerdes tuttavaid, kostitas neid ja siis tegi ettepaneku ära minna, kuna enne hommikut ta pidavat olema tagasi. Nad sõitsid Rutsi korteriperenaise juurest läbi, Ruts võttis oma rebase kaasa, kanaarilind oli ära surnud, — ja siis alustati teekonda tagasi.

Miks me selle sõidu tegime?» küsis Toomas.

«Niisama... rebane oli vaja ära tuua. Ma lubasin ta sulle põetajale.»

«Kuidas su tervis ka on?»

«Kas sa oma tervisest raägid?»

«Mis mõttes?»

«Miks sa teatrist ära tulid?»

«Mis siis?»

«Kui mul jaksu oleks, ma väänaksin su nina nii, et sul aru tagasi tuleks.»

Toomas jäi vait. Auto vurises sumedalt.

«Kas sa Maialt oled näinud?»

Toomas raputas pead.

«Sa ei tohi ühelegi hingata sellest, mis nüüd ütlen: la oli mulle väga lähedane. Väga. Sa ei ütle?»

«Ei ütle... Aga miks?»

«Hakkavad naerma. Mind on alati naerdud, kui ma tõsiselt mõtlesin... Võib-olla sellepärast, et ma ise naersin ka. Sa võta ta naiseks, saad elule tuletorni.»

«Elu on nii imelik.»

«Elu on imelik... Kas sa pole märganud, et tõsised asjad on naljakad, nagu näiteks preestrid ja kuningad, ja naljakad asjad on väga tõsised, nagu imeilusat Gala-liat igatsev Kükloop.»

Auto peatus aitade taga. Ruts surus kätt.

«Ole sa sõbraks, vennas. Ulata rebane. Muide, ma märkasin, et su särk on must. Osta oma neli särki ja vaheta neid iga päev järgemööda. Sa kannad neid pesemata aasta läbi ja nad ei määrdu ilalgi. Kirjuta sellest traktaati ja sind tänavad kõik maailma poissmehed ja abielunaised. Pa-ka.»

«Ruts!»

Ruts peatus.

«Sa kirjutasid, et kui sulle jarele tulen, see tähendab et sõber on hädas. Milles asi on?»

Ruts pidi midagi ütlema, lõi siis käega ja lausus:

«Pärast kuuled!...» Ja kadus kusalpuude taha.

Suvi õitses ära, linnud hakkasid lendama parvede maanteedele ilmusid ranitsatega koolilapsed ja pihlakad olid punased. Kui kiiresti ja sündmusterikkalt olid linnud päevad. Ei olegi sellest palju tagasi, kui ta Johannesest lahkus ja läks tööle maaparandusjaama — inimeste ja masinate sekka, nagu ta Johannesele ütles. Uus keskkond kiskus kaasa. Siin olid mehaanikud, haakijad, valerivedajad, puude mahatõmbajad, kivikonnistajad ja raamatupidajad... Kui palju uusi nägusid, uusi inimsaatusi, kui palju uusi elutähelepanekuid, kui palju uusi mõtteid elu üle... Ja kui palju uusi mõtteid enda üle, oma käikude ümbertõstmisi elu ruudulisel malelaual. Nagu eilset päeva mäletas ta suurt metsapõlemist, mis oma hävituse jõuga, hävituse ulatuse jõuga, aga veel enam inimeste ühise enesesalgamise jõuga jättis ta hinge unustamatu jälje. Kui nad tulega rinnutsi seisis ja inimesed ühises pealetungivägilasteks said, mõistis ta vana näitleja Augusti sõnu «minast», tema kääbuslikust üksindusest ja ühise jõukeerutuse sügavusest.

Aga viimasel ajal muutus Toomas hajameelseks. Linnudeparved viisid mõtted kaugemale ja too ei laabanud. Teater on vist ammu avanud ukSED, Mõelik teeb «Othello» proove, Maia ja Vello on vist õige kaugemale jõudnud, neile ömmeldakse juba kostüüme... Ei tea, mis Ruts teeb! Mitte keegi ei kirjuta, nagu maha mactud soosse. Ja ta tundis hinges sama igatsust, nagu poisikesena karjas, kui ootas kooliaja algust.

Kord lõuna ajal säärase mõtetega liha ja leiba süües silmitses ta leiva ümbert võetud ajalehte, luges teatrikuulutusi ja — äkki jäi puru pöske, hingamine peatus ja käed vajusid lõdvalt alla: väikeses mustaga raamitud ruudus teatas teater kurbusega näitleja Ruts Plutuse surmast. Toomas mässis leiva ja liha paberisse tagasi ja jäi üksisilmi mõttesse. «Pärast kuuled,» oli Ruts vü-

mati öelnud... Ja Toomas tajus kogu autosõidu tähtsust ja mõtet.

Umbes nädala pidas Toomas seesmist võitlust ja siis sõitis linna. Võib-olla ei teata tema asukohta ja on ehk koju saadetud mõni teade teatrilt või... üldse. Kodus oli ainult telefoniarve. Ta läks teatri juurde pärast prooviaja lõppu, kui näitlejaid on vähe liikvel, seisatas teatri ees, kõndis edasi-tagasi, oli juba peaaegu ukSEL, kuid siis läks pikkade sammudega bussipeatusesse ja sõitis surnuaiale. Nukras sügises tundus kalmistu hingematvalt nukrana. Teed palistasid marmorisse raiutud nimed — kirjanikud, näitlejad, riigitegelased... peaaegu kõiki neid oli ta elus kohanud, nendega mõtteid vahetanud, koos mänginud ja nüüd — nimed. Puude vahelt paistis värske haud, küllap on see vist Rutsi oma. Toomas jõudis juba õige lähedale... ja läks siia tasatasatuldud teed tagasi. Maia kohendas haua lilli.

Kalmistu väravas hingas ta kergemini. Buss sõitis edasi. Lapsed mängisid keksu.

Ohtul pidi Toomas ära sõitma, kuid jäi millegipärast veel üheks päevaks. — Kas tõesti saavad nad läbi ilma temata? Uus hooaeg, uued osad, ja ikka ei märgata temast puudust. Nii võib ju mööduda terve elu ja... Toomas pigistas silmad kinni. Kui paljudel oli möödunud terve elu, ta nägi nende nimesid tee ääres, aga igal sügisel tuleb uus hooaeg ja uued osad... Ruts oli tahtnud tema nina väänata.

Järgmisel pärastlõunal jalutas Toomas jälle teatri läheduses, et kohata peanäitejuhti — nii juhuslikult, teede ristumisel... Ajaks mõne sõna juttu ilmast, elust... Nagu kiuste ei olnud kedagi näha. Siis läks ta kiirustades, kõrvale vaatamata valvelauda ja küsis Vello Tagamaad. Oeldi, et on Keskkomitees. Ja Toomal oli nii kerge tunne, et peanäitejuht on Keskkomitees ja mitte oma kabinetis. Vastuoksuslik on inimene.

Ohtul rongile minnes kohtas ta kohviku ees Mõlikku. Ei, päev ei loojunud siiski lootusetult. Nad teretasid, nagu oleksid eile lahkunud, ja panid suitsud ette.

«Kas jälle tagasi linnas?» küsis partorg, nagu teaks ta kõik, kus Toomas vahepeal olnud ja mis teinud.

«Sedapuhku kull...»

«Kõhnemaks läinud.» Mõlik näris oma kitsast õhu-

kest huult ja heitis läbi prilliklaaside nõelterava pilgu
«Kõhnemaks ja vastupidavamaks.» Toomas võtt
omakorda Mõtliku oma hõõguva pilgu vaatevalja.

«Kas Tagamaad ka nägid?»

«Ei olnud aega... Mis siis?»

«Ei midagi. Me nägime eile läbi kabinetiaakna, et mi
seisid teatri ees. Oli just kunstinõukogu koosolek.»

«Ma... seesamane, laksin surnuaiale sõpra vaatama.»

«Jah, Ruts on läinud, korraldasime ilusad matused
Ja kui palju rahvast oli!»

«Ta oli väga populaarne.»

«Ta oleks võinud olla ka väga kuulus. Suureand
line inimene, haruldase tähelepanuvõimega, sarmika
aga tuult tallas, liblikaid ajas taga.»

«Kuid missugune inimene! Ennastohverdav ja hea.»

«Liiga, liiga hea. Tema oleksid kõik sõbrad, aga nii ei
tunne vaenlasi ära. See teeb peahskaudseks.»

«Sa ei tundnud siis Rutsi. Ta oli sugav inimene, aga
häbenes, varjas seda.»

«Ma tean, kuid see on üks külg, sügavusel on veel
teine külg.»

«Mis mõttes?»

«Ruts oleks elanud sama hästi Argentiinas kui siin...
ja seda oli tunda ka tema loomingu. Mõistad?»

Toomas jäi mõttesse:

«Aga me areneme, muutume...»

«Loomulikult, muidu poleks mõtet elada. Ütle üks
ilus poisslapse nimi.»

«Kristohvus Kolumbus,» vastas Toomas ilma mõtle
mata ja mõlemad mehed pahvatasid naerma.

«Kas läheb omale vaja?»

«Ei, oma pojale.»

«Millal sündis?» Toomas surus kätt.

«Kahe tuhande aasta pärast kirjutatakse ajalooramaa
tuis, et sündis XX sajandi keskel. Praegu lahen va
tama!» Mõtlik viibutas tordikarpi ja läks.

«Eevaldi!»

«Mis on?»

«Pane Ruts.» Vaikus.

«Võib-olla panengi.»

Toomas lonkis mõttes jaama poole. «Pagan seda
Eevaldit! — kõigest räägib, aga teatrist mitte sõnagi.

It oleks küsinud, kas on igatsus, tahe mängida — ei, —
kõhnemaks oled läinud! Tähendab, pole tarvis!» Too
mas vaatas kella, peatas takso, sõitis enne jaamamine
kut veel kodunt läbi ja võttis «Othello» osaraamatu
kaasa. Igaks juhuks.

Oktoobrituul lõõtsus, ilmad ohd rajused. Muutlik ja
närviline on oktoober. Muutlik-tujukas, tormine ja kat
kendlik oli ka Toomas Joller. Sisemiselt pingul kui
vibu, tuis kas ta siia ja sinna. Mõte kasvatas mõtet, ela
mus tekitas elamuse. Ja kõik see kääris sees, otsis välja
pääsu, avaldusvormi, ja seda leidmata tegi rahutuks,
ajas liikvele, otse nagu põgenema mõtete eest, võidu
looksma iseendaga.

Nüüd oli ta ühes soovhoosis oma lapsepõlvesõbra
Arni juures. Arni, see paks, aeglane ja kindlamõtteline
Arni, kes aastaid juhtis kindlakäeliselt seda soovhoosi,
oli oma rahu ja südamlikkusega Toomale nagu palsa
miks. Ta avas Toomale kaasaegse maaelu kui raamatu
kõigi tema püüdluste ja raskustega, edasitõttava mõtte
ja paigaltammuva kirjatähe vastuoludega. Toomas läks
lgaal hommikul töömeestega välja, töötas ja sõbrustas
nendega. Ta sukeldus töösse nagu vette, kerkides hilis
õhtul mullina nähtavale, ja imestas, kui võõraks oli ta
jäänud maale, kus ta ise oli sündinud. Kuuldes rahva
keele rikkaid intonatsioone ja ütlemisili, tundis, kui
puiseks ja vaeseks oli muutunud ta keel. Õhtuti tegi
kultuurimajas näidendiproove: oli oktoobripühade eel
õhtu. Ta imetles inimeste tahet ja elujõudu — pärast
väsitavat päevatööd tulla kauge maa tagant hilisõhtul
proovile, osad pähe õpitud — millal! Proov, rahva
lantsud, laulukoor, kõik see lõppes keskööl, tööpäev
algas varahommikul. Ja seda tehti — mille eest? —
ilicest tahtest, südame kaasaelamisest. Muidugi oli
siingi raskusi, mis nõudsid peenetundelisust, et mitte
maha kiskuda entusiasmi, sest lavastus ei saavutanud
kaugeltki seda elulisust, mida ihkas näha Tooma profes
sionaalisilm. Kõige hullem lugu oli Arniga, kes kauples
välja peos, aga ise absoluutselt mängida ei osanud.
Kuid tahe mängida oli tal nii suur, et sellega oleks või
nud mägesid paigast kõigutada. Sõbralt osa ära võtta,
pealegi kui ta su vastu nii hea on, ka ei sobi. No mis

sa teed? — Lause-lauselt võeti iga öösi Äрни toas ta labi. Toomas ütles ette iga tooni ja rütmi. Äрни üüga järele nagu orel, nii et lapsed ärkasid ja naine pahandamas käis. Aga Äрни ütles, et kunsti pärast on ta valmis ohverdama isegi oma elu, — Toomas, hakkam otsast pihta!

Ometi oli selles kõiges poeesiat ja ilu ja enese välja puistamist, aga... aga! See pagana «aga». Toomas teeb laval proovi ja jalutusruumist kostab naiste koorilaul:

Kõik ma panin paberisse, alleaa, alleaa...
raius, n kõik raamatusse, alleaa, alleaa

Kus on tema, Toomal, see raamat, millesse raiuda nii et kõlaks läbi aegadel... Äрниle tooni õpetada võit mõni teinegi mees, aga linnas on suur teater suurt ettevalmistustega suurteks pühadeks. Praegu õpitakse Višnevski «Optimistlikku tragöödiat», Tagamaa leeb proove, näitlejad püüavad, otsivad... Maia, Äربی, Lilli, vana Joost, Feliks, Leida, Salme... kogu suur ja kirju teatripere kerkis ta silme ette, isegi väike Sirje vilistava s-iga ja sumedate hääldetega vana harmoonium seal proovisaalis, ning Toomas tundis vastupandamatult, et ta on üks lahutamatu osa sellest perest, leht puukroonis. Ta tundis endas määratud ja ületamatut auku, mille oli jätnud temasse eemalolev teater. Sel ööl said Äрни lapsed rahus magada, sest Toomas läks üksikusse tuppa ja kirjutas Tagamaale kirja. Muidugi mitte niisuguse, et palun väga ja olge armulised, ei — Toomas oli ikkagi isiksus! On muidugi raske piisku paberile panna, kui hinges mässab ookean, aga vastu homikut see kuidagi õnnestus, iga sõna sai järele mõeldud, täpselt ära kaalutud ja tuligi välja mõõdukalt, et — olles pühanud, olen nõus jne. Lugupidamisega Teie Toomas Joller.

Paraku ka vastus saabus mõne aja pärast mõõdukas, — et tulgu isiklikult tingimuste üle läbi rääkima, et tema, Tagamaa, võiks seda küsimust üldse kunstinõukogus üles tõsta. Lugupidamisega Teie... jne.

Tingimused, kunstinõukogu... võib-olla üldse ei võeta, — järjest keerulisemaks läks lugu, ja teed, mis näisid tasanduvat, tõusid jälle Tooma ees püsti. Ei tea,

kuidas lugu oleks lõppenud, kui vahele poleks tulnud ootamatu sündmus: Toomas tõi jääaugust välja uppuva lapse. Tema oma silma all sõitis lapsuke kelguga jääauku. Peaaegu oleks Toomas koos lapsega uppunud, kui pole poleks saanud töömees Kõõser. See oli meeleheitlik, õudne ja suur päev. Kõige imestusväärsem oli see, et lapsuke pääses külmetusega, aga Toomas jäi kuuks ajaks süngi. Teda päästsid ainult tugev süda ja määratu elulahe. Palavikuline torm ja sisemine mäss andsid aegamööda maad suurele rahule. Ta lamas vaikselt ja sügavas mõttes nagu suur meri siis, kui nad Rutsiga teda vaatasid ja Ruts istus kaldaliival nagu laps. Nagu suur meri — ta võttis aeg-ajalt kätte «Othello» osatähtsamat, kuid ei lugenud monolooge, vaid ridu ja mõtles. Nii hea oli aegamisi mõelda, rahulikult, kogu elu kokku võttes järeldusi teha, küsimärke mõtte- ja tundejõul sirgeks painutades. Äрни oli palju raamatuid, Toomas luges ohtrasti. Luges neid raamatuid, mis ta teatris põhittunniks oli lugemata jätnud, sest seal ei äratatud nende vastu huvi, vaid tehti kohustuslikuks lugeda ja kohustuslikuks konspekteerida. Äрни aga oma vestluste, elukogemuste, töömurede ja püüdlustega äratas nende vastu huvi, tõi elust näiteid, vaidles Toomale targalt ning tasakaalukalt vastu, ja kui mehed olid jutuajamisest väsinud, võttis ta oma kandle ja mangis nagu Vaneemuine, ja Äрни naine tõi voodi äärde Tooma lemmikloitu — seenesuppi.

Uus aasta võeti vastu juba kärarikkalt, verivorstide ja valge napsiga. Toomas oli näärivana, komodiandi improviseeriv vaim lõi taas õitsele ja Äрни kolmeaastane poeg Peep ütles, et nii head näärivana ei ole ta veel oma elus näinud! Tervis, jõud tuli tagasi ja lumine loodus kutsus. Algul tatsas ta sovhoosi ümber ja jälgis, kuidas Äрни juhib suurt majapidamist, siis hakkas autoga merel rootööstusele kõrkjaid toomas käima, pühapäeviti mindi jahile. Talvine mets võlus teda nii, et ta hakkas meestega koos metsatöodel käima. See andis jõudu ja söögisu.

Kuid suure hooga alustatud töö võttis aegapidi aeglaseks oleku: saag ei liikunud enam nii rütmiliselt, kirvehoopide vahele tekkisid mõttepausid, mis järjest pikenesid, ja ühel õhtul ütles ta Äрниle, et sõidab

homme ära. Töömehed korraldasid ilusa lahkumispöu. Ärni naine tegi seenesuppi, naiskoor oli bussi juures saatmas ja lapsuke, kelle elu ta päästis, tõi kingitud seks — värske kurgi.

Külmal küünlakuu päeval jõudis ta linna, läks otsemaid teatrisse Tagamaa kabinetti ja ütles lihtsalt ja avatuna:

«Ole sõber ja võta teatrisse, ma teistsiti enam ei saad!»

Vello vaatas talle oma avalil silmadega otsa, vaatas tükk aega, kuni Toomas oli terves omas olekus ta vaateväljas, hakkas siis naerma ja ütles:

«Selle üle võiks peaaegu hakata järele mõtlema!» Ta lubas järgmisel päeval kunstinõukogus küsimuse üle tõsta ja omalt poolt toetada, pealegi kuna tema koht on veel vaba.

«Vaba! — kellele te seda hoidsite?»

«Niisama... igaks juhuks...» Vello viis jutu tei sale, rääkis tööplaanist, tingimustest, suvisest vabaõhu etendusest ja plaanitsetavast Moskva dekaadist. Kui Toomas ei tulnud ilma tingimusteta, tema tahtis pea näitejuhiga ikka rinnad kokku pista ja kevadeks oma Othelloga välja tulla. Samuti tahtis ta saada uusi proove direktorile «Sulatusahjust».

«Kas mängid nüüd paremini?»

«Seda ma ei tea, ma tean ainult, et nii, nagu ma mängisin, seda osa mängida ei saa.»

«Mis mõttes?»

«Selles mõttes, et... ma ei oska sulle praegu seletada. Kui teen, siis näed. Nii on sageli meie kunstis — tunned, aga seletada ei oska, ja kes oskab, see ei tunne.»

Kui nad lahku läksid, mõtles Vello:

«Ja siiski, milline isiksus!»

Askeldused, ruttamine, tõtt ja sumin, nagu mesilasperes. Hädalekövendajast kutsuti proovidele, inimesed veidrais kostüümides jooksid trepist üles ja alla, kirikukellad helisesid, kuulipildujad tärisesid, häälestati pille... Teater hingas täie rinnaga. Mitte trepinurgast ei vaadanud Toomas seda askeldavat suminat, vaid ta oli ise üks mesilastest ja sumises kaasa. Algul oldi tema suhtes tagasihoidlikud ja sõnaahtrad, aga kui ta proove hakkas tegema, kogunes järjest enam vabu näitlejaid ta proove jalgima. Keegi ei öelnud: miks ta ära

läks; kuid kõigi silmist võis lugeda rõõmu — tore, et lahul!

Teater hingas ja oli oma loomingujõus. Muidugi, ka sin oli muret ja vastuolusid, inimlikku väiklust ja libihevast minnalaskmist, naisi, kes kannatasid töövähesuse pärast, mehi, kes kirusid töörohkest, «tagakiusatud geemuusi», kes käisid sadat grammi viskamas, ja Peterson kisendas endiselt noorte vähesest edutamisest ning mõtles sellega iseennast. Aga teater elas, hingas ja oli alles loomisjõus.

«Othello» ühe õhtuse proovi lõpul, kui näitlejad vaikides lahkusid — see sünnib alati siis, kui on olnud õnnestunud proov, kus mõtted ja südamed hakkavad helisema — pistis Mõttlik Toomale käe pihku ja ütles:

«Joller, me võime veel suuri asju teha. Ma ütlen — me võime.»

Toomas jäi proovisaali istuma, et tõmmata suitsu ja lahutada tulist pead. Ka Maia jäi kandekoti kallale kohmutsema.

«Sa oled, Toomas, vist vahepeal väga palju läbi elanud?» Kui laulvalt kõlas Maia hää!

«Miks sa nii arvad?»

«Ma ei võta midagi tagasi sellest, mis ma sulle kord ütlesin, — sa olid see. Nüüd on sinus palju muutunud.»

«Sa oled vist palju halbu näitemänge lugenud, elus ei muutu inimesed nii ruttu.»

«Su vaade on teine ja häälest on kadunud kõledus.»

«Aga Petersoni laseksin ikkagi teatrist lahti,» pahvatas Toomas ootamatult.

«Miks sul Peterson nii südamel on?»

«Kisendab endiselt, aga eile vaatasin etendust, mängida ei oska mõhkugi.»

«Mis sa teed, kui inimene nii väga tahab.»

«Mul on lapsepõlvesõber Ärni, küll tahab mängida. Aga ise ta on suurepärase sovhoosi direktor. Ja üks koolivend tahtis saada kunstnikuks, nüüd on tunnustatud korstnapühkija. Aga kolhoosis kantseldab hobustega vana näitleja August, lihtsus ja realism ise, kuid teatri ligi ei tule — ei ole usku endasse.»

«Kas sa ei arva, et Peterson on traagiline kuju. See on andetuse traagika.»

«Kui traagika, siis kannatagu ise, tema paneb teisel kannatama.»

«See-eest ei tunne ta uuestisünni rõõmu. Inimene on saanud teatrikoolihariduse, töös on täpne, ühiskondlikku tööd teeb ülihooolsalt...»

«Aga mängida ei oska.»

«Aga mängida ei oska. Egas Peterson pole ainus... See on viljatute õite probleem.» Tekkis vaikus.

«Ütle, Toomas, miks sa teatrisse tagasi tulid? Aga ütle ausalt.»

Toomas mõtles hetke:

«Ma ei saanud vaikida, kuna on palju öelda.» Vaikus.

Maia pidi juba peaaegu ütlema, kuidas tema, Toomas, pärast teatris muretseti, teda silmas peeti, aga sai sõnal sabast kinni, et mitte murda Mõtlikule antud lubadust. Ta hakkas ümisema:

«Ei saa mitte vaiki olla...»

«Maia, sul on juustes halli... Nägin seda, kui senati pildis su pead oma käte vahel hoidsin.»

«Me kõik vananeme teatris väliselt varakult.»

«Kas sa ei tunne ennast üksi, Maia?»

«Üksi?... Mul on töö...»

«Aga elu?»

«See ongi minu elu.»

«Noorus läheb mööda, Maia.»

«Ju ta siis peab minema.»

«Kas sa?...» Toomal jäid sõnad suhu.

«Ma mõistan, mis sa mõtled. Meie oleme sinuga, Toomas, rongid, mis sõidavad kõrvuti rõbastel ja ei kohtu üldgi.»

«Kust sa tead?»

«Siis nad oleksid juba ammu kohtunud.»

«Aga võib-olla...»

«Ei, Toomas... Ärme sellest enam üldgi räägime. Ma imetlen sind. Imetlen.»

Maia läks vasakule ja Toomas paremale. Lava taga on palju koridore ja uksi, rohkem veel kui publiku poolel.

Eesriie läks kokku. Pärast «Othello» viiendat vaatust läks eesriie kokku. Saal oli tükki aega surmvaikne ja siis puhkes aplausitorm. Mida rohkem eesriie avanes,

teda valjemaks läksid ovatsioonid. Lõpuks enam eesriiet ei avatud, Toomas käis üksi eesriide ees kummardamas ja saalist hõigati: «Joller! Joller! Elagu Joller!» Mis Toomas sel hetkel tundis, sellest ei osanud ta aru anda ei nüüd ega ka hiljem, kõik sulas kokku õnnetu erutavaks meeleliigutuseks. Rahvas tundis jälle aru oma näitleja ja näitleja jälle oma rahva. Talle suruti kätte värke kimbuke lilli.

Alles lavalt lahkudes hakkas Toomas pisut toibuma kui ta tänas Maiat suurepärase mängu eest:

«Täna sind, Maia, su silmi, südant, häält. Sa avasid mu loomingu väravad. Täna sind.»

Ta tänas liigutatult Jagot ja teisi kaasmängijaid ning kui ta garderoobi uksele Mõtlikku kohtas, langes see talle kaela ja andis suud. Tagamaa surus mehiselt kätt ja lausus naerdes, et teatris räägitavat — Toomas olevat rinnapistmises võitnud. Aga pole viga, tema, Tagamaa Vello, kasvab kümme aastat pikemaks, Toomas kümme aastat lühemaks, eks siis pistame uuesti rinnad kokku.

Üksi garderoobis vaseliini näolt pühkides jäi ta teralt peeglisse vaatama — kust olid tulnud need sügavad kortsud suunurkadesse ja silmade alla? Peeglist vaatas vastu vana, härmatanud mees, 41-aastane vana mees. Küllap neid jooni on tekitanud loomisrõõm, mille on andnud pikad loomispäinad; küllap see on tulnud südame põlemisest; küllap «sisemisest võitlusest», nagu oli öelnud kraavikaevaja Johannes.

Nüüd alles meenus talle lillekimbuke peeglilaua ja ta avas ümbriku:

Suurele meistrile suures imetluses!

Sirje (ilma vilistava s-ita).

Näitlejad on imehästi rahvas: pigistad pihtide vahel, ei tee piuksugi, puudutad natuke südant, hakkab nutma. Vist kuskile südame ligidale puudutas selle väikese õpperühmlase lillekimpki, egas muidu Toomas keeranud pead kõrvale, nagu vaataksid teda peeglist paljud inimesed pealt.

Kui ta lilledega trepikotta jõudis, oli teater juba vaikne. Aga kuidas vaikne? See vaikus elas, üsna heli-

ses. Tõepoolest, kas oli see aplausidest kõrvus või tundest südames, aga vaikus helises trepikojas, lausa viigust, nagu oleks Ruts vilistades mööda trepikäsipuud alla sõitnud.

Väljas oli vaikne tähine märtsiöö. Öösine jahedus oli päevasele sulale jääkesta peale tõmmanud, see krõblenud taldade all. Toomas seisis üksi pimedas teatri ees ja mõtles. Millest? Ta ei osanud sel hetkel isegi endale aru anda. Küllap see oli mõne uue mõtte ähmane kaos, millest aegamisi selgemad mõtteniidid hakkavad väljajooksma... Ja ümberringi mitte ühtki inimest, nii tühi oli sel hetkel linn. Siiski, bulvaril, puude vahel seisis keegi, aga kui Toomas hakkas teda silmitsema, liikus seegi kaugemale.

«Sirjel»

Inimkogu kiirendas sammu.

«Sirjel» hõiskas Toomas kõvasti, astudes pika sammuga üle tänava. Tütarlaps jäi seisma ja vaatas maha.

«Sa ütlesid kord, mis tähendas sulle mu «maladets», nüüd ütlen ma sulle: kas sa tead ka, kallid laps, mis tähendavad mulle su lilled?»

Toomas võttis ta pea kätte vahele, tõstis tumedad hõõguvad silmad üles, suudles teda suule ja lausus:

«Nüüd, Sirje, ütle mulle — sina.»

1954

Juhan Smuul

KOLM TUNDI

Aprill 1946.

Öösel oli sula. Kuid natuke enne koitu vaikis tuul, vaikis vee ühetooniline pladin räästastest, ja hommik tuli külm, punetava päikesekettaga ja kõrgete, hõredate kiudpilvedega.

Sellel hommikul pidin alustama tagasisõitu Kuressaarest Tallinna. Autobussile, mis väljus Kuivastust kell uksteist, ei pääsenud. Oli pühapäev ja sõitjaid palju. Alles kell neli pärast lõunat, kui olin jätnud juba igasuguse lootuse edasipääsemiseks, peatus postkontori ees suur veoauto ja määrdunud madrusemütsis autojuht küsis:

«Kuivastu?»

«Kuivastu.»

«Sõidame?»

«Sõidame.»

Sõitsime. Istusin autokastis õlitunnide vahel. Hakka külm. Kiskusin mütsi sügavamale pähe, palituki üles ja istusin kuhmutõmbunult, ühe silmaga pilude mööduvaid kilomeetriposte. Külm pani haigutama.

Põide kohal hakkas tuiskama. Ja Kuivastusse jõudes oli ilm lausa vastik. Idatuul peksis näkku Suurelt vana kaasatoodud ja taevast sadavat peenikest ja tihedat lund. Tuult võis olla neli palli, kuid neetud lumi pani poole juurde.

Suurele väinale vaadates paistis, et see on muutunud ainult kilomeetrilaiuseks jõeks, mille teiseks kaldaks on hall ja kõrge lumesein, mille taga pole enam midagi. See sein liikus, värises, hõrenes kohati, paiskas endast välja looklevaid lumemadusid, mis roomasid üle sinaka kahekordse jää. Tuli videvik — see «teine kallas» roomas üha lähemale ja oli tunne, et varsti oledki mähtud sellesse tahkesse ja külma, lumisesse pimedusse.

Mitte ühtegi küüdimeest. Räägin juba teist korda meestega, kes tulevad Virtsu poolt reisijate ja kaubaga. Nad pole nõus mitte mingi hinna eest minema tagasi... Hobused on väsinud, ilm on sant, ja jää, jää... Oosel oli sula, eile oli jääl kaheksa tolli vett. Hommikune külm tõmbas sellele küll paaritollise koorukese peale, nii et see kannab kohati rege, aga mitte hobust. Nii nad peatuvad, panevad piipu, kusivad uht-teist, siis nõõvad hobust ning see hakkab ettevaatlikult astuma, iga kord jäässe sügavat auku muljudes.

Kell on juba seitse.

Siis peatub sadamasillal veoauto. Hoides teise käega seljakotist, hüppab kastist sõdur ja hakkab tasakesi kirudes kalamehe moodi kasi vaheltili peksma.

Kui vana ta võib olla? Kakskümmend viis kõige rohkem. Pikavõitu. Umara lõbusa näoga, mis on kulmast vaskpunane. Sõõrmed on suured, mõjuvad naljakalt. Hämaruse tõttu on algul raske naha ta silmi. Vist midagi heledat ja erksat on seal. Kuid niigi, aimamisi, tunduvad need silmad vaatavat sõbralikult jultunuina. Suitsu keeramiseks võtab ta ära kinda ja näen ta kätt, mis on suur nagu labidas.

Ta küsib: «Kah Tallinna peale?»

«Jah.»

Räägime natuke ilmast, tuisust, ühest-teisest. «Õ» asemel ütleb ta «ö». Niisiis saarlane. «Kust?»

«Kihelkonna kandist.»

Samal ajal sõidab väinale kahehobusevanker. Peal on ainult paar palli heinu, kuid kitsad rehvid purustavad jää ja kahel väikesel valgel siberi hobusel, keda õhuke pealisjää ei kannu, on päris raske. Jookseme juurde. Sõdurist kutsar ei taha peale võtta, vannub halba teed, aga lubab lõpuks siiski. Sõidame aeglaselt, aeglaselt.

Tuisk. Istume seljaga kutsari poole. Tuul ei puhu nüüd näkku ja nii on soojem.

Millest rääkida? — Algul muidugi saare õllest, omarandade kalasaagist, kust, kuhu ja milleks, demobiliseerimisest. Ja kuna mu kaaslane on sõdur, kaldub jutt paratamatult sõjale.

Ta on jutukas poiss, räägib hästi, vannub suusoojaks, talle meeldib kõnelda ja tunda, et teda kuulatakse.

«Ah millal mind mobiliseeriti? See oli vist teisel augustil, jah, teisel augustil neljakümne esimesel aastal. Noh, ega see minek nii kerge olnudki. Tüdrukud ja pruudid ja puha... hahahaha. Aga olgu. See polnud veel kõige hullem. Mul vanamees, pigistati teist neljakümnenadal aastal. Teadagi, turris, muudku nutab oma maad taga. Ja siis oli kõige selle asja vastu ja muidugi hirm minu pärast oli ka. Sõja algusest peale tegi muudku õlut, jõi ja tagus mulle auku pähe. Mõistad isegi, kuidas. Kao ja kao. No kuhu, kurask, ma kaon. Noor mees, terve mees — häbi hakkab. Ja see kodust tuleminegi oli kõik nii vimmaga segi, et teised, päris võhivõõrad inimesed ikka vesistasid silma, aga vanal — mitte mõhkugi. Jäigi turri.

Kuressaarest pandi autodesse ja padavai Taalikule. Seal sai juba tunda esimest sõjahirmu. Ei lubatud suitsetada — lennukitele paistab ära. Kõva kord ja teistkolmat moodi. Tahad suitsetada, hirmsasti tahad kohe, kasi läheb nagu iseenesest taskusse, paberossi toob välja, paneb suhu ja siis — stoppl ei pannud põlema. Korra.

Juba merel oli ka kohati päris kõhe tunne. Kuuled, kui raipekull lendab üle. Ootad, ootad... Ja seni, kui mõrin pole veel päris kadunud, ikka ootad veel, et vis-

kab, raisk, pommi. Narr tunne. Pagan sest inimesest aru saab, sest hiljem võis naerda sellise hirmu üle.

Tallinnast Leningradi — see oli juba hoopis-teine olukorraldus. Ma ikka vahete-vahel mõtlen sellele otsale. Olime ühel 5000-tonnisele «latlasel». Laadungiks olid kanalid, sioonitorud — siukesed jämedad ja tõrvatud, puhtast malmist. Oleks üks pommike pähe tulnud, ega's muud kui sodi taga. Ja ju seal oli ikka hirmu naha vahel ka, aga juba esimesel päeval viis leitnant alt ära oma parimad kümme partiid kaarte. See oli üks hirmus kahekümne ühe löömine, ööd otsa, päevad otsa.

Noh, hea küll, nii see siis ühel õhtul juhtuski. Ma poole tee oli siis vist juba sõidetud. Ma olin para aet tekil. Paike hakkas just looja minema, oli na sülla kõrgusel. Ja siis nad Soome poolt, otse päikese seest, tulidki, kuradid. Enne ei märganud, kui olid juba päepeeri kohal ja suur põrgu lahti. Alt anti ja ülevalt anti ka. Jooksin alla. Lennuk tulistas, tekk sai pihta, anna kõlises, ikka tin-tin-tin, tin-tin-tin.

Algul all midagi ei näinud. Aga vähe räägiti. Ja siis vaatan: just luugi all, kuhu poldan hooletult oli peale tõmmatud, nii et jäi väike vahe, kust valgust paistis seal all mängisid mehed kahtkümme üht. Pank oli kaunis suur, pärast kiitsid, et kolm tuhat rubla olnud laual.

Nad olid kuuekesi. Noh, mõistagi hasardis. Võil olla, et nad kuulsid, et lennukid olid karavani kallal, võib-olla ei pannud aga tähelegi. Igatahes mäng läks edasi nagu midagi. Vaikselt mängisid, kuradid.

Just katlaruumi kõrval oli seal üks urgas. Siuke ilmatu paksu laega, jalga neli. Ja sinna pugesisid kohe madina alguses kaks palvevenda. Need olid mõlemad meie kandis tuntud mehed, ema ikka vahel kutsus teisi kuulama. Üks oli rätsep, kuid teisele oli eestlugemine päris leivanumbriks. Ja need siis seal värisesid ja palusid, palusid ja värisesid. Ma vahel mõtlen — oleks pomm katlasse tulnud, aur oleks nad südiksi teinud.

Need kuus aga mängisid edasi. Ümberringi päris podises, nagu pada seakartulitega. Siis jasku tõmmati poldan päriselt peale, pimedaks läks nagu neegri kõhus. Samal ajal kukkus pomm otse «latlase» ette. Rooste

lendas, laev kõikus. Ja siis seal kuuest üks hüüdis: «Aitab!»

Aga midagi: laev läks edasi, vahetas sageli käiku. Aga sõitis. Ning siis seal luugi all pääses lahti hirmus kisa — pank oli läinud... Keegi seitsmes pani tasku. Joosti üle magavate meeste, otsiti ja lubati varas üles puua, aga mis hundi suus, see hundi nahas. Ei leitud. Tuli oli veel kõva, aga keegi otsis kuskilt kaasavõetud õngeritva, liigutas natuke puldanit ja mäng läks lahti.»

«Noh, ja siis? Mis edasi sai?» küsisin.

«Mitte midagi ei saanud. Mängiti, kuni kaardid ära vundi.»

«Kas sa neid kuut hiljem nägid? Mis neist sai?»

«Olime koos tööpataljonis. Tublid mehed. Kõvad tiserid ja puha. Neist peeti lugu ja nemad ise pidasid endist kah. Kaks said Velikije Luki all surma. Teised tulid vist tagasi, olid vanemad mehed ja demobiliseeriti. Pole enam kohanud. Küll nad rühmavad kusagil Saaremaal.»

«Vaevalt nad siis veel mängukampa kokku saaksid.»

«Ega vist saa küll. Kaks olid Sõrve kandi mehed, neil on nüüd kindlasti väga raske. Puha maatas. Ja kui on rangalt tööd, siis mänguaeg kaob ära. Ja see sõda pani nad rohkem mõtlema kui ainult padaemandast, meid kõiki pani teisiti mõtlema. Vaata, vahel ei tunne nagu ennast enam ära. Arusaamine asjadest on teistsugune, silmad vaatavad teisiti — mitte ainult oma nina ette. Küllap tõkordnegi kakskümme üht oli rohkem hirmu peletamiseks. Aga saa sa inimesest aru.»

Teeme suitsu. Sadu kestab. Tuul on muutunud valjemaks, külmemaks, teravamaks. Oleme sõitnud umbes veerandi teest, aga Muhu-poolne kallas ei paista enam. Vanker veereb edasi aeglaselt ja prahvatab igas minutis mitu korda labi õhukese pealmise jääkorra. Kutsaril meie ees on kindlasti külm. Tuul puhub talle näkku, rebib mütsikõrvu, ja vahete-vahel kuulen, kuidas ta tasakesi pomiseb mõne «kolmekordse». Venivad mööda teemärgid — jäässe pistetud pikad kadakad.

Jääle ei jää peatuma ühtki lumekübet. Kõik, mis tuleb ülevalt, jõuab jääni — selle haarab tuul, ei kergita küll kuigi kõrgele, kuid kihutab seda kiiremini. Kogu see

rohekas jää tuletab meelde juba lahtust merd pärast tormi, mil üksikud vahukübemed korjuvad pikkadeks, paralleelselt õõtsuvateks lintideks risti üle lainete, tuul suuna järgi. Need on looklevad, katkematud ja näivad püsivat paigal. Lumi liitub samuti pikkadeks looklevateks ribadeks, mis sagedasti katkevad, kuid ikkagi jooksevad meeletu kiirusega vanades jalgedes. Lähedalt päriselt pimedaks.

Keegi ei ütle sõnakestki. On külm ja veidralt üksiklane tunne. Oleme ainsad hingelised kitsas ringikese, mis üha kahaneb ja näib ligi htsuvat nagu surisärk.

Mu kaaslane paneb uue suitsu. Ta näib pingutatult mõtlevat, midagi meelde tuletavat. Ja kui ta uuesti rääkima hakkab, on ta toon muutunud kuivemaks ja mornimaks.

«Vaata, kuidas tuiskab. Olid sa Siberis?»

«Olin.»

«Nii. Minule tuletab see tuisk midagi meelde. See oli neljakümne esimese aasta oktoobri alguses. Olime tööpataljonis. Elasime lennuvälja kõrvale ehitatud tõrva papist kuue mehe onnides. Algul polnud ju raske, aga hiljem läks päris kibedaks. Ja siis polnud veel ühtki meie seast surnud, toit oli hea, polnud tundnud veel Siberi külma.

Maletad sa Siberi udu? Siuke külm, valge, astud onnist välja ja oled kukkunud nagu piimaputti. Hea-kene küll, aga sellel õhtul oli just siuke udu. Tõime päeval ehituste juurest tuletamiseks kaasa puunotte ja lauaoosi. Ning sellel õhtul, selles udus, tegime mõne sammu kaugusele onnidest tule. Igal roodul olid oma tuled. Mängiti pilli ja mehed tantsisid omavahel, laulsime ja hüppasime üle tule. Meeleolu oli väga hea, ime-likult hea. Mäletan, et isegi kolme sammu kaugusele ei näinud. Vaat, siuke udu oli.

Mängiti parajasti Sõrve polkat, trambiti tule ümber. Ja siis toodi ühest onnist välja esimene surnu. Velsker käis kõrval ja poisid kandsid. Nad tulid nii ootamatult udust, just tule juurest tantsijate vahelt läbi ja paar paari teisel pool tuld tampisid ikka veel edasi, kui kanderadaam juba uttu kadus. Pill kääksatas korra ja jai vaht. Vahiti üksteisele otsa ja hea tuju oli nagu peoga pühitud. Istusime tule ääres, juttu polnud ja külm hakkas,

peaaegu niisama külm kui sun vankril, ehkki seal oli tuli ja kõik.

Ma ikka vahel mõtlen sellele «surmatantsule», Mees suri astmasse ja selles polnud ju mitte kui midagi ime-likku. Suri, ja kõik. Inimesed ikka surevad. Aga vaat mis — meie polnud siis veel õieti näinud surma. Siis ei taibanud veel mina, ei taibanud paljud teised selle sõja mõtet, kojupääsemine oli tähtsam võidust ja küllap see ühe juhuslik surm varjutas silmade eest kogu edasise elu, kogu edasise tee. Vaat, siis ei osanud mõelda kaugemale, ei julgenudki nagu uskuda, ei osanud uskuda. Ja kui meile sellel talvel veel tööpataljonis räägiti sellest, et sakslane peksti Moskva alt tagasi, et ta tagane-des jättis maha tankid ja kahurid ja autod ja puha — näed, algul ei uskunud nagu, ei uskunud. Olime nagu leod karbis. Kuradile! Häbi hakkab, kui mõtled. Noor inimene oled, oma arust oled selge peaga inimene, aga näed — tume kui tubakas.»

Võib-olla oli sõidetud pool teed. Külm istub juba sügaval, tundub, et ta tahab südamega sõbraks saada. Ta poeb sisse igalt poolt, varrukast, krae vahelt, selja tagant läbi riide. Hulgal ajal ei ütle keegi sõnakestki. Siis rebib Kihelkonna mees heinte seest oma seljakoti, harutab natuke aega suupaela külmast kangete sõrmedega ja toob lõpuks välja pooleliitrise pudeli. Joome. Pudel käib käest kätte, ikka kutsar, mina ja tema, kutsar, mina ja tema, ja siis on põhi peal. Järsku hakkab päriselt soe ja hea, tuisk pole enam nii terav ja tuul nii lõikavalt külm. Näib, et läheb nagu valgemaks, kuigi pole kuud ega midagi ja sõidame endiselt selles öises jahukotis. Aga sellest ühest pudelist on siiski nagu vähe. Kihelkonna mees võtab paar korda oma seljakoti, kaalub seda käe otsas, aga topib siiski tagasi heintesse. Kuid see seljakott ei anna talle rahu. Ta kobab seda kätega, paneb talle heinu peale, võtab siis heinte alt uuesti välja ja natukese aja pärast ronib sealt sessesinatsesse kurja maailma teine pooleliitrine. Ja siis, kui see kõluseb tühja vastu jääd kildudeks, ei märka me enam tuisku, tuult ega pimedust, ei otsi enam silmadega teemärke. Oleme nagu vanajumala selja taga. Ja kaaslane hakkab uuesti rääkima.

«Vaata, sõber, paar aastat tagasi nagu ei julgenud

uskuda, et ükskord lööd Suurel väinal pudeli lahti sõda on otsas, tuled kodunt ja teist-kolmat moodi. See elu on ikka üks väga imelik asi.

Sai oldud Siberis, tehtud õppust, vannutud talvel külma ja suvel sääski ja kiputud rindele ja teist-kolmat moodi. Noh, siis vedas kah. Just pühadeks olimegi Luki all... Lage, kurat. Vähe lund, maa nagu kivi, aga siiski tuleb kaevata, minupoolest või kümne küünega. Tuli siuke peal, et lase aga olla. Aga vat, selleks ajaks olid kõik juba muutunud hoopis teisteks meesteks. Kas me tahtsime koju? — Tahtsime. Kas me kartsime surma? Kartsime... Iga inimene kardab surma, iga noor inimene vihkab surma.

Aga vaat — Luki all, jõulud, ja jõulu ja uueaasta vahelised päevad. Vahel, kui oli natuke vaiksem, tuli nagu meelde, kuidas need päevad olid ükskord. Aga see oli siiski nii väike kõige muu kõrval, nii kuradima väike. Rohkem mõtlesime, et Peipsi idakallas pole enam kaugel, ja et seal teisel kaldal on juba õhk teistmoodi. Seal Luki all paistis, et iga võidetud meeter maad on ilmatu lahmakas teed kodu poole, et Luki all oli värav, mis oli jalus, mis tuli maha murda, kust ümbert minna ei saanud ega tahtnud. Noh, tegime seal asja meeste kombel klaariks. Pärast oli ju veel küllalt päevi, olime juba Eesti mandril, kus võis samuti tina kõhtu saada. Aga siis oli ka vunk sees, edasil Lust oli sõdida.

„Sõber, kurat! Meie veel elame.“

Vaikus.

„Tead, ega mina ei ole veel kommunist. Ei ole. Ma olen veel paljudes asjades tume, pea ei võta veel kõike kinni. Aga nendele inimestele, nõukogude inimestele (ma ise olen ka nõukogude inimene), ma vaatan juba hoopis teiste silmadega. Kui ma olin poisike, siis oli sõna «kommunist» kole, hirmus sõna. See oli siuke sõna, et sellele ei julgenud nagu mõteldagi, ei julgenud uskuda, et selle taga võib olla midagi õiget ja suurt. Aga nüüd ma olen sellele mõelnud ja nüüd ma tean, et need inimesed, need kommunistid, on ühed kuradima tublid ja kanged inimesed. Siuksed suure südamega ja head seltsimehed. Sest vaata — sõja ajal oli meil kõikidel raske. Tegin hulga poistega koos läbi kogu selle sõja, ja see oli raske aeg, väga raske aeg. Ma vahel

mõtlen, et osa inimesi on siuke, kellele ilmavaade tuleb lihtsalt sisse sööta. Seni, kui tal kõht pole päris täis, kui tuleb käia kehvemalt riides kui varemalt — kohe nad hakkavad kisama: andke võid, andke pekki, pange riided selga ja laske meil kergesti rikkaks saada, siis laulame teile hosianna!

Jah, ma tegin poistega koos sõja läbi. Koos sai vahetevahel tuntud tühja kõhtu, küllapäevi oli vähe. Aga nüüd on üle poolte neist komnoored ja parteilased. Miks? Kuidas?

Ma mõtlen, et tõde on ikkagi suurem ja kõvem kui kõik muu ja murrab sisse igasse peasse, mis on vähegi lahtisem ja arusaajam.

Koju ma läksin Saaremaa lahingute ajal. Sõrve oli alles käsil. Ja siis läksin viimast korda isaga raksu. Noh, lähen koju. Mul oli üks sugulane, Kuressaarest, hangeldas kaladega. Ma ei usu, et tal mehepõlves kunagi on olnud puhtad näpud.

Noh, lähen koju, ilus pühapäev ja nemad — isa, ema, see sell oma naisega — istuvad laua taga ja mehed on parajas tuuris. Algul muidugi märjad silmad ja pakutakse õlut ja teist-kolmat moodi. Noh, istusin siis sinna laua taha ja kohe veab jutt poliitika peale. See spekulant küsib:

«Oled sa siis ka punaseks hakanud või mis?»

Mina: «Miks siis just punaseks? Aga mis sul punaste vastu on?»

Tema kohe: «Pead sa siis neid õigeteks inimesteks või mis?»

Mina: «Aga mispoolest sina nendest parem oled?»

Tema tudeerib: «Noh, enne olin ikka mees omaette. Äri oli ja maja oli ja raha ja puha. Tulid nemad, võtsid maja ära ja äri tuli salaja hakata ajama. Vaat, mis nad tegid ühe ontliku ärimehega. On see kord või mis?»

Noh, minu vana oli ka joobnud. Tõusis laua taga püsti ja kohe:

«Poeg, kui sa punaseks oled hakanud, siis sa pole enam minu poeg.»

Ja spekulant kiidab takka:

«Oleksid ennem võinud sinna jääda, kui et nendega koos tagasi tulid!»

Noh, siis minul kargas hing täis. Panin sineli ülle, va-
kasin automaadi selga ja ütlesin:

«Kurat, kui asjad on nii, siis on ka teisi katused
jumala taeva all!» ja tahtsin minema minna.

Siis vanamees tuli ja võttis kaelast kinni ja leppis
selleks päevaks ilusasti ära. Istusin uuesti laua taha ja
hakkasin kah pisitasa võtma. Juhtus aga nii, et vana-
mees, ta on siuke riika loomusega, läks varsti selle spe-
kulandiga sõnelema. Siis mina aitasin pisut takka ja
viskasime spekulandi välja.

Ja praegu on lood nii, et käin vahete-vahel kodu-
vanaga saame hästi läbi, räägin talle tasapisi neist asjadest
niipalju, kui mina aru saan, ja vana hakkab kah juba
natuke mõtlema. Pole vigagi. Elame.»

Sõdur hakkas laulma. Laulis lõpuni «Husaarid», pa-
rtisanide laulu, siis uuesti «Husaarid». Ning siis kolisesid
rataste all esimesed kivid. Pärast kolm tundi kestnud
sõitu olime viimati üle väina. Jaama ooteruumis leidis
ta kaks oma sõdurist sõpra ja kadus nendega koo-
kühugi vagunisse, kust kuni ärasõiduni kostis rõõmus
ja hoogne laul.

1946

Mart Kalda

JUHTUMUSED VANAS MAJAS

Üks mees tuli raskel sammul traktorijaama remondi-
tookoja juurest aleviku poole.

Ta jõudis luitunud värviga puumaja õuele ja peatus
üllatunult. Tükk aega seisis ta liikumatult kaevu kõrval
ja vaatas üksisilmi üles teise korruse akna poole. Madis
mäletas kindlasti, et ta oli hommikul enne kodunt lah-
kumist akna kinni tõmmanud, aga nüüd oli see lahti.
Tüllkardina ots oli aknast väljas ja lipendas tuules.

«Kas siis jällegi Liide koristab tuba,» pomises Madis
omaette ja otsis taskust piibu. Tal polnudki enam kiiret,
vaid tsemendist kaevurakkele nõjatudes jäi ta mõtisk-
lema. Ta silmitses tähelepanelikult näo ees hõljuvaid
suutsurõngaid, nagu näeks ta nende taga seletust, miks
Liide korrastab üleval tema tuba.

Liide elas allkorral ja oli ametilt kooliteenija. Kui ta oli ta koolimajas kaotanud oma korteri võtme ega saanud öhtul tuppa sisse. Viimases hädas tuli ta Madisile abi paluma. Kooliteenija pöördus õige isiku poole, sest Madis oli treial ja töötas traktorijaamas mehaanikuna. Madis proovis alguses kõige lihtsamat vahendit: ta kaalus oma toa võtmega Liide toa ust avada. Ja näe ime! Olidki nende ustel ühesugused lukud.

«Heldeke, või sinu võti tegi otsemaid minu toa ukse lahti,» imestas Liide. «Või oskad sa nii hästi keerata?»

Tuppa minnes naeratas Liide ning Madisele nais, et naerdes on too keskealine tusedusele kalduv naine nāgusam kui tõsisena.

«Tegi lahti jah, näe, meil ühesugused lukud,» vastas Madis ning laks trepist üles.

Aga varsti oli Liide jõudnud järeldusele, et kui Madis võti avab tema ukse, siis peab tema võti avama ka Madise toa. Ta sai oma võtme kätte ning läks laupäeval südameärevusega Madise ukse juurde võtit proovima. Liide oli korrastamise, koristamise ja pühkimisega nii harjunud, et ei võinud korratust sallida ka Madis. Küübitsa toas. Kui Madis koju jõudis, oli põrand pestud, köögis kartulid keedetud ja kimp sügishilligi toas laual... Madis oli kõigest sellest nii üllatatud, et taipas vaevalt aitähki öelda.

Järgmisel laupäeval kordus sama.

Ja nüüd leidis Madis töölt koju tulles, et aken oli lahti.

Küllap oli Liide selle avanud, et tolmulappi läbi akna puhtaks kloppida.

Madis pidi tunnustama, et need viimased laupäevad olid mugavad: tal ei olnud enesel tarvis põrandal halle tolmurotte lapiga taga ajada ega kartuleid nōristada. Kuid ometi hairis see Madise hingerahu, nagu iga erakordsus hairib tõsist ja kindlate harjumustega inimest. Madis oli Liidele tänulik, kuid seal kaevu juures pupu suitsetades tundis ta kohmetust eelseisva kohtumise pärast. Ta arvas, et peab Liidet tänama, aga see oli talle raske ülesanne. Mehele tänusõnu ütelda — see pole midagi. Naisele öeldud tänusõnas peab aga olema südamlikkust ja soojust. Kuid raske on hellust leida mehel, kes kogu aeg raiub, viilb, saeb ja keevitab

rauda. Madis oli juba mitu-mitu aastat remontinud traktoreid, ja raua tõsidus ning karmus olid kandunud tema hinge.

Piip oli tühi. Madis torkas selle taskusse ja sammus kitsast puutrepist üles. Ta kuulis, kuidas tuvid trepikoridori plekk-katusel krabistasid.

Liide ei olnud seekord koristustöödega veel valmis jõudnud. Köögis podisesid küll kartulid plindil, kuid põrandapesemine oli pooleli. Liide oli kummargil kausi kohal ja väänas pesulappi kuivaks, kui Madis tuppa astus.

Madis jäi üksisilmi vaatama põrandapesijat. Talle lõi kus pilt teravasti meelde: Liidel valge rätik peas, nagu oleks pühapäev, rätiku serva alt langes laubale pruun juuksesalk, milles polnudki märgata halli, tugevad, kuid mitte suured naisekäed väänasid kuivaks põrandalappi mis on Madisel võetud vanast, ammu kantud püksisäärest. Need käed langesid siis kausi kohalt kõrvale ja Liide heasüdamlikud silmad vaatasid nagu ootuses Madise poole.

Madis võttis kaabu peast ja lausus rämedalt:

«Näeh, sina oled jälle põrandat pesema tulnud.»

Puna tõusis Liidele näkku. Lapp hakkas kiiresti-kiiresti põrandal liikuma.

«Jah, näed sa, sain seal all oma pool kõik valmis, — mis mul seal siis ka ära ei ole, see väike toake. Koolimajas ei ole täna öhtul minul pesemise kord, alles esmaspäeva hommikul enne tunde pean klassid tolmulapiga üle käima. Mõtlesin, et pesen-toimetan sinu juures natuke. Võti mul ju siisugune, mis sinu toa ukse lahti keerab,» lisas ta nagu vabanduseks ja vaatas üle öla Madise poole.

Madis seisis ukse juures, kaap näpus ja mõtles. Ta mõtles isegi siis veel, kui Liide enam midagi öelda ei osanud, ainult lapp kahises tasa üle põrandal. Ta puudis selgule saada, miks see naine kolmandat laupäeva järjest tema toa põrandat peseb. Ning siis vajus lai heasüdamlik naeratus tema näole, ta laugude vahel tõmbus silmasina kitsaks triibuks, ainult silmaterad saten-

dasid kavalalt. Mees ei saanud korraga enam vaadata tagi sinnapoole, kus Liide käed liikusid põrandal, ta vaatas kõrgemale, vaatas aknast välja ja nägi, et sellel septembripäeval oli taevast veel päris sinine. Madis meel muutus rõõmsaks ning ta pidi kiiremini hingama. Ta arvas, et teadis nüüd, miks pesulapp naise käes liikus nii kiiresti. Ta tahtis öelda midagi head ja lahket, kuid ei osanud.

«Võti keerab jah mõlemad ukse lahti,» ütles ta ainult ja pidi sellegi lühikese lause jooksul korra neelama.

«Täna tulid sa varem koju. Ma mõtlesin, et teen tõi korda ja söögi valmis ning lähen siis oma poole. Aga ei jõudnud.»

Madisel olid mõtted ärevil, ta pilgutas silmi tunni sinise septembripäeva poole ja vastas:

«Võti on jah niisugune, et...»

Liide jõudis lapiga ukse juurde ja Madis läks kööki käsi pesema. Kätele seepi määrides pomises ta omaette:

«Kas siis sellepärast, kas siis tõesti nii, et...»

Seda mõeldes tundis ta veelgi suuremat kohmetust; mida pidi ta Liidele ütlema. Ta vaagis mõttes tänusõnu, kuid need tundusid kohatud, peaaegu rumalad. Madis sattus segadusse ja taipas, et sõnugi tuleb mõnikord karta.

Kartulid olid keenud, kuid soust polnud veel valmis. Madisel oli hea vaadata, kuidas Liide toimetab pliidi juures ja kummardus puid koldesse panema. Liide polnud enam plikake, aga tõusta oskas ta nõtkelt.

«Koort sul ei olegi?» küsis Liide.

«Ei ole vist.»

«Kuidas siis ilma saab?» oli Liide nõutu.

«Küll saab, mina olen ikka sousti teinud ilma kooreti,» seletas Madis.

Liide tõi oma köögist koorepurgi ja nii sattus Madise lõunasöögisse sellel päeval paar lusikatäit koort võõrastest tagavaradest. Liide tõstis auravad kartulid lauale ja valas sousti kausikesse. Madisel oli piinlik, et teda ümmardatakse nagu sööklas. Ta istus puiselt pingil koo-

gilaua juures ja arvas, et pärast sööki tuleb Liidele süski midagi öelda.

«Nüüd on kõik korras, ma lähen jälle oma poole» ütles Liide.

«Ei, ei, kus sa nüüd. Istu laua juurde, sina olid vaevanagi,» ehmus Madis.

«Ega's ma sellepärast. Ma juba sõin, kui kooki juurest tulin.»

Liide laskis ennast veel sundida, kuid istus siis sööma. Ta tõstis paar kartulit taldrikule ja nokitses nende kallal nagu linnuke. Madis vajutas kartuli kahvliga pooleks ja talle jätkus kõige suuremastki kartulist ainult kaheks suutäieks. Nad vaatasid mõlemad oma taldrikule ja sõid vaikides.

Korraga tõstis Madis pea. Liigutus oli nii järsk, et Liide sellest võpatas.

«Liide, ma pean sulle midagi ütlema,» lausus Madis. Mees tundis, kuidas oimukohtadel vasardas veri ja hingata oli raske. Kusagilt sügavast sisemusest olid tulnud need sõnad, olid murdnud labi mõistuse kaitsevalli ja panid Madise raskesse olukorda. Kahvel oli mehel peos ning silmad sätendasid ärritusest; ta oli koomiline, kuid Liide ei märganud seda.

«Ma arvan, et pean sulle ütlema seda, et... noh, et...»

«Eks sa ütle siis,» lausus Liide. Ta punastas kaelani.

Naistel on terav vaist kõige selle taipamiseks, mida mehed soovivad neile öelda, ja Liidegi polnud erand. Ta oli oodanud, et Madis jõuab kord nende sõnadeni, aga kui Madisel need sõnad nüüd suus olid, ei suutnud Liide kuidagi ärritust maha suruda.

«Ma tahtsin sulle seda öelda, et...»

Kaugemale ta ei jõudnud. Nad polnud märganud, et õue oli sõitnud veoauto mööblikoormaga. Autost oli väljunud noor neiu, kes uudistavalt õues ringi vaatas. Siis oli ta punast kaekotti kaenla alla surudes tulnud trepist üles ja läinud esimese ettejuhtuva ukse taha. Ta koputas, Madis ja Liide ehmatasid ning vaatasid teineteisele üllatunult otsa.

«Jah,» hõikas Madis ja neiu astus kööki.

Nad vaatasid imestades võõrast. See polnud alevikueelanik. Võõral oli seljas moodsalõikeline hall kostüüm

ning peas tumepunane väike kubar. Ta oli habras ja nõtkes, temas oli kõik korralik — näis, nagu oleks ta kõõki astunud moežurnaali lehelt. Värvitud ripsmete all vaatasid kaks halli silma ükskõikses rahus, nende pikad riivas korraks esemeid kõõgis ja jäi siis peatuma Madisel.

«Mulle teatati majavalitsusest, et selles majas on vaba korter. See on määratud minule,» ütles võõras.

Vaba tuba oli üle koridori Madise korteri vastas. Madis vaatas neitut uskmatu pilguga. Tal oli raske kujutleda, et see nõtkes tütarlaps hakkab elama toas, kus senini oli elanud joodik vanapoiss.

«Jah, vaba tuba on siinsamas,» ütles Madis.

«Kui te näitaksite mulle seda,» lausus võõras ja näitas vaevumärgatavalt.

«Ma kohe.» Madis tõusis kohmakalt laua tagant. Nad läksid noore daamiga tuba vaatama, sest võõrale oli majavalitsusest juba võtigi antud. Liide jäi üksinda kõõki. Sõnad, mida ta Madiselt oli oodanud, jäid kuulmata, kuigi ootusepuna oli veel naise näos.

«Siin siis ongi minu tulevane eluase,» ütles võõras, kui nad seisisid kõledas, määrdunud tapeediga toas. Võõras astus akna alla ja vaatas välja. Ta nägi hallitoonilisi alevimaju, mis ridamisi seisisid vaikse tänava ääres. Maantee heledam joon lõikus eemal majade vahel, suvel hõljus selle kohal enamasti alati lendtolm. Männimets algas aleviku tagant, teisel pool maanteed jäiuid sovhoosi kollendavad põllud.

Neiu muutus nukraks ja näis unustavat Madise juuresoleku. Kui vaikus venis pikale, ütles Madis:

«Siin jah. Minu tuba üle koridori on umbes niisama suur.»

«Siis oleme ju naabrid,» pööras neiu pilgu aknalt. «Saame tuttavaks.»

Ta tuli Madise juurde, pistis mehele pikku kitsa helesroosade kuüntega kae ja ütles nime. Madis sai teada, et võõras on Cornelia Palumaa, elukutselt saksa keele õpetaja, kes hakkab tootama aleviku koolis. Kui Cornelia palus, et Madis aitaks tal mööblit sisse kanda, siis ei

võinud Madis keelduda. Autojuhi abiga kandis Madis Cornelia maise vara tuppä. Cornelia seisis juures ja jagas õpetusi, kui ettevaatlikult ja õrnalt üht-teist esel tuli tõsta. Seal oli lükatavate klaasidega raamatukapp; see oli raske ja Madisel oli tunne, nagu peaks ta traktorit tõstma. Autojuht kirus.

«Pole viga, tõstame, tõstame,» ütles Madis. «Näe, tüdruk veel nii noor, ega tema siis jõua,» lohutas Madis.

Trumoopeegli viisid nad sisse erilise hoolega.

Cornelia ise sammus taga ja vaatas, et peegel kitsal trepikäanul kuhugi külge ei puutuks. Diivani seljatoe tõstis Madis üksinda üles, aga kui ta sellega kohale jõudis, istus Cornelia juba peegli ees ja hõõrus laubale mingisugust kreemi. Autojuht tõstis autolt maha kaste ja kompe kõõgiriistadega ning sõitis siis minema. Madis kandis korvid, kastid ja kompsud üles ning astus Cornelia tuppä. Cornelia oli võtnud seljast kostüümjaki, tema roheline siidpluus liibus vastu õlgu. Neiu seisis keset segadust: mööbel, kohvrid, raamatud, riided ja tütarlaps ise moodustasid toas lõbusa virvarri, millele langesid lojuva septembripäikese kiired. Märgates korratust enese ümber, heitis Cornelia lootusetult käega.

«Seadke mu voodi kokku, naaber. Ma olen väsinud ja lahen tudule. Ülehomme pean varakult koolis olema. Saan direktori käest arvatavasti võtta, sest hilinesin tööle terve nädala...»

Madratsit Cornelia voodisse tõstes meenus Madisele Liide.

Las ootab, mõtles ta. Kolmine on tähtsam kui tühi-paljäd sõnad. Corneliat peab aitama.

Kuid Cornelia ei vajanudki enam abi. Ta otsis kohvrist palakad ja Madis lahkus toast. Madis ruttas oma kõõki, aga Liidet polnud enam seal. Nii jäidki Liidel kuulmata need sõnad, mis Madisel tema hinge sügavusest väevõimuga keelele olid tunginud...

Oosel nägi Madis Corneliat unes. Neiu seisis keset segipaisatud mööblit ja raamatuid ning naeratas. Öhtupäikese kiired tungisid aknast sisse ja panid Cornelia näo ning siidpluusi hõõguma ebamaises säras.

Madis kohtas Corneliat kaevu juures, sest neil mõmal oli veeämber köögis tühjaks saanud.

«Selles kaevus on hea vesi,» ütles Cornelia.

«Jah.»

«Aga maja on vanavõitu ja sunge. Koridori aken on katki ja tuvid lendavad sisse.»

«Jah.»

«Minu toas on aknaraamidki päris mädad. Ma ei saa akentki lahti teha.»

«Seal elas enne teid joodik sideametnik. Tal oli terve suvi aken lahti, tuul lõngutas ja vihm mädandas,» selgitas Madis.

Cornelia keeras kaevuvanta ja Madis valas vee ämbri sisse. Uhelgi naisel ei olnud ta senini aidanud vett kooki vna, kuid Cornelial aitas

«Mis nüüd teie — laske ma aitan,» ütles ta tõrjuvalt ja hakkas Cornelia veeämbriga maja poole minema

«Aga teie oma ämber,» ütles Cornelia.

Madis võttis oma ämbri teise käe otsa, Cornelia tõi naerdes tema järel.

«Vanemate meeste hulgas võib leida veel tõelisi rüütleid,» lausus ta.

Madis pani Cornelia köögis veeämbri pingile ja tahtis minna.

«Tulge vaadake, kui katkine on minu toa aknaraam,» ütles Cornelia.

Madis oli üllatunud Cornelia toa välimusest. Joodiku sunge korter oli muutunud heledamaks, õhkki tundus toas õrnem. Naiselik tühi-tahi oli igapäevase mõõbliga nii sobivas vahekorras, et tekkis otsekohe mugavuse ja rahulikkuse meeleolu. Ainukeseks kunstilööks oli Goethe kuju väikesel kirjutuslaual.

Raami alumine osa oli mädanenud, klaas logises ja tuultki vuhises sealt tuppä.

«Mis teen ma detsembris ja jaanuaris?» küsis Cornelia Madisele otsa vaadates.

«Teil hakkab külm,» vastas Madis.

«Mul hakkab vaga külm.»

Cornelia palus, et Madis juhataks mõne meistrimähe, kes võiks aknaraamid parandada või uuedki teha, kuid Madis ei teadnud nirsugust meest. Ta läks oma kooki ja hakkas kartuleid soojendama.

Ta võib jaanuaris seal tõesti ära külmuda, mõtles Madis.

Hilisel õhtul tuli Madisele mõte: ta ise võiks Cornelia toale uued aknaraamid teha. Madis polnud kuli puusepp, kuid arvas, et tuleb sellega siiski toime.

Ta ei mõelnud kellaajale ega sündsusele, vaid läks kohe Cornelia ukse taha ja koputas. Tal tuli oodata, sest Cornelia pidi enesele midagi selga panema, millela ta Madisele ust ei võinud avada. Siis seisis Cornelia ukseavauses Madise ees rõõmsavärvilises kirjus šenillhommikumantlis. Kirjutuslaual põles elektrilamp ja Goethest tekkis seinale pika sirge ninaga vari.

«Ma tuln raamide pärast,» ütles Madis ja jättis lause pooleli, sest nüüd meenus talle, et külastamiseks oli aeg hiline.

«Raamide...?» küsis Cornelia arusaamatuses

«Jah. Aknaraamide. Ma proovin ise teha, vahest saan hakkama.»

Cornelia ilus korrapärane nägu reetis rõõmsat üllatust. Ta vaatas süütu julgusega uksele seisvat kohmetut meest, kelle säärsepad ei läikinud ja kelle habe polnud paaril päeval žiletitera näinud. Mehe avameelsuses ja abivalmiduses oli nii palju heatahtlikku südamekkust, et Cornelia ei saanud mõtteski vanamehele (nii nimetas ta Madist oma mõtisklustes) ühtki etteheidet teha. Madis läks akna juurde, lükkas selle lahti ja hakkas mõõtu võtma. Ta kirjutas suurte nurgeliste numbritega akna pikkuse ja laiuse oma taskuraamatusse. Cornelia seisis sealsamas ja vaatas noorte silmadega, kas Madis näeb sentimeetreid õigesti, sest Madis oli prillid unustanud kaasa võtmata.

«Kuidas teie meie alevikus meeldib?» küsis Madis taskuraamatut kinni vajutades.

«Igav.»

«Igav? Teil on ju töö.»

«Töö muidugi. Aga see, mida inimene ihkab peale töö. Ainult kino on siin.»

Madis vaatas raamatukappi. Selle riiulid olid täis raaskeid kõiteid inglise-, saksa- ja venekeelsete seljakirjadega. Eestikeelsed olid eraldi, kuid Madist hammastas, et Cornelia-taoline noor tütarlaps võis lugeda nii mitmes võõrkeeles.

«Kas te neid ei loe?»

«Kes siis jõuab kogu aeg lugeda.»

«Kogu aeg muidugi mitte.»

«Seltskonda ei ole, häid sõpru. Instituudis olid kuld sed ja lõbusad sõbrad...»

«Küll leiata siingi. Noorel inimesel peab sõpru olema, kuidas muidu. Meil hoiavad noored traktoristid ka kokku. Küllap teised õpetajad...»

«Oh, pole ebameeldivamaid inimesi kui vanad pedagoogid. Nad on pool eluaega nõudnud korralikkust ja olnud ise korralikud nagu hastitöötavad masinad. Nad on karmid ja kivinenud olevused, kes ei mõista sütu mat üleemeelikustki.»

«Cornelia ohkas ja heitis lootusetult käega.

«Räägitakse, et meie alevis nad on kõik tublid ja head inimesed,» julges Madis tähendada.

«Head? Võib olla, et ongi. Kuid headus pole veel huvitav. Headus on peaaegu alati igav.»

Cornelia oli istunud laua juurde ja tõmmanud enesette Goethe kuju. Tema ümmargune sõrmeots silitas Goethe nina.

«Jah, headus on enamasti igav,» kordas ta omaette.

«Kuidas? Ma ei saa aru,» oli Madis segaduses.

Cornelia hakkas naerma.

«Ma usun, seda, et te aru ei saa. Teie olete ju ka lihtne ja heasüdamlik inimene, nagu neid veel leidub. Aga...»

Madis ei saanudki teada, mis sellele «agale» pidi järgnema. Cornelia sundis näole lahke naeratuse ja keeras lahti raadioaparaadi. Enne lahkumist ütles Madis:

«Lõbusaks seltskonnainimeseks peetakse meil alevikus rahvamaja juhatajat. Ta on jutukas noormees, vähemusest meenutab grusiinlast. Temaga polevat kunagi igav.»

«Ah nii,» vastas Cornelia ükskõikselt ja tujutult.

Esimesed raamid läksid Madisel murja. Need ei passinud kuidagi kokku ja Madis kirus ennast, et ta peitlit ja hõõvliit nii kohmakalt käsitses. Uusi tehes mõõtis ta enne seitse korda, siis alles lõikas. Ta käis peitliga ümber ettevaatlikult, nagu oleks see klaasist, ja hõõveldas aeglase pikkade tõugetega. Neljandal öhtul värvis

ta raamid valgeks ja siunas sealjuures mõttes pedagooge. Need on tuimad ja kivinenud olevused, kes ei mõista kõige süütumatki üleemeelikust. Siis arutles ta kaua, kuidas saab headus olla igav. See probleem oli nii raske, et pintselgi ei liikunud.

«Noh, tal on veel lapse aru,» lausus ta siis omaette, aga lisas mõttes juurde: ta on väga meeldiv laps.

Ta läks sellel öhtul hilja koju, kuid Liide ootas teda piduliku erutusega tema toas. Madis oli hämmastunud sellest, et talle Liide polnud kordagi meenunud nendel öhtudel, mil ta oli mässanud Cornelia aknaraamidega.

«Küll sul laks täna kaua,» ütles Liide.

«Mul oli tegemist...»

«Mina ootasin sind siin juba kaks tundi. Mõtlesin, et ei lahe mitte enne ära, kui sa tuled.»

Madis vaatas Liidele otsa. Naisel oli seljas püha-päevakleit, juuksedki olid tulnud lokitangide alt. Tema näos oli rõõmus elevus, nagu peaks nüüdsama juhtuma midagi tähtsat. Madisele näis, nagu hõljuks naise ümber õhuski midagi pidulikku, kuid ta ei suutnud arvata selle põhjust.

«Miks sa mind siis ootasid?»

«Ma tahtsin sind kutsuda alla enda poole... külla ainult, muud midagi,» ütles Liide, kuid sedasama lihtsal kutset ei saanud ta sõnastada rahuliku häälega.

«Külla... Teab, kas ma lähengi... Oli pinguav päev...»

«Tule ikka. Pole veel nii hilja...»

Naise silmad kutsusid ja palusid. Madis kehtas õlga.

«Pole küll... kuid ma pean midagi hamba alla vaatama ja...»

«Ära seda muretse. Mul on kõik valmis, vahest jätunud on ootamise ajaga.»

Ei passinud Madiselgi nüüd enam puigelda, kuigi ta minekust rõõmu ei tundnud. Valgeks värvitud aknaraamid ja Cornelia, inimlik headus ja vanad pedagoogid oli tema mõtted nii paelunud, et tal oli nagu kahju neist lahkuda. Ta teadis, et Liide juures ta nendest mõtiskleda ei saa...

Liide tuba oli sisustuselt lihtne, kuid ikkagi mugavam Madise omast. Laual oli valge lina, puuvoodi ees vaike vaip, ja lihtsa riidekapi uksele rippus peegel. Aga Liide

toas polnud seda õrn-pehmet aroomi, mis Cornelia juures oli Madist hammastanud. Ei olnud ka Goethe'i ega kirevaid raamatuselgi kapist vaatamas... Madis tundis rõõmu, et ta aknaraamid valmis sai. Nuud võivad tulla sügistormid ja talv, Cornelia ei ole tarvis künnitada...

Liide oli südamluk ja kodune. Ta tõi lauale taldi kord ja leiva ning ilmus siis köögist vanamoelise praevaadina, millel oli kanapraad, kartulid rõngana ümber. Pohlasalatki ilmus Liide nobedatest kätest lauale ja lõpuks tõi ta nagu häbenedes kapist veinipudeli.

«Vahest võtaksid selle lahti,» ütles ta Madisele.

«Argipäev...» pomises üllatunud Madis.

«Minu sünnipäev,»

«Sünnipäev. No siis muidugi,» lausus Madis. Ta hakkas kiiresti veinipudelilt korki võtma ja mõtles, et peab Liidele õnne soovima. Tal oli raske leida parajalt sõbralik-südamlukku tooni. Nad istusid teine teisel pool lauda ja Madis valas veini klaasidesse. Vaikne rõõm ilustas Liide nägu. Nagu miski ammuigatsetu olek kohale jõudnud, niisugune sisemine rahulolu helkis temast. Ta tõstis veiniklaasi ja sirutas selle Madise poole. Madise klaas puutus tasase tilinaga naise veiniklaasi; Liide langetas silmad ja tema käsi varises.

«Olgu see siis sulle õnneks. Uuel eluaastal palju õnni ja...» ütles Madis.

«Aitäh. Eks õnne igatse meist igaüks,» ütles Liide ja ruupas vaikeste lonksudega klaasist veini.

«Jah, õnne ja headust.»

«Võib-olla on nad mõlemad päris lähedal,» lausub Liide.

Madis tõstis kanapraadi taldrikule ja ütles:

«Ainult tema arvab, et headus on igav.»

«Kes?»

«Cornelia.»

«Missugune Cornelia?»

«Meie maja uus elanik.»

«Ah see noor õpetajanna...» lausus Liide. Nagu vart oleks tõmbunud ta silmade heledusele ja rõõmgi naos muutus tuhmimaks. Madis sõi vaikides kanapraadi; see maitse talle ja kõht oli tal pikast tööpäevast tühi.

«Mida sa töökojas nii kaua tegid?» küsis Liide.

«Aknaraame.»

«On need sul katki?»

«Ei. Tegin Corneliale.»

Liide kasi, mis sirutas leivataldriku poole, jäi hädiselt õhku rippuma. Teda valdas akki abitu kohmetus.

«See on ju majavalitsuse asi.»

«Majavalitsuse... Noh, siis peaks ta küll kaua ootama ja ennast hoopis ära kulmetama.»

«Jah, majavalitsus töötab meil halvasti,» kaebas Liide.

«Mitu õhtut meisterdasin neid. Nüüd on raamid varvitud ja kuivavad.»

Nad jõid uuesti veini. Madis tõstis taldrikule kartuleid. Ta sõi asjalikult ega pööranud sünnipäevalapsele tähelepanu. Ta muutus lihtsaks ja avameelseks, nagu oleks ta üksi laua juures ja räägiks oma mõtteid ainult enesele.

«Neid raame tegin ma suure rõõmuga,» ütles ta hoogsalt.

«Miks?»

«Ei tea. Mõnikord on nii, et töötad ja töötad, nagu ootaks töö eest kes teab missugune tasu. Aga tegelikult pole tasu ega midagi. Sest ega ma ju Corneliale nende raamide eest midagi võta. Süda nagu laulis, kui hõõveldasin.»

Ja korraka laks ta jutt seosetult uuele teemale:

«Kui palju raamatuid tal on! Inglise, saksa, vist prantsuse keeleski. Võib-olla on ta nad kõik labi lugenud. Kui targaks küll inimesed ükskord lähevad!»

«Ei tea,» lausus Liide nukralt.

«Temast peaks saama hea õpetaja. Noorelt juba nii tark, ilma keeled suus...»

«Direktor ei arvanud niimoodi,» ütles Liide kõlatult. «Pühkisin parajasti õpetajatetoas tolmu, kui direktor õppealajuhatajale ütles, et Cornelia Palumaal jäävat midagi tõelisest õpetajast puudu.»

«Mida nad siis tahavad,» kohkus Madis. «Ah, need vanad pedagoogid on tuimad ja igavad inimesed. Kadedusest räägivad...»

Rõõmus elevus oli toast kadunud. Ei aidanud veingi, mida Liide oli joonud ainult mõned suutaied. Naine istus enesessetõmbunult laua juures ja Madis vaikus. Ta

oli unustanud, et alles mõne päeva eest tahtis ta Liide seda öelda, mis ei mahtunud hästi sõnadesse.

Valjas häälitsees vaikne septembriõhtu. Kaugelt hakkas rong jaamale lähenema. Kui see majast möödus, vabises majagi rataste taktis. Siis vilistas vedur ja Liide võpatas.

Madis lõpetas söömise ja rüüpas klaasist veini. Natuke aega vaikiti veel, siis ütles Madis:

«Vaja minna. Näe, rongi läks juba.»

«Vahest istuksid veel, ajame juttu.» Liide kaalus naerda, kuid see ei õnnestunud. Ta pigistas huuled kokkaks tribuks. Ta oleks tahtnud avameelne olla ja laua välja öelda, milleks oli ostetud vein, milleks valmistatud sünnipäevalaud... Kuid kusagil sügavas rinnas oli naiseuhkus ja ta vaikis.

«Mis siin ikka enam,» ütles Madis. Ja laua juurest tõustes lisas ta nagu kokkuvõtet tehes: «Inimesed peavad olema head, sest headusest tõuseb rõõm südamesse.»

Uksel pöördus ta veel Liide poole:

«Ja missugune nimi tal on — Cornelia! Mis on sinu Liide või minu Madis selle kõrval.»

Siis läksid ta sammud trepist üles. Kaua istus Liide liikumatult laua taga ja vaatles mõttetult pilgul jahtunud kanapraadi enda ees.

«Kas need aknaraamid on tõesti minule?»

«Teile jah,» vastas Madis ja kergesti oleks klaasitud aken tema käest pörandale prantsatanud, sest just sellel silmapilgul nägi ta, kui ilus naine oli Cornelia.

Sellel päeval oli Cornelial seljas roheline kleit, mis liibus tihedasti vastu noore naise vormikaid õlgu ja puusi. Cornelia vaatas maailma muretul pilgul; tema silmis särasid julgus ja elurõõm. Madis nägi naise kaunikujuulist kaela ja dekolteed, mis heleda kiilluna lõppes rindade kohal. Madis märkas naise noorust, mis sillerdas ta silmist ja liigutustest, ning mõtles kurvalt, et ta ise on vana.

«Teie olete tõeline rüütel, onu Küüvits,» ütles Cornelia ja astus Madisele paar sammukest lähemale, nagu

tahaks ta meest kättpidi tänada. Kuid ta ei teinud seda, vaid tõmbas oma peente õrnade sõrmedega korra üle valge aknaraami.

«Mis rüütel nüüd mina. Ma ainult mehaanik,» ütles Madis.

«Ei, onu Küüvits, teie olete hea südamega rüütel, mitte mõni vastik Sinihabe. Mul on nii hea meel...»

Madis kohmitses kaua akna juures, enne kui selle hingedeale sai. Selgus, et raudtreialil oli olnud tapne silm ja hea käsi hõõveldamiselgi. Uued raamid erendasid tuhmide ja määrdunud aknalaudade kõrval.

«Aknalaudugi oleks vaja värvida,» ütles Madis.

«Oleks küll. Kuid mina ei oska. Kardan, et ma aru enese värviga kokku, ja kes siis kirjuks võõbatud naist enam endale abikaasaks võtab,» lausus Cornelia.

«Teid võetakse küll — olge või üleni varviga koos,» Madis ütles seda nii tõsiselt, et Cornelia ei suutnud naeru tagasi hoida.

Toas oli kaks tooli, kuid juhuslikult oli ühel maagi raamat ja teisel hari, mida Cornelia oli tarvitanud. See pärast viipas Cornelia diivanile ja Madis tuli kahe kohmaka sammuga Cornelia kõrvale. Diivani ees vaibal olid Cornelia kaproonsukis ja kalanahast tuhvlites jalad. Madisel olid jalas säärikud; need olid sellel päeval laikivmustad ja toa õrnas aroomis võis tunda saapamäärde lõhna. Madise pilk langes enese ja Cornelia jalgadele ning ta hakkas rinnas tundma ängistust. Ta vaatles poolvargsi Corneliat ja imestas, kuidas loodus on suutnud luua midagi nii kaunist ja harmoonilist. Kui ta mõtles enesele, hakkas tal looduse pärast häbi.

Korraga meenus Madisele Liide. Oli isegi imelik, kuidas sealsamas diivanil Cornelia kõrval naiseliku ilu täiuslikkust imetledes võis talle meenuda Liide. Kuid Madise meeled olid nii ärevil, et ta nägi ja tajus teravalt sedagi, mida toas ei olnud. Liide tagasihoidlik, pea-aegu kurb naeratus oli korraga tema silmade ees. Ta nägi, kuidas Liide pliidi juures püsti tõusis. Liide polnud ju enam plikakene ja oli palju neid naisi, kes olid tema saledamad. Kuid tema juures oli palju vaikset ja kodust rahu.

Aga siis pidi Madis iseeneses muigama. Midagi veidrat oli temaga juhtunud: varem oli möödunud aastad,

ja tal polnud asja ühegi naise kulastamiseks. Nuüd ka ta Liide sünnipäeva pühitsemas ja teisel õhtul istus diivanil Cornelia kõrval... Siis kuulis ta Cornelia häält.

«Koolis mulle ei meeldi. Õppida oli raske, kuid õpetada on veel raskem. Kuidagi ei taha poisikesed mõista ei saksa keeles käib nimisõna ette artikkel...»

Madisel oli raske sellele vastata. Pealegi tuli talle meelde, et just siis oli ta tahtnud Liidele midagi öelda kui Cornelia kõõki astus. Sõnad olid Madisel juba huulil olnud, kui Cornelia tuli. Madis mõtles nendele sõnadele ja kohkus. Missugune jõud võib olla väikesel tühisel sõnal. Niisugune sõna võib elu sootuks ümber kujundada, viia inimese igapäevasest ja omaseks saanud eluviisist tundmatusse tulevikku.

«Ja õpetajad on pedandid. Rangus ja vanadus söövad neid nagu rooste. Pead enne kaua neid puhastama, kui jõuad nende inimliku olemuseni. Igav on see alevik,» kurtis Cornelia.

Hirm valdas Madist. Mis oleks juhtunud siis, kui ta oleks nood sõnad öelnud. Kui Madis nüüd noile sõnadele mõtles, tundusid need talle kummalistena, võõrastena, peaaegu rumalatena. Ta oli Corneliale tänulik, et see oli nende lausumist takistanud.

Madis heitis Corneliale tänuliku pilgu ja nägi, et neiu teda uudistavalt silmitses. Madis kohmetus ja tundis ebameeldivalt, et tal käed on lügsed kehaosad.

Vaikus oli veninud pikaks. Cornelia muigas ja kehtas õlgu.

Madis kinnitas endale mõttes, et ta noid sõnu iialgi Liidele ei ütle.

Cornelia tajus korraka, et tema tuju on vallatu ning meel rõõmus. Ta mõtles, et juba kaua pole ta teinud midagi ülemeelikut. Kui vanameest niimoodi vaadelda, siis võiks teda soovitada mõnele skulptorile modelliks — kivvi jaadvustataks siis veel üks rasketest mõtetest vaevatud pea. Kunstiteosele võiks panna nimetuse «Kahe kümnenda sajandi filosoof».

Cornelia muie muutus kergeks naeruks, ta puudutas meest varrukast.

«Mida te mõtlete?» küsis ta uudistavalt.

«Ei, ei, seda ei ütle ma talle iialgi,» pomises Madis.

See oli tema otsus Liide kohta. Siis tajus ta Cornelia

puudutust ja ehmus oma mõtteist reaalsusesse — Cornelia kõrvale diivanile.

«Mida te ei ütle iialgi?»

«Ei midagi.»

«Rääkige, millest te mõtlesite. Või unistasite?»

«Mis sellest ikka. Minul tuleb sõnadest puudu. Ja on ka niisuguseid sõnu, mis kuidagi üle huulte ei tule, nii et...»

«On niisuguseid sõnu, mis üle huulte ei tule,» imestas Cornelia. «Küll te olete tore mees, onu Küüvits. Mina tundsin linnas mitmesuguseid mehi, üliõpilasi ja muidu tarku, aga nood ei jätnud küll midagi riivi taha.»

Cornelia muutus endalegi märkamatuks lõbusaks ja vallatuks. Ta sädistas diivanil sellest ja teisest, palus, nõudis ja meelitas, kuid Madis jäi tuimaks nagu alasi. Madise tundis lõpuks, kuidas laup tõmbus higiseks, ja ütles:

«Kas ma võin veel midagi teie heaks teha?»

Cornelia mõtles hetke.

«Miks ei. Mu hakklihamasina tera on nuri.»

Hiljem teritas Madis oma toas luisuga Cornelia hakklihamasina tera. Ta oli elevil, peaaegu rõõmsas ärevuses. Ta ei mõistnud seda sõnul seletada, aga ta aimas. Madise hing oli tajunud, missugune võlu on looduse täiuslikkuses ja harmoonias.

Cornelia kõndis samal ajal oma toas edasi-tagasi ja laulis:

«Sah ein Knabb bei Roslein stehn...»

Tal oli ilus hääli ning tujugi oli tal sellel õhtul ülemeelik.

Koos olid nad hakklihamasina lahti võtnud, koos panid nad selle uuesti kokku. Madise suured pruunid käed liikusid aeglaselt ja Cornelia väikesed valged väledasti, kuid laskisid sealt otsukohe lahli, kust Madis oli jõudnud kinni võtta. Cornelia pidi oma kätt Madise kämbla eest hoidma, sest tema sõrmed võisid kergesti haiget saada.

«Küll teil on suured käed,» imestas Cornelia.

«Seda on traktorid teinud. Sätin ja remondin neid juba viis-kuus aastat. Raud, sinder, ei kannata õrna nahka ja peenikest konti.»

«Kes teile süüa teeb?»

«Eks mina ise,» vastas Madis.

«Nende kätega!»

«Nendesamadega. Mul teisi pole.»

«Küll oleks naljakas vaadata, kui teie süüa teete,» ütles Cornelia.

Madis oleks muidugi ennem traktori sulle tõstnud, kui Cornelia nahes süüa teinud. Kuid Cornelia ei hakanudki küsima, kas Madis seda tahab või mitte. Enne veel, kui Madis aru sai, oli talle Cornelia köögipööl ette seotud, kotletiliha kausikesega lauale pandud ja kindel käsk antud liha läbi masindada. Kui Madisel masinavänt juba kaes oli, siis ei saanudki ta enam protestida. Seal ta siis vantaski, teritatud nuga lõikas hästi ja ühtlased peenikesed lihanired jooksid masinast taldrikule. Madisel oli aega mõelda kahest naisest, kes elasid temaga ühes majas. Neid omavahel võrreldes jõudis ta nii üllatavatele tulemustele, et masinaväntki jäi korraks seisma. Liide oli Madise mugavuse eest hoolitsenud, kuid Cornelia pani teda hakklihamasinat väntama... Ja ometi oli Madisel hea meel, et Liidele tol korral kõik ütlema jäi.

Kui liha oli masindatud, pani Cornelia Madise kartuleid koorima.

«Kuidas selle traktorijaama poisid ka on?» tahtis ta teada.

«On igasuguseid — virku ja loodreid,» vastas Madis.

«Ma ei mõtelnud seda. Missugused on nende kombed?»

«Nagu inimesed ikka.»

«Oh teid küll, onu Küüvits. Inimesel ja inimesel on ju erinevus. Noh, kas traktorijaama poisid lorilaule ka laulavad, kui mõnikord viina võtavad?»

Madis tuletas selle asja meelde ja ütles:

«Mõned laulavad küll.»

«Siis nad ei kõlba,» ohkas Cornelia. «Aga mida rahvamajas tehakse?»

«Tantsitakse.»

«Kas viisakalt?»

«Ei oska öelda. Kord käisin, minul oli halb vaadata. Tulin ära,» seletas Madis.

«Seda ma arvasin. Traktorijaamas poisid joovad ja laulavad lorilaule, rahvamajas tantsitakse lõõtspilli saatel nagu külasimmanil. Lihtsalt hulluks minel!»

Madis nokitses nootsaga kartulit puhtaks. Natukese aja pärast ütles ta:

«Kõik kiidavad rahvamaja juhatajat. Olevat suurepärase seltskonnainimene.»

«Too grusiinlase välimusega noormees või? Uks niisugune tuli mulle eile tänaval vastu.»

«Toosama jah.»

Cornelia silmad vilasid rahutult ühelt esemelt teisele, kuid miski ei köitnud ta pilku. Kooritud kartuleid oli kausikene täis. Cornelia võttis Madiselt noa ja ütles:

«Aitab. Mul on teile nüüd uus palve.»

Madis vaatas tähelepanelikult Corneliale otsa. Cornelia pööras pea kõrvale ja jätkas rahulikult:

«Ma tahaksin, et te rahvamaja juhataja pühapäeva õhtuks minu poole kutsuksite.»

Madise näole valgus lai imestus.

«Jaa — ma laulan nimelt. Duetis olen ma päris edukalt esinenud. Ma tahaksin teada, kas mulle selles rahvamajas partnerit leidub. Pühapäeva õhtul tulevad siia veel teisedki võõrad, siis oleks hea rahvamaja juhatajaga nõu pidada.»

Madis ohkas. Ta oli ausameelne mees ja tema nõrkuks oli uskuda kõike, mida talle räägiti. Ulesanne oli raske ja Madisele ebatavaline, kuid ta pidi selle täitma. Kui ta rahvamaja poole läks, sai ta aru, et Cornelia oli toimunud päris õigesti. Näotu oleks olnud tütarlapsel end ise soovitada minna. Too Grusiinlane pidi ise tulema ning kuulma, kui hästi Cornelia laulab.

Madis astus kindlal sammul rahvamaja trepist üles.

Madis aitas Cornelial valmistada võileibu. Ta avas konservikarpe ja käis veinigi ostmas; ta tõi paar pudelit rohkemgi, kui Cornelia oli soovinud.

«Sa oled südame poolest väga helde, onu Küüvits,» ütles Cornelia, kui ta pudeleid kandekotist välja võttis.

Nad olid sellel päeval markamatult hakanud teineteisel sina ütleva.

«Sinule tahan ma ikka helde olla,» vastas Madis.

Cornelia käsi tõusis ja tegi Madise põsele kerge poa. Madis tundis, et kurgus hakkas pigistama.

Õhtul istus Madis Cornelia kõrval, nii oli Cornelia ise soovinud. Grusiinlane ja kooli füüsikaõpetaja imetlesid teiselt poolt lauda seda kummalist kombinatsiooni — maitsekalt ehitud, enesekindel ja külmast ilust sädelev Cornelia ning tema kõrval õnnest naeruvaasuseni uje Madis. Kontrast oli nii rabav, et Grusiinlane ei leidnud esialgu õiget tooni Madise kõnetamiseks. Nooruke tütarlaps, Cornelia duetipartner, jälgis ühe silmi Corneliat ja Madist.

Õnnetunne haaras Madise sellel õhtul nii sügavalt, et ta unustas kõik muu peale helkiva rõõmu tajumise. Ta vastas paljudele küsimustele võõriti, ei pakkunud isegi Cornelialle, kui selle tass või taldrik tühjaks sai. Ta ainult naeratas omaette ning tema silmis süttis pehme soe helk, kui ta pilk Corneliat puudutas.

Cornelia oleks pidanud olema õgard, kui ta kõik selli oleks suutnud ära süüa, mida Grusiinlase ja füüsika käed tema poole ulatasid. Grusiinlane oli silmapaistvalt terase seltskondliku taibuga: ta laskis varsti oma vaimukuste varasalvest mõne noole Madise töömehenahasse. Madisest polnud vastajat ega pahakspanijat, aga Grusiinlane märkas, et Cornelialgi pole midagi selle vastu, kui Madise kulul nalja tehakse. Ning Grusiinlane pidi imestama Cornelia teravmeelsust: kas mitte selleks et istunud kohmetu mehaanik tema kõrval, et esimest korda veinilauda kogunenud seltskond leiaks kerge vaevaga lõbusa kõneaine. Ta veendus oma oletuses ja jäi veel enam ning vaatas, ülestõstetud veiniklaas käes tumedate silmadega Cornelialle otsa.

«Seltsimees insener, jälle teil klaas pooleli jäänud. Või valame teile kangemat marki? Insenerid armastavad kangemat, niipalju ma neid tunnen,» raakis Grusiinlane.

«Mis te nüüd,» pani Madis oma kae veiniklaasile, kuhu Grusiinlane tahtis lisa valada. Ta ei osanud sedagi pahaks panna, et Grusiinlane teda järjekindlalt inseneriks nimetas.

«Onu Küüvits, kord peab olemal!» ütles Cornelia ja võttis Madise kae veiniklaasilt.

Joodi ilusate naiste terviseks, kes kaunistavad elu, nagu õied kaunistavad aedu. Madiski pidi jooma põhjani.

«Laul on meie rahvamajas alati kõlanud, aga mis on möödunu tuleva kõrval! Insener, te saatke traktori-jaama poisid nädal aega varem kõrva pesoma, muidu argu nad duetti kuulama tulgu!»

Grusiinlane sattus hoogu. Ta võis rääkida kõigest lähisegi ja kõigiga korraga. Tal oli tume sädelev pilk ja veini kandis ta palju. Ta oli favaline poolaudade kangelane.

«Millest sa küll mõtled, Madis?» küsis Cornelia.

«Insener meenutab oma noorust. Missugused tornid võisid teda nooruses küll raputada. Mis kauneid seiklusi ei varu ettenägelik inimene noorusajal vanuks päeviks mäletada,» seletas Grusiinlane.

«Insener pole sugugi nii vana, et peaks elama mälestustele. Tal on sinuga võrreldes nuiameelidki eeliseid,» lausus Cornelia duetipartner.

«Muidugi,» sõnas Cornelia. «Ta toob palga korralikult koju ega raiska igal laupäeval veinile, nagu teevad nooremad.»

Grusiinlase tume hõõguv pilk kohtus Cornelia omaga. Aeglaselt laskis Cornelia laud silmadele langeda.

Grusiinlane valas uuesti klaasid täis.

*

Kohv lõppes otsa. Cornelia pidi uut keetma ja ta saatis Madise kaevust vett tooma. Madis läks trepist alla, kuid alumises koridoris jäi vaatama: siin oli midagi teisiti kui varem. Seinä äärde oli tõstetud kaste ja kotte, neisse oli pakitud majatarbeid, nagu kavatses keegi ära kolima hakata. Madis kehtas õlgu ja tahtis edasi minna, aga uks avanes ja Liide astus koridori. Ta hoidis kahe käega suurt pesukorvi, millesse olid laotud pude- lid ja purgid.

«Milleks sa asju koridori tassid?» küsis Madis.

«Kolin ära. Homme tuleb auto. Siit on hea peale tõsta.»

«Kolid ära...»

«Jah.»

«Miks?»

«Ei meeldi enam siin,» ütles Liide vaikselt.

«Kuhu sa siis kolid?»

«Koolimajja. Üks kooliteenija peab seal elama. Keegi toda kohta ei taha, seal on palju tööd. Ilmast ilma tee kellelegi ust lahti ja... Aga mul on ükskõik. Mida rohkem tööd, seda parem, ei jää aega üksi olla ja mõelda...»

Nad seisisid natuke aega vaikides.

«Nojah, mis siis ikka,» lausus Madis.

«Madis,» sosistas Liide vaikselt.

«Mis on?»

«Sa tahtsid mulle tookord midagi öelda... Miks sa ei öelnud...?»

Üleval hakati laulma. Lõbusa šlaagri viis oli alla kuulda, sest Madis oli ukse lahti jätnud. Vastust otsides vaatas Madis üles.

«Tahtsin ütelda... See ei olnud vist midagi tähtsat.»

Liide tegi liigutuse, nagu tahaks ta vastu vaielda, kuid Madis kordas:

«See ei olnud midagi tähtsat.»

Üks naisehää lalis üleval. See oli Cornelia. Madis kuulatas ja naeratas. Liide astus talle sammu lähemale ja lausus:

«Madis, kõik, mis on tark ja ilus, ei ole alati hea.»

Ta näitas sõrmega ülespoole, kus helises Cornelia hää.

Madis nägi Liide tõsist nägu üsna enda lähedal. Ta mõistis, et Liidel olid hea inimese silmad; naise laup oli kortsudeta ja ülahuul värises tasakesi. Hetkeks tuli Madisele mõte, et see naine ei valeta kunagi — tema nõuannet võib alati usaldada. Midagi sooja ja tänu-meelset valgus Madise südamesse ning jälle tahtis ta Liidele öelda head. Aga siis, kui ta sõnu otsis, kuulis ta, kuidas Cornelia üleval valjemini laulma hakkas. Need olid kõrged noodid, kuid laulja hää oli puhas.

Ja Madis meenutas, kuidas seal üleval olid sätendanud Cornelia silmad.

Ta pööras Liidele selja ja astus kiiresti õue. Külalistel oli kohv otsas, ta pidi ruttama.

Südaööl laulsid Cornelia ja tema uus partner oma esimese dueti. Grusiinlane ja füüsik olid vaimustuses. Nad korraldasid ovatsioonid, millest rõkkas ja värises vana maja, nad avasid uue pudeli ja tõstsid klaasid.

«Tee kuulsusele on avatud. Me vallutame teiega kogu vabariigi. Teie päästate meie rahvamaja varjusurmast,» hõikas Grusiinlane.

«Teist saab uus Militza Korjus,» lausus füüsik suitsupilve tagant.

«See oli väga ilus,» lisas Madis lihtsalt.

Cornelia poole sirutati klaase punase veiniga. Tema partner unustati, nagu polekski ta laulnud. Cornelia naeris, lõi helinal klaasi teiste omadega kokku ja jõi. Ta oskas naerda ahvatlevalt ja sütitavalt, aga kui keegi oleks tema nägu võinud vaadelda kaine, analüüsiva pilguga, oleks see näinud, et ta suunurgis tõmbus sügavamaks uhkuse trotslik joon. Tema temperament oli pääsenud köidikuist, ta ihkas naerda, tantsida ja laulda, kuid ta ise ei süttinud sellest. Ta hing jäi külmaks, kui ta laulis ja tantsis, tal hakkas peagi igav lõbustustes, nagu tal oli igav igapäevasuseski. Ta polnud leidnud elus veel seda, mis teda oleks haaranud hinge põhjani. Kuid ta oli sagedasti süttitanud teisi, nagu nüüdki süttis Grusiinlane, kui ta vaatas, kuidas Cornelia sammus üle toa, igas sammus tantsu nõtkus.

«Rahvamaja klaver on häälest ära, kolistab nagu vana pann. Kutsun pealinnast häälestaja ja siis võib rahvamajas teha dueti proovi. Ilusa laulu terviseks...» rääkis Grusiinlane. Ta püüdis istuda Cornelia kõrval, aga Cornelia läks tagasi Madise juurde. Grusiinlane ei võinud meelega vaadata Madise õnnelikku nägu. Ta oli mänginud paljude naistega, kuid ta ei suutnud kannatada mõtet, et võidakse mängida ka temaga. Et Cornelia istus ikka veel Madise kõrval, seda pidas ta enda solvamiseks. Ta rüüpas veini ning tema peas hakkasid keerlema tigidad mõtted. Siis hüüdis ta Madise ja Cornelia poole:

«Kibe, kibe!»

Jäädi korraka vait. See oli teiste arvates siiski liig, kuid Grusiinlase silmis sätendas õelus.

Cornelia lõi pilgu hoolimatule Grusiinlasele ja puhkes naerma. Siis haaras ta kergelt ja lihtsalt Madise pea

oma käte vahele ja suudles teda huultele. See juhtus kõikide pilkude all nii ootamatult, et füüsis kahtles, kas see üldse toimus. Cornelia vaatas vallatult Grusiinlasele otsa ja ütles: «Jooge nüüd. Ei ole enam kibe.»

Grusiinlane hammustas huulde. Ta pani klaasi lauale ja haaras käega tooli servast. Tal oli kergelt süttiv loomus ning Cornelia nägi ta naist, missugust polnud varem kohanud. Kuigi see oli mõttetu, hakkas ta Madist vihkama. Armukadedus oli sündinud temas enne, kui ta oli jõudnud armastama hakata.

Grusiinlase mõtlematu tegu lõi dissonantsina lõbusasse meeleollu. Füüsis mattus suitsupilve. Vem tundus lahjana ja uue pudeli avamisega ei rutanud keegi. Cornelia naeris endiselt, kuid Grusiinlase sünge nägu rikkus teiste tuju. Ainult Cornelia märkas, et kurjuses oli Grusiinlase ilme muutunud omapärasemaks ja huvitavamaks.

Võõrad läksid varsti. Uksel heitis Grusiinlane viimase pilgu tuppale. Ta nägi, et Madis istus laua taga, õnnelik naeratus näol. Cornelia seisis tema kõrval ja pühkis laudlinale langenud tuhakübemeid tuhatoosi. Siis märkas Grusiinlane, et võti oli uksel väljaspool ees. Ta armastas tegusid, millel polnud mõtet. Grusiinlane keeras ukse lukku, Madis ja Cornelia jäid kahekesi.

*

Cornelia suudlus kustutas kõik vähise Madise vaatepiirilt. Midagi hakkas temas värisema, alguses aeglaselt ja tasakesi, siis tugevamalt, ja Madisel oli hea olla. Võib-olla oli see suur õnn, mida inimesele antakse harva. Suur pisar tekkis tema silmanurgas, muutus raskeks ja oleks üle palge veerenud, kui Madis poleks õigel ajal märganud märga silma pühkida.

Ta hakkas ümbritsevat tajuma alles siis, kui oli Corneliaga kahekesi toas ja naine ütles pooleldi imestavalt, pooleldi nõudvalt: «Noh.»

Madis noogutas ja sammus ukse poole.

«Grusiinlane on päris temperamentne, kuid veel poisi-ke. Teda on kerge meelestusse kihutada. Aga nüüd olen ma vassinud,» rääkis Cornelia omaette. Ta tõusis kikärvule ja haigutas.

Madis vajutas ukse käepideme alla.

«Uks on lukus.»

«Otsi võti. Või oota! Kes keeras ukse lukku?» imestas Cornelia.

«Võti on väljaspool ees.»

Cornelia puhkes naerma.

«Grusiinlane... Vaata, kuidas alustas... Pole viga, katsu kuidagi välja saada. Ma olen väsinud.»

Ta võttis kingad jalast, tõi kapist teki ja heitis duvanile. Silmad vajusid varsti kinni ja Cornelia magas kõige rahulikumat und.

Toas oli vaikne. Elektripirni ümber oli roheline krepp-paber. Laualt tõusis vaevumärgatavat toitude lõhna. Aknaruudud mustasid pimedast ööst, ainult radmatute seljad riivil olid kirevad.

Madis seisis kaua ukse juures ja puudis mõista, mis toimus tema ümber ja temas eneses. Tema pilgule avanesid nagu läbi udu uued, võõrad maailmad. Tal oli raske uskuda, et oli öö ja uks oli lukus, ning Cornelia — naine, keda ta oli jumaldama hakanud — magas loomulik-kihtsalt diivanil.

Madis kallaski veini klaasi ja rüüpas lonksukese. Vemil oli loomulik maik ning Madis pidi uskuma, et kõik oli tegelikkus.

Rõõm ängistas teda. Ta ei teadnud varem, mida tähendab ülevus — nüüd tundis ta seda esmakordselt elus. Ta muutus erksaks ja nooremaks. Tema hing oli avatud kõigele heale, ausale ja puhtale, nii et teda oleks võinud kadestada kõige täiuslikum inimene. Madis oleks võinud luuletada sellel ööl, tundeid, vaimustust ja talenti oli tal küllalt, ainult sõnadest, neist kõige tühisemaist, oleks tal puudu tulnud. Ta istus üsna vaikselt ja tundis, kuidas õnn mängis südames ja veres.

Rong sõitis mööda ja maja võbises tasakesi.

Miks kihutavad inimesed ühest linnast teise? Õnneks, kui peaksid seisma paigal nagu tema, mõtles Madis.

Kummalisel viisil meenusid talle tema elu õnnelikumad paevad. Neid ei olnud just palju — ta elu oli olnud rahulik ja üksluine, ta oli eemale jäänud suurtest rõõmudest ja õnnetuste kuristikkudest. Aga kõik see, mis varem oli olnud, kahvatas nüüd ja muutus tühi-seks. Kõik oma varasemad rõõmud oli ta valmis anda

andma selle eest, mis oli tekkinud nüüdsama. See oli nõiduslikult suur ja valus oli seda kandagi.

Madis tõusis toolilt ja, aeglaselt raskust ühelt jalalt teisele lastes, astus ta diivani poole. Ta ei julgenud sügavalt hingatagi, sest kartis, et see võiks Cornelia äratada. Cornelia oli asetanud vasaku käe põse alla ja magas rahulikult: tema temperament oli sellel päeval leidnud rakenduse, ta võis puhata murelt ja sügavalt. Tema noor nägu oli magadeski ilus ja isemeelik. Madis püüdis mällu vajutada naise näo korrapärasest ilu, iga detaili selles, roosaka varjundiga väikese sõrme küüntki, mis oli huulte lähedal.

Madis tõstis pilgu naiselt ja tundis, et tahab karjuda. Kuid ta sai enesest võitu ja läks tagasi toolile.

Ta unistas õnnest ja roheline hämarus oli tema ümber. Oo kulus.

*

«Sa oled veel siin! Vanamees, sa oled täiesti arutu,» ütles Cornelia, kui ta ärkas ja nägi toolil tukkuvat Madist.

Madis hõõrus silmi.

«Uks on lukus.»

«Ikka veel. Tee ometi lahti.»

«Võti on väljaspool.»

«Taevas tule appi, kas me siis igaveseks peame siia jääma! Poolteise tunni pärast pean koolis olema. Tee uks lahti!»

Cornelia oli asjalik ja nõudlik. Ta vaatas võõristades Madist, kehtas õlgu ja hakkas juukseid kohendama.

«Mida sa tegid siin kogu öö?» küsis ta peegli juurest.

«Ei midagi. Istusin ja mõtlesin. Lõpuks olin tukkuma jäänud.»

Madis arvas, et uks tuleb lahti murda või toas valjusti hüüda, et teised maja elanikud teaksid vaatama tulla. Madis eelistas viimast võimalust.

«Oled sa hull!» hüüdis Cornelia.

«Niiviisi jääks uks lõhkumata.»

«Loll! Blameerid mind igaveseks.»

Madis jäi nõutuks. Cornelia katsus ise ust ja vaatas lukuauku: nagu õhtul, oli nüüdki võti väljaspool ees.

Siis läks Cornelia laua juurde ja valas tassi külma musta kohvi ning jõi. Ta naeratas seejärel rahulikult ja ütles:

«Tee vaikselt uks lahti. Ukskõik kuidas.»

«See on võimatu,» ütles Madis.

«Mis mees sa oled, kui sa võimatutki teoks ei tee. Või tahad, et ma aknast alla hüppan ja jalaluud murran.»

Seda Madis ei tahtnud. Tema mõte hakkas kiiremini töötama. Lihtne oleks uks maha joosta, kuid seda Cornelia ei lubanud. Madis pistis käed taskusse ja leidis sealt oma terava taskunoa. Sellega võis ukse luku kohalt päris vaikselt katki lõkuda, nii et lukk nähtavale tuleb. Siis võib luku lahti kruvida ja nii saab ukse vaikselt valla. Madise arvates pidi selleks kuluma kolmveerand tundi. Kui ta sellest Corneliale rääkis, ütles neiu:

«Seda oleksid sa pidand juba öösel tegema.»

«Ma ei julgenud öösel liigutadaagi. Sa magasid nii ilusasti.»

Madis võttis kuue seljast ja pani toolileenile. Siis haaras ta noa ja see vajus tasa krigisedes puusse, murdes valgeks värvitud uksest ühe pilpakese teise järel. Cornelia istus toolil Madise selja taga, kõigutas lõbusalt oma paremat jalga ja küsis:

«Ütle, onu Küüvits, miks on mehed nii imelikud?»

«Kuidas imelikud?»

«Noh, kas või see Grusiinlane. Miks ta keerab ukse lukku?»

«See on muidugi loll temp, kui tema keerab. Teab, kas jäi purju või...»

«Või veel. Ma nägin juba tema silmist õhtul, et ta midagi rumalasti teeb. Kiidetakse ikka meeste tarkust ja arukust, aga mina ei näe seda kusagil. Minu läheduses teevad mehed ikka igasugu narrusi.»

Madise käes jäi nuga seisma. Ta pidi mõlleva, sest Cornelial näis õigus olevat. Kas polnud rumal seegi, et tema lõigub ust, kui välja saaks hoopis kergemini: tuleks ainult rusikaga uksele tühistada. Ust lõhub ta ainult sellepärast, et Cornelia istub seal toolil ja seda soovib.

«Lõigu, lõigu,» sundis Cornelia. «Küll on hea, et sina rumalusi ei tee, onu Küüvits.»

«Mhh.»

Cornelia vaatles vaikides tõsisena töötavat Madist ja korratut peolauda. Ta muutus tõsiseks ja lausus lõpuks omaette:

«Mul on tunne, et minu senises elus on millestki puudu jäänud, kuigi ma püüan elada samuti nagu teised. Ma nagu igatsen midagi, kuid ei tea ise, mida just. Mis see küll peaks olema?»

Seda Madis teadis! See oli tal ammu selgeks mõeldud.

«Headust. Lihtsat inimlikku headust,» vastas ta kindlalt.

«Arvad sa?» kahtles Cornelia.

«Jah, headuse vastu ei saa maailmas miski.»

Ta kummardus jälle luku kohale ja nokitses selle kallal kärmesti.

«Võib-olla. Sina oled küll hea inimene. Sa oled minu legi palju head teinud...»

Need sõnad olid Madise hingele armsad. Need tuletasid talle jälle meelde öise piduliku õnnemeeleolu. Ta tõstis oma tänulikud silmad Cornelia poole ja lausus:

«Sina mulle ka. Võib-olla sa ise ei teagi, aga...»

Cornelia ei jõudnud mõistatada, kuidas ta Madisele head on teinud. Juhtus midagi ootamatut. Lukus oleva ukse tagant kuuldusid sammud ja siis koputati sellele. Koputusele järgnes vaikus, milles oli kuulda Madise hingamist.

Madis ei suutnud veel midagi mõista, kui Cornelia tema juurde ruttas, tal käest kinni haaras ja kapi taha tõukas. Ise astus ta ukse juurde ja ütles rahulikult:

«Keerake uks lahti. Mul on võti täna väljaspool.» Võti kriuksatas ja uks tõmmati lahti. Lävel seisis Liide.

«Ah, teie olete...» ütles Cornelia, jättes Liide tervituse vastamata.

«Mina jah. Direktor saatis koolimaja juurest. Üks õpetaja on haigeks jäänud, tunniplaani muudeti, teil on esimene tund.»

Cornelia oli kohe valmis tundi minema. Kõik oleks läinud õnnelikult, kui Liide poleks näinud lõigutud ust. Cornelia seletas, et halvad inimesed olid ta luku taha pannud ja ta ise oli proovinud ust lahti teha. Liide imestas inimeste kurjuse üle. Kuid ta teadis noorele õpetajannale nõugi anda: samas majas elavat Madis

Küüvits, hea meistrimees, see võivat ukse uuesti korda seada, sest lukk oli peaaegu väljas. Kui Liide seda rääkis, meenus talle, et Madis oli Cornelia tuppa teinudki uued aknaraamid, ja neid tahtis Liide tingimata vaadata.

Madis nägi, kuidas Liide uuris valgeid aknaraame. Kooliteenijal oli seljas lihtne vanaldane mantel ja rätik peas. Madis seisis täiesti rahulikult, ainult Cornelia ütles midagi saksa keeles, millest Madis aru ei saanud.

Siis pöördus Liide ja tema pilk puutus kokku Madise omaga. Naine seisis natuke aega sõnatult, kohendas rätikut ja ütles:

«Ilusad raamid küll.»

Tema hääl oli tume ja murdus pooleldi ohkeks. Siis ei lausunud ta enam midagi, vaid sammus üle toa ja läks.

Madis vaatas segaduses talle järele.

Cornelia naeratas.

«Õnnelik õnnetus. Hea, et tema saadeti. Ta on delikaatne inimene. Temast pole karta keelekandjat.»

Ta võttis laualt mõned raamatud ja läks kooli tunde andma.

*

See oli kummaline päev Madise elus. Ta nokitses ühe traktori kallal, kuid töö ei edenenu. Liiga palju oli mõtteid ja vastandlikke heitlevaid tundeid.

Madis mõtles lakkamatult sellest, mida ta peaks edaspidi ette võtma. Too tunnete elevus, mis oli vallanud teda öösel, oli taltunud, kuid polnud kadunud. Tõsi — kusagil sügaval südames oli häbigi, et kõik nii oli läinud. Kuid Madis polnud milleski süüdi.

Kui ta karburaatorit puhastas, tulid talle korraka meelde need sõnad, mis Liidele ütlemata jäid. Mis juhtuks, kui ta ütleks need sõnad Corneliale? Ta isegi kohkus sellest ootamatust mõttest. Kuid see ei andnud talle enam rahu.

Ta läks välja ja silmitses tuulist taevast ning kollendavat metsa eemal heinamaa taga.

Madis oli näinud Cornelias toda hingematvat harmooniatäiust, mis valitseb looduse meistritöödes. Tal oli

võimatu unustada, kuidas Cornelia magas diivanil ning vaikne roheline öö oli tema ümber.

Aga kui ta koju minnes möödus aiandist, astus ta sinna sisse ja ostis kimbu hiliseid nelke. Ta ei mäletanud, et oleks kunagi varem lilli ostnud. Ka noppida ta neid ei tahtnud, sest see, kes õie jätab murdmata, hoiab teda kõige rohkem.

Ta pesi end põhjalikult ja vaatles peeglist. Ta ei näinud halb välja. Halli oli peas veel vähevõitu; ilme polnud küll nooruslikult reibas, kuid inetuks ei võinud seda keegi nimetada.

Tal tekkis isegi klusatus minna Cornelia juurde ja öelda talle kohe kõik see, mida ta oli tundnud ja mõtelnud öösel Cornelia toas. Ta arvas, et Corneliagi ei ole tema suhtes ükskõikne. Kuid ta otsustas selle siiski edaspidiseks jätta. Hirm sõnade ees oli Madise suurimaks nõrkuseks. Ta läks lihtsalt hommikul lõhutud ust parandama ja Cornelialle lilli viima.

Kuid koridoris kadus ta julgus, sest Cornelia toast kostis kõnelust. Keegi oli Cornelial külas. Lilled Madise käes muutusid raskeks — ta ei tahtnud neid Cornelialle viia võõraste nähes. Ta pani nad riiulile ja võttis sealt õhukeseks hõõveldatud lauatuiki ning naelad. Siis koputas ta Cornelia toa uksele.

Grusiinlast lootis Madis küll kõige vähem leida Cornelia toast, kuid rahvamaja juhataja istus ometi õpetajanna kõrval diivanil ja hoidis Cornelia kätt. Madis nägi, kuidas Cornelia tahtis kätt tema pihust ära tõmmata, kuid Grusiinlane ei lasknud — ta oli ju alles äsja selle kitsa ilusa käe enda valdusse saanud ning ta ei raatsinud seda vabastada.

Madis jäi kohmetult seisma ja ütles, et ta tuli ust parandama.

«Pole tarvis. Kui inimesed õnnelikud on, siis võib uks ka katki olla,» ütles Grusiinlane.

«Õieti peaksite teie ukse ära parandama. Teie pärast ongi ta katki,» lausus Madis.

«See oli mu elu geniaalseim tegu,» ütles Grusiinlane.

«See oli suur lollus,» tähendas Madis karmilt ja hakkas passima, kas kaasavõetud lauatuikk sobib luku kohale. Kuid Grusiinlane hüüdis kärsitult:

«Mine juba, vanamees! Sa näed, et segad meid.»

Ja ikka hoidis ta Cornelia kätt.

Madis vaatas nüüd terasemalt diivanil istuvat paari. Grusiinlase silmad olid õnnelikud, kuid jultunud. Corneliat polnud Madis niisugusena näinud: naine naeratas, aga selles polnud soojust ega hellust. See naeratus oli võetud pigem hoopis vanema, võib-olla juba elust tüdinenud inimese näolt ja juhuslikult sattunud Cornelia kaunitele huultele. Madis, kes mõistis hea ja kurja võitlust inimeses, sai aru, et Cornelia hing on külm seal diivanil Grusiinlase kõrval, et ainult nooruse seiklusjanu on viinud ta käe Grusiinlase pihku. Ei olnud ikka veel äratatud inimlikku headust selles kaunis naises.

Edasi toimis Madis instinktiivselt. Ta ütles ainult ühe sõna, ainult Cornelia nime. Ta ütles sellegi poolsosinal, kuid suutis panna sellesse kõik, mis oli tema hinges: piiritu imetluse, armastuse, mis oli temas tekkinud, ja oma lihtsa südame headuse. Ta tõstis käed, nagu tahaks ta Cornelialle teed näidata.

Cornelia sattus segadusse, ta silmis virvendas arusaamatus.

Kuid siis hakkas Grusiinlane naerma, lõikavalt ja järelejätmalt. Nii naeravad inimesed, kes valivad iga-suguseid vahendeid oma eesmärgi saavutamiseks ja aimavad, et see teeb neid mõnikord headest inimestest tugevamaks. Kurjalt kõlas ta naer vaikselt toas.

«Vanamees, sa oled põrunud. Iga päev pole pühapäev. Ega sa ometi looda, et Cornelia tänagi sinu kõrval istub. Mine nüüd!»

Cornelia kõhkles natuke ja lisas:

«Jah, mine, Madis. Sa oled mulle ikka hea olnud, tee siis ka nüüd minu tahtmist.»

Madisele näis, nagu oleks tuba jällegi täis rohelist valgust, nagu magaks Cornelia muretult diivanil ja tema valvab. Ta nägi kirjusid raamatuselgi riiulil ja Goethe, kes kirjutuslaual sapiselt naeratas.

Ta pöördus ümber ja läks.

Võib-olla tegi ta sellega suurima rumaluse oma elus. Ta oli hea oma südame põhjani, kuid ta ei suutnud headuse nimel võitlusse astuda. Ta ei teadnud, et headus, mis ei võitle, on nõrk.

Ruttamata vankus Madis trepist alla. Lauatükike oli tal käes ning teisega oli ta millegipärast haaranud lilled. Trepist alla minnes tundis ta korraga, et ta on vana. Maailm võib sätendada ja helkida tema ümber, kuid temale on see ükskõik. Too maailm, mille nimeks oli Cornelia, oli rusudes, ja mis pidi Madis tegema teisega.

Madis astus aeglaselt õue, loojangupunase päikesevalguse kätte.

Ukse all seisis veoauto, millele Liide tõstis oma kimpse-kompse. Madis vaatas seda esialgu mõttetu pilguga, astus siis Liide juurde ja ütles: «Ma aitan!»

«Pole tarvis. Minel!» vastas talle Liide ja pööras selja. Madis imestas, kuid siis meenus talle hommik ning ta jäi norgus päi seisma auto kõrvale.

Loiud kärbsed sumisesid maja seina ääres päeva viimases päikesevalguses. Madis tundis end esimest korda elus nii üksildasena, et tal hakkas õudne. Ta tõstis silmad tuhmis sinas sätendava taeva poole ja mõistis, et ta oli millegagi eksinud. See ei juhtunud temaga elus esimest korda, kuid ikka oli ta säilitanud usu inimeste headusse.

Auto sõitis ära. Liidel ei olnud sõnagi öelda Madisele, kes liikumatult seisis vana maja seina ääres. Üleval Cornelia toas hakkas mängima raadio.

Siis märkas Madis, et tal olid lilled ikka veel käes. Ta kummardus, pani lilled maha otse Cornelia akna alla ja lausus:

«Las olla siis nii — lilled minult ja armastus teiselt.»

Tema liigutused olid aeglased ja väärivad nagu kangelasel.

Ta leidis eneses jõudu ehtida lilledega võõrast armastust.

Tüki aja pärast hakkas Madis minema traktorijaama poole, sest ta ei olnud päeval ühe traktori riket üles leidnud. Ta teadis, et süda ei lubaks tal nagunii öösel magada.

Nukralt lausus ta minnes:

«Olgugi valus — headus ei tohi meist siiski kaduda.»

Uks mees läks alevikust traktorijaama poole.

SISUKORD

<i>Lembit Kivisaar</i>	— Peetud positiivseks kangelaseks	5
<i>Paul Kuusberg</i>	— Kust te teate, et Robert Viirpuu tapeti?	33
<i>Veera Saar</i>	— Põlatud maa	53
<i>Egon Rannet</i>	— Elulõimed	99
<i>Heino Väli</i>	— Purjed	127
<i>Debora Vaarandi</i>	— Mahajäetud majas	133
<i>Friedebert Tuglas</i>	— Ema ja laps	149
<i>Silvia Rannamaa</i>	— Pahema jala päev	157
<i>Kalju Kangur</i>	— Lehekülgi «Sigridi-raamatust»	179
<i>Villem Gross</i>	— Puhkusele	187
<i>Helga Kross</i>	— Kosjasõit	225
<i>Uno Laht</i>	— Hiinlaste haud	243
<i>Rudolf Sirge</i>	— Vettevahtija võrgutusi	257
<i>Voldemar Panso</i>	— Näitleja Joller	281
<i>Juhan Smuul</i>	— Kolm tundi	329
<i>Mart Kalda</i>	— Juhtumused vanas majas	339

ШЕСТНАДЦАТЬ ПАР ГЛАЗ И ОЧКИ ВДОВАВОК
Рассказы, опубликованные в журнале «Лооминг»
На эстонском языке
Оформление: С. Лийберг
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Толметажа Ü. Poots
Kunstiline toimetaja E. Palmiste
Tehniline toimetaja T. Liivand
Korrektor E. Odamus

Ladumisele antud 28. IV 1963. Trükkimisele antud
6. XI 1963. Paber 54:84, 1/16. Trükipoognaid 23,25. Ting-
trükipoognaid 19,07. Arvestuspoognaid 18,96. Trükiarv
16 000. MB-06770. Tellimise nr. 6980. Trükikoda «Kom-
munist», Tallinn, Pikk tänav 3.

Hind 85 kop.

7-3